

e- ISSN: 2651-432X

ISSN: 2149-3391

Giresun Üniversitesi
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Economics
and Administrative Sciences

GÜİİBD (JEAS)

CİLT 10, SAYI:1 | VOLUME 10, ISSUE: 1

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Economics and Administrative Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/guifbd> ifbfd@giresun.edu.tr | ISSN: 2149-3391

Cilt: 10, Sayı: 1
Haziran 2024

DERGİ SAHİBİ / JOURNAL OWNER

T.C. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
Dekan Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ

BAŞ EDİTÖR / CHIEF EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Dilayla BAYYURT

YÖNETİCİ EDİTÖRLER KURULU / MANAGING EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi Dilayla BAYYURT
Doç. Dr. Esra Gökçen KAYGISIZ

EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. Berat HARMAN
Arş. Gör. Fecra AKCA

ALAN EDİTÖRLERİ/ FIELD EDITORS

Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY
Dr. Öğr. Üyesi Ayten MEHMED AKSAÇ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KARA
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEYRANLIOĞLU

YAYIN KURULU/ EDITORIAL BOARD

Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY
University of Malta	Prof. Dr. Simon GRIMA
Dokuz Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ
Kırklareli Üniversitesi	Prof. Dr. Serap İNCAZ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Kutahya Dumlupınar Üniversitesi	Prof. Dr. Özgür ÖNDER
Kırıkkale Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa MÜJDECİ
İnönü Üniversitesi	Prof. Dr. S. Mustafa ÖNEN
Çankırı Karatekin Üniversitesi	Prof. Dr. Azizserap TUNCER
Toros Üniversitesi	Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU
Yaşar Üniversitesi	Prof. Dr. Huriye TOKER
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Rasim Berker BANK
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Levent MEMİŞ

Trakya Üniversitesi	Doç. Dr. Emre AKCAGÜNDÜZ
Artvin Çoruh Üniversitesi	Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Doç. Dr. Ümmühan KAYGISIZ
Ardahan Üniversitesi	Doç. Dr. Tayfun YILDIZ
Bayburt Üniversitesi	Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN
Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. İstem KÖYMEN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	Doç. Dr. Osman PALA
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	Doç. Dr. Elif Ayşe ŞAHİN İPEK
Nuh Naci Yazgan Üniversitesi	Doç. Dr. Hüsnü AKILLI
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN
Giresun Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Ayten MEHMED AKSAÇ
Ardahan Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Merve KIYMAZ KIVRAKLAR
Ordu Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN
International University of Sarajevo	Dr. Öğr. Üyesi Sejma AYDIN
Ordu Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN
Giresun Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÇIKRIKÇI

DİL EDİTÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mertcan ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Mevlüt KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Pınar AKGÜL

SAYI HAKEMLERİ / REFEREES OF THE ISSUE

Doç. Dr. Arzu Deniz ÇAKIROĞLU

Doç. Dr. Beyhan Beller DİKMEN

Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÖĞÜTÇÜ

Prof. Dr. Cevdet KIZIL

Dr. Gözde BAYCUR

Dr. Öğr. Üyesi Haluk SATIR

Dr. Öğr. Üyesi Harika UÇAR ALTINIŞIK

Dr. Hayal ÖZÇİM

Dr. Işıl GÜZEL

Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR

Prof. Dr. Mehmet ÖZEL

Prof. Dr. Metin BECERMEN

Doç. Dr. Murat SERÇEMELİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat COŞKUN

Dr. Öğr. Üyesi Pınar AKGÜL

Doç. Dr. Rasim Berker BANK

Dr. Öğr. Üyesi Seyhan ÖZTÜRK

Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA

Doç. Dr. İlkay BADURLAR

Doç. Dr. İncilay ERDURU

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Yalova Üniversitesi	Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF
Dumlupınar Üniversitesi	Prof. Dr. Özgür ÖNDER
Gelişim Üniversitesi	Prof. Dr. Selma KARATEPE
Karatekin Üniversitesi	Prof. Dr. Azize Serap TUNÇER
İnönü Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa ÖNEN
Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Ahmet AKSOY
Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN
İstanbul Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Bülent GÜLOĞLU
İstanbul Aydın Üniversitesi	Prof. Dr. Sedat AYBAR
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Işıl AKGÜL
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Ebru ÇAĞLAYAN
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Dilek ALTAŞ
İstanbul Üniversitesi	Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet MERT
Çukurova Üniversitesi	Prof. Dr. Harun ARIKAN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI
Kyiv Üniversitesi	Prof. Dr. Yuriy L. BOSHYTSKY
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Servet CEYLAN
Turkish–German Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet Efe ÇAMAN
Kadir Has Üniversitesi	Prof. Dr. Mitat ÇELİKPALA
Tbilisi State University	Prof. Dr. Zurab DAVITASHVILI
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Melek DOSAY GÜNDOĞAN
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Lütfü ÖZTÜRK
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
India Aligarg Muslim University	Prof. Dr. Nigar ZUBERI
India Aligarg Muslim University	Prof. Dr. Arshi KHAN
Dokuz Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK
İstanbul Üniversitesi	Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY
Mustafa Kemal Üniversitesi	Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ
Kadir Has Üniversitesi	Prof. Dr. Serhat GÜVENÇ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Prof. Dr. Alper GÜZEL
Kuban State University	Prof. Dr. Alexander IVANOV
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Bayram KAYA
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Kadir Yasin ERYİĞİT
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE
Zaporizhzhya National University	Prof. Dr. Maxim LEPSKIY
Barcelona University	Prof. Dr. Rafa MARTINEZ
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşegül MENGİ
International University of Sarajevo	Prof. Dr. Muhiddin MULALİC
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Çınar ÖZEN
Coventry University	Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM
Trakya Üniversitesi	Prof. Dr. Sibel TURAN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Ömer TURAN
Beykent Üniversitesi	Prof. Dr. Levent ÜRER
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Nebiye YAMAK
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Rahmi YAMAK
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet YETİŞ
Selçuk Üniversitesi	Prof. Dr. Davut ATEŞ
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Selin ÇAĞATAY
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Kemal TÜRKCAN
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşegül ATEŞ
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa SEVÜKTEKİN
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Erkan İŞİĞİÇOK
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Nuran BAYRAM
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet ÇINAR
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Ufuk YOLCU
Altınbaş Üniversitesi	Prof. Dr. H. Kemal SEZEN
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Prof. Dr. Hatice KUMCAĞIZ
Bursa Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER
Dumlupınar Üniversitesi	Prof. Dr. Berna HIZARCI BEŞER
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Prof. Dr. Tekin AKDEMİR
Sakarya Üniversitesi	Prof. Dr. Ali BALCI
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Türkmen GÖKSEL
Yaşar Üniversitesi	Prof. Dr. Emre İŞERİ
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Alper KARAVARDAR
St. Petersburg State University	Prof. Dr. Tatiana ROMANOVA
Üniversitesi of Central Florida	Prof. Dr. Houman A. SADRI
St. Petersburg State University	Prof. Dr. Alexander SOTNICHENKO
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Prof. Dr. Hayriye ŞENGÜN
Dokuz Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa LAMBA
Bozok Üniversitesi	Doç. Dr. Ümmühan KAYGISIZ
Bayburt Üniversitesi	Doç. Dr. Hazal İlgin BAŞARMAK
Bozok Üniversitesi	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Yasemin MAMUR İŞİKÇİ
Kafkas Üniversitesi	Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN
Anadolu Üniversitesi	Doç. Dr. Özlem SAYILIR

DERGİ İLETİŞİM BİLGİLERİ / CONTACT INFORMATION

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı Caddesi

Güre Mevkii 28200 Giresun -TÜRKİYE

Tel: +(90) 454-310-1306

URL: dergipark.org.tr/tr/pub/guuiibd

e-mail: dilayla.bayyurt@giresun.edu.tr

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (GÜİİBD), Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez elektronik olarak yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen akademik çalışmalar çift-kör hakemlik sürecinden geçmekte, yayımlanan çalışmalara DOI Numarası verilmektedir. Dergimiz ASOS Index, Türk Eğitim İndeksi, OJOP Directory Platform, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS) tarafından taranmaktadır.

Dergide yer alan çalışmaların bilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Çalışmalarda belirtilen görüşler zorunlu olarak derginin görüşlerini yansıtmazlar. Dergide yer alan çalışmalara bilimsel etik ve kurallara uygun olarak atıfta bulunularak alıntı yapılabilir. Bu derginin tüm yayın hakları saklıdır.

* * *

Giresun University Journal of Economics and Administrative Sciences (GÜİİBD) is published electronically twice a year, in June and December. Academic studies sent to the journal go through a double-blind referee process, and published studies are given a DOI Number.

Our journal is indexed by ASOS Index, Turkish Education Index, OJOP Directory Platform, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS).

Responsibility for the scientific and linguistic aspects of the scientific researches published in the journal belongs to the authors. The views expressed in the scientific researches do not necessarily reflect the views of the journal. Scientific researches in the journal can be cited in accordance with scientific ethics and rules. All publishing rights of this journal are reserved.

Sayın Okurlarımız,

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, etik ilkeler çerçevesinde oluşturulmuş ve bilimsel literatüre katkıda bulunabilecek değerli eserleri yayınlama çabasıdadır. Bu çerçevede dergimize gönderilecek, dergimizin bilimsel düzeyinin daha da yükselmesini sağlayacak eserleri değerlendirmekten ve yayımlamaktan memnuniyet duyarız. Saygılarımızla.

Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ
Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
Giresun Üniversitesi

Dear Readers,

Giresun University Journal of Economics and Administrative Sciences is keen to publish valuable works that have been produced within the framework of ethical principles and can contribute to the scientific literature. In this context, we are pleased to evaluate and publish the manuscripts that will increase the scientific level of our journal.

Regards.

Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ
Dean of the Faculty of Economics and Administrative Sciences
Giresun University

İÇİNDEKİLER

- 1. Düzeltme: Sağlık Kurumlarında Psikolojik Sermayenin Çalışan Performansına Etkisi: Meta Analiz Çalışması** 1-16
Arzu YİĞİT, Mine ARABACI
- 2. Düzeltme: An Analysis: Refugee Crisis In Europe** 17-31
Kaçan SARGI
- 3. Nüfuz Pazarlaması Kapsamında Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Tüketici İnançlarının Tutum ve Satın Alma Niyeti Üzerine Etkileri** 32-56
Alparslan Karaduman, Mustafa Özdemir
- 4. VUK/MSUGT, TMS/TFRS ve BOBİ FRS'nin Değerleme Ölçüleri Açısından Karşılaştırılması** 57-85
Ersin YENİSU
- 5. Yabancıların Konut Talebi ile Artan Konut ve Kira Fiyatları Arasındaki İlişkinin Sorgulanması: Antalya İli Örneği** 86-117
Mehmet AKALIN
- 6. "Erkeklik" ve Toplumsal Cinsiyet: Nitel Bir Araştırma** 118-139
Handan KARAKAYA, Semra ÖZKAN
- 7. Türkiye'nin Karadeniz Politikasının Rus Uzman Topluluğu ve Devlet Yapıları Tarafından Değerlendirilmesi** 140-168
Elena SALIS, Coşkun TOPAL
- 8. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Manipülasyonuna Karşı Tutumları: Bursa İlinde Bir Uygulama** 169-189
Elif YÜCEL, Furkan ÖZÇİMEN
- 9. Aristoteles'in Penceresinden Adaletin Neliği: "Eudaimonia" ve Siyaset Bağlamında Bir Değerlendirme** 190-202
İbrahim ÇİĞDEM

SAĞLIK KURUMLARINDA PSİKOLOJİK SERMAYENİN ÇALIŞAN PERFORMANSINA ETKİSİ: META ANALİZ ÇALIŞMASI

The Effect of Psychological Capital in Health Institutions on Employee Performance: A Meta Analysis Study

Arzu YİĞİT¹
Mine ARABACI²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Düzeltilme Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 17/11/2023
Makale Kabul Tarihi : 15/12/2023

Dergimizin 29 Aralık 2023 tarihli 9. Cilt 2. Sayısında yayınlanan ‘Sağlık Kurumlarında Psikolojik Sermayenin Çalışan Performansına Etkisi: Meta Analiz Çalışması’ başlıklı araştırma makalesinde Mine ARABACI’nın kurum bilgisi yanlış ve unvan bilgisi eksik yazılmıştır. İlgili araştırma makalesinin kurum ve unvan bilgileri güncellenmiştir. Bu çerçevede bu düzeltme yayınlanmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini tespit etmektir. Araştırmada sistematik derleme ve meta analiz yöntemi kullanılmıştır. Sistematik derleme sonucu, belirlenen dâhil etme ve dışlama kriterleri doğrultusunda 12 çalışmanın meta analiz için uygun olduğu görülmüştür. Meta analiz rastgele etkiler modeli kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada heterojenlik analizi, etki büyüklüğü analizi ve yayın yanlılığı analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda araştırmaya dâhil edilen çalışmaların heterojen bir yapıda olduğu ve yayın yanlılığının olmadığı görülmüştür. Araştırmada 12 çalışmanın standardize edilmiş etki büyüklükleri 0,69 (G.A: 0,55 – 0,84; $p>0,05$) olarak hesaplanmıştır. Bu değer ile sağlık kuruluşlarında psikolojik sermayenin çalışan performansı üzerinde pozitif yönlü güçlü bir etkiye sahip olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Sağlık kuruluşlarında psikolojik sermaye kavramı dikkate alınarak yapılacak çalışmalar sayesinde çalışan motivasyonu yükseltilecek hem örgüt içi refah düzeyi yükseltilecek hem de örgüt çıktıları olumlu yönde desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Kurumu, Psikolojik Sermaye, Çalışan Performansı, Meta Analiz.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Correction Article

Submission Date : 17/11/2023
Accepted Date : 15/12/2023

The purpose of this research is to determine the effect of psychological capital on employee performance in health institutions. Systematic review and meta-analysis method was used in the research. As a result of the systematic review, 12 studies were found to be suitable for meta-analysis in line with the determined inclusion and exclusion criteria. Meta-analysis was conducted using a random effects model. Heterogeneity analysis, effect size analysis and publication bias analysis were performed in the study. As a result of the analysis, it was seen that the studies included in the research had a heterogeneous structure and there was no publication bias. In the research, the standardized effect sizes of 12 studies were calculated as 0.69 (G.A: 0.55 – 0.84; $p>0.05$). With this value, it has been determined that psychological capital has a strong positive effect on employee performance in healthcare

¹ Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, e-posta: arzuuyigit@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5777-3405 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

² Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: malaoglu@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3483-4535

organizations and is statistically significant. As a result of the research, it was determined that psychological capital in healthcare organizations has a strong positive effect on employee performance and is statistically significant. Thanks to the studies to be carried out in healthcare institutions by taking the concept of psychological capital into consideration, employee motivation will be increased, the level of welfare within the organization will be increased and the organizational outcomes will be supported positively.

Keywords: Healthcare Institution, Psychological Capital, Employee Performance, Meta Analysis.

1. Giriş

Günümüz dünyasında küreselleşme arttıkça rekabet koşulları ağırlaşmakta ve zorlaşmaktadır. Şartlar böyle olunca örgütler, avantaj sağlamak ve rakiplerinden bir adım öne çıkmak için ciddi çaba harcamaktadır. Kurumlara bu avantaj ve gücü sağlayacak en önemli faktör kuşkusuz insan kaynağıdır. Entelektüel sermayenin bu denli önem kazanması çalışan davranışlarını yakından incelemeyi ve çalışanları beklentilerine kulak vermeyi gerekli kılmıştır (Luthans, 2002: 697-698). İş stresi, tükenmişlik, tatminsizlik gibi psikolojik temelli ve örgüt performansını olumsuz yönde etkileyen durumları ve nedenlerini tespit edip ortadan kaldırmak, örgütsel iyi oluş halini artırmak ve bu durumun sürdürülebilir hale getirilmesi için adımlar atmak örgüt yönetimlerinin gündemini oluşturmaktadır. Tüm bu çalışmalarını destekleyecek ve güçlendirecek kavram pozitif psikolojik sermaye ya da psikolojik sermaye kavramıdır ve örgütlerin yönetim departmanlarına rehberlik edecek niteliktedir (Vogelgesang ve Smith, 2014: 165).

Psikoloji bilimi önceleri sağlık alanı ile ilgili görülüp, ruhsal hastalıkları iyileştirmek ile sınırlandırılmıştır. 21. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, küreselleşme, uzmanlaşmış pazarlar ve vasıflı işçilere duyulan ihtiyaç yüksek rekabet piyasasına yol açmıştır (Topakkaya ve Karakaya, 2015:16-17). Örgütleri son derece zorlayan bu atmosfer, rekabet avantajı sağlamak isteyen örgütleri çalışanların iyi oluş hallerini arttırmak ve dolayısıyla performansı yükseltmek adına çalışanların psikolojik durumlarını önemsemeye yöneltmiştir (Luthans ve Youssef, 2004: 144). Psikolojik sermaye; örgütlerde, performansı ve refahı arttırmak için; örgüt üyelerini tam potansiyeline ulaştırmak amacıyla geliştirmeye odaklanan olumlu bir örgütsel davranış teorisidir (Özkalp, 2009: 495). Psikolojik sermayenin odak noktası insan hayatının olumlu yanıdır (Zhao ve Hou, 2009: 36). Psikolojik sermaye; ölçülebilir, geliştirilebilir ve kontrol edilebilir. Örgütsel ve bireysel olarak hareket kapasitesini geliştirmek, etkili bir şekilde yüksek performans seviyelerine ulaşmak ve tam potansiyeli gerçekleştirmek psikolojik sermayenin güçlenmesi ile mümkündür. Genel olarak dayanıklılık, umut, öz yeterlilik ve iyimserlik olmak üzere dört kategoride incelenmektedir (Harms ve Luthans, 2012: 590-591). Bu boyutlar;

- Dayanıklılık: Bireylerin aksiliklerin üstesinden gelme kapasitesidir (Richardson, 2002: 308). Direnç düzeyi yüksek bireyler; travmatik olaylardan başarısızlık ve çatışmalardan, yüksek sorumluluk, zorlayıcı koşullar ve hastalıkların üstesinden mümkün olan en kısa sürede gelebilirler (Wilkes, 1979: 1241).
- Umut: Bireylerin, hedeflere ulaşırken kendinde bulduğu duygusal güç önemli bir psikolojik kaynaktır (Kesken ve Ayyıldız, 2008: 739). Umut düzeyi yüksek çalışanlar, sürekli olarak hedeflerin peşinde koşarlar ve hedeflere ulaşmanın mutlaka bir yolunu bulurlar (Luthans vd., 2008: 221).
- Öz yeterlilik: Kişisel başarı ve kişisel refah için önemli bir faktördür. Bireylerin zorlu şartlar karşısında yeteneklerine güvenerek, karşılaştıkları durumları normal karşılayıp üstesinden gelebilmelerini ifade etmektedir. Öz yeterlilik duygusu ne kadar yüksek olursa bireylerin, çabaları, kararlılıkları ve esneklikleri o kadar yüksek olur (Luthans ve Youssef, 2004: 153; Henry, 2004: 272; Harms ve Luthans, 2012: 590).
- İyimserlik: Bireylerin; geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanla ilgili tüm durumlar ile ilgili iyimser bir tutum içerisinde olmasını ifade eder (Seligman, 1998:49). İyimserlik düzeyi yüksek bireyler başarının kaynağını kendilerinde tanımlarlar (Carver ve Scheier: 2002:235).

Psikolojik sermayenin bireylerin moral ve motivasyonları üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Performans ile ilgili tüm süreçlerin de örgüt üyelerinin moral ve motivasyonları ile yakından ilişkisi vardır. Psikolojik sermaye kavramını çalışan performansı üzerinde etkili olan önemli bir faktör olarak değerlendirmek mümkündür (Luthans, 2002: 697-698).

Performans, çok boyutlu, davranışsal ve dinamik bir kavramdır. Örgütsel amaçlarla ilgili davranışları ifade eder ve önceden belirlenmiş amaç veya hedeflere ulaşma derecesidir (Cavmak ve Acar, 2020:205-206; Begenirbaş ve Çalışkan, 2014: 112). Örgütün amaç ve hedeflerine ulaşabilmesi çalışan performansına bağlıdır. Çalışan performansı ise organizasyonel performansını etkiler (Geylan 2004: 141). Bu sebeple çalışanlar, örgütün stratejik bir bileşeni olup örgütleri ileriye götüren güçtür. Örgütün başarısı ya da başarısızlığı çalışan performansına bağlıdır (Çukurçayır ve Eroğlu 2005: 132).

Çalışan performansı, bir çalışanın ne yaptığı ve ne yapmadığı olarak kabul edilir. Çalışanların iş yerinde gösterdikleri davranışlar bütünü olarak tanımlanır ve işin kalitesi, miktarı ve verimliliğini içerir. Görevlerini nasıl yerine getirdikleri, gerekli görevleri nasıl tamamladıkları ve iş yerinde nasıl davrandıklarının yanı sıra çıktının niteliği, niceliği ve zamanlılığı konusu yine çalışan performansı ile ilgilidir. Performans kavramı görev performansı ve bağlamsal performans olmak üzere iki boyutta incelenir (Doğan ve Özdevecioğlu, 2009: 172). Örgütün performansını destekleyen davranış ve faaliyetleri

görevleri yerine getirebilmek için işe özgü yeterliliğe sahip olmayı ifade eder (Jawahar ve Carr, 2007: 330). Üretkenlik, kalite ve iş bilgisi yetkinlikleri görev performansı derecesini gösterir (Özdevecioğlu ve Kanıgür, 2009: 59). Teknik çekirdeğe katkıda bulunmayan örgütsel, sosyal ortamı destekleyen faaliyetleri ifade eder. Çalışma prosedürlerini nasıl iyileştireceğine dair önerilerde bulunmak, iş arkadaşlarına yardım etmek veya örgütün güvenilir bir üyesi olmak bağlamsal performans göstergelerindedir (Borman ve Motowidlo, 1997: 10). Görev performansı örgütün performansını destekleyen davranış ve faaliyetleri yerine getirebilmek için işe özgü yeterliliğe sahip olmayı ifade ederken (Jawahar ve Carr, 2007: 330) üretkenlik, kalite ve iş bilgisi yetkinlikleri görev performansı derecesini gösterir (Özdevecioğlu ve Kanıgür, 2009: 59). Bağlamsal performans teknik çekirdeğe katkıda bulunmayan örgütsel, sosyal ortamı destekleyen faaliyetleri ifade eder. Çalışma prosedürlerini nasıl iyileştireceğine dair önerilerde bulunmak, iş arkadaşlarına yardım etmek veya örgütün güvenilir bir üyesi olmak bağlamsal performans göstergelerindedir (Borman ve Motowidlo, 1997: 10).

Sağlık kurumlarının emek yoğun işletmeler olması sebebiyle çalışan performansı hizmet kalitesini ve sağlık kuruluşunun verimliliğini çok daha fazla etkilemektedir. Sağlık kuruluşlarında politika belirleyicilerin psikolojik sermaye kavramını dikkate alarak vereceği kararlar ile çalışan motivasyonu ve performansı artırılabilir. Sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisinin tespit edilmesini amaçlayan bu çalışmanın sağlık yöneticilerine ve alana önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada “Sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisi var mıdır?” ifadesi araştırma sorusu olarak belirlenmiştir. Sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisi meta analiz yöntemi ile incelenmiş, analize dâhil edilecek çalışmalar belirlenirken ise sistematik derleme yönteminden yararlanılmıştır. Meta analiz tek ve bağımsız çalışmaların bulgularını sistematik olarak sentezlemek veya birleştirmek için istatistiksel yöntemleri kullanan bir araştırma süreci olup (Egger ve Smith,1997:1371) herhangi bir türde yapılmış olan niceliksel çalışmalara uygulanabilen bir araştırma yöntemidir (Abramson ve Abramson, 1994). Yapılan literatür taraması sonucunda ülkemizde sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini meta analiz yöntemi ile araştıran bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir. Meta analiz yöntemi gerçekleştirilirken sırasıyla heterojenlik testi, etki büyüklüğü hesabı ve yayın yanlılığı analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini konu alan ve 01.01.2000-31.12.2022 tarihleri arasında yayınlanmış/yapılmış olan, korelasyon

veya regresyon değerine sahip olan tam metin makaleler ile lisansüstü tezler yer almaktadır. Dergipark, Google Akademik, Yök Tez, Scopus veri tabanlarında Türkçe “sağlık kurumu”, “psikolojik sermaye”, “çalışan performansı” İngilizce olarak ise “healthcare institution”, “psychological capital”, “employee performance” anahtar kelimeleri ile tarama yapılarak analiz için gerekli veriler bir araya getirilmiştir. Veri tabanlarından elde edilen çalışmalar Mendeley programına yüklenerek hem duplikasyon önlenmiş hem de anahtar kelimelerinin geçtiği makaleler tespit edilerek konu başlıklarına göre gruplanmıştır. Araştırmaya dâhil edilen bu çalışmalar daha sonra yayın sınıflama formu aracılığıyla kodlanmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların kalite dereceleri yapılan meta analizin kalite ve geçerliliğini de etkilemesi sebebiyle oldukça önemlidir (Cook & Campbell, 1979; Valentine, 2009; Wortman, 1994) Bu çalışmada araştırmaya dâhil edilen çalışmaların kalite düzeyleri Joanna Briggs Enstitüsü tarafından oluşturulmuş “Joanna Briggs Enstitüsü Sistemik Tarama ve Araştırma Sentezleri Kontrol Listesi” kullanılarak yapılmıştır.

Meta analizde araştırmaya dâhil edilen çalışmaların fonksiyonel olarak eşdeğer olmadığı göz önünde bulundurularak ve hesaplanan ortalama etki büyüklüğünün daha büyük evrenlere genellenmek istenmesi sebebiyle rastgele etkiler modeli (Hedges ve Olkin, 1985) kullanılmıştır. Araştırmada korelasyona dayalı etki büyüklüğü değerleri için belirlenmiş olan değerlerden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarının yorumlanmasında Cohen et. al. (2007)’de yer alan aralıklar kullanılmıştır. Çalışmalar arasındaki heterojenlik Fisher r-to-z dönüştürülmüş korelasyon katsayısı, I^2 istatistiği ve Cochran Q istatistiği kullanılarak değerlendirilmiştir. Fisher r-to-z dönüştürülmüş korelasyon katsayısına göre heterojenlik miktarı (yani τ^2), kısıtlı maksimum olasılık tahmincisi kullanılarak hesaplanmıştır (Viechtbauer 2005). I^2 değerinin yorumlanmasında Thompson ve Higgins (2002)’den yararlanılmıştır. Cochran Q istatistiği farklı yerlerden yapılan çalışmaların sonuçlarının farklı olması durumunda heterojen, aynı olması durumunda ise homojen olduğunu ifade etmektedir (Borenstein et. Al., 2009; Card, 2012; Durlak et al., 2012). Meta analize dâhil edilen çalışmaların yayın yanlılığının olup olmadığının belirlenmesinde Fail-safe N istatistiği, Begg ve Mazumdar sıra korelasyonları, Egger’s linear regression, Trim ve fill testi ile huni grafiğinden hesaplanmıştır.

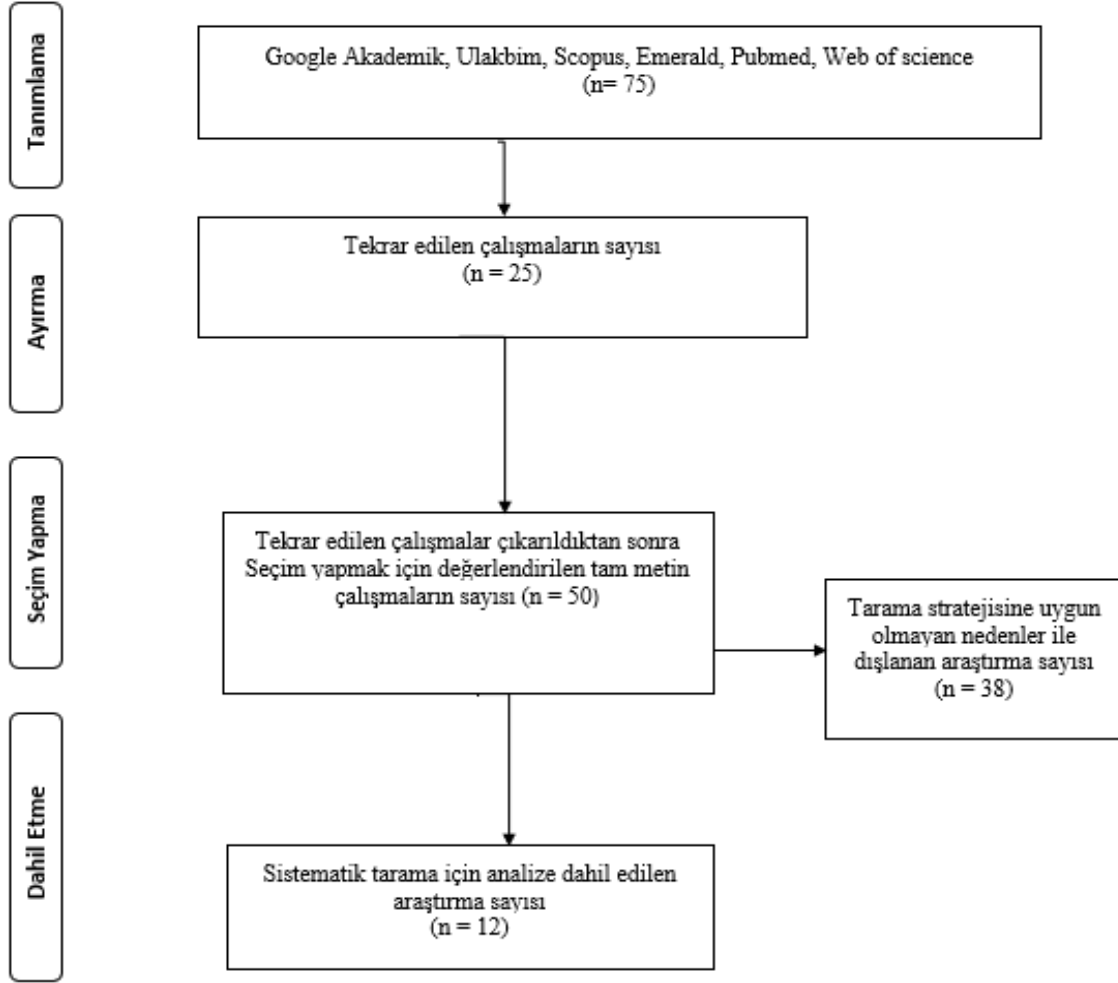
3. Bulgular

Araştırmada belirlenen kriterler doğrultusunda sağlık kuruluşlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini araştırmak amacıyla yapılan sistematik derleme ve meta analiz bulgularına aşağıda yer verilmiştir.

3.1. Meta Analize Dâhil Edilen Çalışmalar

Araştırmanın analizi tarama stratejilerine uygun olarak yapılmıştır. Sistematik literatür taraması için 01.01.2000-31.12.2022 yılları arasında Dergi park, Prequest, Google Akademik, YÖK Tez, Scopus veri tabanlarında yayınlanan ve sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini konu alan 75 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmaların 25 âdeti tekrarlanan çalışmalardan oluşması sebebiyle çıkarılmıştır. Geriye kalan 50 çalışma dâhil etme ve dışlama kriterlerine uygun olarak tekrar gözden geçirilmiştir. Kriterlere uygun olmadığı saptanan 38 çalışma dışlanmış ve geriye kalan 12 çalışma analize dâhil edilmiştir. Çalışmaların kalite değerlendirmesi Joanna Briggs Enstitüsü tarafından oluşturulmuş “Joanna Briggs Enstitüsü Sistematik Tarama ve Araştırma Sentezleri Kontrol Listesi” kullanılarak bir araştırmacı (MA) tarafından yapılmış diğer araştırmacı tarafından (AY) kontrol edilmiştir.

Şekil 1: Meta Analize Dâhil Edilen Çalışmaların Akış Diyagramı

Kaynak: (Moher et al., 2015).

3.2. Araştırma Evren ve Örneklemine İlişkin Bulgular

Önceden belirlenmiş dâhil etme ve dışlama kriterlerine göre ulaşılan 12 çalışmanın özeti Tablo 1’de görülmektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere tüm çalışmalar sağlık sektöründe gerçekleştirilmiş olup psikolojik sermaye ve çalışan performansı arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Yine tablodan çalışmaların yapıldığı yıl ve yazarları görülebilmektedir. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların 9 adeti araştırma makalesi, 2 adeti yüksek lisans tezi ve 1 adeti ise doktora tezidir. Tüm çalışmaların bir araya gelmesiyle ulaşılan örneklem sayısı ise 3721’dir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmalara İlişkin Özet Tablosu

Sıra	Yazarlar	Yıl	Çalışma Türü	Örneklem Sayısı	İlişki	Sektör
1.	Karaman vd.	2020	Makale	137	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
2.	Korkmazer vd.	2016	Makale	152	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
3.	Karatepe vd.	2019	Makale	144	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
4.	Bitmiş	2014	Doktora Tezi	463	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
5.	(Xinglong Xu et al.	2020	Makale	591	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
6.	Mbatha	2016	Yüksek lisans tezi	100	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
7.	Sun et al.	2011	Makale	733	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
8.	Nafei	2014	Makale	315	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
9.	Ali et al.	2021	Makale	350	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
10.	Saberfarzam et al.	2022	Makale	339	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
11.	An et al.	2020	Makale	285	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü
12.	Sarı	2020	Yüksek lisans tezi	112	Anlamlı İlişki	Sağlık Sektörü

3.3. Meta Analiz Bulguları

Araştırma sorusuna yanıt vermek amacıyla yapılan meta analizi sonucunda ortaya çıkan bulgulara aşağıda yer verilmiştir. Yöntem bölümünde de belirtildiği gibi meta analiz rastgele etkiler modeline göre yürütülmüştür. Heterojenlik testi sonuçları Tablo 2 ve 3’de verilmiştir.

Tablo 2: Korelasyon Tablosu (Rastgele Etkiler Modeli k=12)

Id	Tahmin	se	Z	p	CI Alt Sınırı	CI Üst Sınırı
Intercept	0,695	0,0748	9,28	<.001	0,548	0,841

Tau² Estimator: Restricted Maximum-Likelihood (Kısıtlı Maksimum Olasılık)

Analiz, sonuç ölçüsü olarak Fisher r-to-z dönüştürülmüş korelasyon katsayısı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Heterojenlik miktarı (yani tau²), kısıtlı maksimum olasılık tahmincisi kullanılarak hesaplanmıştır (Viechtbauer 2005). Tau² tahminine ek olarak, heterojenlik için Q testi (Cochran 1954) ve I² istatistiği de kullanılmıştır. Herhangi bir

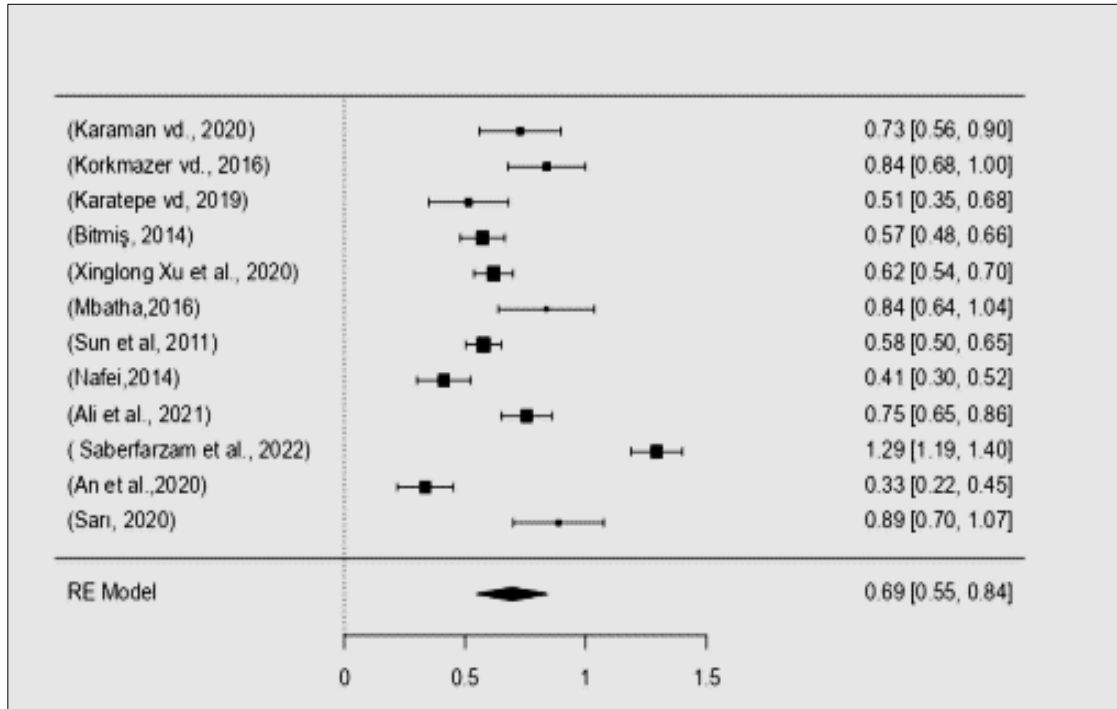
miktarda heterojenliğin tespit edilmesi durumunda (yani $\tau^2 > 0$, test sonuçlarından bağımsız olarak) Q-testi ile gerçek sonuçlar için bir tahmin aralığı da sağlanmaktadır.

Tablo 3: Heterojenite İstatistiği

Id	Q	Df	p	I ²	Tau ²	Tau
Heterojenite İstatistiği	213,588	11.000	<.001	94,87%	0,0624 (SE=0,0286)	0,250

Analize toplam 12 çalışma dâhil edilmiş olup rastgele etkiler modeline dayalı olarak tahmin edilen ortalama Fisher r-to-z dönüştürülmüş korelasyon katsayısı 0,6945 (%95 GA: 0,5479 ila 0,8412) olup ortalama sonuç sıfırdan önemli ölçüde farklıdır ($z = 9,2812$, $p < 0,0001$). I² ve Q testine göre araştırmaya dâhil edilen çalışmaların heterojen bir yapıda olduğu tespit edilmiştir (Q (11) = 213,5884, $p < 0,0001$, $\tau^2 = 0,0624$, I² = %94,8667) (Dinçer, 2014; Thompson ve Higgins, 2002; Mittlböck & Heiznl, 2006: 4321).

Şekil 2: Etki Yönünü Gösteren Meta Analiz Diyagramı

Rastgele etkiler modeline göre yürütülen araştırmada sağlık kuruluşlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini araştıran 12 adet çalışmanın etki büyüklükleri %95 güven aralığında Şekil 2’de forest plot ile gösterilmiştir. Analiz sonucunda 12 çalışmanın

standardize edilmiş etki büyüklükleri 0,69 (G.A : 0,55 – 0,84; $p>0,05$) olarak hesaplanmıştır. Bu değer ile sağlık kuruluşlarında psikolojik sermayenin çalışan performansı üzerinde pozitif yönlü güçlü bir etkiye sahip olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu (Cohen et al., 2007: 221) tespit edilmiştir.

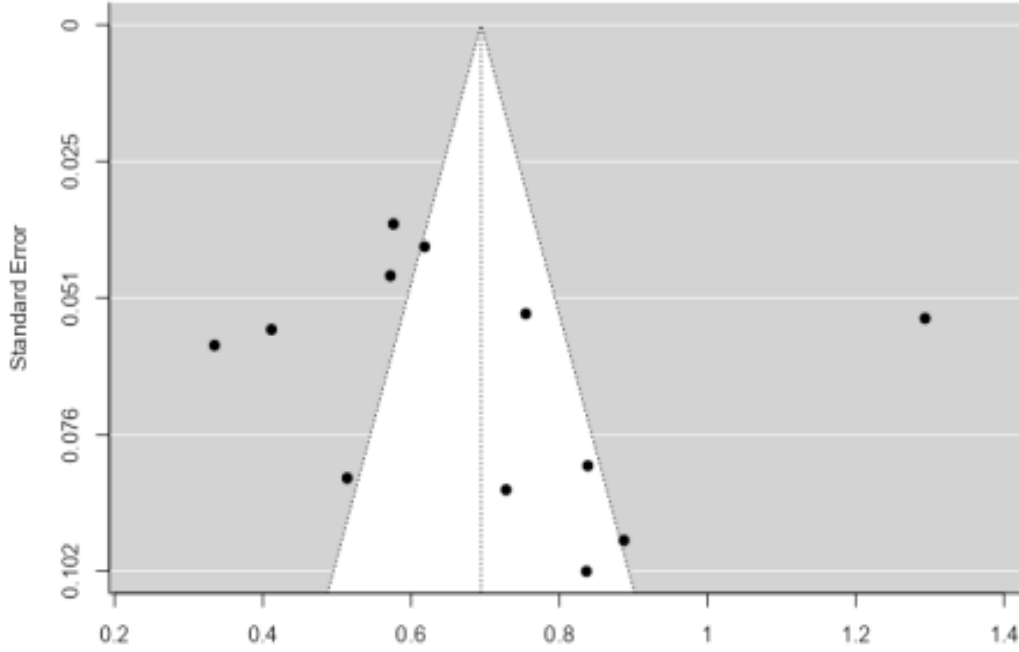
Tablo 4: Yayın Yanlılığı Analizi

Test Adı	Value	p
Fail-Safe N	6.802,000	<.001
Begg ve Mazlumda Sıra Korelasyonu	0,242	0,311
Egger's Regression	0,798	0,425
Trim ve Fill Testi	0,000	

Not: Fail-Safe N hesaplanmasında Rosenthal Yaklaşımı kullanılmıştır.

Yayın yanlılığı analiz sonuçları Tablo 4' te ve Şekil 3'te sunulmuştur. Fail-Safe N istatistiği ile çalışmanın gücü ve p değerinin alfa değerinden büyük olması için analize kabul edilmesi gereken çalışma sayısını göstermektedir. Araştırmada p değerinin 0,01'den küçük olması için gerekli çalışma sayısı 6802 adettir. Sağlık kuruluşlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini araştıran 6802 çalışmaya ulaşılması mümkün olmadığından, bu sonuç yayın yanlılığı olmadığını göstermektedir. Begg ve Mazumdar sıra korelasyonları istatistiğinde pozitif değerler, çalışma test duyarlılığının ve küçük örneklem büyüklüğünün doğru olduğunu ifade etmektedir. Bu istatistikte hesaplanan değerlere (0,242 p: 0.311) göre meta analize dâhil edilen çalışmalarda yayın yanlılığı görülmemiştir (Dinçer, 2014). Araştırmada ayrıca yayın yanlılığını ölçmek için Egger's linear regression testi ile Trim ve Fill testi sonuçlarına da bakılmıştır. Egger's regression testi huni grafiği asimetrisi yoluyla bir meta-analizde potansiyel yayın yanlılığını değerlendirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (Egger et al., 1997). Trim ve Fill testi sonucunda ise gözlenen etki büyüklüğü değerleri ile yayın yanlılığından kaynaklanan etkiyi düzeltmeye yönelik hesaplanan değerler arasında herhangi bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir. Her iki test sonucu araştırmada yayın yanlılığı olmadığını göstermektedir.

Şekil 3: Huni Saçılım Grafiği

Bu araştırmanın yayın yanlılığı olasılığı, Şekil 3’te huni saçılım grafiği ile gösterilmiştir. Huni saçılım grafiğinde yayın yanlılığı mevcut değilse, bireysel çalışmalar genel meta-analitik sonucun her iki tarafına eşit olarak dağılmakta ve grafik ters çevrilmiş bir huniye benzemektedir (Bown ve Sutton, 2010:675). Huni saçılım grafiğinden görüldüğü üzere çalışmanın büyük çoğunluğu şeklin üst kısmına doğru ve birleştirilmiş etki büyüklüğüne çok yakın bir konumda yer almakta olup araştırmada yayın yayınlılığına ilişkin bir kanıt bulunmamaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırmada sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini inceleyen 12 çalışmanın meta analizi rastgele etkiler modeline göre yapılmıştır. Araştırmaya dahil edilen çalışmaların heterojenlik analizi Fisher r-to-z dönüştürülmüş korelasyon katsayısı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Heterojenlik miktarı (yani τ^2), kısıtlı maksimum olasılık tahmincisi kullanılarak hesaplanmıştır. τ^2 tahminine ek olarak, heterojenlik için Q testi ve I^2 istatistiği de kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda araştırmaya dâhil edilen çalışmaların heterojen bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan iş performansı üzerindeki etki büyüklüğünün 0,69 (G.A : 0,55 – 0,84; $p>0,05$) değeri ile pozitif yönlü güçlü bir etkiye sahip olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı

olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada Fail-Safe N istatistiği, Begg ve Mazumdar sıra korelasyonları, Egger's Regression testi ile Trim ve Fill testi sonunda yayın yanlılığı olmadığı tespit edilmiştir. Yayın yanlılığı olasılığını analiz etmek için ayrıca huni saçılım grafiğinden yararlanılmıştır. Analize dâhil edilen 12 adet çalışmayı temsil eden kabarcıkların büyük çoğunluğunun huni şeklinin üst kısmına doğru ve birleştirilmiş etki büyüklüğü çizgisine çok yakın bir konumda yer aldığı gözlemlenmiştir. Araştırmada dâhil etme kriterlerinin dışında kalan, Türkiye'de psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini inceleyen bazı çalışmaların bulgularına aşağıda yer verilmiştir.

Korkmazer ve diğerleri (2016) yaptıkları çalışmalarında sağlık kurumlarında psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisini ele almışlardır. 152 sağlık çalışanının dahil edildiği araştırmada psikolojik sermaye ile çalışan performansı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Fuat vd., 2016: 271).

Çetin ve Varoğlu (2015) Ankara'da büyük ölçekli özel bir kuruluşta yaptıkları çalışmalarında, psikolojik sermaye, performans, ayrılma niyeti ve iş tatmini etkileşimini ele almışlardır. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik sermaye ve çalışan performansı arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Çetin ve Varoğlu, 2015: 105).

Taşlıyan ve Hırlak (2016) çalışmalarında otantik liderlik, psikolojik sermaye, işten ayrılma niyeti ve çalışan performansı arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. 403 çalışanın dâhil edildiği araştırmada psikolojik sermaye kavramının tüm boyutları ile çalışan performansı arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Taşlıyan ve Hırlak, 2016: 92).

Türesin Tetik ve diğerlerinin (2018) yaptıkları çalışmalarında psikolojik sermaye, iş doyumu ve performans arasındaki ilişki meta analiz yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik sermaye ve performans arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Türesin Tetik vd., 2018: 306).

İraz ve Ata (2020) yaptıkları çalışmalarında otantik liderliğin çalışan performansına etkisinde psikolojik sermayenin rolünü ele almışlardır. 121 belediye çalışanın katıldığı araştırma sonuçlarına göre psikolojik sermaye ve çalışan performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (İraz ve Ata, 2020:288).

Yine Dikbaş ve Büyükbeşe'nin (2020) yılında yaptıkları çalışmada otantik liderliğin çalışan performansına etkisinde psikolojik sermayenin rolünü ele almışlardır. 265 iş kur çalışanın katıldığı araştırmada psikolojik sermaye ve çalışan performansı arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Dikbaş ve Büyükbeşe, 2020:1220).

İçerli ve Bilen (2022) yaptıkları çalışmada psikolojik sermaye ve iş performansı arasındaki ilişkide politik yetinin düzenleyici etkisini ele almışlardır. Araştırmaya 157 kamu

personeli katılmıştır. Araştırma sonucuna göre psikolojik sermaye ve çalışan performansı arasında pozitif yönlü orta düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir (İçerli ve Bilen, 2022: 235).

Erkal (2022) yaptığı çalışmada psikolojik sermayenin örgütsel sessizlik ve çalışan performansına etkisini ele almışlardır. 427 özel sektör çalışanın katıldığı araştırma sonuçlarına göre, çalışan performansı ve psikolojik sermaye arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Erkal, 2022:120).

Yukarıda yer alan çalışmaların sonuçları araştırma bulguları ile benzer şekilde psikolojik sermaye ile çalışan performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular ışığında şu önerilerde bulunulabilir.

- Sağlık kurumlarında zaman baskısı ve zor durumlarla baş etmede psikolojik sermaye ile ilgili çalışmalardan yararlanılabilir.
- Psikolojik sermaye kavramı dikkate alınarak yapılacak çalışmalar sayesinde çalışan motivasyonu yükseltilerek örgüt içi refah düzeyi yükseltilebilir.
- Psikolojik sermaye çalışmaları çalışanlar için bireysel farkındalık kazandırabileceği gibi olumlu örgütsel çıktıları da destekleyebilir.
- Görev dağılımları yapılırken çalışanların psikolojik sermaye ile ilgili ihtiyaçları dikkate alınarak daha doğru kararlar alınabilir.
- Psikolojik sermayeyi güçlendirecek eğitimler sayesinde performans artırılabilir.

Kaynakça

- Abramson, J. H., & Abramson, Z. H. (2001), *Making Sense of Data: A Self-Instruction Manual on The Interpretation of Epidemiological Data*. Oxford University Press.
- Bakırtaş, Tuğba (2020), "Psikoloji Ve Çağdaş Yaşam İnsan Uyumu". Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9 / 18 227-229.
- Bakioğlu, A., & Özcan, Ş. (2016), *Meta Analizi*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara.
- Barlow, K. M. (2013), *A Meta-Analysis of Transformational Leadership and Subordinate Nursing Personnel Organizational Commitment, Job Satisfaction, and Turnover Intentions*. UMI Dissertation Publishing, 2011, 293.
- Begenirbaş, M. & Çalışkan, A. (2014), "Duygusal Emeğin İş performansı ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Kişilerarası Çarpıklığın Aracılık Rolü", *Business and Economics Research Journal*, Cilt: 5, Sayı: 2, ss: 109-127.
- Borenstein, M., Hedges, L, V., Higgins, J, P, T., Rothstein, H, R. (2009), *Introduction to Meta-Analysis*. A John Wiley and Sons Ltd. Publication.

- Borman, W. C. & Motowidlo, S.J. (1997), "Task Performance And Contextual Performance: The Meaning For Personnel Selection Research", *Human Performance*, 10, 99-109.
- Bown, M. J., & Sutton, A. J. (2010), "Quality Control in Systematic Reviews and Meta-Analyses", *European Journal of Vascular and Endovascular Surgery*, 40(5), 669-677.
- Card, N. A. (2012), *Applied Meta-Analysis for Social Science Research*. In The Guilford Press. New York: The Guilford Press A Division of Guilford Publications. Card.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2002), Optimism. *Handbook of Positive Psychology* (s. 231-243). Oxford: Oxford University Press.
- Cochran, W. G. (1954), "The combination of estimates from different experiments", *Biometrics*, 10(1), 101-129.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007), *Research Methods in Education*. London: Routledge Taylor & Francis
- Cook, T. D., & Campbell, D. T. (1979), *Quasi-Experimentation Design & Analysis Issues for Field Settings*. In Chicago: Rand McNally.
- Çavmak, D. & Acar, F. (2020), "Pozitif Psikolojik Sermaye İle Performans Algısı Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *İş Ve İnsan Dergisi*, 7 (2).
- Çetin, F. & Varoğlu, A. K. (2015), "Psikolojik Sermaye, Performans, Ayrılma Niyeti ve İş Tatmini Etkileşimi: Cinsiyetin Düzenleyici Rolü", *İş ve İnsan Dergisi*, 2 (2) , 105-113.
- Çetinkaya, F. F. & Ünsever, M. O. (2020), "Psikolojik Sermaye Düzeylerinin İş Tatmini Üzerine Etkisi: Üniversite Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (1), 137-158.
- Çukurçayır, M. A. & Eroğlu, H.T (2005), *Yerel Yönetimler ve Performans Denetimi*. (Edt. H. Özgür-ve M. Kösecik). *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar I*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Dikbaş, T. & Büyükbeşe, T. (2020), "Otantik Liderliğin Çalışan Performansına Etkisinde Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Kamu Kurumunda Bir Alan Çalışması", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (4) , 1213-1224.
- Diñer, S. (2014), *Eğitim Bilimlerinde Uygulamalı Meta Analiz*. Pegem Akademi, Ankara.
- Doğan, Y & Özdevecioğlu, M. (2005), "Pozitif Ve Negatif Duygusallığın Çalışanların Performansları Üzerindeki Etkisi", *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18): 165-190
- Durlak, J. A., Meerson, I., Meerson, I., & Loyola, C. J. E. F. (2012), *Meta-Analysis*. In J. C. Thomas & M. Hersen. (Eds.), *Understanding Research in Clinical and Counseling Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Egger, M., Smith, G. ., Schneider, M., & Minder, C. (1997), "Bias in Meta-Analysis Detected by a Simple, Graphical Test. Graphical Test is Itself Biased", *BMJ (Clinical Research Ed.)*, 316(7129), 629-634.

- Egger, M., & Smith, G. D. (1997), "Meta-Analysis: Potentials and Promise", *Bmj*, 315(7119), 1371-1374.
- Erkal, P. (2022), "Pozitif Psikolojik Sermayenin Örgütsel Sessizlik Ve İşgören Performansı Üzerine Etkisi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (47) , 109-125.
- Geylan, R. (2004), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Harms, P. D. & Luthans, F. (2012), "Measuring Implicit Psychological Constructs in Organizational Behavior: An Example Using Psychological Capital", *Journal of Organizational Behavior*, 33(4), 589-594.
- Hedges, L. V., Olkin, I. (1985), *Statistical Methods for Meta-Analysis*. CA: Academic Press.
- Henry, J. (2004), *Positive and Creative Organization*. in Linley, P. A. and Joseph, S. (Eds.), *Positive Psychology in Practice* (p. 269-286). New Jersey, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Iraz, R. & Ata, N. (2020), "Otantik Liderliğin Belediye Çalışanlarının Performansına Etkisinde Pozitif Psikolojik Sermayenin Rolü", *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (27) , 288-318.
- İçerli, L. & Bilen, G. (2022), "Psikolojik Sermaye Ve İş Performansı Arasındaki İlişkide Politik Yetinin Düzenleyici Etkisi", *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2) , 222-244 .
- Jawahar, I.M. & Carr D.(2007), "Conscientiousness And Contextual Performance The Compensatory Effects of Perceived Organizational Support And Leader-Member Exchange", *Journal of Managerial Psychology*, 22, 330-349.
- Kesken, J. & Ayyıldız, N. A. (2008), "Liderlik Yaklaşımlarında Yeni Perspektifler: Pozitif Ve Otantik Liderlik", *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 8, Sayı: 2, Ss: 729-754.
- Korkmazer, F. , Ekingen, E. & Yıldız, A. (2016), "Psikolojik Sermayenin Çalışan Performansına Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19 (3)
- Luthans, F. & Youssef, C. M. (2004), "Human, Social, and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage", *Organizational Dynamics*, 33(2), 143-160.
- Luthans, Fred (2002), "The Need for and Meaning of Positive Organizational Behavior", *Journal of Organizational Behavior*, Vol: 23, pp: 695-706.
- Luthans, Fred; Norman, M. Steven; Avolio, J. Bruje & Avey, B. James (2008), "The Mediating Role of Psychological Capital in the Supportive Organizational Climate-Employee Performance Relationship", *Journal of Organizational Behavior*, Vol: 29, pp: 219- 238.

- Mittlböck, M., & Heiznl, H. (2006), A “Simulation Study Comparing Properties of Heterogeneity Measures in Meta-Analyses”. *Statistics in Medicine*, 25(April), 4267–4278.
- Moher, D., Shamseer, L., Clarke, M., Ghersi, D., Liberati, A., Petticrew, M., Shekelle, P., Stewart, L. A., Estarli, M., Barrera, E. S. A., Martínez-Rodríguez, R., Baladia, E., Agüero, S. D., Camacho, S., Buhning, K., Herrero-López, A., Gil-González, D. M., Altman, D. G., Booth, A., ... Whitlock, E. (2015), “Preferred Reporting Items For Systematic Review and Meta-Analysis Protocols (PRISMA-P) 2015 Statement”, *Revista Espanola de Nutricion Humana y Dietetica*, 20(2), 148–160.
- Özdevecioğlu, M. & Kanıgür, S. (2009), “Çalışanların İlişki ve Görev Yönelimli Liderlik Algılamalarının Performansları Üzerindeki Etkileri”, *KMU İİBF Dergisi*, 11, 53-82.
- Özkalp, Enver (2009), “Örgütsel Davranışta Yeni Bir Boyut: Pozitif (Olumlu) Örgütsel Davranış Yaklaşımı Ve Konuları”, 17. Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 21-23 Mayıs, Ss: 491-497.
- Richardson, G. E. (2002), *The Metatheory of Resilience and Resiliency*. *Journal of Clinical Psychology*, 58(3), 307-321.
- Seligman, M. E. P. (1998), *Learned Optimism*. New York: Pocket Books
- Taşlıyan, M. & Hırlak, B. (2016), Otantik Liderlik, Psikolojik Sermaye, İşten Ayrılma Niyeti Ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Hemşireler Üzerinde Bir Araştırma , *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* , (56), 92-115.
- Thompson, S. G., & Higgins, J. P. (2002), How Should Meta-Regression Analyses be Undertaken and Interpreted?”, *Statistics in Medicine*, 21(11), 1559-1573.
- Topakkaya Karakaya, A. E. (2015), “Psikoloji Dünyasında Yeni Bir Yaklaşım: Hermeneutik”, *Felsefe Dünyası* , (61) , 16-37 .
- Türesin Tetik, H. , Oral Ataç, L. & Köse, S. (2018), “Psikolojik Sermaye ile İş Doyumu ve Performans İlişkisi: Türkiye’de Yapılan Araştırmalar Üzerinden Bir Meta Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32 (2) , 289-314.
- Valentine, J. C. (2009), Judging the Quality of Primary Research. in H. Cooper & L. V. Hedges (Eds.) (pp. 129–146). New York: Russell Sage Foundation.
- Viechtbauer, W. (2010). “Conducting Meta-Analyses in R With the Metafor Package”, *Journal of Statistical Software*, 36, 1-48
- Vogelsgang, G., Smith, R. C., (2014), “The Relationship Between Positive Psychological Capital and Global Mindset in The Context of Global Leadership”, *Journal of Leadership & Organizational Studies: JLOS; Official Journal of the Midwest Academy of Management*, 21(2), 165-178.
- Wilkes, G. A. (1979), *Collins Dictionary of the English Language*. Sydney: Collins.

Wortman, P. M. (1994), Judging research quality. In H. Cooper & L. V. Hedges (Eds.) (pp. 97–109). New York: Russell Sage.

Zhao, Z., Hou, J. (2009), “The Study on Psychological Capital Development on Intreprenurial Team”, International Journal of Psychological Studies, 1, (2), 35-40.

AN ANALYSIS: REFUGEE CRISIS IN EUROPE

Analiz: Avrupa'da Mülteci Krizi

Kağan SARGI^{1*}

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Düzeltilme Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 20/05/2023
Makale Kabul Tarihi : 19/12/2023

Dergimizin 29 Aralık 2023 tarihli 9. Cilt 2. Sayısında yayınlanan "An Analysis: Refugee Crisis in Europe" başlıklı araştırma makalesinde çalışmanın Kağan SARGI'nın "Bir Paradigma Olarak Uluslararası Politikada Popülizm" başlıklı doktora tez çalışmasından üretildiğine ilişkin açıklama belirtilmemiştir. Bu çerçevede bu düzeltme yayınlanmaktadır.

Suriye İç Savaşı'nın neden olduğu göç dalgası başta Türkiye olmak üzere çevre ülkelere yayılmış, krize dönüşen süreç Avrupa kıtasını birçok alanda etkilemeye başlamıştır. Türkiye'nin güney kıyılarına küçük bir kız çoğunun cansız bedeni vurmasıyla sembolikleşen ve birçok insan hayatını kaybettiği bu süreç dünyanın gündemine oturmuştur. Söz konusu kriz AB içinde sorumlulukların paylaşımı sırasında yönetsel ve toplumsal sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa Birliği, göçmenlik sorunlarını düzenleyici faaliyet unsurları olan ve temeli 1951 Göçmen Konvansiyonu'na dayanan Amsterdam ve Lizbon Anlaşması gibi hukuki altyapılarla krize karşı adımlar atmıştır. Toplumsal anlamda ise AB ülkelerinin kendi vatandaşlarını bazı politikaların uygulanmasına ikna edememesi, iç politikada onları zor duruma sokmuştur. Bu durumdan ise ağırlıklı olarak AB karşıtı sağ popülist partiler yararlanmış ve halkta karşılık bularak sürecin önünü tıkamışlardır. Kaynak taraması yöntemi kullanılarak ortaya çıkan çalışmada AB, hukuki altyapı olarak yeterli görünse de, AB ülkeleri arasındaki iç siyasete dayalı insiyatif alma isteksizliği sorunun yönetimini zorlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mülteci Krizi, Avrupa, Göçmen, Lizbon Antlaşması, Amsterdam Antlaşması.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Correction Article

Submission Date : 20/05/2023
Accepted Date : 19/12/2023

The migration wave caused by the Syrian civil war has spread to neighboring countries, especially Turkey, and the process that has turned into a crisis has started to affect the European continent in many areas. This process, which became symbolic when the lifeless body of a little girl washed up on the southern shores of Turkey and in which many people lost their lives, was on the agenda of the world. The crisis led to administrative and societal issues within the EU, particularly during the sharing of responsibilities. The European Union has taken steps against the crisis with legal infrastructures such as the Amsterdam and Lisbon Treaties, which are elements of regulatory action on immigration problems and are based on the 1951 Immigration Convention. In social terms, the EU countries' inability to convince their citizens to implement certain policies has put them in a difficult situation in domestic politics. This situation was largely exploited by anti-EU right-wing populist parties, who found support among the public and obstructed the progress of the process. In the study, which emerged through the method of literature review, it was observed that while the EU appeared to have

¹ Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: kagansargin@hotmail.com / ORCID: 0009-0007-4548-057X (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

* Bu makale Kağan SARGI'nın Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda ve Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN danışmanlığında yürütülen "Bir Paradigma Olarak Uluslararası Politikada Popülizm" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

sufficient legal infrastructure, the reluctance of EU countries to take initiative based on domestic politics hindered the management of the problem.

Keywords: Refugee Crisis, Europe, Migrant, Lisbon Treaty, Amsterdam Treaty.

1. Giriş

Refugee crisis in Europe escalated very swiftly in Summer of 2015. Irregular immigration has been a constant issue in European politics but with the influence of Syrian civil war the issue caused a system crisis in European Union. In this essay, will be mainly analyzed how European authorities handle the immigration crisis and how did it affect internal politic of EU-Countries. The refugee crisis appears to be a multi-dimensional situation in terms of its content. While it may initially seem like a refugee or migrant crisis, it has led to various crises over time (Öztürk & Boyacı, 2022:1818). This crisis can be evaluated in many different ways, such as in terms of humanity, demographics, and finances. However, this study primarily focuses on highlighting the problems created by this crisis in the legal and internal political fields within the EU. By the end of the paper has been aimed to describe a clear picture of the social, political and economical implications of the immigration crisis and the way it has been handled so far (Niemann & Blösser, 2021: 5).

In this study will be also focused on answering of following research question and explained two hypothesis:

To what extent is the legal structure of the European Union equipped to manage the refugee crisis?

H-1: The Lisbon Treaty has been the key tools used in managing the 2015 refugee crisis immigration governance in European Union and global governance of crisis migration.

H-2: EU countries have been reluctant to implement legal requirements due to domestic political dynamics.

Immigration and its social, political and economical implications is a very broad subject, therefore while shortly referring to the possible consequences of the phenomenon main focus of this study in this subject is European Union and its decision-making mechanisms particularly in context of immigration governance. It's a very intriguing and important subject because a structural analysis of the subject can improve our understanding of the subject as a whole and can give us clues in solving the crisis at hand. Immigration has been an important agenda item in the politics of the European Union for many years, and in order to understand the refugee crisis, it is necessary to address some of the details of the process. In the section two of research will be given a short historical background to the refugee crisis. In the section three will be mentioned on immigration policies of the European

Union by focusing on Extra-EU Migration that included in the European Union's main legal with the Amsterdam Treaty, this section will also lay the theoretical foundation for this essay. Extra-EU (Migration) refers to transactions with all countries outside of the EU, encompassing the rest of the world except for the European Union (EU) Member States. It's used in the context of various statistical areas, including external trade, balance of payments, foreign direct investment, migration, transport, and tourism. In these areas, the focus is on measuring the movement of goods, capital, or people into and out of the EU, comparing the EU as a whole with the rest of the world. Therefore, the extra-EU transactions of the entire EU are essentially the sum of the extra-EU transactions of each individual EU Member State (Glossary: Extra-EU, Eurostat).

At the same time the paper will be analyzed the implications of the refugee crisis on domestic political dynamics. The theoretical frame of this essay is mostly found upon the work of Boswell, Geddes and Betts on the immigration governance in European Union and global governance of crisis migration. In addition, used also numerous sources of quantitative data and refer to international treaties for analysis such as Lisbon and Amsterdam Treaties, additionally MIPEX, Eurostat and UN Reports.

Furthermore, this study will be useful in understanding the legal response and implemented practices of EU in the face of a significant influx of migrants in 2015 and the basis on which they were grounded. And also will be enlightened the impact of the crisis on domestic political dynamics through the selected Examples; UK: Brexit and Hungary: Orban case.

2. European Refugee Crisis

While the immigration (especially economic migration) has always been an important subject in European Union politics, the issue wasn't defined as a crisis by the media or academics until 2015. (UNHCR, 2011). Syrian Civil War and the political upheaval in Middle East caused a huge wave of immigration from the region to Türkiye, which is also supported by UNHCR data, which shows that approximately %70 of refugees who arrive to Europe from Mediterranean sea are from Syria, Afghanistan or Iraq and a significant number of those refugees take off from Türkiye. Hence immigrants fleeing from the Syrian Civil War have to be considered prima facie refugees (European Commission Report, 2023: 1).

Türkiye, being ranked in the spot of 2015 on MIPEX rankings, provided no job opportunities, sufficient education or integration possibilities for refugees, causing a great tension between refugees and local population. The Turkish state wasn't equipped to handle such a big wave of immigration and their handling of the situation caused desperate refugees

to try their chances at the hands of human traffickers (MIPEX, 2015: 208-209). While refugee camps provided a short term solution to the problem, the Turkish state couldn't integrate refugees into daily life and no matter how humane the situation was in the camps, people were discontent in those camps because the life in a refugee camp is neither a healthy nor a hopeful one. Over time, these shortcomings were addressed and the conditions in the camps were improved. Afterwards, refugees were allowed to reside in cities (Euronews, 2016).

The refugees tried to get into the EU zone, creating a zone of opportunity for human traffickers. Long before the crisis, many immigrants were trafficked to Greek isles (Lesbos, Samos, Chios) in the Aegean Sea, which didn't receive media coverage until hundreds of refugees died in boat accidents (Rescue, 2015). According to a report published by the United Nations (UN) International Organisation for Migration (IOM) in 2020, in the year 2015, a staggering 1,015,078 refugees and migrants made the perilous journey across the Eastern Mediterranean. And same report contained also a significant number of those who chose Europe for migration in 2015 (857,363 people) entered the continent through Greece. (Euronews, 2023). In fact, the loss of life of 900 people in the sinking of a boat in April 2015 was a warning for the next events (Larivé, 2015: 3).

A part of some refugees who tried to immigrate to Greece died in boat accidents but it was only until the death of Aylan Kurdi, a 3 year old migrant whose body washed ashore in summer 2015 (Laks, 2016: 6-7) The human trafficking problem became the center of attention after this disaster and the crisis escalated. It's very clear that the situation is very hard to maintain for many European countries, especially those which are hardly adjusting to the Post-Cold War situation. Greece and Italy have also been affected negatively by the immigration crisis, because of two main reasons: 1) Italy and Greece were access points for most of the Mediterranean human trafficking. 2) The fragility of their economies (Pangerc, 2012: 143).

Whereas different countries within the European Union individual experiences with immigration, they share a common legal framework to deal with the issue. Therefore, the problem should be dealt with on multiple levels, both national and supranational. This essay is aimed to focus on the problem at supranational level. In the next section, has been analyzed how the European Union manages the immigration issue and the legal framework regarding immigration and asylum in the European Union.

3. Theoretical Framework: Migration In The European Union

Before delving into the topic in Depth, it was thought that would be beneficial for the study to briefly discuss the definitions used in the topic in order to minimize the definitional

confusion that is often encountered in Migration. There are three main definitions that explain the conditions under which people change their countries in this context: Refugee, Asylum Seeker and Migrant. Refugee: A refugee is a person who has been forced to flee their country of origin due to a well-founded fear of persecution on account of race, religion, nationality, membership of a particular social group, or political opinion (Büyükhan, 2021: 80) Asylum seeker: An asylum seeker is a person who has applied for asylum in another country. They may be waiting for a decision on their application, or they may have been granted asylum but are still waiting for permanent permission to stay in the country (Österreich, 2023). A migrant is a person who has moved from one place to another, either within their country or across an international border. People may migrate for a variety of reasons, including for work, education, or family reunification (AG Integration, 2015: 5). In this study, since the reflections of the refugee crisis of 2015 on the EU are analysed, the term -refugee-, which was the status of people who changed their countries due to war, is used.

These definitions are established in international law and are used by organizations such as the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) to determine the legal status and rights of individuals. It's crucial to make the distinction between these terms, as their legal implications and the protections afforded to individuals differ significantly.

While migration was an important subject for member countries of the European Union especially for countries like Germany and Austria, it was only in 1993 that Extra-EU migration came into the European Union policy making scene with the Maastricht Treaty coming into effect (Boswell & Geddes, 2011: 3). The Extra-EU migration was included in the European Union's main legal and political framework with the Amsterdam Treaty in 1999. What was so special about the 90's that the European Union finally decided to build a legal framework regarding Extra-EU migration? According to Boswell and Geddes, that this framework needed because of the new and distinct situation created by the post-cold-war context: There was a greater intensity of migration flows to and within the EU; more countries started to get affected by immigration, the European Union as an entity started to have a growing role and the intensity of the immigration flow started to manifest itself in problematic ways such as irregular flows, people smuggling and human trafficking (Boswell & Geddes, 2011: 3).

As seen in many studies related to the subject, very rapid increases in the immigration numbers between 2000-2005. Austria also received a lot immigrants relative to its population which shows us that the immigration issue was no longer of an issue particular to the major economies of the European Union but started to be a European Union-wide problem, requiring countries like Spain, of which immigration population rose by %194.2 between

2000-2005 and Italy, which has seen a rise of %54.1, taking a more active part in the immigration policies of the European (Boswell & Geddes, 2011: 4).

Another important factor is the role of immigration in the population problem of the European Union. The population of the European Union is constantly aging. The population of older people (defined here as those aged 65 years or more) in the EU-27 will increase significantly, rising from 90.5 million at the start of 2019 to reach 129.8 million by 2050. During this period, the number of people in the EU-27 aged 75-84 years is projected to expand by 56.1 %, while the number aged 65-74 years is projected to increase by 16.6 %. By contrast, the latest projections suggest that there will be 13.5 % fewer people aged less than 55 years living in the EU-27 by 2050 (Eurostat, 2020: 17).

Extra-EU immigration is a way to regulate this problem, while it cannot solve the problem on its own. So, closing the European Union to immigration altogether isn't a plausible course of action as well. According to Boswell and Geddes, the term immigration is too broad and EU States face different types of dilemmas and policy problems for different types of immigration. While focus in this essay is forced migration in the context of asylum seekers and refugees, it is important to acknowledge that the European Union faces a different set of issues for each type of immigration. These problems converge at times for different types of migration. For instance integration or population problems are a constant issue in all types of immigration.

Yet problems like insufficiency of the supranational framework regarding international migration and the growing need for international cooperation are problems particular to forced migration. The problem the European Union is facing is not whether or not accepting immigrants since the EU already needs immigrants, with varying degrees and varying types of immigrants. Yet accepting an inflow of refugees is a much bigger and different challenge for the European Union and it's rather a part of a much bigger problem. Neither the resources available to UNHCR nor the institutional framework regarding management of international crisis migration is efficient enough so it needs to be used to its highest effectiveness. "An important analytical feature of many new" trans-boundary problems that emerge and require international cooperation is that they relate to and touch upon the purview of a set of norms and organizations that already exist, even if the relationship is not explicit"(Betts, 2014: 4).

In order to establish a common understanding of struggle, two points come to the fore. The first is a binding legal basis within EU and the second is the position taken by the dynamics in the domestic politics of the member states towards the issue. These two points have proved to be decisive factors in the migration crisis. In this part of the study, firstly, the legal basis used for the management of the refugee crisis was discussed, and then the impact

of the crisis on domestic political dynamics was evaluated through the selected issues. In the next sub-sections, has been analyzed the current legal framework of the European Union concerning immigration and asylum policies and has been metioned impact of Refugee Crisis on internal political Dynamics.

3.1. Legal Framework

Immigration has always been one of the most important issues for the EU and various regulations have been made on it. After 2015, a common framework was needed due to the crisis and the issue of immigration gained importance.

One of the important points to be considered here is how to define this change experienced by people who leave their country. Some of the people who were subjected to migration made this decision because they had to, others by choice. In addition, their status in the country of destination is also among the factors affecting their legal status.

This issue, which was recognised in international law especially after the 2nd World War, was put on a legal basis with the 1951 Refugee Convention on the Status of Refugees United Nations. Over the years, agreements and structures similar to the abovementioned legislation have begun to take place within the EU. The first of these was the Trevi Group, which was established in 1975 at the Rome Summit of the European Council. Within the framework of the Maastricht Treaty, signed in 1992 and entered into force in 1993, migration issues began to be approached in a more institutional way. In 1999, with the Amsterdam Agreement, which entered into force, migration management was integrated into the agreements between member states (Interview with Charles Essen, 2018: 5-6). The importance of the Amsterdam Treaty was that it created a legal base for European Union action for migration and asylum policies and it extended the jurisdiction of the European Court, European Commission and European Parliament. Under Article 63 Community competencies in the are of asylum and immigration policy were stated as:

Responsibility for assessing refugee claims; Minimum standards on reception of asylum-seekers; and qualification as refugees; Procedures for granting or withdrawing refugee status; measures on temporary protection and displaced persons; Conditions of entry and residence for TCN's Procedures for issuing long-term visas; Action against illegal immigration; Defining the rights of legally resident TCNs (Betts, 2014: 9).

In 2008, under the name of the "2008 European Union Asylum and Migration Pact" (AGIP), a total of five principles were brought together, including migrant acceptance capacity and border controls, and concrete changes were made in the context of migration management (Bertozzi, 2008:2). Finally, with the Lisbon Treaty, which entered into force in

2009, the provisions on migration and asylum were placed within the "Freedom, Security and Justice" area, the fifth title in the pillar of the Treaty on the Functioning of the European Union. In addition, with the Lisbon Treaty, the principle of decision-making by unanimity in the area of Freedom, Security and Justice was largely abolished, with some exceptions, and the ordinary legislative procedure was adopted on the basis of the qualified majority principle (Güleç, 2015: 86-88). The Lisbon Treaty made the biggest impact on the asylum and immigration policy of the European Union. The Lisbon Treaty consolidated all of these responsibilities and made immigration and asylum "normal" problems of the European Union by regulating them and declaring the competencies concerning them clearly.

The Article 77 of Lisbon Treaty regulates internal border controls and competencies of the European Union in organizing the collaboration of external border controls. In the first paragraph of Article 77 the internal border controls are abandoned and a collaborative structure regarding external border controls is proposed:

"1. The Union shall develop a policy with a view to:

- a. ensuring the absence of any controls on persons, whatever their nationality, when crossing international borders;
 - b. carrying out checks on persons and efficient monitoring of the crossing of external borders;
 - c. the gradual introduction of an integrated management system for external borders."
- (Lisbon Treaty, 2007: 77/).

The second and third paragraphs of the Article 77 state necessary measures to facilitate Paragraph 1. Such as the common policy on visas and other short-stay residence permits; the checks to which persons crossing external borders are subject; the conditions under which nationals of third countries shall have the freedom to travel within the Union for a short period; any measure necessary for the gradual establishment of an integrated management system for external borders; the absence of any controls on persons, whatever their nationality, when crossing internal borders and the granting Council the power to adopt provisions concerning passports, identity cards, residence permits or any other such document. (Lisbon Treaty, 2007: 77/2-3) Paragraph 4 of the Article 77 limits this power with the sovereignty of Member States in terms of geographical demarcation of their individual borders in accordance with international law (Lisbon Treaty, 2007: 77/4).

Article 78 of the Lisbon Treaty on the other hand states that European Union will develop a common policy regarding matters relating to refugees:

1. The Union shall develop a common policy on asylum, subsidiary protection and temporary protection with a view to offering appropriate status to any third-country national

requiring international protection and ensuring compliance with the principle of non-refoulement.”

This policy must be in accordance with the Geneva Convention of 28 July 1951 and the Protocol of 31 January 1967 relating to the status of refugees, and other relevant treaties.” (Lisbon Treaty, 2007: 78/1). In the paragraph two of the Article a number of measures are stated to be adopted to reorganize the asylum system of European Union, which involve a uniform status of asylum for nationals of third countries, valid throughout the Union; a uniform status of subsidiary protection for nationals of third countries who, without obtaining European asylum, are in need of international protection; a common system of temporary protection for displaced persons in the event of a massive inflow; common procedures for the granting and withdrawing of uniform asylum or subsidiary protection status; criteria and mechanisms for determining which Member State is responsible for considering an application for asylum or subsidiary protection; standards concerning the conditions for the reception of applicants for asylum or subsidiary protection and cooperation with third countries for the purpose of managing inflows of people applying for asylum or subsidiary or temporary protection (Lisbon Treaty, 2007: 78/2).

Article 79 of the Lisbon Treaty is particularly focused on setting a common immigration policy: “1. The Union shall develop a common immigration policy aimed at ensuring, at all stages, the efficient management of migration flows, fair treatment of third-country nationals residing legally in Member States, and the prevention of, and enhanced measures to combat, illegal immigration and trafficking in human beings.” (Lisbon Treaty, 2007: 79/1).

Second paragraph of the Article 79 defines policy areas for the common immigration framework such as the conditions of entry and residence, and standards on the issue by Member States of long-term visas and residence permits, including those for the purpose of family reunification the definition of the rights of third-country nationals residing legally in a Member State, including the conditions governing freedom of movement and of residence in other Member States; illegal immigration and unauthorized residence, including removal and repatriation of persons residing without authorization and combating trafficking in persons, in particular women and children (Lisbon Treaty, 2007: 79/2). Third and fourth paragraphs of Article 79 regulate the separation of power within the European Union between its organs and between Member States and the Union itself. Lisbon Treaty clearly defines the responsibilities and policy areas concerning immigration and asylum policies of European Union while also defining the separation of powers within the European Union framework and leaving a space of sovereignty for Member States such as defining the volumes of admission of third-country nationals (Lisbon Treaty, 2007: 79/5) or geographical demarcation

of individual borders (Lisbon Treaty, 2007: 77/4). It also lays a legal framework for Extra-EU cooperation such as a partnership with a third country to manage inflow of refugees and asylum seekers (Lisbon Treaty, 2007: 78/2).

3.2. Impact of Refugee Crisis on The Dynamics of Domestic Politic: Euroscepticism

The refugee crisis has started to deeply affect the internal dynamics of Europe over time, and this situation has started to be used especially by right-wing parties, and has deepened the already existing European skepticism. In connection with the impact of the crisis, populist winds began to blow in Europe, and rhetoric with a heavy emphasis on anti-immigrant sentiments was frequently used in domestic politics. So much so that the right-wing parties in power have benefited from this and strengthened their power, while the opposition parties have found a way to easily get their demands met. This situation naturally caused difficulties in the implementation of the measures that needed to be taken in the migration crisis, and even damaged the EU's enlargement and integration policies.

For example, the UK's exit from the EU is one of the first situations that has been severely affected by the crisis. The UK, which has traditionally been distant from the EU, found a broad base of support for the European skeptical policies supported by the opposition right-wing populist party UKIP after 2015, and then-Prime Minister David Cameron was forced to include the Brexit referendum in his election promises. Cameron, who won the election, held the referendum and the majority voted to leave the EU. After the crisis in the country's politics, the United Kingdom officially left the EU in 2020 (Almut and Mara and Claudia, 2019).

The mass migration of Syrian citizens has given rise to several pathways leading to Western Europe, with one notable route being the Western Balkans. Hungary, which is located on the transit route of the migration wave, suddenly found itself in the midst of the crisis and experienced a turbulent period in domestic politics (Oruc and Raza and Santic, 2020: 2-4). The ruling party Fidesz, under the leadership of Viktor Orbán, used the existing anti-EU sentiment in the country to turn this situation in its favor and emerged from the process stronger. The Fidesz government has shaped all of its policies around the axis of EU skepticism, which has increased the dose of the crisis environment (Şahin, 2022: 49-50). It has argued that the policies that the EU is especially trying to implement pose a threat to Hungary's security. In fact, Orbán stated in a speech he delivered in 2016 that illegal border crossings should be punished and emphasized the importance of national security (Canveren and Durakçay, 2017: 864-865). Orbán's policies have made it very difficult for the EU to manage the crisis, as seen in the case of the United Kingdom. So much so that Hungarian

officials, including Orban himself, have severely criticized the EU's crisis management and produced populist rhetoric.

4. Discussion

As seen from the legal framework laid in the Lisbon Treaty, there ought to be a certain degree of convergence in the immigration and asylum policies of EU States, while they also enjoy some individual space which is also loosely defined in the Treaty. The lowest-common-denominator in migration policies of EU States is perceived to be restriction-oriented-policies creating an image of Fortress-Europe (Cornelius 1994, 2004 in Geddes, 2014: 436). While the Lisbon Treaty sets goals like fighting human trafficking and creating a common framework regulating Extra-EU migration, it is still up to individual States and supranational organizations like UNHCR to make policy decisions and use this framework. Current framework only defines responsibilities and goals loosely and distributes responsibilities without setting any specific goals or responsibilities. For instance, while there is a common migration policy, the European Union has no control over the volume of the refugees inflow to EU States. In the end, immigration policy is determined by individual states, where they can opt-out or derogate from responsibilities in this “flexible” structure (Geddes, 2014). So in the end it’s not a legal but an economical, political, practical, moral, cultural and social decision to grant asylum to refugees, which is influenced by many diverse factors.

On one hand EU States need refugees to regulate their population and maintain their productivity but on the other hand problems like integration and unemployment emerge with the influx of the migrant population. These conflicts influence asylum policies of the individual states because since EU States are not legally obliged to a certain number of asylum seekers or refugee there is a correlation between the immigration policies of EU States and the volume of the influx of refugees to these countries. It would be quite plausible to argue that most EU-States per “The Universal Declaration of Human Rights” are morally and legally obliged to accept refugees. Paragraph 1 of Article 14 of the Declaration states that “Everyone has the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution.” (Universal Declaration of Human Rights, 1948 14/1). Yet again, while the right to seek and be granted asylum is universally acknowledged, it hasn’t been defined, whose responsibility it is to grant and guarantee this right, which is the crux of the problem. It’s one thing to define rights, it’s another thing to protect them. In many EU States the immigration phenomenon creates a tension in the society mainly because of cultural conflicts and xenophobia which causes right wing parties to rise in power. While it would sidetrack us to investigate the rise of the extreme right wing, it is a very well documented phenomenon (Meyer & Rosenberger, 2015: 2-3). This means that a significant number of voters believe that closing down borders

and nationalization is a proper solution to the immigration problem, reinforcing the Fortress Europe image. Furthermore, as previously mentioned, the examples of Brexit and Hungary should be seen as a reflection of this situation.

5. Conclusion

Immigration and its influences is a very complex subject with many facets. The intention of this paper was to analyze the legal framework of the European Union regarding immigration and its ability to cope with the refugee crisis. While the current legal and institutional framework gives EU States necessary tools to deal with the crisis, it's mainly up to individual EU States to work towards the policy goals. At the times of crisis, this flexibility creates an impossible situation for the European Union. The Lisbon Treaty states that asylum seekers should be granted asylum, but it doesn't distribute the responsibility amongst states in a specific way. Therefore the problem has to be dealt with at different levels.

The integration process is not only the responsibility of the EU or individual EU States, but the society itself. But probably most importantly, the world is linked today, no region can isolate itself from another without severe repercussions. The European Union needs to take an active stance in crisis situations rather than waiting for the crisis to eventually influence the system. Taking a preventive stance in international crisis situations and collaborating with third countries per Paragraph 2 of Article 78 of Lisbon Treaty, before problems turn into a full scale crisis would be very beneficial for the sustainability of the immigration and asylum policies of the European Union.

One of the biggest challenges is the tension and the rise of the right wing in EU States, which needs to be moderated. Escalation of this tension creates a hostile environment for immigrants and forces governments to favor more restrictive policies concerning immigration. It also causes alienation of the current immigrants and makes the future integration process much more challenging. One aspect that needs to be examined in the study of the migration crisis and its management, as mentioned above, is how the crisis has affected the domestic politics of EU member states. Indeed, the migration crisis has had significant political repercussions within the European Union. In the United Kingdom, for instance, the migration crisis played a role in bolstering the fortunes of Eurosceptic right-wing parties and ultimately contributed to the decision to leave the European Union (Brexit). In Hungary, existing Euroscepticism found more resonance among the public by framing migrants as a security threat. In both examples, it is evident that the refugee crisis has seriously disrupted the delicate political balance within the EU.

Despite some practical shortcomings, it is evident that the European Union is legally and structurally equipped to deal with the crisis yet the flexibility of its structure lays the responsibility on the individual states and non-state actors. As Betts states, each crisis needs a different approach and for the framework to be used to its highest effectiveness. It is quite clear that the current legal framework and policy goals of the European Union are potentially sufficient to deal with the crisis. The problem originates from the lack of initiative from those who are to implement those policies.

Literature

- AG Integration: Migranten- Flüchtlinge-Zuwanderer
https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=0b82f038-744a-9729-3099-1720bffa019&groupId=269099 [27.09.2023]
- BBC: This migrant crisis is different from all others <http://www.bbc.com/news/world-35091772>
- Bertozzi, Stefano. (2008) European Pact on Migration and Asylum: A stepping Stone Towards Common European Migration Policies
file:///C:/Users/Pc/Downloads/19_OPINIO_MIGRACIONES.pdf
- Betts, Alexander. (2014) "The Global Governance of Crisis Migration", University of Oxford.
- Boswell, Christina & Geddes, Andrew. (2011) "Migration and Mobility in the European Union, igration and Mobility in the European Union ,1-20.
- Büyükhan, M. (2021). "Uluslararası ve Ulusal Mevzuata Göre Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü", R&S-Research Studies Anatolia Journal, Vol:4 Issue: 2; pp: 76-90.
- Cieschinger, A., Küpper, M., Claudia, N. (2019) , Das wichtigste zum Brexit, Der Spiegel.
- Euronews: Yunanistan'a her sen kaç göçmen gidiyor?
<https://tr.euronews.com/2020/03/06/yunanistan-a-her-sene-kac-kac-gocmen-gidiyor-avrupa-da-durum-ne>[27.09.2023]
- Euronews: Dünyaya örnek olarak gösterilen Türkiye'deki mülteci kampları
<https://tr.euronews.com/2016/04/28/dunyaya-ornek-olarak-gosterilen-turkiye-deki-multeci-kamplari> [18.12.2023]
- European Parliament (2018) Migration and Asylum: a challenge for Europe. Unit for Coordination of Editorial and Communication Activities.
- Europaen Commission Report (2023) Seventh Annual Report of the Facility for Refugees in Turkey, Communication From The Commission To The Europaen Parliament And The Council.

- Eurostat: Ageing Europe; looking at the lives of older people in the EU, 2020
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/11478057/KS-02-20-655-EN-N.pdf/9b09606c-d4e8-4c33-63d2-3b20d5c19c91?t=1604055531000> [27.09.2023]
- Geddes, Andrew. (2014) “The European Union: Supranational Governance and the Remaking of European Migration Policy and Politics.” In *Controlling Immigration: A Global Perspective*. 3rd ed., edited by James F. Hollifield, Philip L. Martin, and Pia M. Orrenius, 433– 451. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Güleç, C (2015) Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları, *Tesam Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM*), 81 – 100.
- Meyer, Sarah / Rosenberger, Sieglinde (2015): Just a Shadow? The Role of Radical Right Parties in the Politicization of Immigration, 1995 – 2009, in: *Politics and Governance*, Vol. 3, No 2 (2015), p. 1 – 17.
- MIPEX, (2015) Integration Policy Index, Barcelona Center for International Affairs (CIDOB) ,4-223. <https://www.mipex.eu/sites/default/files/downloads/files/mipex-2015-book-a5.pdf> [27.09.2023]
- Niemann, A & Blösser, J. (2021) Migration and Mediterranean: The EU's Response to the “Europaen Refugee Crisis”, *Transnational Security Cooperation in the Mediterranean*.
- Laks, D. (2016). The drowned boy image and securitization in the European migrant crisis, Ministry of Defense, Netherlands, 1-44.
- Larivé, M. H. A. (2015). A Crisis for the Ages the European Union and the Migration Crisis. The Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series, No 15, Miami: European Union Center of Excellence
- Lisbon Treaty: Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12016E079>
[27.09.2023]
- ORSAM (2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi. Rapor No:22, 2012
- Österreich: Allgemein zum Asyl
https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/asyl/Seite.3210001.html
[27.09.2023]
- Öztürk, T. & Boyacı, E. (2022). “Suriyeli Mülteci Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği İlişisine Yansıması: Dünya Sistemleri Analizi Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Alanya Akademik Bakış*, 6(1), Sayfa No. 1809-1823.
- Pangerc, D. (2012) *Illegal Migrations Along the Balkan Routes*, SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences Special Issue on Balkans.

Preparatory dossier for the interview with the former Director General of DG H, Charles Elsen (1994-2004) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2025342> [27.09.2023]

Rescue: Greece <https://www.rescue.org/country/greece> [27.09.2023]

Şahin, H. (2022) , Populist Foreign Policy: The Cases of Turkey, Hungary ,Venezuela, and Greece, Sabancı Üniversitesi.

UNHCR, (2011): A year of Crisis <https://www.unhcr.org/statistics/country/4fd6f87f9/unhcr-global-trends-2011.html> [27.09.2023]

UNHCR, (2011). The 1951 Convention relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol <https://www.unhcr.org/4ec262df9.html> [27.09.2023]

UNHCR, (2016). Population Types <https://reporting.unhcr.org/turkey?year=2016#toc-populations> [27.09.2023]

UNCHR, (2018): Flüchtlinge, Asylsuchende und Migranten- Was sind die unterschiede? https://www.unhcr.org/dach/wp-content/uploads/sites/27/2018/05/CH_Karten_CH_Deutsch_WEB.pdf [27.09.2023]

Universal Declaration of Human Rights <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Walters, William (2006) "Border/Control" in European Journal of Social Theory 9(2), 187–203.

NÜFUZ PAZARLAMASI KAPSAMINDA SOSYAL MEDYA REKLAMLARINA YÖNELİK TÜKETİCİ İNANÇLARININ TUTUM VE SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİLERİ

The Effects of Consumer Beliefs Towards Social Media Advertisements on Attitude and Purchase Intention Within The Scope of Influencer Marketing

Mustafa ÖZDEMİR¹

Alparslan KARADUMAN²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 07/12/2023
Makale Kabul Tarihi : 12/03/2024

Bu çalışmanın amacı fenomenler tarafından yapılan sosyal medya reklamlarının nüfuz pazarlaması kapsamında, tüketici inançları, tüketici tutumu ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Giresun Üniversitesi'nde eğitim gören 307 öğrencinin katılımıyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler SPSS 25.0 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini analiz etmek üzere ilk olarak keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra tüketici inançlarının kişisel boyutlarının tutum üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucunda bilgi arama boyutunun tutum üzerinde etkisi görülmezken eğlence ve güvenilir olma boyutlarının tutum üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada son olarak tüketici inançlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisinde tutumun aracılık etkisi olup olmadığının belirlenmesi amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda tüketici inançlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisinde tutumun kısmi aracılık rolü üstlendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nüfuz Pazarlaması, Sosyal Medya Pazarlaması, Tüketici İnançları.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Research Article

Submission Date : 07/12/2023
Accepted Date : 12/03/2024

This study aims to determine the effects of social media advertisements created by influencers on consumer beliefs, consumer attitude and purchasing intention within the scope of influencer marketing. For this purpose, a survey study was conducted with the participation of 307 students from Giresun University and the data obtained were analyzed with the SPSS 25.0 statistics program. First, exploratory factor analysis was performed to assess the reliability and validity of the measurement scales and then regression analysis was performed to determine the effects of personal dimensions of consumer beliefs on consumer attitude. As a result of the regression analysis, it was determined that the information seeking dimension had no effect on attitude, while the entertainment and credibility have a positive effect on attitude. Finally, regression analysis was applied in the research to determine whether attitude has a mediating effect on the effect of consumer beliefs on purchase intention. The results showed that attitude plays a partial mediator role in the effect of consumer beliefs on purchase intention.

Keywords: Influencer Marketing, Social Media Marketing, Consumer Beliefs.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: mustafaozdemirgru@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4437-1976

² Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, e-posta: alparslankrdmn@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4654-4500 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

1. Giriş

Günümüzde bilgisayar ve akıllı telefon teknolojisinin gösterdiği gelişme sayesinde bireyler sosyal medya platformlarına zaman ve mekân kısıtı olmaksızın ulaşabilmektedir. Hootsuit internet ve sosyal medya araştırma şirketinin yayınladığı We Are Social raporu 2024 verilerine göre dünyada 5.35 milyar internet kullanıcısı bulunurken, bu kullanıcıların 5.04 milyarı sosyal medya kullanmaktadır (Kemp, 2024). 2023 raporuna göre Türkiye’de ise 71.38 milyon internet kullanıcısı bulunurken, bunların 62.55 milyonu sosyal medya kullanmaktadır (Kemp, 2023). Kullanımı günden güne yaygınlaşan sosyal medya ortamları işletmeler için de oldukça önemli fırsatlar sunmaktadır. İşletmeler, ürettikleri mal ve hizmetleri sosyal medya ortamları sayesinde geniş kitlelere ulaştırabilmektedirler. Dolayısıyla tüketiciler de sosyal medya ile çok geniş marka seçeneklerine coğrafya sınırlaması olmaksızın erişebilmektedirler. Bu nedenle çok fazla işletmenin sosyal medyaya yönelmesi sosyal medyada yoğun bir rekabet ortamı oluşturmuştur. Sosyal medyada tüketiciler de aralarında bir iletişim ağı oluşturmaktadır. Bu da tüketicilerin markalara ve ürünlere ilişkin deneyimlerini başka tüketicilere iletebilmesine ve kulaktan kulağa iletişim zincirinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede sosyal medyanın etkili yönetilmesi hem rekabet hem de müşteri yönetimi açısından oldukça önemlidir.

Sosyal medyayı stratejik olarak değerlendirme çabaları, yeni pazarlama stratejilerini doğurduğu gibi geleneksel iletişim ortamlarında kullanılan stratejilerin de sosyal medyaya taşınmasına neden olmuştur. Bu stratejilerden biri de reklamlarda ünlü kullanımı stratejisidir. Markalar geleneksel medyada ünlüleri kullandıkları reklamlar sayesinde tüketicilerde olumlu duygular oluşturmayı ve onların tercihi olmayı amaçlamaktadır. Sosyal medyada da ünlü kullanım stratejisi benzer şekilde işlemektedir. Sosyal medya kullanıcıları, ürettikleri içerikler sayesinde diğer birçok kullanıcıya ulaşabilme imkânı bulmaktadır. Tüm sosyal medya kullanıcıları arasında çok daha geniş kitlelere ulaşabilmeyi başarmış ve ürettikleri içeriklerle insanları etkileyebilme gücü kazanmış kullanıcılar da sosyal medya fenomeni olarak adlandırılmaktadır. Tüketicilerin oldukça yoğun zaman geçirdikleri bu dijital ortamlarda yapılan reklam faaliyetleri hem televizyon ünlüleri hem de sosyal medya fenomenleri üzerinden yürütülmekte ve bu faaliyetler geniş reklam harcamalarını beraberinde getirmektedir. Deloitte 2020 yılı raporuna göre reklam harcamaları dünyada 640 milyar dolar tutarında bir büyüklüğe ulaşırken Türkiye’de ise 1.95 milyar doları bulmuştur. Bu harcamalar içinde dijital medya reklam harcamaları dünyada %47’lik paya sahipken Türkiye’de ise %33,3’lük paya sahiptir (Deloitte, 2020).

Sosyal medya reklamlarına yapılan bu büyük harcamaları etkin bir şekilde planlama ihtiyacı pazarlama araştırmacılarını sosyal medya araştırmalarına yöneltmiştir. Pazarlama literatürüne nüfuz pazarlaması olarak yerleşen strateji, fenomen kavramına farklı bir boyut

kazandırmıştır. Sosyal medya fenomenleri, nüfuz pazarlaması kapsamında etkileyici (influencer) olarak da adlandırılmaktadır. Markaların sosyal medyada reklam stratejilerini yürütürken fenomenleri kullanması, bu fenomenlerin takipçilerine ulaşabilmesi için önemli bir yoldur. Reklam içerikleri markaların sosyal medya hesaplarında markalar tarafından üretilmedikleri, aksine fenomenin kendi içeriklerinde marka reklamlarına yer vermesi ve reklam için ayrılan bütçelerin etkin kullanılmak istenmesi fenomen seçiminin ve özellikle de fenomenler tarafından yaratılan içeriğin işletmeler için çok önemli olduğunu göstermektedir.

Sosyal medya reklamlarında ünlü ya da fenomenlerin kullanılmasına ilişkin yaklaşımlar ise literatürde tüketici inançları üzerine yoğunlaşmaktadır. Ajzen, Planlı Davranış Teorisinde, inançların tutum ve davranış üzerinde etkili olduğunu söylemektedir (Ajzen, 1991: 184). Türkçe literatürde de bu etkiyi destekleyen çalışmalar yer almaktadır (Akkaya, 2013; Kızılcapan ve Yücel, 2016).

Literatür incelendiğinde Türkiye’de yaşayan sosyal medya kullanıcılarının sosyal medya reklamlarına yönelik inanç ve tutumları inceleyen çalışmalar yer almakla birlikte bu çalışmaları nüfuz pazarlaması kapsamında fenomenler üzerinden değerlendiren çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çalışmanın konusunu da fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici inancının, tutum ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Ayrıca diğer çalışmalardan farklı olarak bu araştırmada tüketici inançları ile satın alma niyeti ilişkisinde, tüketici tutumunun aracılık etkisinin olup olmadığının sorusuna cevap aranmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sosyal Medya

Sosyal medya kavramının tanımını yapabilmek için öncelikle Web 2.0 ve kullanıcı tarafından üretilen içerik (User-Generated Content-UGC) kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Web 2.0, 2004 yılında yazılım geliştiricilerin ve diğer kullanıcıların World Wide Web üzerinden kullanmaya başladıkları yeni bir yöntemin tanımlanmasında kullanılan bir terimdir. Web 2.0, World Wide Web’in bir teknik güncellemesi olmaktan çok, çalışması için gerekli temel işlevselliği barındırmaktadır. Web 2.0 ile birlikte içerikler eskisi gibi belirli bireyler tarafından değil, tüm kullanıcıların katılım ve işbirliği ile yaratılmaya ve yayınlanmaya başlanmıştır. (Kaplan ve Haenlein, 2010: 60-61). Web 2.0, ticari ve sosyal süreçlerdeki deneyimlerin ve bilgilerin açık kaynaklı bir biçimde, etkileşim halinde ve kullanıcılar tarafından kontrol edilen çeşitli çevrimiçi uygulamaların oluşturduğu bir koleksiyondur. Aynı zamanda Web 2.0 bilgi içeriklerinin verimli bir şekilde oluşturulmasını, paylaşılmasını, düzenlenmesini sağlayarak, bilgi ve fikir akışını kolaylaştıran resmi olmayan

kullanıcıların kendi ağlarını oluşturmasını sağlamaktadır (Constantinides ve Fountain, 2008: 232-233).

Kullanıcı tarafından üretilen içerik kavramı ise, genellikle internet ağları üzerinden, wiki'ler ve videolar gibi faydalı veya eğlenceli bir şekilde başkalarının erişebilecekleri fikirlerin ve bilgilerin medyaya gönüllü olarak katkıda bulunan kullanıcılar tarafından oluşturulmasını ifade etmektedir (Krumm ve diğerleri,2008: 10). Kullanıcı Üretimi İçerik siteleri, kullanıcıların daha yaratıcı olmalarını sağlarken aynı zamanda yeni iş fırsatları yaratan çeşitli modellemeler ve sosyal etkileşimler de sağlamaktadır (Cha ve diğerleri, 2007: 1). Günümüzde milyonlarca internet kullanıcısı, arkadaşları ile bağlantıda kalmak, yeni arkadaşlıklar kurmak, fotoğraf, video ve sosyal yer imleri gibi kullanıcı tarafından üretilen içerikleri paylaşmak için birçok Web sitesi kullanmaktadır (Kim ve diğerleri, 2010: 215). Web 2.0'ın teknik altyapısını kullanan bu internet sitelerinin oluşturdukları, kullanıcı tarafından üretilen içerikleri barındıran bu platformlar sosyal medya olarak adlandırılmaktadır.

Literatürde sosyal medya ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Sosyal medya en basit tanımıyla, Web 2.0'ın sağladığı teknolojik altyapının kullanılarak bireylerin katılımlarının sağlandığı iletişim araçlarının ve çevrimiçi yayınların genel adıdır (Gunelius, 2011: 10). Literatürde yer alan diğer tanımlardan yola çıkarak sosyal medya için genel bir tanım yapacak olursak; sosyal medya, gelişen bilgisayar ve internet teknolojileri sonucunda geliştirilen Web 2.0 teknolojisinin kullanımı ile oluşturulan, bireylerin bilgi, deneyim, fikir ve düşüncelerinin metin, fotoğraf ya da video gibi formatlarda başkaları ile paylaşılmasına imkân sağlayan, kamu nitelikli, çevrimiçi uygulamalar için kullanılan genel bir kavramdır (Evans, 2008: 31; Kim ve diğerleri, 2010: 216; Weinberg, 2009: 1).

2.2. Nüfuz Pazarlaması

Nüfuzlu kavramı, sahip olduğu gücü; şöhretini, bilgisini veya tecrübesini kullanarak diğer bireyleri etkilemede ve yönlendirmede yararlanan bireyler için kullanılmaktadır. Küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak da değişen iletişim ortamlarında nüfuzlu kavramı dijital nüfuzlu olarak değişim göstermiştir (Ergül, 2019: 32). İnternet kullanımının yaygınlaşması ve kamera ya da fotoğraf makinelerine ulaşabilmenin kolaylaşması bireylerin daha kolay içerik üretebilmelerine ve sosyal ağların yaygınlaşması ise bu içerikleri kendi fiziki çevrelerinden çok daha geniş çevrelere ulaştırabilmelerine imkân sağlamıştır. Öyle ki içerik üreten bu kitlelerin çok daha geniş kitlelerce beğenilerek sosyal medya fenomeni “*micro-celebrity*” denilen yeni bir ünlü kavramına dönüşebilmeleri kolaylık kazanmıştır (Eser, 2019: 17).

Abidin (2016)'e göre dijital ortamın nüfuzlu ya da etkileyici kişileri; gündelik kişisel yaşamlarını sosyal medya ortamlarında metin ya da görsel formatlı içeriklerini ürün ve hizmetlere yönelik reklam amaçlı paylaşımlar olarak tanımlanabilmektedir (Abidin, 2016: 86). Tüketiciler satın alma karar sürecinde çeşitli tutumlar sergilemektedir. Bu tutumların kendi lehlerine olmasını isteyen markalar da çeşitli stratejiler geliştirerek tüketicilerin karar verme süreci üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır. Sudha ve Sheena'ya göre nüfuzlu kişiler markalar tarafından bir pazarlama stratejisi olarak kullanılmaktadır (Sudha ve Sheena, 2017: 16). Günümüzde en önemli pazarlama stratejileri arasında yer alan nüfuz pazarlaması güncel reklam ve pazarlama araştırmalarına konu olmaktadır. Markaların fenomenler aracılığıyla yaptıkları tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileme amaçlı bütün reklam ve pazarlama faaliyetleri nüfuz pazarlaması stratejilerini oluşturmaktadır (Balkan, 2019: 90).

2.3. Tüketici İnançları ve Tutumları

Tüketici davranışı literatüründe tüketici inançları ve tutumlar arasındaki ilişkiye yönelik iki bakış açısı bulunmaktadır. Birinci bakış açısı inanç ve tutumu hem kavramsal olarak hem de işlevsel olarak özdeş ve birbirleri yerine kullanılabilen iki yapı olarak ele almaktadır (Mehta, 2000; Schlosser, Shavitt, ve Kanfer, 1999). İkinci bakış açısı ise inanç ve tutum kavramlarını birbirinden ayırarak reklamlara yönelik tüketici inançlarını, tutumların öncülü olarak değerlendirmektedir (Pollay ve Mittal, 1993; Brackett ve Carr, 2001). Günümüzde yapılan çalışmalarda yoğun olarak ikinci bakış açısının benimsendiği görülmektedir.

Tüketicilerin reklamlara yönelik inançları çok boyutlu bir yapı olarak incelenmekte (Bauer ve Greyser, 1968) ve tüketici inançlarına ait yapının ekonomik ve sosyal olmak üzere iki temel boyuttan oluştuğu belirtilmektedir (Wang ve diğerleri, 2009: 55). Pollay ve Mittal (1993) çalışmasında tüketici inanç boyutlarını iki kategori ve yedi faktör altında toplamıştır. Buna göre kişisel kullanım kategorisi; ürün bilgisi, sosyal rol ve imaj, haz/zevk olmak üzere üç faktörden; sosyal kullanım kategorisi ise; değer yozlaşması, yanlışlık/anlamsızlık, ekonomi için iyilik ve materyalizm olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır (Pollay ve Mittal, 1993: 101-102). Mahmoud ise tüketici inanç boyutlarını bilgilendirme, eğlence, sosyal rol, materyalizm, sahtecilik, sınırlendirme ve değer yozlaşması olmak üzere yedi boyutta incelemektedir (Mahmoud, 2013: 299). Benzer şekilde Wang ve diğerleri (2009) tüketicilerin çevrimiçi reklamlara yönelik inançlarının belirlenmesi amacıyla yaptıkları çalışmada tüketici inanç boyutlarını, kişisel inançlar ve sosyal inançlar olmak üzere iki boyutta ele almışlardır. Bu çalışmaya göre kişisel inanç boyutları; bilgi arama, eğlence ve güvenilirlik olmak üzere üç

faktörden; sosyal inanç boyutları ise ekonomiye katkı ve değer sağlama olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır.

Günümüz tüketicileri açısından bilgiye hızlı ve doğrudan ulaşabilmek oldukça önemlidir. Bu nedenle reklamların bilgi verici olması büyük önem kazanmaktadır (Akkaya, 2013: 107). Bilgi verici olma reklamların tüketiciler açısından kabul görmesi için önemli bir faktördür (Wong ve Tang: 2008). Reklamların bilgi verme özelliği taşıması tüketici memnuniyeti ve satın alma kararlarını etkileyebilmektedir (Ducoffe: 1996). Bu bağlamda özellikle bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmelerin dikkate alınması işletmelere pazarlama çabaları açısından avantaj sağlamaktadır. Sosyal medya araçları da bu bilgi teknolojisi ile ilişkilendirilerek kullanıldığında tüketicilerin bilgiye ulaşabilmelerini oldukça kolaylaştırmaktadır (Stewart ve Pavlou, 2002: 378). Ayrıca üretilen içeriklerin bilgi verici olması, sosyal medya fenomeninin fikir lideri olarak görülebilmelerinden dolayı tüketici tutumu üzerinde de olumlu etkiye sahiptir (Ki ve Kim, 2019: 810). Altuna ve Konuk’a göre ise bilgi sağlama boyutu, reklamların güncellenmiş ve kolayca erişilebilir bilgiler sağlayabilme yeteneği ile ilgilidir (Altuna ve Konuk, 2009: 45). Bu açıdan bakıldığında sosyal medyanın zaman ve mekân fark etmeksizin üretilen içerikleri, markalara tüketiciler için bilgi sağlayıcı reklamlar geliştirebilmeleri açısından güncellik ve erişilebilirlik avantajı sağlamaktadır.

Kullanım ve doyumlar araştırmalarına göre tüketiciler eğlenceyi, “*hayal kurma, oyalanma, estetik haz ya da duygusal rahatlama*” ihtiyaçlarını giderme olarak tanımlamaktadır (Ducoffe, 1996: 23). Dickinger ve Haghirian’a göre eğlence sunan reklam içerikleri ve hizmetler tüketicilerin sadakatini artırmaktadır. (Dickinger ve Haghirian, 2004: 10). Aynı zamanda tüketiciler tarafından eğlenceli olduğuna inanılan reklamlar onların algıları üzerinde etkili olabilmekte ve reklam değerini artırabilmektedir (Liu ve diğerleri, 2012: 24). Tüketicilerin takip ettikleri markaların eğlence içerikli reklamlardan etkilenerek satın alma tercihlerini bu yönde kullandıkları belirlenmiştir (Vries ve diğerleri, 2012: 85). Tüketicilerin tercihlerini etkilemede özellikle sosyal medya ortamlarında yapılan reklamların eğlenceli içerikler ile oluşturulması önemli rol oynamaktadır. Markalar sosyal medyada yaptıkları eğlenceli reklamlar sayesinde bir yandan mesajlarını tüketicilere ulaştırırken bir yandan da onların reklam izleme süresi içerisinde geçen zamanlarını iyi olarak değerlendirmelerine imkân tanımaktadır (Li, 2016: 192).

Güvenilirlik işletmeler tarafından yapılan iletişim çabalarının tüketiciler tarafından algılanan doğruluğu ve güvenilirliği ile ilgilidir (MacKenzie ve Lutz, 1989: 50). Adler ve Rodman, güvenilir olma kavramını “*bilgi kaynağının inanılabilirliği*” ve “*mesajın tüketici zihnindeki algısı*” olarak ifade etmektedir (Adler ve Rodman, 2000). Djahatighi ve Fakar sosyal medya ortamlarında çevrimiçi güveni etkileyen faktörleri, “*Algılanan yararlılık, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan teknolojik keyif, algılanan gizlilik ve güvenlik ve*

işletme yetkinliği” olarak sıralamaktadır (Djahantighi ve Fakar, 2010: 8). Sosyal medya platformlarında yapılan reklam çalışmaları düşünüldüğünde tüketicileri, ticari çıkarları göz önünde bulundurarak markaların kendi yaptıkları mesajlardan çok fikir liderleri olarak gördükleri fenomenler tarafından yapılan reklamlara güvenmektedirler (Rogers, 2003).

Tüketicilerin reklamlara yönelik inançları çevrimiçi reklamlara yönelik tutumların öncülü olarak kabul edilmektedir (Lavidge ve Steiner, 1961; Brackett ve Carr, 2001). Benzer şekilde Pollay ve Mittal (1993) yaptıkları çalışmada çeşitli inanç faktörlerinin çevrimiçi reklamlara yönelik tutumu etkilediğini ve bunun da tüketicilerin davranışsal niyetlerini etkilediğini belirtmişlerdir. Çalışmada ayrıca, inançların nesnelere yönelik özel ifadeler olduğu, tutumların ise nesnelere yönelik yapılan değerlendirmeler olduğu belirtilmektedir (Pollay ve Mittal, 1993).

Bu çalışmada da tüketici inanç ve tutumları arasındaki ilişki araştırmanın amacı doğrultusunda Wang ve diğerleri tarafından yapılan sınıflandırma esas alınarak incelenmektedir. Bu doğrultuda reklamlara yönelik tüketici inançları kişisel inanç boyutları açısından üç boyutta ele alınmaktadır.

2.4. Literatür Taraması

Markaların sosyal medyada pazarlama çabalarını daha büyük bir titizlikle ve hem var olan müşterilere hem de onları etkileyebilecek potansiyel müşterilere yönelik yürütmeleri gerekmektedir. Öyle ki Mangold ve Faulds (2009)’a göre sosyal medyada pazarlama iletişimi geleneksel pazarlama iletişimi paradigmasının tersine işlemektedir. Çünkü sosyal medya ortamları, tüketiciler arası iletişimi daha da yaygınlaştırarak bireylerin ürünleri deneyimlemeden önce deneyimlemiş bireylerin görüşlerine ulaşabilmelerine imkân vermiştir. Tüketiciler arasındaki bu iletişim ortamında markaların kontrolü oldukça zayıftır. Bu nedenle markaların pazarlama iletişimi çabalarını sosyal medya ile bütünleşik bir şekilde yürütmeleri gerekmektedir.

Sosyal medya ortamları bu konuda markalara büyük avantajlar sunmaktadır. Özellikle sosyal medyanın, daha düşük maliyetlerle daha etkili reklam içerikleri üretilmesi yönünde sağladığı avantajlar markalar açısından oldukça ilgi görmektedir (Köse ve Sert, 2015: 18). İnceli (2018) sosyal medya pazarlamasının tüketiciler üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmada bu durumu marka değeri üzerinden değerlendirmiştir. Bu çalışmada, sosyal medya pazarlamasının marka değeri üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonucu çıkmıştır.

Literatür incelendiğinde sosyal medya pazarlamasının tüketici davranışı üzerine etkisini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin Çakmak ve Güneşer (2011) tarafından internet ortamındaki bilgi paylaşımının tüketicilerin satın alma karar süreci üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada amaca yönelik olumlu sonuçlar bulunmuştur. Bu sonuçlarda yaş grupları, eğitim düzeyleri, gelir düzeyleri ve internete

bağlanılan yer açısından farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Özen ve Sarı (2008) akademik personeller üzerinde yaptıkları çalışmada katılımcıların internet reklamlarına yönelik tutumları üzerinde, gelir düzeyi ve akademik unvanın etkisi olmadığı belirlenmiştir. Yine aynı çalışmada internet reklamlarının “*rahatsız ediciliği, etkinliği, yararlılığı, güvenilirliği ve popülerliği*” üzerinden yapılan değerlendirmede ulaşılan sonuçlar ise cinsiyet ve çalışılan bilimsel alanların etkili olmadığı, ayrıca internet reklamlarının rahatsız ediciliği boyutu açısından 45 yaş altı ve üstü gruplarda farklılıkların olduğu yönündedir. Sosyal medya araçlarının, tüketim ve tüketici davranışları üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucu çıkarılan başka araştırmalar da mevcuttur (Anlı, 2017; Başer, 2014; Canlı, 2015; Dikbıyık, 2016; Zümrüt, 2016).

Dyer (1982) ve Frith (1995)’in çalışmaları incelendiğinde reklamcılığın bir pazarlama aracı olmasından öte sosyo-kültürel değerleri ve inançları ileten kültürel bir yapı olduğu anlaşılmaktadır (Wang ve diğerleri, 2009). Bu nedenle reklamlara yönelik tüketici davranışı incelenirken tüketici inançları üzerinde durulması gerekmektedir. Bauer ve Greysen (1968) yaptıkları çalışmada tüketicilerin reklamlar konusundaki inançlarını ekonomik ve sosyal olmak üzere iki boyutta ele almıştır. Sonraki yıllarda Pollay ve Mittal (1993) yaptıkları çalışmada tüketicilerin reklama yönelik inançlarını iki kategori altında toplam yedi boyut olarak belirlemiştir. İlk kategori olan kişisel boyutlar; ürün bilgisi, sosyal rol ve imaj ile hedonik boyutlardan oluşmaktadır. Sosyal boyutlar olarak adlandırılan ikinci kategori ise değer yozlaşması, sahtelik, ekonomiye katkı ve materyalizm boyutlarından oluşmaktadır (Pollay ve Mittal, 1993).

Bu konuda yapılan en genel çalışma 2009 yılında Wang ve diğerleri tarafından yapılan çalışmadır. Çinli tüketicilerin çevrimiçi reklamlara yönelik inanç ve tutumlarını araştırmak amacıyla yapılan bu çalışmada tüketicilerin inançları beş boyut altında toplanmıştır. Bunlar; bilgi sağlama, eğlenceli olma, güvenilir olma, ekonomiye katkı ve değer yozlaşması şeklinde sıralanmaktadır (Wang, Sun, Lei, ve Toncar, 2009). Ayrıca belirledikleri bu beş inanç boyutunu iki kategoride ele almışlardır. Bilgi sağlama, eğlenceli olma ve güvenilir olma kişisel inanç boyutları olarak ele alınırken, ekonomiye katkı ve değer yozlaşması ise sosyal inanç boyutları olarak ele alınmıştır.

Canlı (2015) tarafından yapılan çalışmaya göre sosyal medyada yapılan marka reklamlarında ünlülerin kullanılması da tüketici davranışları üzerinde oldukça önemli bir etki bırakmaktadır (Canlı, 2015: 81). Reklamlarda ünlü kullanımına dair literatür incelendiğinde ilk olarak 1989 yılında McCracken tarafından yapılan çalışma dikkat çekmektedir. Reklamlarda ünlülerin kullanılmasının önerildiği bu çalışmada kaynak güvenilirliği ve kaynak çekiciliği modelleri yerine anlam transfer modelinin kullanılmasının gerekliliği öne sürülmüştür. Araştırmada, reklamlarda ünlü kullanımının olumlu sonuçlar verebilmesi için kültürel anlamlar barındıran mesajlara yer verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Reklamlarda ünlü kullanımının farklı yönlerden markaya avantajlar sağlamasının yanında bu avantajlardan yararlanabilmenin en önemli yolu ünlü kullanımında doğru stratejiler kullanmaktan geçmektedir (Mikulas ve Svetlik: 2016). Anlaşılacağı üzere markalar reklamlarda ünlülerden faydalanarak hedef kitleleri üzerinde etkili reklam çalışmaları yapmaktadırlar (Aslan ve Ünlü, 2016: 41). Günümüz teknoloji ve iletişim ortamı düşünüldüğünde markaların hedef kitlelerine ulaşabilecekleri en geniş medya olarak görülen sosyal medya, markalara sosyal medya fenomenleri üzerinden reklam yapabilme imkânı da sağlamaktadır. Bu nedenle markalar ünlü kavramını sosyal medya ortamlarına taşıyan fenomenler aracılığıyla hedef kitlelerine ulaşmaya çalışmaktadır.

Bu konu ile ilgili Eru ve diğerleri tarafından yapılan çalışmada en çok kullanılan sosyal medya araçları arasında yer alan YouTube ve içerik üreticileri olan YouTuber üzerinden araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmada YouTuber'ların, gençlerin satın alma niyetine etkisinin olup olmadığı belirlenmek amacıyla kaynak güvenilirliği modeli kullanılmıştır. Yaş aralığı 10 ile 39 olan 459 kişi ile yapılan bu çalışmada, marka reklamlarında kullanılan YouTuber'ın çekiciliklerinin satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisinin olduğu, güvenilirliğinin ve ilgi çekiciliğinin marka güvenine olumlu etkisinin olduğu ve YouTuber tarafından reklamı yapılan markaya olan güvenin YouTuber'ın çekiciliği ile satın alma niyeti arasında kısmi aracılık rolünün olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Eru, Çelik, Çelik ve Cop, 2018).

Çınar (2018) ise yaptığı çalışmada Y kuşağının, hem cinsiyet açısından hem de Y kuşağında bulunan üç yaş grubu (18-24, 25-34, 35-38) açısından farklılık göstermeksizin, sosyal medya fenomenleri olan dijital nüfuzlular tarafından yapılan reklamlara karşı kısmen *inançsızlık*, *itimatsızlık* ve *hoşnutsuzluk* tutumu sergilediği belirlenmiştir. Zengin (2019) tarafından sosyal medya fenomenlerinin satın alma karar süreci üzerine etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmaya göre ise, sosyal medya fenomenlerinin samimi, etkileme gücü olan, ilgi çekici, güvenilir, alanında uzman ve rol model olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca fenomenin belirtilen özellikleri taşımaması durumunda tüketicilerin, fenomenin doğru bilgiler vermediğini düşünmekte ve markaya yönelik tavsiyelerinin yararlı olup olmadığı konusunda şüpheli yaklaşmakta oldukları da belirtilmiştir.

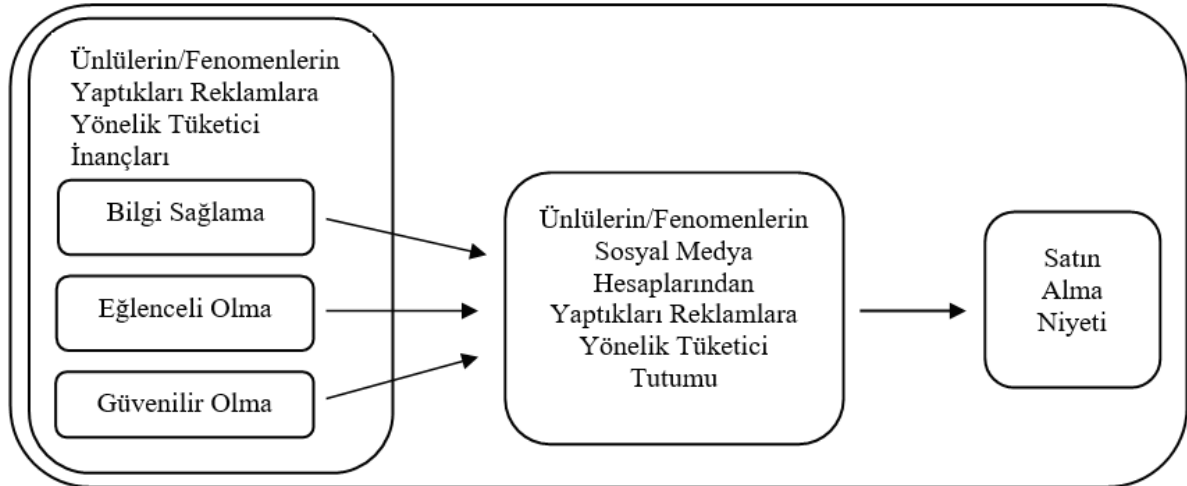
Tüketiciler satın alma karar sürecinde, ürünü deneyimlemek ya da diğer kullanıcıların deneyimlerinden faydalanmak istemektedirler. Bu durum da nüfuz pazarlamasını oldukça önemli kılmaktadır. Literatürde yer alan birçok çalışmada tüketicilerin en az kendi yakın çevrelerinin ürünler konusundaki deneyimlerine güvendikleri kadar nüfuzlu bireylerin deneyimlerine de güvendikleri ortaya konulmuştur. Bu durumun farkında olan markalar ise nüfuz pazarlamasına oldukça önemli bütçeler ayırmaktadır (Öztürk, 2019). Dolayısıyla markaların sosyal medya reklamları için kullanacakları bütçeleri en verimli şekilde kullanmak için fenomen seçimine oldukça dikkat etmeleri gerekmektedir.

2.5. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda önce konu ile ilgili literatür incelenmiş ve daha sonra da araştırma modeli ve hipotezleri oluşturulmuştur. Wang ve diğerleri, (2009) tarafından yapılan çalışmada tüketicilerin inançları; bilgi sağlama, eğlenceli olma, güvenilir olma, ekonomiye katkı ve değer yozlaşması olmak üzere beş boyutta incelenmektedir. Ayrıca belirledikleri bu beş inanç boyutunu iki kategoride ele almışlardır. Bilgi sağlama, eğlenceli olma ve güvenilir olma kişisel inanç boyutları olarak ele alınırken, ekonomiye katkı ve değer yozlaşması ise sosyal inanç boyutları olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın modeli oluşturulurken de araştırmanın amacı doğrultusunda inanç boyutlarından kişisel inanç boyutları (bilgi sağlama, eğlenceli olma ve güvenilir olma) ele alınmıştır. Çalışmada bilgi sağlama boyutunun tutum üzerinde etkili olduğu ancak eğlence sunma ve güvenilir olma boyutlarının tutum üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Wang ve diğerleri, 2009). Bu çalışmadan farklı olarak bilgi sağlama boyutunun yanında eğlence sunma ve güvenilir olma boyutlarının da tüketicilerin tutumları üzerinde pozitif etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır (Ducoffe, 1996; Azeem ve Haq, 2012; Wang ve Sun, 2010; Ünal, Erciş ve Keser, 2011; Uçar, 2013; Yücel ve Kızıkan, 2016; Aksoy ve Gür, 2018).

Yukarıda belirtilen çalışmalar doğrultusunda kişisel inanç boyutları dikkate alınarak araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Oluşturulan araştırma modeline göre hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Ünlülerin/Fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici inançlarının sosyal medya reklamlarına yönelik tüketici tutumu üzerinde olumlu yönde bir etkisi vardır.

H_{1a}: Ünlülerin/Fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik bilgi sağlayıcı olduğu inancının, sosyal medya reklamlarına yönelik tüketici tutumu üzerinde olumlu yönde bir etkisi vardır.

H_{1b}: Ünlülerin/Fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik eğlenceli olduğu inancının, sosyal medya reklamlarına yönelik tüketici tutumu üzerinde olumlu yönde bir etkisi vardır.

H_{1c}: Ünlülerin/Fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik güvenilir olduğu inancının, sosyal medya reklamlarına yönelik tüketici tutumu üzerinde olumlu yönde bir etkisi vardır.

H₂: Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlardaki ürünlere yönelik tüketici inançlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisinde ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici tutumunun aracılık etkisi vardır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Evren ve Örneklem

We Are Social 2024 raporuna göre dünyada sosyal medya kullanım oranı toplam nüfusun %62.3'ü yani 5.04 milyar kişidir. 2023 raporuna göre Türkiye'de ise toplam nüfusun %73.1'i yani 62.55 milyon birey aktif olarak sosyal medya kullanıcısıdır. Bu bilgilerden hareketle yapılacak araştırmanın ana kütlesi sosyal medya kullanan tüm bireylerden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise sosyal medya kullanım oranının yoğun olduğu yaş aralığı dikkate alınarak seçilmiş ve araştırma anketinin Giresun Üniversitesi Güre Yerleşkesi öğrencilerine uygulanmasına karar verilmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak Giresun Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerden oluşan 307 kişiye anket uygulanmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Ölçekler

Hazırlanan anket formunda, ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici inançlarını ölçmek amacıyla yer alan ölçek Wang, Sun, Lei ve Toncar (2009)'ın çalışmasından alınmıştır. Wang, Sun, Lei ve Toncar (2009) çalışmada inanç boyutları bilgi sağlama, eğlenceli olma, güvenilir olma, ekonomiye katkı ve değer sağlama olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı ve bu amaç doğrultusunda oluşturulmuş modeli bakımından sadece kişisel boyutlar dikkate alındığından, sosyal boyutlardan olan ekonomiye katkı ve değer sağlama kullanılmamıştır. Tüketici inançlarının

ölçülmesine ilişkin sorular Tablo 2’de yer almaktadır. Ankette yer alan, ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici tutumlarını ölçmek amacıyla kullanılan ölçek Pollay ve Mittal (1993)’ın ve Mir (2012)’in çalışmalarından uyarlanarak oluşturulmuştur. Tüketici tutumlarının ölçülmesine ilişkin sorular: 1.Genel olarak ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamları iyi bir şey olarak görüyorum, 2.Genel olarak ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamları seviyorum, 3.Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamların gerekli olduğunu düşünüyorum, 4.Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlarına ilişkin genel fikrim olumludur.

Anketin son bölümünde yer alan tüketicilerin satın alma niyetini ölçmek amacıyla oluşturulmuş sorular ise Mikafel, Giannakos ve Pateli (2013)’nin çalışmasından alınmıştır. Satın alma niyetinin ölçülmesine ilişkin sorular: 1.Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarında yaptıklarını gördüğüm bir ya da birden fazla ürünü biraz düşündükten sonra satın alırım, 2.Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesapları aracılığıyla araştırdığım bazı ürün veya hizmetleri satın alırım, 3.Son zamanlarda yaptığım alışverişlerimin bir kısmını ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarında reklamlarını gördüğüm ürünler oluşturur, 4.Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarında reklamlarını gördüğüm ürünleri internet mağazalarından satın alırım, 5.Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarında reklamlarını gördüğüm ürünleri bana yakın mağazalardan satın alırım.

Çalışmada test edilmesi düşünülen yapıya yönelik ölçekler literatürde geçerliliği test edilmiş ölçekler olmasına rağmen çalışmaların yabancı dilde yapılmış olması nedeniyle ifadeler Türkçeye çevrildiğinde herhangi bir aksaklık yaşanmaması için, uzman görüşleri alınarak ve iç geçerliliği sağlanarak ifadeler düzenlenmiştir. Daha sonra anlaşılmayan ifadelerin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla 30 kişi ile bir pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma sonucunda anket formunun herhangi bir değişiklik yapılmadan kullanılabileceği belirlenmiştir.

3.3. Bulgular

Araştırmada kullanılan tüketici inanç boyutları için kullanılan ölçekler ve güvenilirlik düzeyi incelendiğinde; ölçeğin güvenilirlik düzeyinin 0,872 olduğu görülmektedir. Tüketici inanç boyutlarına ait boyutların ayrı ayrı güvenilirlik düzeyleri incelendiğinde; bilgi sağlama boyutuna ait ölçeğin 0,787, eğlence sunma boyutuna ait ölçeğin 0,873 ve güvenilir olma boyutuna ait ölçeğin 0,845 güvenilirlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Tüketici tutum

ölçeğinin 0,776 güvenilirlik düzeyine sahip olurken satın alma niyeti ölçeğinin ise 0,831 güvenilirlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

3.3.1. Katılımcıların Demografik özellikleri

Katılımcılar 203 kişi (%66,1) kadın ve 104 kişi (%33,9) erkek olmak üzere toplam 307 kişiden oluşmaktadır. Katılımcılar yaş aralıklarına göre incelendiğinde; 17-22 yaş aralığında 196 kişi (%63,8), 23-28 yaş aralığında 91 kişi (%26,4), 29-34 yaş aralığında 16 kişi (%5,2), 35-39 yaş aralığında 10 kişi (%3,2) ve 40 yaş üzeri aralıkta da 4 kişi (%1,3) bulunmaktadır. Eğitim durumu incelendiğinde; 15 kişi (%4,9) ön lisans, 260 kişi (%84,7) lisans, 20 kişi (%6,5) yüksek lisans, 12 kişi (%3,9) doktora grubunda yer almaktadır. Katılımcıların günlük internet kullanım süreleri incelendiğinde; 7 kişinin (%2,3) 1 saatten az, 51 kişinin (%16,6) 1-2 saat, 114 kişinin (%37,1) 3-4 saat, 66 kişinin (%21,5) 5-6 saat ve 68 kişinin de (%22,1) 6 saatten fazla günlük internet kullanım süresine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu günlük internet kullanım süresi içerisinde sosyal ağları ziyaret sıklığı incelendiğinde katılımcılardan; 10 kişinin (%3,3) 1 kez, 71 kişinin (%23,1) 2-4 kez, 85 kişinin (%27,7) 5-7 kez ve 141 kişinin (%45,9) 7 kezden fazla sosyal ağları ziyaret ettiği tespit edilmiştir. Katılımcıların günlük sosyal ağ kullanım sıklığı incelendiğinde katılımcılardan; 16 kişinin (%5,2) 1 saatten az, 86 kişinin (%28,0) 1-2 saat, 92 kişinin (%30,0) 3-4 saat, 62 kişinin (%20,2) 5-6 saat ve 51 kişinin de (%16,6) 6 saatten fazla sosyal ağ kullandığı belirlenmiştir.

3.3.2. Faktör Analizi

Analiz sonucunda örneklem büyüklüğünün yeterliliğini gösteren KMO değeri (0,856) kabul gören değer üzerindedir. Bu da örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir. Analizdeki değişkenler arasındaki ilişkinin ölçülmesinde kullanılan Barlett's küresellik testi sonucunda göre anlamlı ($p=0,000$) bir değer almıştır. Bu sonuca dayanarak kullanılan ölçeğin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda birinci faktör olan bilgi sağlama toplam varyansın %46,683'ünü, ikinci faktör olan eğlence sunma toplam varyansın %15,278'ini, üçüncü faktör olan güvenilir olma ise toplam varyansın %11,732'sini açıklamaktadır.

Tablo 2: Tüketici İnançları Faktör Analizi Sonuçları

Tüketici İnançları	Faktör Yükleri		
	1	2	3
EĞLENCE SUNMA			
Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar zevklidir.	0,865		
Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar eğlencelidir.	0,828		
Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar memnuniyet vericidir.	0,799		
Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar ilgi çekicidir.	0,757		

BİLGİ SAĞLAMA

Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar ürün/hizmetle alakalı bilgiler sunar.	0,879
Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar ürün/hizmet bilgisi için iyi bir kaynaktır.	0,844
Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar güncel bilgiler sunar.	0,794

GÜVENİLİR OLMA

Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar güvenilirirdir.	0,857
Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar akla yatkındır.	0,770
Ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlar inandırıcıdır.	0,743

KMO (Kaiser-Meyer-Oklin) 0,856

Barlett Küresellik Testi

$X^2=1487,952$

Sd=45

P=0,000

Araştırmada kullanılan bireysel inanç faktörlerinden olan bilgi sağlama, eğlence sunma ve güvenilir olma faktörlerine ilişkin 10 ifade, Wang ve diğerleri (2009) çalışmasına benzer şekilde 3 faktör altında toplanmıştır. Bu nedenle ölçekten herhangi bir ifade çıkarılmamış ve 10 ifadeli ölçek ile analize devam edilmiştir.

3.3.3. Regresyon Analizi

Bağımsız değişkenleri; bilgi sağlama eğlence sunma ve güvenilir olma, bağımlı değişkeni ise; tüketici tutumu olan çoklu regresyon modeline yönelik regresyon analizi sonuçları incelendiğinde tüketici inanç boyutlarının tüketici tutumu üzerindeki değişimi açıklama oranı %39,7 olarak belirlenmiştir. Ayrıca; $F_{(3,303)}=52,004$, $p<,001$ ve $R^2=,39$ olduğundan dolayı, bilgi sağlama, eğlence sunma ve güvenilir olma değişkenlerinin model içerisinde yer alması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 5: Tüketici İnanç Boyutlarının Tüketici Tutumu Üzerindeki Etkisine İlişkin Katsayılar Tablosu

	F	p	R ²	Düz. R ²	β	t	p
	52,004	000	,403	,397			
Sabit					,320	1,759	,080
Bilgi Sağlama					,116	1,936	,054
Eğlence Sunma					,374	6,528	,000
Güvenilir Olma					,369	6,556	,000

Bağımlı Değişken: Tüketici Tutumu

Bağımsız Değişkenler: Bilgi Sağlama, Eğlence Sunma, Güvenilir Olma

$p<,05$ düzeyinde test edilmiştir.

VIF değerleri 1,845 – 2,401 aralığında

Durbin watson değeri: 2,236

Tablo 5'teki katsayıların bilgi sağlama için $\beta=,116$, $t=1,936$ ve $p>,05$ olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik bilgi sağlayıcı olduğu yönündeki tüketici inancının, tutum üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmadığı sonucu çıkarılmıştır. Yani araştırma modelinde yer alan H_{1a} hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 6'daki katsayılar da görüldüğü üzere; eğlence sunma için $\beta=,374$, $t=6,528$ ve $p<,05$, güvenilir olma için ise $\beta=,369$, $t=6,556$ ve $p<,05$ olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik, eğlence sunduğu ve güvenilir olduğu yönündeki tüketici inançların, ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici tutumu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucu çıkarılmıştır. Yani araştırmanın modelinde yer alan H_{1b} ve H_{1c} hipotezleri desteklenmiştir.

Çoklu doğrusal bağlantı konusunda bir sorun olup olmadığını gösteren VIF değeri incelendiğinde bu değer 10'un altında olduğu görülmüştür. Dolayısıyla modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu yoktur.

3.3.4. Aracılık Etkisi

Baron ve Kenny (1986) yaptıkları çalışmada aracılık etkisinin doğru uygulanabilmesi ve aracılık etkisinden söz edilebilmesi için dört aşamadan bahsetmektedir. Bu aşamalar ilk olarak bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki, ikinci olarak aracı değişken ile bağımsız değişken arasındaki, üçüncü olarak bağımlı değişken ile aracı değişken arasındaki ve son olarak da bağımlı değişken ile hem aracı değişken hem de bağımsız değişken arasındaki regresyon modelinin incelenmesi olarak belirtilmektedir (Baron ve Kenny, 1986: 1175-1176).

İlk olarak birinci aşamada anlatıldığı üzere bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki regresyon incelenmiştir. Bağımsız değişkeni; tüketici inançları, bağımlı değişkeni; satın alma niyeti olan çoklu regresyon modeline yönelik regresyon analizi sonuçları incelendiğinde tüketici inançlarının satın alma niyeti üzerindeki değişimi açıklama oranı %32,5 olarak belirlenmiştir. Ayrıca; $F_{(1,305)}=148,200$, $p<,001$ ve $R^2=,32$ olduğundan dolayı tüketici inançları değişkeninin modelin içerisinde yer alması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 6'deki katsayılar incelendiğinde; $\beta=,703$, $t=12,174$ ve $p<,001$ olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla tüketici inançlarının satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu ilişkiye yönelik regresyon tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 6: Tüketici İnançlarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisine İlişkin Katsayılar Tablosu

	F	p	R ²	Düz. R ²	β	t	p
	148,200	000	,327	,325			
Sabit					,653	3,854	,000
Tüketici İnançları					,703	12,174	,000
Bağımlı Değişken: Satın Alma Niyeti Bağımsız Değişkenler: Tüketici İnançları <i>p < .05 düzeyinde test edilmiştir.</i> <i>VIF değerleri 1,845-2,401 aralığında</i> <i>Durbin watson değeri: 1,804</i>							

İkinci aşamada, bağımsız değişken ile aracı değişken arasındaki regresyon incelenmiştir. Bağımsız değişkeni; tüketici inançları, bağımlı değişkeni; tüketici tutumu olan çoklu regresyon modeline yönelik regresyon analizi sonuçları incelendiğinde tüketici inançlarının tüketici tutumu üzerindeki değişimi açıklama oranı %38,9 olarak belirlenmiştir. Ayrıca; $F_{(1,305)}=194,092$, $p < ,001$ ve $R^2=,38$ olduğundan dolayı tüketici inançları değişkeninin model içerisinde yer alması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 7'deki katsayılar incelendiğinde; $\beta=,859$, $t=13,932$ ve $p < ,001$ olduğundan dolayı tüketici inançları değişkeninin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici inançları, ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici tutumu üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu sonucu çıkarılmıştır. Yani araştırma modelinde yer alan **H₁** hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 7: Tüketici İnançlarının Tüketici Tutumu Üzerindeki Etkisine İlişkin Katsayılar Tablosu

	F	p	R ²	Düz. R ²	β	t	p
	194,092	000	,389	,387			
Sabit					,268	1,428	,140
Tüketici İnançları					,859	13,932	,000
Bağımlı Değişken: Tüketici Tutumu Bağımsız Değişkenler: Tüketici İnançları <i>p < .05 düzeyinde test edilmiştir.</i> <i>VIF değerleri 1,845-2,401 aralığında</i> <i>Durbin watson değeri: 2,204</i>							

Daha sonra üçüncü aşamada anlatıldığı gibi aracı değişken ile bağımsız değişken arasındaki regresyon ilişkisi incelenmiştir. Bağımsız değişkeni; tüketici tutumu, bağımlı

değişkeni; satın alma niyeti olan çoklu regresyon modeline yönelik regresyon analizi sonuçları incelendiğinde tüketici inançlarının tüketici tutumu üzerindeki değişimi açıklama oranı %38,9 olarak belirlenmiştir. Ayrıca; $F_{(1,305)}=194,247$, $p<,001$ ve $R^2=,38$ olduğundan dolayı tüketici tutumu değişkeninin modelin içerisinde yer alması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 8'deki katsayılar incelendiğinde; $\beta=,557$, $t=12,607$ ve $p<,001$ olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla tüketici tutumunun satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu ilişkiye yönelik regresyon tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 8: Tüketici Tutumunun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisine İlişkin Katsayılar Tablosu

	F	p	R ²	Düz. R ²	β	t	p
	194,247	000	,389	,387			
Sabit					1,142	9,846	,000
Tüketici Tutumu					,557	13,937	,000

Bağımlı Değişken: Satın Alma Niyeti
Bağımsız Değişkenler: Tüketici Tutumu
 $p<,05$ düzeyinde test edilmiştir.
VIF değerleri 1,845-2,401 aralığında
Durbin watson değeri: 1,863

Son olarak dördüncü aşamada belirtildiği gibi hem ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarında yaptıkları reklamlara yönelik tüketici inançlarının hem de ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici tutumunun satın alma niyeti değişkeni ile arasındaki regresyon ilişkileri incelenmiştir. Bağımsız değişkenler; tüketici inançları ve tüketici tutumu, bağımlı değişkeni; satın alma niyeti olan çoklu regresyon modeline yönelik regresyon analizi sonuçları incelendiğinde tüketici inançlarının tüketici tutumu üzerindeki değişimi açıklama oranı %44 olarak belirlenmiştir. Ayrıca; $F_{(2,304)}=121,282$, $p<,001$ ve $R^2=,44$ olduğundan dolayı tüketici inançları ve tüketici tutumu değişkenlerinin modelin içerisinde yer alması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 9'daki katsayılar incelendiğinde; tüketici inançları için $\beta=,390$, $t=7,990$ ve $p<,001$ ve tüketici tutumu için $\beta=,368$, $t=5,469$ ve $p<,001$ olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla hem tüketici inançlarının hem de tüketici tutumunun satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Tablo 9: Tüketici İnançları ve Tüketici Tutumunun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisine İlişkin Katsayılar Tablosu

	F	p	R ²	Düz. R ²	β	t	p
	121,282	000	,444	,440			
Sabit					,549	3,543	,000
Tüketici İnançları					,390	7,990	,000
Tüketici Tutumu					,368	5,469	,000

Bağımlı Değişken: Satın Alma Niyeti
Bağımsız Değişkenler: Tüketici İnançları ve Tüketici Tutumu
 $p < .05$ düzeyinde test edilmiştir.
VIF değerleri 1,845-2,401 aralığında
Durbin watson değeri: 1,845

Yukarıda Baron ve Kenny (1986) tarafından geliştirilen ve bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkide aracı değişkeninin incelendiği dört aşamalı yöntem incelenmiştir. Yukarıda verilen tablolar ve sonuçlar karşılaştırmalı olarak incelendiğinde tüm analizlerin anlamlı ($p < .001$) olduğu tespit edilmiştir. Tüketici inançlarının satın alma niyeti üzerindeki değişimi açıklayıcılığı $\beta = ,703$ iken aracı değişkenin analize katılması ile bu açıklayıcılık $\beta = ,390$ 'a düşmektedir. Dolayısıyla aracı değişken olan ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlarına yönelik tüketici tutumu, bağımsız değişken olan ünlülerin/fenomenlerin sosyal medya hesaplarında yaptıkları sosyal medya reklamlarına yönelik tüketici inançları ile bağımlı değişken olan satın alma niyeti arasındaki ilişkide kısmi aracılık görevi görmektedir. Bu durumda araştırma modelinde yer alan **H₂** hipotezi desteklenmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Kaynak verimliliğinin oldukça önemli olduğu günümüz dünyasında işletmelerin bütçe planlamalarını stratejik hale getirmeleri daha da önem kazanmıştır. Özellikle işletme ve tüketici arasındaki iletişimin en belirgin yüzü olan reklam söz konusu olduğunda stratejilerin doğru belirlenmesi hem reklamın etkinliği hem de yapılan harcamaların verimliliği açısından önemlidir. Sosyal medya gibi yeni medya araçlarının tüketiciler ve işletmeler açısından yaygın kullanımının giderek artması bu alana talebi de arttırmış ve yoğun bir rekabet ortamı oluşturmuştur. Bu doğrultuda işletmelerin sosyal medya reklamlarına yaptıkları harcama göstergelerine bakıldığında, her bir stratejinin detaylıca incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada incelenen strateji sosyal medya reklamlarında fenomenlerin kullanılması stratejisidir. Bu konuda hem kullanılacak fenomenin seçilmesi hem de üretilen içeriğin nasıl olması gerektiği oldukça önemli bir konudur. Bu nedenle bu çalışmada, teknolojik gelişmeler

ile birlikte işletmelerin geniş kitlelere kolaylıkla ulaşmasını sağlayabilen sosyal medya araçları ve bu araçlarda yapılan reklam çalışmalarında fenomenlerin kullanılması stratejisi incelenmiştir. Reklamlarda kullanılacak fenomenlerin ürettikleri içerik açısından incelendiği çalışmalarda tüketici inançlarının önemli olduğu vurgulanmaktadır ve bilgi sağlama, eğlence sunma ve güvenilir olma alt boyutları ile ele alınmaktadır (Wang ve diğerleri, 2009). Literatür incelendiğinde sosyal medya reklamlarına yönelik tüketici inanç boyutları üzerine yapılan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada ele alınan tüketici inanç boyutları, fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketicilerin bilgi sağladığı, eğlence sunduğu ve güvenilir olduğu inancıyla ilgilidir. Sosyal medya reklamlarının tutum üzerindeki etkisinin incelenmesi Planlı Davranış Teorisini temel almaktadır. Ajzen, Planlı Davranış Teorisinde, inançların tutum ve davranış üzerinde etkili olduğunu söylemektedir (Ajzen, 1991: 184). Bu çalışmada ise fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici inançlarının tutum üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırma sonuçları açısından diğer çalışmalara paralel olarak fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici inançlarının, tutum üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca tüketici inanç boyutlarının tutum üzerindeki etkisine yönelik yapılan analiz sonuçları açısından fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik bilgi sağlayıcı olduğu yönündeki tüketici inancının tutum üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Literatürdeki çalışmalardan farklı olarak ulaşılan bu sonuç (Wolin, Korgaonkar ve Lund, 2002; Wang ve diğerleri, 2009; Ling, Piew ve Chai, 2010; Zafar ve Khan, 2011; Ünal ve diğerleri, 2011), markaların kendi sosyal medya hesaplarına giderek daha çok önem vermesi ve tüketicilerin bu hesaplardan edindikleri bilginin doğruluğuna daha çok değer vermesi ile açıklanabilir.

Fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik, eğlence sunduğu ve güvenilir olduğu yönündeki tüketici inancının, tutum üzerinde literatürdeki çalışmalara benzer olarak olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucu çıkarılmıştır (Ling, Piew ve Chai, 2010; Zafar ve Khan, 2011; Ünal ve diğerleri, 2011)

Bu çalışmada literatürden farklı olarak fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlara yönelik tüketici inançlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisinde tutumun aracılık etkisi incelenmiştir. Bu üç değişken açısından bulgular karşılaştırmalı olarak incelendiğinde fenomenlerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları reklamlarına yönelik tüketici tutumu, fenomenlerin sosyal medya hesaplarında yaptıkları sosyal medya reklamlarına yönelik tüketici inançları ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide kısmi aracılık etkisine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarından elde edilen bilgiler doğrultusunda, tüketici inançlarının, tutumun ve satın alma niyetinin değişkenlerinin

cinsiyete, yaşa ve günlük sosyal medya kullanım süresine göre farklılık göstermediğini söylemek mümkündür.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, araştırma yapılan örneklem üzerinden değerlendirilecek olursa işletmeler açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Araştırmada inanç boyutlarının, tüketici tutumunun ve satın alma niyetinin cinsiyete, yaşa ve günlük sosyal medya kullanım süresine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu da araştırma örnekleminin temelinde günümüzde sosyal medyanın etkilerinin cinsiyet, yaş ve sosyal medya kullanım süresine göre değişmediğini göstermektedir. Bu durumu araştırmaya katılan örneklemin belli bir yaş ve cinsiyet grubuna bağlı olmaksızın sosyal medya kullanabilmesi ile açıklamak mümkündür. İşletmeler de sosyal medya ortamlarında reklam çalışmaları yürütürken bu kriterlere açısından farklı stratejiler kullanmak yerine bu farklılık düşüncelerini iletme istedikleri mesajlara yoğunlaşmalıdırlar.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise fenomenler tarafından yapılan sosyal medya reklamlarında tüketicilerin, bilgi sağlayıcılıktan çok eğlence sunmasına ve güvenilir olmasına önem verdikleridir. Dolayısıyla işletmelerin yaş, cinsiyet ve sosyal medya kullanım süresi fark etmeksizin belirledikleri kitleye ulaşmak için, eğlenceli içerikler üreten fenomenler ile anlaşmaları ve bu fenomenlerin güvenilir içerikler üretip üretmediklerini dikkate almaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Abidin, C. (2016). Visibility Labour: Engaging with Influencer' Fashion Brands and #OOTD Advertorial Campaigns on Instagram. *Media International Australia*, 161(1), 86-100.
- Adler, R. and Rodman, G. (2000). *Understanding Human Communication*. Ft Worth: TX: Harcourt College Publishers.
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.
- Akkaya, D. T. (2013). *Sosyal Medya Reklamlarında Tüketici Algılarının Tutum, Davranış ve Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoy, H., & Gür, A. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Reklamlarına İlişkin Algılarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Gaziantep Üniversitesi Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 129-148.

- Altuna, O. K. and Konuk, F. A. (2009). Understanding Consumer Attitudes Toward Mobile Advertising and its Impact on Consumers Behavioral Intentions: A Crossmarket Comparison of Untited States and Turkish Consumers. *International Journal of Mobile Marketing*, 4(2), 43-51.
- Anlı, İ. (2017). *Sosyal Medya Pazarlamasının Tüketici Davranışları Bağlamında Demografik Değişkenler Açısından Farklılaşmasının İncelenmesi*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, A., ve Ünlü, D. G. (2016). Instagram Fenomenleri ve Reklam İlişkisi: Instagram Fenomenlerinin Gözünden Bir Değerlendirme. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 41-65.
- Azeem, A., & Haq, Z. u. (2012). Perception Towards Internet Advertising: A Study With Reference to Three Differend Demographic Groups. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 4(1), 28-45.
- Balkan, E. (2019). *Sosyal Medya Fenomenleri: Instagram ve Kozmetik Sektöründe Bir Uygulama*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baron, R. M. and Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Pyschological Research: Conceptual, Strategic, and Statisstical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Başer, A. (2014). *Sosyal Medya Kullanıcılarının Kişilik Özellikleri, Kullanım ve Motivasyonlarının Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Genel Tutumları Üzerindeki Rolü: Facebook Üzerine Bir Uygulama*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brackett, L. K., ve Carr, B. N. (2001). Cyberspace Advertising vs. Other Media: Consumer vs. Mature Student Attitudes. *Journal of Advertising Research*, 41(5), 23-32.
- Canlı, M. (2015). *Sosyal Medyada Kullanılan Reklamların Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkisi*. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cha, M. Kwak, H. Rodriguez, Ahn, Y. Y. & Moon, S. (2007). I Tube, You Tube, Everybody Tubes: Analyzing the World's Largest User Generated Content Video System. *In Proceedings of the 7th ACM SIGCOMM Conference on Internet Measurement*, Barcelona, (s. 1-14).
- Constantinides, E. & Fountain, S. J. (2008). Web 2.0: Conceptual foundations and marketing issues. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Prattice*, 9(3), 231-244.

- Deloitte. (2020). *Türkiye'de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları 2019 Yıl Sonu Raporu*. Deloitte.
- Dickinger, A. and Haghirian, P. (2004). An Investigation and Conceptual Model of SMS Marketing. *37. Annual Hawaii International Conference on System Sciences*.
- Dikbıyık, D. (2016). *Sosyal Medya Pazarlamasının Tüketicilerin Ürün ve Hizmet Satın Alma Davranışına Etkileri Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Djahantighi, F. and Fakar, E. (2010). Factors Affecting Customer's Trends for Reservation Foreign Hotels Via Internet In Iran. *International Bulletin of Business Administration*, 7(2), 6-14.
- Ducoffe, R. H. (1996). Advertising Value and Advertising on the web-Blog@ Management. *Journal of Advertising Research*, 36(5), 21-32.
- Ergül, Y. (2019). *Dijital Medya Stratejisi Olarak Nüfuz Pazarlaması: Y Kuşağı Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eru, O., Çelik, I. K., Çelik, S., ve Cop, R. (2018). Kaynak Olarak YouTuber'a Güvenilirliğin Marka Güveninin Geçenlerin Satın Alma Niyetine Etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 219-238.
- Eser, A. B. (2019). *Dijital Medya Çağında Ürün Yerleştirme Kavramının Nüfuz Pazarlamasına Evrilmesi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evans, D. (2008). *Social Media Marketing: An Hour A Day*. Canada: Wiley Publishing, Inc.
- Gunelius, S. (2011). *30 Minutes Social Media Marketing: Step-by-Step Techniques to spread the word about your businnes*. New York: McGraw-Hill.
- Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). User of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Businnes Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kemp, S. (2023). *The Essantial Guide to the World's Connected Behaviours*. We are Social, <https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkey/> (Erişim tarihi: 14.02.2024).
- Kemp, S. (2024). 5 Billion Social Media Users. We are Social, <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024-5-billion-social-media-users/> (Erişim tarihi: 14.02.2024).
- Ki, C.-W., & Kim, Y.-K. (2019). The Mechanism by Which Social Media Influencers Persuade Consumers: The Role of Consumers' Desire to Mimic. *Psychology and Marketing*, 36(10), 805-922.

- Kim, W. Jeong, O. R. and Lee, S.-W. (2010). On Social Web Sites. *Information Systems*, 35(2), 215-236.
- Kızılkapan, L. & Yücel N. (2016). *Sosyal Medyanın Tüketici Satıl Alma Karar Sürecine Etkisi: Elazığ İli Örneği*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, U., ve Sert, S. (2015). Social Media Enviroments and Their Role on Success of Marketing Processes. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, 10(2).
- Krumm, J. Davies, N. and Narayanaswami, C. (2008). User-Generated Content. *IEEE Pervasive Computing*, 7(4), 10-11.
- Lavidge, R. J., & Steiner, G. A. (1961). A Model For Predictive Measurements of Advertising Effectiveness. *Journal of marketing*, 25(6), 59-62.
- Li, Y. (2016). Empirical Study of Influential Factors of Online Customers Repurchase Intention. *IBusines*, 8(3), 48-60.
- Ling, K. C., Piew, T. H., & Chai, L. T. (2010). The Determinants of Consumers' Attitude Towards Advertising. *Canadian Social Science*, 6(4), 114-126.
- Liu, C.-L. Sinkovics, R. Pezderka, N. and Haghirian, P. (2012). Determinants of Consumer Perceptions Toward Mobile Advertising - A Comparison Between Japan and Austria. *Journal of Interactive Marketing*, 26(1), 21-32.
- MacKenzie, S. B. and Lutz, R. J. (1989). An Empirical Examination of the Structural Antecedents of Attitude Toward the Ad in an Advertising Pretesting Context. *Journal of Marketing*, 53, 48-65.
- Mahmoud, A.B. (2013). Syrian Consume: Beliefs, Attitudes and Behavioral Responses. *Verslas: Teorija IR Praktika*, 14(4).
- <https://www.iabturkiye.org/UploadFiles/Reports/inluencer762018162344.pdf> (Erişim tarihi: 13.04.2020)
- Mehta, A. (2000). Advertising Attitudes and Advertising Effectiveness. *Journal of Advertising Research*, 40(3), 67-72.
- Mikulas, P., & Svetlik, J. (2016). Execution of Advertising and Celebrity Endorsement. *Communication Today*, 7(1).
- Öztürk, E. (2019). *Marka Farkındalığı Yaratma Sürecinde Etkileyici Pazarlamanın Etkisi: Ajans Bakış Açısından Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Pollay, R. W., ve Mittal, B. (1993). Here's the Beef: Factors, Determinants, and Segments in Consumer Criticism of Advertising. *Journal of marketing*, 57(3), 99-114.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations*. New York: Free Press.
- Schlosser, A. E., Shavitt, S., ve Kanfer, A. (1999). Survey of Internet Users' Attitudes toward Internet Advertising. *Journal of interactive marketing*, 13(3), 34-54.
- Stewart, D. W. and Pavlou, P. A. (2002). From Consumer Response to Active Consumer: Measuring the Effectiveness of Interactive Media. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 30(4), 376-396.
- Sudha, M. and Sheena, K. (2017). Impact of Influencers in Consumer Decision Process: the Fashion Industry. *SCMS Journal of Indian Management*, 14(3), 14-30.
- Uçar, F. (2013). Tüketicilerin İnternet Reklamlarına Yönelik Tutumlar. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(1), 128-143.
- Ünal, S., Erciş, A., & Keser, E. (2011). Attitudes towards mobile advertising - A research to determine the differences between the attitudes of youth and adults. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 361-377.
- Vries, L. Gensler, S. and Leeflang, P. (2012). Popularity of Brand on Brand Fan Pages: An Investigation of the Effects of Social Media Marketing. *Journal of Interactive Marketing*, 26, 83-91.
- Wang, C. Zhang, P. Choi, R. and D'Eredita, M. (2002). Understanding Consumers Attitudes Toward Advertising. *AMCIS 2002 Proceedings*, 158, 1143-1148.
- Wang, Y. Sun, S. Lei, W. and Toncar, M. (2009). Examining Beliefs and Attitudes Toward Online Advertising Among Chinese Consumers. *Direct Marketing an International Journal*.
- Wang, Y., & Sun, S. (2010). Examining the Role of Beliefs and Attitudes in Online Advertising a Comparison Between the USA and Romania. *International Marketing Review*, 1, 87-107.
- Weinberg, T. (2009). *The New Community Rules: Marketing on the Social Web*. USA: O'Reilly Media.
- Wolin, L. D., Korgaonkar, P., & Lund, D. (2002). Beliefs, Attitude and Behaviour Towards Web Advertising. *International Journal of Advertising*, 21(1), 87-113.
- Wong, M. M. and Tang, E. P. (2008). Consumers' attitudes Towards Mobile Advertising: The Role of Permission. *Review of Business Research*, 8(3), 181-187.

Zafar, S., & Khan, M. M. (2011). Examining the Attitude Towards Social Network Advertising: A Study of Young Pakistani Consumers. *International Journal of Academic Research*, 3(5).

Zümrüt, S. (2016). *Sosyal Medya Reklamlarının Tüketici Davranışına Etkisi-Instagram Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma*. Kayser: Nuh Gazi Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

VUK/MSUGT, TMS/TFRS VE BOBİ FRS'NİN DEĞERLEME ÖLÇÜLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Comparison of TPL/GCAS, TAS/TFRS and FRS FOR LMEs In Terms of Valuation Methods

Ersin YENİSU¹

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 28/01/2024
Makale Kabul Tarihi : 26/05/2024

Değerleme ölçüleri işletmelerin finansal görünümünü ve ilgili dönemin kar/zarar performansını etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle farklı, değerlendirme yöntemleri işletmelerin finansal raporlamaları açısından farklı sonuçlara yol açabilir. Bu bağlamda, çalışmanın konusu muhasebe mevzuatımızdaki gelişmeler dikkate alınarak değerlendirme ölçülerindeki değişimi izlemektir. Dolayısıyla çalışmanın amacı muhasebe kuramı ve muhasebe uygulamaları açısından eski ve yeni değerlendirme yaklaşımlarını tanıtmaktır. Nitekim çalışmada, geleneksel muhasebe mevzuatı olan VUK/MSUGT, uluslararası uyum çerçevesinde kabul edilen TMS/TFRS ve muhasebe mevzuatımızdaki en güncel yaklaşımları içeren BOBİ FRS açısından değerlendirme ölçüleri sistematik olarak incelenmiş ve bu değerlendirme ölçüleri ile ilgili tanımlara, açıklamalara ve karşılaştırmalara yer verilmiştir. Bu geniş kapsamından dolayı çalışma ilgili literatürden farklılık göstermektedir. Nitel analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada kavramsal açıklamalara, tanımlamalara ve karşılaştırmalara yer verilmiştir. Nihayetinde çalışmanın kavramsal ve karşılaştırmalı analiziyle literatüre ve uygulamacılara katkıda bulunabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: TMS/TFRS, BOBİ FRS, VUK/MSUGT, Değerleme Ölçüleri.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Research Article

Submission Date : 28/01/2024
Accepted Date : 26/05/2024

Valuation methods affect the financial outlook of the enterprises and the profit / loss performance of the relevant period. In other words, different valuation methods may lead to different results in terms of financial reporting of businesses. In this direction, the subject of the study is to monitor the changes in the valuation methods, taking into account the developments in our accounting legislation. Therefore, the aim of the study is to introduce old and new valuation approaches in terms of accounting theory and accounting practices. As a matter of fact, in the study, valuation methods were systematically examined in terms of VUK/MSUGT, which is the traditional accounting legislation, TMS/TFRS, which is accepted within the framework of international compliance, and BOBİ FRS, which includes the most up-to-date approaches in our accounting legislation. Due to this wide scope, the study differs from the relevant literature. In the study, in which the qualitative analysis method was used, conceptual explanations, definitions and comparisons were included. In other words, in the study, accounting-based valuation measures are defined separately in accordance with the original legislation or standards. Ultimately, this study can contribute to the literature and practitioners with its conceptual and comparative analysis.

Keywords: TAS/TFRS, FRS FOR LMEs, TPL/GCASA, Valuation Measures.

¹ Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, e-posta: ersinyenisu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0235-4270 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

1. Giriş

Değerleme ölçüleri, muhasebe meslek mensuplarının varlıkları ve yükümlülükleri ilk muhasebeleştirilmelerinde ve söz konusu iktisadi değerlerin dönem içinde ya da dönem sonunda hangi tutarlar üzerinden ölçümlenmeleri gerektiği hususunda kritik öneme sahiptir. Farklı değerlendirme yöntemleri farklı sonuçlar verdiğinden işletmelerin varlık/yükümlülük büyüklüklerinin doğru belirlenmesi ve dönem performanslarının daha sağlıklı izlenmesi için seçilecek değerlendirme yöntemi önem taşımaktadır. Diğer taraftan sürekli güncellenmekte olan muhasebe mevzuatı klasik değerlendirme yöntemlerine ek olarak yeni değerlendirme yaklaşımlarını da muhasebe çevresine sunmuştur. Çalışmamızda Türkiye'deki muhasebe mevzuatı çerçevesinde tüm bu değerlendirme hükümleri kavramsal düzeyde ele alınmıştır. Bir başka ifadeyle bu çalışmada Türkiye'deki temel muhasebe düzenlemeleri çerçevesinde eski ve yeni değerlendirme ölçüleri karşılaştırmalı olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışma, muhasebe mevzuatımızda yer alan tüm değerlendirme yaklaşımlarını kapsadığı için önemlidir. Nitekim literatürde temel üç muhasebe düzenlenmesi (VUK/MSUGT, TMS/TFRS ve BOBİ FRS) açısından ikili karşılaştırmaların yapıldığı detaylı çalışmalar vardır (Akbulut, 2008; Ulsan, 2009; Ergin, 2016; Gençoğlu, 2017; Tunçez, 2019). Bu çalışmanın literatürden farklılığı ya da literatüre katkısı ise söz konusu üç düzenlemedeki değerlendirme hükümlerinin tamamını bir arada açıklayan kapsamlı bir çalışma olmasıdır. Diğer taraftan nitel analiz tekniğine dayanan kavramsal ya da teorik çalışmaların sayısının artırılması muhakkak ki ilgili alan açısından erişilebilirlik ve farkındalık yaratma bağlamında küçük de olsa bir katkı sunacaktır. Bununla birlikte yine literatürden farklı olarak bu çalışmada bir bilimsel yaklaşım olarak yorum tekniğine nadiren başvurulmuş ve açıklamalarda ilgili alandaki yasal çerçevenin ya da standartların aslına bağlı kalınarak tanımlamalar yapılmıştır.

Bu çalışma giriş bölümünün ardından literatür taramasıyla devam etmektedir. İzleyen bölümde Türk muhasebe mevzuatındaki temel üç muhasebe düzenlemesi açısından değerlendirme ölçüleri mevzuatın ya da standartların aslına bağlı kalınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Sonraki bölümde, bir önceki bölümde tanımlanan değerlendirme ölçülerinin iktisadi değerlere nasıl uygulandığı özellikle geleneksel uygulama olan VUK'daki sınıflandırma çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2. Literatür İncelemesi

Literatürde muhasebe mevzuatı kapsamında değerlendirme ölçülerinin açıklanmasında ya da karşılaştırılmasında temel üç muhasebe düzenlemesi bir bütün olarak kullanıldığı gibi her bir düzenlemeye göre finansal tablo kalemleri (Örn: Stoklar,...) için gerçekleştirilen

uygulamaları kapsayan spesifik çalışmaların da gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışma yürürlükteki muhasebe mevzuatındaki değerlendirme yaklaşımlarını kapsayıcı olarak açıklama gayesinde olduğu için geniş bir literatüre sahiptir. Muhasebe mevzuatımızdaki değerlemeye ilişkin literatürden bazı örnekler sıralanmıştır:

Akbulut (2008) VUK'daki değerlendirme hükümlerinin TMS kapsamında incelenmesini içeren çalışmasında, varlık ve kaynak kalemlerinin değerlendirme açısından VUK ve TMS'deki benzerlikleri ve farklılıklarını kapsamlı olarak incelemiştir. Yazar çalışmasında VUK'tan TMS'ye, geçiş sürecinde maliyet esasından daha rasyonel bir yaklaşım olan gerçeğe uygun değer esasına doğru bir yönelmenin gerçekleştirildiğini vurgulamıştır.

Tokay ve Deran (2008) çalışmalarında, muhasebe standartlarındaki (TMS/TFRS) değerlendirme ölçülerini incelemişler ve 15 adet değerlendirme ölçüsünün hangi finansal tablo gruplarında kullanılması gerektiğini açıklayarak TMS ve TFRS'lerin amacının esasında güvenilir ve gerçeğe uygun finansal bilgi sunmak olduğunu ifade etmişlerdir.

Dinç (2008) çalışmasında, varlık ve kaynakların değerlendirilmesi konusunu ticari borç ve ticari alacaklar ile sınırlandırarak ele almıştır. Yazar söz konusu çalışmada muhasebe standartları ve vergi düzenlemeleri kapsamında ticari borçların ve alacakların muhasebe kayıtlarının yapılması ve değerlemesini incelemiştir. Yazara göre standartlar incelenen kalemler açısından gerçeğe uygun değer esasını benimseyerek reeskont uygulamasını öne çıkarmıştır.

Özulucan ve Deran (2008) küçük ve büyükbaş canlı hayvanların geleneksel vergi kanunları ve Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında değerlemesini içeren uygulamalı çalışmalarında, Tekdüzen Hesap Planı'nın canlı varlıkların değerlendirilmesi ve muhasebeleştirilmesi konularında yetersiz kaldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Uluslan (2009) çalışmasında, MSUGT ve TFRS açısından varlık ve borçların değerlendirme ölçülerini finansal tablolar alt kalemleri kapsamında ayrı ayrı karşılaştırmalı olarak incelemiş ve TFRS'de hemen hemen her bir kalem için farklı değerlendirme seçenekleri olduğunu belirterek bu seçeneklerden MSUGT'un da öngördüğü ölçünün kullanılması durumunda TFRS kapsamında mali tablolar ile MSUGT kapsamında mali tablolar arasındaki değerlendirme kökenli farklılıkların azalacağını ifade etmiştir.

Durmuş vd. (2011) çalışmalarında, KOBİ TFRS ve VUK'taki değerlendirme ölçülerini karşılaştırmalı olarak ele almışlar ve TFRS'deki değerlendirme eksikliklerinin KOBİ TFRS'de de var olduğunu belirterek VUK'ta yapılacak olan yeni düzenlemelerle ilgili taraflar açısından kolaylık sağlanacağını öngörmüşlerdir.

Alagöz ve Antepli (2013) canlı varlıklarda değerlendirme ve muhasebe kayıtlarının yapılması konusunu teorik ve uygulamalı olarak inceledikleri çalışmalarında, muhasebe

standartları kapsamında canlı varlıkların gerçeğe uygun olarak değerlendirilmesini açıklayarak tekdüzen hesap planında canlı varlıklarla ilgili yeni hesapların açılması gerekliliğini ifade etmişlerdir.

Deran ve Savaş (2013) VUK/MSUGT ve TFRS arasında değerlendirme açısından önemli farklılıklar olduğunu ve söz konusu düzenlemelerdeki tüm açıklamalara rağmen halen maddi olmayan duran varlıkların mali tablolarda gerçeğe uygun olarak sunulmadığını belirtmişlerdir.

Taştan (2013) çalışmasında, ceviz bahçesi işletmelerinde amortisman ve değerlendirme uygulamalarını TFRS ve VUK açısından karşılaştırmalı olarak incelemiş ve meyve ağaçlarının değerlendirilmesi ve raporlanması konusunda VUK'ta yeterli açıklayıcı bilginin olmadığını ileri sürmüştü ve TFRS'de (TMS 41: Tarımsal Faaliyetler) ise meyve ağaçlarının değerlendirilmesi ve sunumu açısından daha gerçekçi ve doğruya yakın düzenlemelerin olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Abdioğlu vd. (2014) uygulamada en sık kullanılan finansal varlık ya da kaynakların KOBİ FRS, Tam Set Türkiye Finansal Raporlama Standartları ve Türkiye'de yerleşik vergi mevzuatı ile karşılıklı incelenmesini içeren çalışmalarında, finansal araçların sınıflandırılması, değerlendirilmesi, muhasebeleştirilmesi ve raporlanması açılarından söz konusu düzenlemeler arasında farklılıklar olduğunu ve bu farklılıkların özellikle VUK'un vergiye dayalı düzenlemeler içermesi TFRS'nin ise ilgili tüm taraflar için gerçeğe uygun raporlamayı amaçlaması nedeniyle farklılaştığını açıklamışlardır.

Öztürk (2015) çalışmasında, maddi duran varlıkların gerçeğe uygun değerlerinin hesaplanmasında VUK ve TFRS yaklaşımlarını örnekleyerek açıklamış ve amortisman yöntemlerinin TFRS çerçevesinde nasıl uygulanabileceğine dair öneriler geliştirmiştir.

Toksoy (2015) menkul değerlerin VUK ve TFRS kapsamında değerlendirilmesi ve muhasebeleştirilmesini incelediği çalışmasında, söz konusu finansal araçların ulusal muhasebe standartları çerçevesinde değerlendirilmesinin vergi matrahının tespiti açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.

Ergin (2016) Türkiye'deki vergisel düzenlemeler ile muhasebe standartlarının değerlemeye yönelik yaklaşımları kapsamında karşılaştırılmasını içeren çalışmasında, her iki düzenlemeye dayalı değerlendirme ölçülerini detaylı olarak açıklamış ve söz konusu düzenlemelerdeki farklılıkların vergi mevzuatının vergi alacağını tespit etme amacına karşılık standartların güncel ve gerçeğe uygun değeri tespit etme amacını taşımasından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır.

Fidan (2016) çalışmasında, bankaların kullandığı altın, gümüş ve platin gibi emtialara dayanan kredilerin VUK ve TFRS'ye göre değerlendirilmesi ve muhasebeleştirilmesini

incelemiş ve söz konusu düzenlemelerde emtia kredilerinin değerlemesinde ve muhasebeleştirilmesinde farklılıkların olduğunu belirtmiştir.

Ataman ve Cavlak (2017) çalışmalarında, BOBİ FRS ile muhasebe standartlarındaki yaklaşımları kıyaslamalı olarak incelemişler ve her iki düzenlemenin bazı istisnai durumlar hariç değerlemede benzerlikler taşıdığına ve BOBİ FRS'nin ülke ekonomisine değer katacağına işaret etmişlerdir.

Gençoğlu (2017) BOBİ FRS ve TMS/TFRS'yi temel konularda karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmasında, 29 Temmuz 2017'de yayımlanan ve daha sade bir dilin kullanıldığı BOBİ FRS düzenlemeleri ile TFRS düzenlemeleri arasında genel olarak uyumun olduğunu öne sürmüş ve BOBİ FRS ile vergi alacağının tespitine yönelik muhasebe anlayışından bilgi sunmayı amaçlayan muhasebe görüşüne doğru geçişin güçlendiğini vurgulamıştır.

Çanakçıoğlu (2018) Türkiye'deki mevcut muhasebe düzenlemelerinde işletmeler açısından ciddi büyüklüklere sahip olan maddi duran varlıkların ölçümünü incelediği çalışmasında, maddi duran varlıklar açısından standartların ve BOBİ FRS'nin kısmen uyumlu olduğunu fakat VUK'taki düzenlemelerin gerçeğe uygun ve mesleki özgürlük içerisinde bir raporlama için yetersiz olduğu sonucuna varmıştır.

Karacan vd. (2018) TMS, BOBİ FRS ve VUK açısından kur farklılıklarının değerlemesini içeren çalışmalarında, söz konusu üst çerçeveler arasında benzerliklerin ve farklılıkların bulunduğunu vurgulamışlar ve bu farklılıkların ise temelde ilgili çerçevelerin düzenleme amaçlarındaki değişkenlikten kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir.

Kaya (2018) çalışmasında, TMS 2 Stoklar ile BOBİ FRS'yi içerik analiziyle karşılaştırmalı olarak incelemiş ve söz konusu iki düzenleme arasında stokların muhasebeleştirilmesi bağlamında bazı farklılıklarla beraber kısmi bir uyumun olduğunu ifade ederek bu çerçeveler arasında uyumun sağlanmasının geçiş kolaylığına katkıda bulunacağını ve bu doğrultuda tek düzen hesap planının da güncellenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Gökçen vd. (2018) BOBİ FRS ile TFRS'nin finansal raporlamaya etkilerini karşılaştırmalı olarak inceledikleri çalışmalarında, söz konusu iki düzenleme arasındaki farklılıkları muhasebeleştirme örnekleriyle incelemişler ve BOBİ FRS'nin gerçeğe uygun değer ilkesinden ayrılarak tarihi maliyet yaklaşımına doğru evrildiği, bu nedenle BOBİ FRS ile hazırlanacak finansal raporların uluslararası kabul görme ihtimalinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Uzun (2018) çalışmasında, Çanakçıoğlu (2018) gibi Türkiye'deki mevcut muhasebe düzenlemeleri açısından maddi duran varlıklar konusunu karşılaştırmalı olarak incelemiş ve maddi duran varlıklar açısından VUK ile BOBİ FRS ve TFRS arasında önemli farklılıkların

olduğunu, diğer taraftan BOBİ FRS ile TFRS arasında ise sadece borçlanma maliyetleri ve özellikli varlık açısından farklılık olduğunu açıklamıştır.

Yelgen ve Uyar (2018) çalışmalarında, BOBİ FRS kapsamında muhasebeleştirme açısından maddi duran varlıkları incelemişlerdir. Yapılan incelemeler ile söz konusu hesap sınıfı açısından sonraki ölçüm, borçlanma maliyetleri ve amortisman açısından TFRS ile dikkate değer bir uyumun olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan vade farklarının ayrıştırılması bağlamında ise TFRS ile önemli bir farklılığın olduğu ortaya konulmuştur.

Demir (2019) çalışmasında, Kaya (2018)'nin da incelediği muhasebe standartlarından Stoklar standardı ile BOBİ FRS düzenlemeleri kapsamında stokların değerlemesini ele almış ve stokların değerlemesinde TMS ile BOBİ FRS hükümlerinin genel olarak uyumlu olduğunu fakat vade farkı ayrıştırması bakımından iki düzenleme arasında farklılıklar olduğunu belirtmiştir.

Tuğay ve Arısoy (2019) muhasebeleştirme işlemleri açısından finansal araçları TMS/TFRS ve BOBİ FRS çerçevesinde inceledikleri çalışmalarında finansal araçlar açısından BOBİ FRS ile TFRS arasında değerlendirme ve muhasebeleştirme kapsamında uygulama farklılıkları bulunduğunu belirtmişler ve sınıflandırmada BOBİ FRS'nin sunduğu sadeliğin TFRS'ye uygulanmasının fayda getireceğini vurgulamışlardır.

Tunçez (2019) çalışmasında, TMS ile VUK açısından değerlendirme ölçümlerini karşılaştırmalı olarak incelemiş ve her iki düzenleme arasındaki yaklaşım farklılıklarından kaynaklanan uyumsuzlukların giderilmesi durumunda finansal tabloların uluslararası alanda geçerlilik kazanacağı sonucuna ulaşmıştır.

Yalçın (2019a) çalışmasında Türkiye'deki temel üç muhasebe çerçevesi kapsamında diğer işletmelere yönelik yapılan finansal araçlar yatırımlarını muhasebe işlemleri açısından incelediği çalışmasında, finansal araçlar kapsamında her üç düzenlemeye ilişkin örnekler sunarak benzerlikleri ya da farklılıkları açıklamıştır.

Yalçın (2019b) çalışmasında TFRS, BOBİ FRS ve MSUGT kapsamında stoklar konusunu karşılaştırmalı olarak incelemiş ve stoklara ilişkin muhasebe düzenlemelerinin diğer bir ifadeyle standartlar ve VUK'taki ilgili hükümlerin uyumlaştırılmasının gerekli olduğu sonucuna varmıştır.

Antepli ve Alagöz (2020) hasadı yapılan tarımsal ürünlerin TMS ve VUK kapsamında muhasebeleştirilmesini örnek bir uygulamayla inceledikleri çalışmalarında VUK çerçevesiyle hesaplanan dönem net karının TMS çerçevesiyle hesaplanan dönem net karından farklı olduğu bulgusuna ulaşmışlar ve vergi mevzuatımızın standartlarla uyumlaştırılması kapsamında güncellenmesi gerektiğinin önemini vurgulamışlardır.

Fidan ve Eskin (2020) VUK ve BOBİ FRS kapsamında finansal varlıkların değerlemesi ve muhasebeleştirilmesini inceledikleri çalışmalarında örnek olay çalışması ile finansal varlıkları her iki düzenlemeye göre ele almışlardır. Yazarlar VUK ile BOBİ FRS'nin dayandıkları muhasebe ilkelerinin farklılığından dolayı uygulamada benzerlik olmadığını belirterek mevcut tekdüzen hesap planının finansal varlıkları muhasebeleştirme işlemlerinde ihtiyacı karşılamadığı sonucuna varmışlardır.

Yılmaz ve Teker (2020) dış ticaret işlemlerinin muhasebeleştirilmesini Vergi Usul Kanunu, Stoklar Standardı ve Kur Değişiminin Etkileri Standardı kapsamında uygulamalı olarak incelemişler ve kur farklarının muhasebeleştirilmesinde kullanılan kuralların dönem sonu stoklarının güncel değerini, dönem net karını ve ödenmesi gereken vergi tutarlarını değiştirdiği sonucuna varmışlardır.

Yücel vd. (2020) çalışmalarında, finansal araçların muhasebeleştirilmesinde düzenleme çerçeveleri açısından farklılıklar olduğunu öne sürerek bunun sebebinin standartların ilke bazlı bir değerlendirme yaklaşımını sunması, VUK'un ise kural bazlı bir yaklaşıma sahip olmasıyla açıklanabileceği sonucuna varmışlardır.

Arzova ve Şahin (2021) Türkiye Muhasebe mevzuatı açısından temel düzenlemeleri karşılaştırılmalı olarak incelemişler ve özellikle Türkiye Muhasebe Standartları (TMS//TFRS)'nda gerçeğe uygun değer yaklaşımının en sık görüldüğü bulgusuna ulaşmışlardır. Yazarlar sonuç olarak ise gerçeğe uygun değer yaklaşımının kullanılmasında art niyetli ya da hatalı uygulamaların önüne geçilebilmesi için yol gösterici düzenlemelerin yapılmasının şart olduğunu vurgulamışlardır.

Başkan ve Tunç (2021) ise bir uygulama örneği üzerinden giderek TFRS ve VUK bağlamında varlıkların ve kaynakların değerlendirilmesi üzerine bir karşılaştırma yapmışlardır. Yazarlar sonuç olarak söz konusu iki düzenlemede değerlendirme yaklaşımlarının farklılığından dolayı işletmelerin kar/zarar görünümünün farklılaştığı, bu nedenle de finansal analiz açısından çok farklı sonuçlarla karşılaşılabileceğini ifade etmişlerdir.

Yöndemli (2021) VUK ve BOBİ FRS açısından dış ticarete ilişkin işlemlerin muhasebeleştirilmesi ve raporlanması konusunu teorik olarak incelediği çalışmada, ithalat/ihracat açısından BOBİ FRS ile VUK arasında vade farklarının muhasebeleştirilmesi, kur farklarının muhasebeleştirilmesi ve borçlanma maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi konularında farklılıklar olduğu sonucuna varmıştır.

3. VUK/MSUGT, TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye Göre Değerleme Ölçüleri

Değerleme bir iktisadi varlığın ya da kaynağın parasal olarak tutarının ölçümüdür. İşletmelerin finansal görünümü ya da faaliyet sonuçlarının tutarlılığı açısından değerlendirme büyük öneme sahiptir. Nitekim bu konuda yapılan akademik çalışmalara ve uygulama örneklerine bakıldığında, farklı değerlendirme yöntemlerinin kullanılması sonucunda işletmelerde farklı varlık/kaynak büyüklükleri ve farklı kar/zarar tutarları görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde VUK, TMS/TFRS ve BOBİ FRS'de yer alan değerlendirme ölçüleri açıklanmıştır.

3.1. Vergi Usul Kanunu (VUK)'nda Yer Alan Değerleme Ölçüleri

Kural esaslı bir düzenleme olan, vergi matrahının hesaplanmasını amaçlayan ve Tekdüzen Hesap Planı (THP)'ni açıklayan MSUGT'a dayanak oluşturan VUK'da değerlendirme yaklaşımları açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Tablo 1'de söz konusu kavramlar bütüncül bir yaklaşımla özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: VUK'ta Yer Alan Değerleme Ölçüleri

Değerleme Ölçüsü	Mad. No	Açıklaması
Maliyet Bedeli	262	Varlığın elde edilme gideri, elde edilmeye ilişkin diğer giderler ve mevcut varlığın değerini artırıcı giderler maliyet bedelini oluşturur.
Borsa Rayiç	263	Bir iktisadi kıymetin değerlendirme gününden bir önceki günde borsada alınıp satılan bedelidir.
Tasarruf Değeri	264	Ekonomik bir varlığın değerlendirme gününde ya da değerlendirme anında sahipleri açısından taşıdıkları gerçek değere denir.
Mukayyet (Kayıtlı/Defter) Değer	265	Değerlemeye esas olan kıymetin muhasebe kayıtlarında tutulmuş olan değeridir.
İtibari (Nominal) Değer	266	Hisse senedi ve tahvil gibi değerli kâğıtların üzerlerindeki rakamın temsil ettiği değerdir.
Vergi Değeri	268	Kanunun ön gördüğü hesaplamayla ulaşılan değere denir.
Rayiç Bedel	266	Ekonomik bir varlığın mevcut alım ya da satım değeri rayiç bedeli verir.
Emsal Bedeli ve Ücreti	267	Değeri hesaplanamayan bir iktisadi varlığın emsalinin değeri kıyas olarak alınmasıdır.
Alış Bedeli	268	Ekonomik bir varlığın kazanılmasında katlanılan diğer giderler hariç satın alma bedelidir.

Kaynak: Vergi Usul Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.213.pdf>

Kanunun devam eden maddelerinde her bir iktisadi kıymetin yukarıdaki değerlendirme ölçülerinden hangisi ile değerlendirileceği ve bu değerlendirmelere hangi unsurların dâhil olacağı gibi detaylar açıklanmıştır.

3.2. Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS)'nda Yer Alan Değerleme Ölçüleri

TMS/TFRS'lerde değerlendirme ve ölçüm kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Muhasebe standartları kapsamında bir standart olmayan fakat serinin ayrılmaz bir parçası olan Kavramsal Çerçeveye göre ölçüm, finansal tablolardaki unsurların tahakkuk ettirilecek ya da gösterilecek parasal tutarlarının belirlenmesi işlemi olarak tanımlanmıştır. TMS/TFRS'de tespit edilen değerlendirme esaslarının başlıcaları sıralanmıştır.

1. Tarihi Maliyet: Tarihi maliyet geleneksel uygulama olan VUK'a göre varlık ve kaynakları değerlemede referans alınan temel ölçüdür. Gerçeğe uygun değeri temel değerlendirme ölçüsü olarak ele alan TFRS ise bazı durumlarda tarihi maliyetin kullanılmasını öngörmüştür. Kavramsal Çerçeveye göre bir varlığın edinilmesi ya da oluşturulmasında katlanılan maliyetlerin toplamı tarihi maliyeti vermektedir. Dolayısıyla söz konusu değer, varlık edinme ya da oluşturma maliyeti artı işlem maliyetlerinden oluşur. Tarihi maliyet değer değişimlerini yansıtmadığı ve başlangıç maliyetlerini dikkate aldığı için bu adla tanımlanmıştır. Fakat uygulanması mümkün olduğu durumlarda bazen tarihi maliyet değeri de güncellenebilir (Varlığın tüketilmesi/amorti edilmesi, yükümlülüğün tamamen veya kısmen ifası, değer düşüklüğü vb.) (Kavramsal Çerçeve, Bölüm 6).

2. İtfa Edilmiş Maliyet: İtfa edilmiş maliyet bir finansal varlığın ya da finansal borcun etkin faiz yöntemiyle hesaplanmış değeridir (TMS 39, Paragraf (p). 92). Bir başka ifadeyle itfa edilmiş maliyet, finansal varlıkların ya da yükümlülüklerin finansal tablolara alınmasında gelecekteki nakit akışlarına belirli bir iskonto oranı uygulayarak bulunan tahminleri yansıtır. Kavramsal Çerçeveye göre söz konusu iskonto oranı değişikliklere uyum sağlayacak şekilde güncellenir (Kavramsal Çerçeve, p. 6.9).

3. Gerçeğe Uygun Değer: Pazar koşulları içerisinde ölçümleme tarihindeki her bir alım/satımda bir varlığın piyasaya sunulmasında elde edilecek tutar ya da bir borcun devrinde ödenecek fiyattır (TMS 36, p. 6). Gerçeğe en yakın değer ilgili pazardaki oyuncuların bakış açılarını yansıtır. Bununla birlikte gerçeğe uygun değer işlem maliyetlerini yansıtmaz (Kavramsal Çerçeve, 6.13-6.16). (Bkz. TFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü).

4. Kullanım Değeri: Bir iktisadi değer ya da nakit akışı getirebilecek birimden sağlanması beklenen gelecekteki nakit akışlarının bugüne indirgenerek bulunan bugünkü değeri kullanım değerini vermektedir (TMS 36, p. 6; Kavramsal Çerçeve, p. 6.17). Kavramsal

Çerçeve'ye göre kullanım değeri de işlem maliyetlerini içermez (Kavramsal Çerçeve, p. 6.18). Kullanım değeri gerçeğe en yakın olduğu düşünülen değer ile benzerdir. Fakat gerçeğe en yakın değerde piyasa aktörleri bakış açısı söz konusu iken kullanım değerinde işletmeye özgü bir bakış açısı söz konusudur (Kavramsal Çerçeve, p. 6.20).

5. İfa Değeri: İfa değeri, bir borcun ödenmesi durumunda ya da devredilmek zorunda olunması halinde beklenen bedel ya da diğer finansal kazanımların bugünkü değerine eşittir (Kavramsal Çerçeve, p. 6.17). Görüleceği üzere kullanım değeri ile ifa değeri aynı yaklaşımı benimserken, kullanım değerinde varlığın nakit akışlarının bugünkü değeri, ifa değerinde ise yükümlülüğe ilişkin nakit akımlarının bugünkü değeri dikkate alınmaktadır. Benzer şekilde ifa değeri de işlem maliyetlerini yansıtmaz (Kavramsal Çerçeve, p. 6.18). İfa değerinde de piyasa katılımcılarının varsayımlardan ziyade işletmeye özgü varsayımları söz konusudur (Kavramsal Çerçeve, p. 6.19).

6. Cari Maliyet: Cari maliyet bir varlığın edinilmesi için katlanılacak maliyet ile işlem maliyetlerinin toplamından oluşur. Bu doğrultuda herhangi bir iktisadi kıymetin cari maliyeti aslında kendine eşdeğer bir kıymetin maliyetini yansıtmaktadır. Bu tanımın VUK'taki emsal bedel tanımıyla benzetilmektedir. Cari maliyet aslında işletmenin bir varlığı edinebileceği ya da yükümlülüğe katlanılabileceği piyasa fiyatlarını göstermektedir. Kavramsal Çerçeve'ye göre cari maliyet gerçeğe uygun değer, kullanım değeri ve ifa değeri gibi bir çıkış değeri olarak ele alınmaz, bir giriş değeri olarak dikkate alınır. Diğer taraftan cari maliyet tarihi maliyetin aksine ölçüm tarihindeki koşulları dikkate alır (Kavramsal Çerçeve, p. 6.21).

7. Geri Kazanılabilir Tutar: Bir iktisadi varlık ya da nakit akışı sağlayan birim açısından kullanımdan elde edilecek değer ile elden çıkarma maliyetleri eksiltilmiş olan gerçeğe en yakın değer büyük olanı, geri kazanılması muhtemel tutarı vermektedir (TMS 36, p. 6). Eğer iktisadi kıymetin elden çıkarma maliyetleri düşülmüş gerçeğe en yakın değeri ya da kullanımından elde edilebilecek değerinden biri, varlığın muhasebe kayıtlarındaki defter değerini aşmışsa söz konusu varlık değer düşüklüğüne uğramamıştır (TMS 36, p. 19).

8. Net Gerçekleşebilir Değer: Her zamanki iş akışı içerisinde bir iktisadi kıymetin tahmin edilen satış bedelinden olası tamamlanma masrafları ve satışı gerçekleştirmek için yapılması muhtemel diğer muhtemel masrafların düşülmesi sonucunda elde edilen tutara denir. (TMS 2, p. 6). Bir başka ifadeyle net gerçekleşebilir değer, olağan iş akışı içerisinde stokun satışından elde edilmesi beklenen net tutardır (TMS 2, p. 7). Net gerçekleşebilir değer satıştan elde edilecek net tutarı ifade eden işletmeye atfedilen bir değer iken gerçeğe uygun değer söz konusu malın piyasada olağan bir işlemle satılması karşılığında elde edilecek piyasaya özgü bir değerdir.

9. İşletmeye Özgü Değer: Bir varlığın devamlı kullanımından ve varsa kullanım süresi sonrasında taşıyacağı kalıntı değerden elde edilmesi beklenen değer ya da bir yükümlülüğün

karşılanmasıyla ortaya çıkması beklenen nakit akışlarının bugünkü değeridir (TMS 16, p. 6). İşletmeye özgü değer kavramının adından da anlaşılacağı üzere değerlemede işletmenin bakış açısı yansıtılmaktadır. Bir diğer ifadeyle söz konusu değerlendirme ölçüsü işletmenin içinde bulunduğu özel çevreden etkilenmektedir.

10. Bugünkü Değer: Normal faaliyet koşullarında, bir varlığın gelecekteki nakit girişlerinin bugüne indirgenerek hesaplanan değer ya da bir borcun gelecekteki nakit çıkışlarının iskonto edilerek bugüne eşitleyen değerdir. Bugünkü değer tanım itibariyle varlıklar için kullanım değerine, borçlar için ise ifa değerine eşittir. TFRS'ye göre varlık ve borçlar genellikle bugünkü değeriyle finansal tablolara alınır.

11. Stokların Maliyeti: Stokların maliyeti tüm satın alma maliyetleri, dönüştürme maliyetleri ve stokların mevcut konumuna veya durumuna getirilmesi için katlanılan diğer maliyetlerin toplamından oluşmaktadır (TMS 2, p. 10). Bir diğer ifadeyle stokların maliyeti stoklar için yapılacak tüm maliyetlerin bugünkü değeri ile hesaplanmaktadır.

12. Satın Alma Maliyeti: Satın alma maliyeti kapsamına satın alma fiyatı, ithalat vergileri ve diğer ilişkili vergiler, mamul, mal veya hizmetlerin edinimi ile doğrudan ilişkili olan taşıma, yükleme-boşaltma maliyetleri ve diğer maliyetler girmektedir (TMS 2, p. 11). TMS 2: Stoklar standardına göre stokların ölçümünde satın alma maliyeti hesaplanırken ticari iskontolar, indirimler ve diğer benzer kalemler indirim konusu yapılır.

13. Dönüştürme Maliyeti: Dönüştürme maliyetleri direkt işçilik maliyetleri gibi doğrudan mamulün maliyetine yüklenebilen ve sabit/değişken genel üretim giderlerinden sistematik bir dağıtımla mamul maliyetine yüklenebilen üretimle ilgili maliyetlerden oluşmaktadır (TMS 2, p. 12). TMS 2: Stoklar standardına göre sabit genel üretim giderleri üretim tesislerinin normal kapasitede çalışacağı varsayılarak dönüştürme maliyetlerine yansıtılır. Normal kapasite planlanmış bakım-onarım giderlerinden kaynaklanan kapasite düşüklüğünün de dikkate alınmasıyla normal koşullarda bir dönemde/sezonda ulaşılabilecek ortalama üretim miktarıdır.

14. Defter Değeri: Bir varlığın değerinden birikmiş amortismanların (itfa) ve değer düşüklüğü zararlarının indirilmesiyle hesaplanarak finansal tablolara yansıtılan tutardır (TMS 36, p. 6). Defter değeri, bir varlığın ya da yükümlülüğün muhasebe kayıtlarındaki net değeridir ve söz konusu değerlendirme ölçüsü VUK'daki mukayyet (kayıtlı) değere, istisnalar hariç, genel olarak tekabül etmektedir.

15. Amortisman Tabi Değer: Standartlara göre varlığın maliyetinden ya da finansal tablolardaki tutarından kalıntı (hurda) değerinin indirilmesiyle bulunan değerdir (TMS 36, p. 6). TFRS'ye göre varlıklar için amortisman konu tutar varlığın defter değerinden kalıntı değerin

indirilmesiyle bulunur. VUK'A göre ise amortismanına tabi tutar maliyet bedeli olup kalıntı bedel çıkarılmamaktadır.

16. Kalıntı (Hurda) Değer: Bir varlığın yararlı kullanım ömrü sonunda elden çıkarılması durumunda getireceği tutardan tahmini satış maliyetlerinin düşülmesiyle bulunan tutardır (TMS 16, p. 6). Varlığın yararlı kullanım ömrü VUK'a göre Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca belirlenirken standartlara göre yararlı ömür işletmenin gerçekçi tahminlerine dayanmaktadır. Diğer taraftan TFRS amortismanına tabi tutar'ın hesaplanmasında varlığın defter değerinden kalıntı (hurda) değerini indirilmesini öngörmüştür.

17. Borçlanma Maliyetleri: Borçlanan bir işletmenin bu borç dolayısıyla katlandığı faiz ve diğer giderlerdir (TMS 23, p. 5). TFRS'ye göre amaçlanan kullanıma ya da satışa hazır hale getirilmesi zorunlu olarak uzun bir süreyi gerektiren özellikli varlıklarda borçlanma maliyetleri ilgili özellikli varlığın maliyetine eklenir. Özellikli varlıklar dışındaki varlıklarda ise borçlanma maliyetleri ortaya çıktıkları dönemde gider olarak muhasebeleştirilir.

18. Tahmini Maliyet: Belirli bir tarihte maliyet ya da amortismanına tabi tutulmuş maliyet açısından tahmin edilen tutardır. Finansal tabloların tahmini maliyeti yansıttığı kabul edilir (TFRS 1 EK A). Standartlara göre varlıkların amortismanları ya da itfa edilecek değerleri hesaplanırken tahmini maliyet kullanılır. Tahmini maliyet yaklaşımı finansal tablolardaki değerlerin tahmini olarak geçeceği yansıttığı varsayımına dayanır.

3.3. Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları (BOBİ FRS)'nda Yer Alan Değerleme Ölçüleri

BOBİ FRS bağımsız denetime tabi olup TMS/TFRS uygulamayan büyük ve orta boy büyüklükteki işletmelerin 01.01.2018 tarihi itibarıyla kullanmaları zorunlu olan ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan finansal raporlama setidir. Bir başka ifadeyle Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar (KAYİK) için 2005 yılından bu yana TMS/TFRS uygulamak zorunluysen, KAYİK dışında bağımsız denetime tabi olan kuruluşlar için ya TMS/TFRS ya da BOBİ FRS kullanmak zorunludur.

BOBİ FRS'de temel ilkeler, kavramlar, açıklamalar vs. açısından genel olarak TMS/TFRS ve bir ölçüde VUK/MSUGT referans alınmıştır. Bununla birlikte sade (açıklayıcı) bir dil kullanımının tercih edildiği BOBİ FRS, bazı hususlarda tam setten ayrılmaktadır. Çalışmamızda esas itibarıyla bu farklılıklar değerlendirilerek ölçüleri kapsamında ele alınacaktır. Bununla birlikte BOBİ FRS Modül 1'de Varlık ve Yükümlülüklerin Ölçüm Esası başlıklı kısımda eğer gerçeğe uygun değer gibi başka bir ölçüm esası belirlenmemişse varlık ve yükümlülüklerin ilk kayda alımda maliyet bedeli (tarihi maliyet) ile değerlendirileceği hükme

bağlanmıştır (BOBİ FRS Modül 1, p. 1.34). Bu doğrultuda incelememizde BOBİ FRS modülleri içerisinde aşağıdaki değerlendirme ölçülerine yer verildiği tespit edilmiştir.

1. Maliyet Bedeli: Varlıklar için maliyet bedeli varlığın elde edilmesi esnasında ödenmiş olan nakit veya nakit benzerlerinin tutarı ya da varlığın elde edilmesinde karşılık olarak verilen nakit olmayan varlıkların değeriyle ifade edilir. Yükümlülükler için maliyet bedeli ise yükümlülük karşılığı elde edilen nakit ya da nakit benzerlerinin tutarı veya alınmış olan nakit olmayan varlıkların gerçeğe uygun değerleridir. Yine benzer şekilde maliyet bedeli, yükümlülüğünü yerine getirilebilmek için işletmelerin normal faaliyet döngüsü içinde ödemesi gereken nakit ya da nakit benzerlerinin toplam tutarlarından oluşur. Maliyet bedeli varlığın ya da yükümlülüğün peşin değeri (ödenen nakit tutar) ile ölçülür. Bir varlığın elde etme değeri ile peşin değeri arasında fark varsa vade farkı söz konusudur ve bu durumda vade farkları ayrıştırılarak maliyet değerinin peşin değerle ölçülmesi gereklidir. BOBİ FRS, TMS/TFRS'den farklı olarak bir yıl ve bir yılın altında olan vade farklarının maliyete dâhil edilebileceğini bir yıl üzerindeki vade farklarının ise ayrıştırılması gerektiğini hükme bağlamıştır (BOBİ FRS Modül 1, p. 1.35).

2. Gerçeğe Uygun Değer: Karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli alıcı ve satıcıların olduğu bir piyasada bir varlığın el değiştirmesindeki tutar ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesi sırasında ortaya çıkan tutar gerçeğe uygun değerdir. Gerçeğe uygun değer işletmeye özgü bir değer değildir ve piyasa bakış açısını yansıtır. Esasen gerçeğe uygun değere piyasa değeri de denilebilir. Eğer gerçeğe uygun değer belirlenemiyorsa aynı kavram altında kayıtlı değer, çıkış değeri veya kullanım değeri ifadeleri de kullanılabilir (BOBİ FRS Modül 1, p. 1.36).

3. Giriş Değeri: Herhangi bir varlığın elde edilme fiyatı giriş değeridir. Giriş değeri nispi fiyatların değişmesi durumunda yerine koyma maliyeti olarak da ifade edilebilir (BOBİ FRS Modül 1, p. 1.36). Giriş değeri, işletmenin finansal tablolarına aldığı bir varlığı elde ederken kayda aldığı tutar ya da bir yükümlülüğü üstlendiği başlangıç bedeli olarak da tanımlanabilir.

4. Çıkış Değeri: Herhangi bir varlığın satıldığı andaki ya da tasfiye sürecindeki cari satış fiyatı çıkış değerini verir. Diğer bir ifadeyle varlığın net gerçekleştirilebilir değeridir. Çıkış değeri gerçeğe uygun değer ölçüsünü temsil eden ve en yaygın kullanılan yaklaşımlardan biridir. Fakat söz konusu bu işlemlerin normal piyasa şartlarında yapılmış olduğu varsayılır (BOBİ FRS Modül 1, p. 1.36).

5. Kullanım Değeri: Kullanım değeri yatırımcılar, kreditorler (borç verenler) veya çalışanlar gibi işletme ile çıkar ilişkisinde olan belli başlı kişi veya kurumlar açısından söz konusu işletmenin yönetim kabiliyeti sayesinde gelecekte elde edilmesi muhtemel nakit akışlarını bugünkü değer olarak yansıtan ölçüdür (BOBİ FRS Modül 1, p. 1.36).

6. Net Gerçekleşebilir Değer: BOBİ FRS’de net gerçekleşebilir değer, olağan iş akışı içerisinde, tahminlenen satış fiyatından yine tahminlenen tamamlanma maliyeti ile tahminlenen satış giderlerinin düşülmesiyle elde edilecek olan tutar olarak tanımlanmıştır. Standartta temel bir yaklaşım olarak stokların maliyet bedeli ile net gerçekleşebilir değer küçük olanı ile değerlendirildiği ifade edilmiştir. Buradaki amaç ise stokların finansal tablolarda kullanım sonucunda ya da satılması durumunda elde edilecek tutardan daha yüksek bir bedelle izlenmesinin engellenmesidir. Net gerçekleşebilir değer işletmeye özgü bir değer iken, yukarıda değinilen gerçeğe uygun değer piyasa bazlı bir değerdir (BOBİ FRS Modül 6, p. 6.4).

7. Piyasa Değeri: Bir varlığın organize olmuş bir borsada ya da teşkilatlanmış bir piyasadaki normal alım satım değeridir. Borsalar veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören altın ve diğer kıymetli madenler piyasa değeri ile değerlendirilir (BOBİ FRS Modül 6, p. 6.5).

8. Satın Alma Maliyetleri: Satın alma maliyetleri içerisine; satın alma fiyatı, ithalat vergileri ve diğer iade alınamayan vergiler, nakliye, yükleme, boşaltma maliyetleri ve mal ve hizmetin elde edilmesiyle doğrudan ilişkili maliyetler girmektedir. Diğer taraftan ticari iskontolar, indirimler ve benzer diğer kalemler satın alma maliyetlerinin hesaplanmasında indirim konusu olarak değerlendirilirler (BOBİ FRS Modül 6, p. 6.7).

9. Borçlanma Maliyetleri: Borçlanma durumunda katlanılan faiz ve diğer maliyetler borçlanma maliyetini oluştururlar. Stoklarla ilgili borçlanma maliyetleri oluştuğu dönemde kar/zarara yansıtılır. Fakat standarda göre üretilmesi, inşaatı ya da tamamlanması bir yıldan fazla süre alan stoklarda borçlanma maliyetleri satışa hazır hale gelinceye kadar stok maliyetlerine dâhil edilir. Bu yaklaşım TMS/TFRS’deki özellikli varlık yaklaşımına benzerdir. Bu husustaki tek farklılık BOBİ FRS’de özellikli varlığın daha nesnel bir ölçüt olarak zamana (bir yıl) bağlanmış olmasıdır (BOBİ FRS Modül 6, p. 6.9).

10. Dönüştürme Maliyetleri: Hammadde ve malzemenin yarı mamul ya da mamul haline getirilirken katlanılan direkt ilk madde malzeme maliyetleri ve direkt işçilik maliyetlerinin toplamı ile genel üretim maliyetlerinin (sabit + değişken) sistematik olarak dağıtılmasıyla ulaşılan toplam maliyettir. Standarda göre faaliyet giderleri dönüştürme maliyeti olarak dikkate alınmazlar ve bu giderlerden dönüştürme maliyetlerine pay verilmez (BOBİ FRS Modül 6, p. 6.11).

11. Maliyet Modeli: Maddi duran varlığın maliyet bedeli ile kayda alındıktan sonra söz konusu finansal tablo değerinden birikmiş amortismanları ve varsa birikmiş değer düşüklüğü zararları çıkarılarak bulunan değeridir. Standarda göre ilk kayda alımdan sonra maddi duran varlıklar ya maliyet modeli ile ya da yeniden değerlendirme modeli ile değerlendirilir (BOBİ FRS Modül 12, p. 12.15).

12. Yeniden Değerleme Modeli (Yeniden Değerlendirilmiş Tutar): Varlığın yeniden değerlendirilme tarihindeki gerçeğe uygun değerinden (piyasa değeri) müteakip (arkadan/ardı sıra gelen) birikmiş amortismanları ve müteakip birikmiş değer düşüklüğü zararlarının çıkarılmasıyla bulunan değere yeniden değerlendirilmiş tutar denir. Standartta bu yaklaşım yeniden değerlendirilme modeli olarak isimlendirilmiştir. BOBİ FRS'ye göre yeniden değerlendirilme varlığın defter (kayıtlı) değeri ile gerçeğe uygun değeri arasındaki farkın önemli bir büyüklüğe ulaşması kriteri göz önüne alınarak düzenli aralıklarla yapılır (BOBİ FRS Modül 12, p. 16).

13. Amortisman Tabii Değer: BOBİ FRS'de bir iktisadi varlığın mevcut değerinden (maliyet bedeli ya da yeniden değerlendirilme yöntemi ile hesaplanmış olan) hurda değerinin çıkarılması ile amortisman değeri bulunur. Hatırlanacağı üzere bu yaklaşımda TMS/TFRS yaklaşımı benimsenmiştir (BOBİ FRS Modül 12, p. 12.24).

14. Kalıntı (Hurda) Değer: : Bir iktisadi varlığın ekonomik ömrü sonunda elden çıkarılması için katlanılan satış maliyetleri düşüldüğünde ulaşılan net değer hurda değeri verir. Yine bu tanımlama da TMS/TFRS'deki kalıntı değer tanımlamasına eşdeğerdir (BOBİ FRS Modül 12, p. 12.27).

15. Geri Kazanılabılır Tutar: Bir iktisadi kıymetin ya da nakit yaratma kabiliyeti olan bir birimin geri kazanılabılır tutarı satışta katlanılan maliyetlerin düşülmesi ile ulaşılan gerçek değeri ile varlığın kullanımından elde edilecek olan değer büyük olanı dikkate alınarak hesaplanır. Bu hususta BOBİ FRS, daha detaylı bir açıklama yöntemi izlemiş ve söz konusu varlıkların mali tablolarında geri kazanılabılır tutarından daha büyük bir bedelle izlenemeyeceğini hükme bağlamıştır. Dahası varlığın kayıtlı (defter) değeri geri kazanılabılır değerini aşıyorsa bir değer düşüklüğü zararının ortaya çıkmış olduğu açıklanmıştır (BOBİ FRS Modül 18, p. 18.3).

16. Öz Kaynak Yöntemi: Öz kaynak yönteminde, yatırım başlangıçta elde edilme maliyeti ile muhasebeleştirilirken daha sonra yatırım yapılan işletmenin net varlıklarında (öz sermaye) söz konusu yatırımın aldığı pay ölçüsünde işletmenin oransal olarak payına düşen finansal durum ya da sonuç büyüklükleri yansıtılmak suretiyle gerçekleştirilir. BOBİ FRS'ye göre iştirakler ilk kayda almada maliyet yöntemi (maliyet bedelinden birikmiş değer düşüklüğü zararlarının düşülmesi yöntemi) ile sonraki ölçümde münferit finansal tablolarında ya maliyet yöntemi ya da öz kaynak yöntemi ile değerlendirilir. Konsolide finansal tablolarında ise sonraki ölçüm öz kaynak yöntemi ile yapılır (BOBİ FRS Modül 10, p. 10.19).

17. İtfa Edilmiş Değer: Finansal varlığın ya da finansal borcun etkin faiz yöntemi ile hesaplanan değeridir. Etkin faiz oranı finansal aracın beklenen ömrü boyunca ya da bu süre içerisinde belirli bir zamanda gelecekteki nakit akışlarını (ödeme veya tahsilatlar) finansal aracın defter değerine indirgeyen orandır. Etkin faiz yöntemi finansal araca ilişkin faiz gelir

ya da giderlerinin ilgili dönemin kar/zarar tablolarında gösterilmesini sağlar (BOBİ FRS Modül 9, p. 9.14 - 9.15).

18. İtibari Değer: BOBİ FRS’de itibari değer açık olarak tanımlanmamıştır. Fakat *BOBİ FRS Modül 9: Finansal Araçlar ve Özkaynaklar* standardının bir alt başlığı olan *Paragraf 9.8 - Alacaklar ve Borçların Ölçümünde* söz konusu değerlendirme ölçüsüne değinilmiştir. Bu hususta, kanaatimizce, standartta VUK/MSUGT’daki itibari değere ilişkin verilen tanımın (kıymetli evrak üzerindeki yazılı değer) referans alınması öngörülmüştür. Bu doğrultuda standartta, ödeme çağrısında bulunulan sermaye alacakları ve ilk olarak kayda alınan tarih ile tahsil edileceği ya da ödeneceği tarih arasında bir yıl veya daha kısa bir zaman dilimi olan alacak ve borçların itibari değer ile ölçümleneceği ifade edilmiştir. Diğer taraftan, kayda alma tarihi ile tahsil edileceği ya da ödeneceği tarih arasında bir yıldan uzun bir süre bulunan alacaklar ve borçların ise itfa edilmiş değeri üzerinden ölçümleneceği standardın ilgili kısmında vurgulanmıştır (BOBİ FRS Modül 9, p. 9.8).

19. İşlem Fiyatı: BOBİ FRS’ye göre borçlanma araçlarının (finansal varlık ve yükümlülüklerin) ilk kayda alınmasında işlem maliyetlerinin de eklenmesiyle oluşan ve finansal tablolara yansıtılan değer işlem fiyatıdır. Standartta göre işlem maliyetleri ise bir finansal varlığın ya da yükümlülüğün edinimi, ihracı ya da elden çıkarılması durumunda ortaya çıkan ek maliyetlerdir. İşlem maliyetlerine aracılara ya da danışmanlara ödenen ücretler ve düzenleyici kurumlara verilen harçlar örnek gösterilebilir (BOBİ FRS Modül 9, p. 9.12).

4. VUK/MSUGT, TMS/TFRS ve BOBİ FRS’nin Değerleme Hükümleri Açısından Karşılaştırılması

Çalışmamızın bu kısmında geleneksel muhasebe uygulamalarının temeli olan VUK’ta bahsi geçen iktisadi kıymetler başta olmak üzere standartlardaki yeni tanımlamalar (yatırım amaçlı gayrimenkul gibi) nezdinde VUK/MSUGT, TMS/TFRS ve BOBİ FRS’deki finansal tablo kalemlerinin değerlendirme hükümleri hem ilk muhasebeleştirme hem de sonraki ölçüm sınıflandırmasıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Literatüre bakıldığında, kullanılacak değerlendirme ölçülerinin seçilmesinde tamamen farklı yaklaşımların öngörüldüğü yine bazı çalışmalarda ise kullanılacak değerlendirme ölçüleri açısından küçük farklılıklara gidildiği görülmektedir. Bu nedenle bu bölümde özellikle mevzuat hükümlerinin ya da standartların aslına bağlı kalınarak değerlendirme yaklaşımları açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye muhasebe mevzuatının VUK/MSUGT’tan (1994) TMS/TFRS’ye (2013) ve sonrasında BOBİ FRS’ye (2018) evriminde her yeni düzenlemedeki hükümlerin bir öncekini açıkça değiştirmediği müddetçe varsayım olarak sonrakilerin öncekilerin geçerliliğini kabul

ettiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle açıklama bulunmayan hallerde bu kuralın işlediği ve söz konusu kuralın hem literatürde hem de meslek mensuplarının uygulamalarında zımnen de olsa kabul gördüğü söylenebilir. Dolayısıyla çalışmamızda zaman içerisinde özellikle değerlemede farklılık getiren yaklaşımların/kavramların vurgulanmaya çalışıldığı okuyucunun dikkatine sunulmaktadır. Diğer taraftan ilk kayda alma ve sonraki ölçüm olarak sınıflandırdığımız değerlendirme konusunda mevzuatta ya da standartlarda sonraki ölçüm hakkında açıkça bir değerlendirme bulunmuyorsa sonraki ölçüm ile ilk kayda alma (ilk ölçüm)'nin aynı usulde yapılıyor olduğu varsayılmıştır.

- Kasa (TL)

Değerleme açısından finansal tablo kalemlerinden ilk incelenecek olan unsur ulusal paranın kaydedildiği Kasa hesabıdır. VUK'a göre TL miktarı ilk muhasebeleştirilmede (ilk kayda almada ya da ilk ölçümde) itibari değeri üzerinden değerlendirilir (VUK md. 284). Diğer taraftan TMS/TFRS ve BOBİ FRS'de yerli paranın nasıl değerlendirilmesine dair bir açıklama bulunmamaktadır. Bu nedenle yukarıda belirtilen varsayım gereği TMS/TFRS ve BOBİ FRS'de nakit paranın itibari değeri bir başka ifadeyle üzerinde yazılı değeri ile değerlendirilebilir.

- Kasa (Yabancı Paralar)

Yabancı paraların (döviz) değerlemesinde ise VUK'a göre borsa rayici (borsa değeri) eğer borsa rayici saptanamıyorsa alış bedeli dikkate alınır. Buna ek olarak yabancı paraların değerlemesinde borsa rayici tespit edilemiyorsa değerlemede kullanılacak kur Maliye Bakanlığı'nca tespit olunur (VUK, md. 280). Yine bu hususta TMS/TFRS ve BOBİ FRS'de açıkça hüküm bulunmadığından yabancı paralar söz konusu standartlara göre ve uygulamadaki eğilim doğrultusunda borsa rayici ile değerlendirilmelidir. Bu noktada TL ve dövizin değerlemesinde kullanılan itibari (nominal) değer ile borsa rayicinin aslında gerçeğe uygun değere karşılık geldiğine de dikkat edilmelidir.

- Menkul Kıymetler

Menkul kıymetler Vergi Usul Kanunu'na göre borsa rayici denilen kıymetin borsadaki alım satım değeri ile değerlendirilir. Eğer iktisadi kıymetin borsa rayici bulunmuyorsa alış bedeli/edinim değeri değerlendirme ölçüsü olarak kullanılır (VUK, md. 279). TMS/TFRS'ye göre ise menkul kıymetler gerçeğe uygun değer (borsa rayici) üzerinden değerlendirilir. Daha açıklayıcı bir yaklaşımın benimsendiği BOBİ FRS'ye göre menkul kıymetler itfa edilen değer hesaplanarak bir diğer ifadeyle netleştirmeye gidilerek değerlendirilmesi yapılır (BOBİ FRS Modül 9, p. 3.4.2).

- Alacaklar

VUK'a göre alacaklar mukayyet değeri ile değerlendirilir. Bununla birlikte senette faiz oranı açıklanmamış olan vadeli alacaklara T.C. Merkez Bankası resmi iskonto haddi

uygulanmalıdır (VUK, md. 281). Buna ek olarak uygulamada senetli alacaklar isteğe bağlı olarak tasarruf değeri ile de değerlendirilebilmektedir. TMS/TFRS'de ise alacaklar gerçeğe uygun değer (etkin faiz ile itfa edilmiş değer) üzerinden değerlendirilir. Diğer taraftan BOBİ FRS Modül 9: Finansal Araçlar ve Öz Kaynaklar standardına göre alacaklarda vadesi bir yıl veya altında olanlar itibari değer ile vadesi bir yıldan uzun olan alacaklar ise itfa edilmiş değer ile değerlendirilir (BOBİ FRS Modül 9, p. 9.8). Söz konusu alacaklar VUK'daki gibi senetli alacak olup olmamasına bakılmadan iskonto edilir bir diğer ifadeyle bugünkü değerine getirilir.

- Emtia (Stoklar)

Emtia, VUK'a göre maliyet bedeliyle değerlendirilir. Buna ek olarak emtianın değerlendirilme günündeki satış bedelinde maliyet bedeli üzerinden % 10'dan fazla bir değer düşüklüğü gerçekleşmişse söz konusu emtianın değerlendirilmesinde emsal bedel ölçüsü kullanılır (VUK, md. 274). TMS/TFRS'ye göre stoklar maliyet değeri ile net gerçekleştirilebilir değer düşük olanıyla değerlendirilir (TMS 2: Stoklar, p. 9). Diğer taraftan TMS/TFRS'ye göre stok maliyetleri tüm satın alma maliyetleri, dönüştürme maliyetleri ve stokların mevcut konumuna ya da durumuna getirilebilmesi için katılan diğer tüm maliyetleri içerir (TMS 2: Stoklar, p. 10). Emtia ya da stokların değerlendirilmesinde BOBİ FRS ile TMS/TFRS arasında ise uyum söz konusudur (BOBİ FRS Modül 6, p. 6.4). Mevcut üç düzenleme arasındaki temel farklılık, vade farkı ayrıştırılmasında ve borçlanma maliyetlerinin muhasebeleştirilmesinde görülür. Buna göre VUK/MSUGT'de vade farkları ayrıştırılmaz ve doğrudan stokların maliyetine eklenirken; TMS/TFRS'de peşin sayılmayan işlemler için vade farkları ayrıştırılır; BOBİ FRS'de ise 1 yıldan uzun vadeli alımlarda vade farkı ayrıştırılır, 1 yıl ve daha kısa süreli alımlarda ise vade farkı ayrıştırılmaz ve maliyete eklenir. Borçlanma maliyetleri hususunda ise VUK'ta stokun maliyetine ekleme yapılır; TFRS/TMS'de özellikli varlık (inşası ya da kullanıma hazır hale getirilmesi uzun bir süreyi gerektiren varlıklar) ise borçlanma maliyetleri stokun maliyetine eklenir; BOBİ FRS'de ise üretimi bir yıldan uzun süren varlıklarda borçlanma maliyeti üretim süresi içerisinde varlığın maliyetine dâhil edilir (TMS 23: Borçlanma Maliyetleri, p. 10).

-Kıymeti Düşen Mallar (Hurda, Döküntü, vs.)

Kıymeti düşen malların (hurda, döküntü, ıskarta vs.) VUK'da emsal bedeli ile değerlendirilmesi öngörülmüştür (VUK, md. 278). TMS/TFRS ve BOBİ FRS'de ise stoklarda değer düşüklüğü var ise *net gerçekleştirilebilir değer* esaslı kullanılır (TMS 2: Stoklar, p. 9; BOBİ FRS Modül 6, p. 6.4).

-Aktif/Pasif Geçici Hesaplar

VUK'da aktif ve pasif geçici hesaplar kalemlerinin mukayyet değer ile değerlendirilmesi öngörülmüştür (VUK, md. 283, 287). Diğer taraftan TMS/TFRS ve BOBİ FRS'de bu konuda

bir açıklama yapılmadığından VUK'un yaklaşımının kabul edildiği şekilde değerlendirme yapılabilir.

- Gayrimenkuller

VUK'da gayrimenkullerin maliyet bedeli ile bir diğer ifadeyle elde edilme maliyeti ile değerlendirileceği hükme bağlanmıştır (VUK, md. 269). Muhasebe standartlarında ise gayrimenkullerin ilk kayda alımlarında maliyet bedelinin kullanılmasının gereği açıklanmıştır (TMS 16: Maddi Duran Varlıklar, p. 15). Standartlarda gayrimenkuller sonraki ölçümde ya maliyet bedeli ya da yeniden değerlendirilmiş tutarla değerlendirilir (TMS 16: Maddi Duran Varlıklar, p. 30, 31). Diğer taraftan BOBİ FRS'de tıpkı muhasebe standartlarında olduğu gibi gayrimenkuller ilk kayda alımda maliyet bedeli ile değerlendirirken, sonraki ölçümde yine ya maliyet bedeli ile ya da yeniden değerlendirilmiş tutar üzerinden değerlemeye alınır (BOBİ FRS Modül 12, p. 12.6, 12.15).

-Bina ve Arazi

TDHP'de maddi duran varlıklar içerisinde sınıflandırılan bina ve araziler VUK'a göre vergi değeri yöntemiyle değerlendirilir. Söz konusu hesaplama yapılırken bina veya arazinin ticari sermaye içerisinde olması ya da olmaması dikkate alınmaz (VUK, md. 297). Diğer iki temel düzenleme açısından ise bir maddi duran varlık olan bina ve arazi gayrimenkuller gibi değerlendirilir.

-İlk Tesis ve Teşkilatlanma (Taazzuv) Giderleri

VUK'a göre ilk tesis ve taazzuv giderleri mukayyet değer ile ölçülür (VUK, md. 282). Gayrimenkuller, bina ve arazi gibi bir maddi duran varlık olan ilk tesis ve taazzuv giderleri TMS/TFRS ve BOBİ FRS açısından söz konusu varlıklardaki aynı hükümlere tabidir. Diğer yandan bu açıklama aslında Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri'ni tanımlamaktadır. Kuruluş ve örgütlenme giderleri yapıldığı anda tüketilip bitmesi nedeniyle gelecekte fayda sağlama özelliği olmadığı için varlık olarak aktifleştirilemez. Genel yönetim gideri olarak doğrudan kapsamlı gelir tablosuna alınır.

- Demirbaş Eşyalar

VUK'a göre demirbaş eşyalar maliyet bedeli ile değerlendirilir (VUK, md. 273). Tekdüzen Hesap Planı içerisinde demirbaş eşya maddi duran varlıklar içerisinde sınıflandırılmıştır. Bu nedenle gayrimenkuller, bina ve arazi, ilk tesis ve teşkilatlanma giderleri gibi bir maddi duran varlık olan demirbaş eşya TMS/TFRS ve BOBİ FRS açısından aynı hükümlere tabidir. Diğer bir ifadeyle demirbaş eşyanın standartlar açısından ölçülmesinde TMS 16: Maddi Duran Varlıklar ve BOBİ FRS Modül 12: Maddi Duran Varlıklar standartları dikkate alınmalıdır (TMS 16: Maddi Duran Varlıklar, p. 15, 30, 31; BOBİ FRS Modül 12, p. 12.6, 12.15).

- Gayrimaddi Haklar

Gayrimaddi haklar VUK'da geleneksel yöntem olan maliyet bedeli ile değerlemeye alınır (VUK, md. 269). Muhasebe standartlarında ise gayrimaddi haklar ilk kayda alınmalarında VUK'a benzer olarak maliyet bedeli değeriyle (TMS 38: Maddi Olmayan Duran Varlıklar, p. 24). Sonraki ölçümlerde gayrimaddi haklar maliyet değerinden tüm birikmiş itfa tutarları ile değer düşüklüğüne ilişkin zararları eksiltilecek diğer bir ifadeyle maliyet yöntemi ile ya da yeniden değerlendirme yöntemi kullanılarak hesaplanır (TMS 38: Maddi Olmayan Duran Varlıklar, p. 74, 75). BOBİ FRS'de de gayrimaddi hakların değerlendirilmesinde benzer bir yaklaşımın izlenmesi uygun görülmüştür. Buna göre ilk kayda almada maliyet bedeline başvurulur (BOBİ FRS Modül 14, p. 14.7). BOBİ FRS'de sonraki ölçüm de standartlarda olduğu gibi maliyet yöntemi kullanılarak yapılmalıdır (BOBİ FRS Modül 14, p. 14.21). Bu noktada yeniden değerlendirme yönteminin, TMS 38'den farklı olarak, BOBİ FRS'de olmadığına dikkat edilmelidir.

- Şerefiye

VUK'a göre şerefiye ya da peştemallıklar mukayyet değer üzerinden değerlendirilir (VUK, md. 282). VUK'a göre sonraki ölçümde ise 5 yılda itfası gereken şerefiye, itfa edilmiş maliyeti üzerinden (mukayyet değer) ölçülür. TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye göre ise şerefiye ilk muhasebeleştirilmede ve sonraki ölçümde bir maddi olmayan duran varlık olduğu için yukarıda değinilen gayrimaddi haklara uygulanan hükümlere tabidir. Buna ek olarak şerefiye TMS/TFRS'ye göre itfa edilmemekte sadece değer düşüklüğü testine tabi tutulmaktadır. BOBİ FRS'de ise şerefiyenin 10 yılda itfa edileceği ve değer düşüklüğü testine tabi olacağı açıklanmıştır.

- Borçlar

Borçlar VUK'a göre mukayyet değeri ile değerlendirilir (VUK, md. 285). Aynı kanun maddesine göre vadeli borçların faizleriyle birlikte değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Diğer taraftan TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye göre borçların ilk kayda alınmasında ve sonraki ölçümlerinde yukarıda açıklanan alacakların değerlendirilmesine ilişkin hükümler geçerlidir.

- Çıkarılmış Tahviller

Çıkarılmış tahviller VUK'a göre itibari (nominal) değer ile değerlendirilir (VUK, md. 286). Bununla beraber çıkarılmış tahviller uzun vadeli bir yabancı kaynak (borç) oldukları için TMS/TFRS ve BOBİ FRS açısından değerlemede yukarıda değinilen alacak ve borçların değerlendirme hükümlerine tabidirler.

- Karşılıklar

Karşılıklar VUK'a göre mukayyet değerleriyle pasifleştirilerek değerlendirilir (VUK, md. 288). Diğer iki temel düzenlemeye göre ise karşılıklar en gerçekçi tahmin kullanılarak kayda alınır ve sonraki ölçüm yapılır (TMS 37: Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar, p. 36, BOBİ FRS Modül 19, 19.9). Burada bahsedilen ve en gerçekçi olarak ifade edilen tahmini hesaplamak için ise söz konusu yükümlülüğün karşılanması ya da bir diğer üçüncü tarafa devredilmesi için hesaplanan ve makul denilebilecek bedel dikkate alınır (BOBİ FRS Modül 19, p. 19.9).

-Zirai Mahsuller

VUK çerçevesinde zirai mahsuller maliyet bedeli yöntemi ile ölçümlenir (VUK, md. 276). TMS/TFRS'ye göre tarımsal ürünler gerçeğe uygun değerden satış maliyetleri düşülerek ölçülür (TMS 41: Tarımsal Faaliyetler, p. 12). Benzer şekilde BOBİ FRS'ye göre tarımsal ürünler satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile değerlendirilir (BOBİ FRS Modül 7, p. 7.11).

-Hayvanlar

VUK'a göre hayvanlar maliyet bedeliyle, maliyet bedeli tespit edilemiyorsa emsal bedel ile ölçümlenir (VUK, md. 277). Standartlarda zirai mahsuller ve hayvanlar değerlendirme açısından benzer hükümlere tabidirler. Bu doğrultuda yukarıda zirai mahsuller için açıklanan değerlendirmeler hayvanlar için de geçerlidir.

-Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller

Ülkemizde geleneksel muhasebe düzenlemesi olan VUK/MSUGT'da yatırım amaçlı gayrimenkul tanımlaması bulunmamaktadır. VUK'ta maddi duran varlıklar içerisinde sınıflandırılıp maliyet bedeli ile ölçülen bu varlıklar TMS/TFRS düzenlemeleri ile ayrı bir varlık sınıfı olarak muhasebe mevzuatımıza girmiştir. Standartlarda yatırım amaçlı gayrimenkuller özel amaçlar dışında kira geliri ya da değer artış kazancı veya her ikisine birden sahip olmak amacıyla elde tutulan gayrimenkuller olarak tanımlanmıştır (TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller, p. 5). Yatırım amaçlı gayrimenkuller TMS/TFRS'ye göre ilk kayda almada maliyet bedeli ile ölçülür. Bu maliyete işlem maliyetleri de dâhildir (TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller, p. 20). Yine TMS/TFRS'ye göre yatırım amaçlı gayrimenkuller sonraki ölçümde gerçeğe uygun değer ile değerlendirilir (TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller, p. 32). Bununla birlikte TMS/TFRS'ye göre eğer yatırım amaçlı gayrimenkulün gerçeğe uygun değeri bulunamıyorsa söz konusu varlık maliyet bedeli ile ölçümlenir (TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller, p. 53). Diğer taraftan BOBİ FRS'ye göre yatırım amaçlı gayrimenkuller, TMS/TFRS'deki gibi ilk kayda almada maliyet bedeli ile ölçülür (BOBİ FRS Modül 13, p. 13.5). BOBİ FRS'ye göre yatırım amaçlı gayrimenkullerin

sonraki ölçümü yine TMS/TFRS'ye benzer olarak gerçeğe uygun değer yöntemi ya da maliyet yöntemi ile gerçekleştirilmektedir (BOBİ FRS Modül 13, 13.7).

Tablo 2: VUK/MSUGT, TMS/TFRS, ve BOBİ FRS'nin Değerleme Hükümleri Açısından Karşılaştırılması

		VUK/MSUGT	TMS/TFRS	BOBİ FRS
Kasa (TL)	İlk Kayda Alma	İtibari (Nominal) Değer	Gerçeğe Uygun Değer (İtibari Değer)	Gerçeğe Uygun Değer (İtibari Değer)
	Sonraki Ölçüm	İtibari (Nominal) Değer	Gerçeğe Uygun Değer (İtibari Değer)	Gerçeğe Uygun Değer (İtibari Değer)
Kasa (Yabancı Paralar/Döviz)	İlk Kayda Alma	Borsa Rayici – Borsa rayici yoksa Alış Bedeli	Gerçeğe Uygun Değer (Borsa Rayici)	Gerçeğe Uygun Değer (Borsa Rayici)
	Sonraki Ölçüm	Borsa Rayici – Borsa rayici yoksa Alış Bedeli	Gerçeğe Uygun Değer (Borsa Rayici)	Gerçeğe Uygun Değer (Borsa Rayici)
Menkul Kıymetler	İlk Kayda Alma	Borsa Rayici – Borsa rayici yoksa Alış Bedeli	Gerçeğe Uygun Değer (Borsa Rayici)	İtfa Edilmiş Değer
	Sonraki Ölçüm	Borsa Rayici – Borsa rayici yoksa Alış Bedeli	Gerçeğe Uygun Değer (Borsa Rayici)	İtfa Edilmiş Değer
Alacaklar	İlk Kayda Alma	Mukayyet Değer (Senede bağlı olanlar isteğe bağlı Tasarruf Değeriyle)	Gerçeğe Uygun Değer (Etkin faiz ile itfa edilmiş değer)	-Vadesi 1 yıl veya daha kısa olanlar İtibari Değer -1 yıldan uzun vadeli İtfa Edilmiş Değer
	Sonraki Ölçüm	Mukayyet Değer (Senede bağlı olanlar isteğe bağlı Tasarruf Değeriyle)	Gerçeğe Uygun Değer (Etkin faiz ile itfa edilmiş değer)	-Vadesi 1 yıl veya daha kısa olanlar İtibari Değer -1 yıldan uzun vadeli İtfa Edilmiş Değer
Emtia (Stoklar)	İlk Kayda Alma	- Maliyet Bedeli - % 10'dan fazla değer düşüklüğü var ise Emsal Bedel ile ölçülür.	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli
	Sonraki Ölçüm	- Maliyet Bedeli - % 10'dan fazla değer düşüklüğü var ise Emsal Bedel ile ölçülür.	Maliyet değeri ile net gerçekleştirilebilir değer düşük olanı.	Maliyet değeri ile net gerçekleştirilebilir değer düşük olanı.
Kıymeti Düşen Mallar (Hurda, Döküntü vs.)	İlk Kayda Alma	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli
	Sonraki Ölçüm	Emsal Değer	Gerçeğe Uygun Değer	Gerçeğe Uygun Değer
Aktif Geçici Hesaplar	İlk Kayda Alma	Mukayyet Değer	Gerçeğe Uygun Değer (Mukayyet Değer)	Gerçeğe Uygun Değer (Mukayyet Değer)
	Sonraki Ölçüm	Mukayyet Değer	Gerçeğe Uygun Değer (Mukayyet Değer)	Gerçeğe Uygun Değer (Mukayyet Değer)
Gayrimenkuller	İlk Kayda Alma	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli
	Sonraki Ölçüm	Maliyet Bedeli	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerlenmiş Tutar	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerleme Modeli
Bina ve Arazi	İlk Kayda Alma	Vergi Değeri	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli

	Sonraki Ölçüm	Vergi Değeri	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerlenmiş Tutar	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerleme Modeli
İlk Tesis ve Teşkilatlanma (Taazzuv) Giderleri	İlk Kayda Alma	Mukayyet Değer (Bu değer bunlar için yapılan giderlerden fazla olmaz)	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli
	Sonraki Ölçüm	Mukayyet Değer (Bu değer bunlar için yapılan giderlerden fazla olmaz)	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerlenmiş Tutar	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerleme Modeli
Demirbaş Eşya	İlk Kayda Alma	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli
	Sonraki Ölçüm	Maliyet Bedeli	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerlenmiş Tutar	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerleme Modeli
Gayrimaddi Haklar	İlk Kayda Alma	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli
	Sonraki Ölçüm	Maliyet Bedeli	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerlenmiş Tutar	Maliyet Modeli
Şerefiye	İlk Kayda Alma	Mukayyet Değer	Mukayyet Değer	Mukayyet Değer
	Sonraki Ölçüm	Mukayyet Değer (5 yılda itfa edilir)	Maliyet Modeli ya da Yeniden Değerlenmiş Tutar (İtfa edilmemekte sadece değer düşüklüğü testine tabi tutulmaktadır.)	Maliyet Modeli (10 yılda itfa edilmekte ve değer düşüklüğü testine tabi tutulmaktadır.)
Borçlar	İlk Kayda Alma	Mukayyet Değer	Gerçeğe Uygun Değer (Etkin faiz ile itfa edilmiş değer)	-Vadesi 1 yıl veya daha kısa olanlar İtibari Değer -1 yıldan uzun vadeli İtfa Edilmiş Değer
	Sonraki Ölçüm	Mukayyet Değer	Gerçeğe Uygun Değer (Etkin faiz ile itfa edilmiş değer)	-Vadesi 1 yıl veya daha kısa olanlar İtibari Değer -1 yıldan uzun vadeli İtfa Edilmiş Değer
Çıkarılmış Tahviller	İlk Kayda Alma	İtibari Değer	Gerçeğe Uygun Değer (Etkin faiz ile itfa edilmiş değer)	-Vadesi 1 yıl veya daha kısa olanlar İtibari Değer -1 yıldan uzun vadeli İtfa Edilmiş Değer
	Sonraki Ölçüm	İtibari Değer	Gerçeğe Uygun Değer (Etkin faiz ile itfa edilmiş değer)	-Vadesi 1 yıl veya daha kısa olanlar İtibari Değer -1 yıldan uzun vadeli İtfa Edilmiş Değer
Karşılıklar	İlk Kayda Alma	Mukayyet Değer	En Gerçekçi Tahmin	En Gerçekçi Tahmin
	Sonraki Ölçüm	Mukayyet Değer	En Gerçekçi Tahmin	En Gerçekçi Tahmin
Zirai Mahsuller	İlk Kayda Alma	Maliyet Bedeli	Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer	Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer
	Sonraki Ölçüm	Maliyet Bedeli	Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer	Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer
Hayvanlar	İlk Kayda Alma	Maliyet Bedeli – Maliyet bedeli bulunamazsa Emsal Bedel ile ölçülür.	Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer	Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer
	Sonraki Ölçüm	Maliyet Bedeli – Maliyet bedeli bulunamazsa Emsal Bedel ile ölçülür.	Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer	Satış Maliyetleri Düşülmüş Gerçeğe Uygun Değer

Pasif Geçici Hesaplar	İlk Kayda Alma	Mukayyet Değer	Gerçeğe Uygun Değer (Mukayyet Değer)	Gerçeğe Uygun Değer (Mukayyet Değer)	Değer
	Sonraki Ölçüm	Mukayyet Değer	Gerçeğe Uygun Değer (Mukayyet Değer)	Gerçeğe Uygun Değer (Mukayyet Değer)	Değer
VUK'a Göre Diğer İktisadi Kıymetler (BOBİ FRS'ye Göre Diğer)	İlk Kayda Alma	Borsa Rayici, yoksa Mukayyet Değeri o da yoksa Emsal Bedeli	-	Değerlemeye ilişkin hüküm bulunamazsa maliyet bedeli kullanılır.	
	Sonraki Ölçüm	Borsa Rayici, yoksa Mukayyet Değeri o da yoksa Emsal Bedeli	-	Değerlemeye ilişkin hüküm bulunamazsa maliyet bedeli kullanılır.	
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	İlk Kayda Alma	-	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli	
	Sonraki Ölçüm	-	Gerçeğe Uygun Değer (GUD Bulunamıyorsa Maliyet Bedeli)	Gerçeğe Uygun Değer (GUD Bulunamıyorsa Maliyet Bedeli)	

4. Sonuç ve Tartışma

Türkiye’de finansal tablolaradaki varlık ya da yükümlülüklerin yerli para birimi olan TL üzerinden tutulması yasal zorunluluktur. Diğer bir deyişle tüm iktisadi kalemlerin kendini tanımlayan belirli bir değeri vardır ve söz konusu değerın hesaplanması ise bir ölçüm ya da değerlendirme sorunudur. Sürekli gelişen ya da güncellenen muhasebe mevzuatımızda değerlendirme ölçüleri de değişime uğramıştır. Bu noktada özellikle finansal görünümü ya da kar/zarar performansını etkilemesi bakımından kullanılacak ya da uygulanacak değerlendirme ölçüsü önem taşımaktadır. Dolayısıyla ülkemizde geleneksel muhasebe uygulaması olan VUK/MSUGT’tan, uluslararası uyum çerçevesinde yayınlanan TMS/TFRS’lere ve mevzuatımızdaki en güncel yaklaşımları içeren BOBİ FRS’ye doğru genel bir yaklaşım/usul farklılığına paralel olarak değerlendirme ölçüleri de farklılaşmıştır. Çalışmada bu evrimleşme süreci içerisinde değerlendirme ölçülerindeki değişim kavramsal olarak ve karşılaştırmalı analiz yöntemiyle incelenmeye çalışılmıştır.

Sistematik incelememizde değerlendirme ölçüleri kapsamında bir kısıt olarak bazı boşlukta kalan alanlar tespit edilmiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse bazı iktisadi kıymetlere üç temel mevzuat (VUK/MSUGT, TMS/TFRS ve BOBİ FRS) çerçevesinde bazı noktalarda hangi değerlendirme ölçüsünün kullanılacağı yazılı metinlerde açıkça belirtilmemiştir. Bu doğrultuda çalışmada bir varsayım olarak sonraki düzenlemenin önceki düzenlemeyi açıkça değiştirmedığı durumlarda ya da ele alınan kalemin değerlemesine yönelik bir açıklama bulunmadığında önceki yaklaşımın geçerli olduğu kabul edilmiştir. Yine çalışmanın karşılaştırmalı analiz kısmında sonraki ölçüme dair bir açıklama bulunmadığında ilk ölçüm (ilk kayda alma)’de kullanılan değerlendirme ölçüsünün sonraki ölçüm için de geçerli olduğu varsayılmıştır.

Yine çalışmanın karşılaştırmalı analiz kısmında iktisadi kıymetlerin sıralanmasında temel olarak Vergi Usul Kanunu (VUK)'ndaki sıralama esas alınmıştır. İktisadi kıymetlerin bu şekilde sıralamaya tabi tutulmasının nedeni VUK'taki yaklaşımın muhasebe mevzuatımızın temelini oluşturmasındandır. Fakat ilgili analiz kısmında VUK'ta yer almayan yatırım amaçlı gayrimenkuller gibi daha güncel tanımlamalara da yer verilmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifadeyle çalışmada iktisadi kıymetler öncelikle VUK/MSUGT'teki hükümlere göre değerlendirilmiş, daha sonra TMS/TFRS'deki söz konusu iktisadi kıymetlere yönelik değerlendirme açıklamaları değerlendirilmiş ve son olarak da BOBİ FRS'de değinilen iktisadi kıymetlere değerlendirme konusunda nasıl yaklaşıldığı irdelenmiştir.

Bu çalışma özgün kavramsal açıklamaları ve karşılaştırmalı analiziyle literatüre katkı sunmaktadır. Dolayısıyla değerlendirmelerinde mevzuatın ya da standart metinlerinin orijinal halini referans alan bu çalışma, bu yönüyle ilgili literatür açısından faydalı olabilir. Diğer taraftan değerlendirme konusu üzerine daha önce yapılan çalışmalarda Akbulut (2008) VUK ve TMS'yi, Tokay ve Deran (2008) TMS/TFRS'yi, Ulsan (2009) MSUGT ve TFRS'yi, Durmuş vd. (2011) KOBİ TFRS ve VUK'u, Ergin (2016) VUK ve TMS/TFRS'yi, Tunçez (2019) TMS ve VUK'u ve Fidan ve Eskin (2020) ise VUK ve BOBİ FRS'yi genellikle kavramsal ve karşılaştırmalı olarak inceleme konusu edinmişlerdir. Dolayısıyla yapılan literatür taramasında bu çalışmada olduğu gibi üç temel mevzuat çerçevesini değerlendirme hükümleri açısından karşılaştırmalı olarak inceleyen bir çalışma henüz tespit edilememiştir.

Genel olarak bu çalışma değerlendirme ölçüleri konusunu geniş bir perspektiften ele almayı amaçlayan kapsayıcı bir çalışmadır. Dolayısıyla genel çerçeveyi açıklamayı hedef alan bu çalışmanın devamında değerlendirme konusu "Stoklar", "Maddi Duran Varlıklar" veya "Finansal Araçlar" özelinde sınırlandırılarak incelenebilir. Dikkat edilmelidir ki bu alandaki literatürde ciddi bir ilerleme gösterilmiş olsa da konunun daha iyi netleştirilmesi açısından söz konusu alanlardaki yayınların niceliğinin ve niteliğinin artırılması muhasebe kuramı ve uygulamaları açısından faydalı olabilir. Bununla birlikte nitel bir değerlendirme olan bu çalışmanın devamında değerlendirme konusu örnek uygulamalarla daha açıklayıcı bir görünüm alabilir. Daha da önemlisi bu çalışma değerlendirme konusunda yapılacak daha detaylı çalışmalar için bir başlangıç olabilir. Nitekim değerlendirme konusu teorik tartışmalara açık olduğu kadar uygulamacılar için de her dönem son derece önemlidir.

Türk muhasebe mevzuatında yer alan temel çerçeveler açısından değerlendirme ölçülerini karşılaştırmalı olarak inceleyen bu çalışmada söz konusu çerçeveler arasında değerlendirme yöntemleri bağlamında önemli yaklaşım farklılıkları olduğu görülmüştür. Örneğin; yatırım amaçlı gayrimenkullerde, satış amacıyla elde tutulan varlıklarda veya canlı varlıklarda önemli sayılabilecek değerlendirme yaklaşımları farklılıkları mevcuttur.

Muhasebe mevzuatımızdaki değerlendirme ölçüleri konusunda genellikle tarihi maliyetin kullanıldığı VUK/MSUGT'dan gerçeğe uygun değer kullanıldığı TMS/TFRS'ye doğru ve devamında daha pratik hesaplama ya da uygulama kolaylığı sunan BOBİ FRS'ye doğru yönelindiği görülmektedir. Bu noktada BOBİ FRS'nin aslında TMS/TFRS'nin devamı niteliğinde olmadığı fakat yine de önemli bir güncelleme ya da Türk muhasebe mevzuatında zaman itibarıyla önemli bir aşama olduğu söylenebilir. Kısacası, bu husus farklı perspektiflerden çalışmanın bir kısıtı olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte konunun detaylandırılması ya da tanımlamaların yeterliliği açısından ileri sürülecek eleştiriler yine bu çalışmanın önemli kısıtlarındandır. Daha da önemlisi teorik yaklaşımların birçok açıdan eleştiriye ve yoruma açık olması münasebetiyle bu çalışma mutlaka geliştirilebilir.

Kaynakça

- Abdioğlu, H., Kılıç, B. İ. & Güneş, S. (2014), “Temel Finansal Araçların KOBİ TFRS, Tam Set TFRS ve Türk Vergi Mevzuatı ile Karşılaştırmalı İncelenmesi ve Muhasebeleştirme Örnekleri”, *Yönetim ve Ekonomi*, 21(2), 141-161.
- Akbulut, Y. Ö. (2008), “Vergi Usul Kanunundaki Değerleme Hükümlerinin Türkiye Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Muhasebe Öğretim Üyeleri Dayanışma Vakfı (MÖDAV)*, 1, 1-41.
- Alagöz, A. & Antepli, A. (2013), “Canlı Varlıklarda Değer Tespiti ve Muhasebeleştirilmesi”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 3, 107-124.
- Antepli, A. & Alagöz, A. (2020), “Hasadı Yapılan Tarımsal Ürünlerin Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Vergi Mevzuatına Göre Muhasebeleştirilmesi: Örnek Uygulama”, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 19, 312-322.
- Arzova, S. B. & Şahin, B. Ş. (2021), “TFRS/ TMS, BOBİ FRS, KÜMİ FRS ve Faizsiz Finans Muhasebe Standartları Kapsamında Gerçeğe Uygun Değer Kavramı”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 43(1), 21-41.
- Ataman, B. & Cavlak, H. (2017), “Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) ile Tam Set Türkiye Muhasebe ve Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının (TMS/TFRS) Karşılaştırılması”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 153-168.
- Başkan, D. & Tunç, A. (2021), Türkiye Finansal Raporlama Standartları ile Vergi Usul Kanunu Arasındaki İlişkinin Uygulama Örneği ile İrdelenmesi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 2020 Özel Sayısı*, 108-126.
- BOBİ FRS (2018), Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları”, Erişim Tarihi: 02.01.2024, <https://www.kgk.gov.tr>

- Çanakçıoğlu, M. (2018), “BOBİ FRS, Tam Set TFRS ve Vergi Usul Kanunu Çerçevesinde Maddi Duran Varlıkların Ölçümü”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(80), 349-366.
- Demir, Ş. (2019), “TMS 2 ve BOBİ FRS Düzenlemeleri Kapsamında Stokların Değerlemesi”, *International Congress on Business and Marketing*, 402-417.
- Deran, A. & Savaş, İ. (2013). Maddi Olmayan Duran Varlıkların Değerleme ve Finansal Tablolarda Sunum Esasları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 14(2), 73-95.
- Dinç, E. (2008), “Türkiye Muhasebe Standartları ve Vergi Kuralları Açısından Ticari Borç ve Ticari Alacakların Muhasebeleştirilmesi ve Değerlemesi”, *Mali Çözüm*, 90, 71-101.
- Durmuş, A. F., Solak, B. & Güneş, R. (2011), “KOBİ TFRS ve Vergi Usul Kanunu’nda Değerleme İlkelerinin Karşılaştırılması ve Sonuçların Değerlendirilmesi”, *Muhasebe Öğretim Üyeleri Dayanışma Vakfı (MÖDAV)*, 4, 175-202.
- Ergin, N. E. (2016). Vergi Mevzuatı ile TMS/TFRS’nin Değerleme Ölçüleri Açısından Karşılaştırılması”, *Vergi Dünyası*, 418, 9-20.
- Fidan, M. M. & Eskin, İ. (2020), “Finansal Varlıklar: Vergi Usul Kanunu ve Büyük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartlarına Göre Değerleme ve Muhasebeleştirme”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 13(3), 949-974.
- Fidan, M. M. (2016), “Bankalarca Kullanılan Emtia (Altın, Gümüş ve Platin) Kredilerinin Vergi Usul Kanunu ve Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları’na Göre Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(4), 108-128.
- Gençoğlu, Ü. G. (2017), “Temel Konularda BOBİ FRS Ve TMS/TFRS Karşılaştırması”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 10, 1-23.
- Gökçen, G., Öztürk, E. & Güleç, Ö. F. (2018), “BOBİ FRS ve TFRS’nin Finansal Raporlara Etkileri Açısından Karşılaştırılması”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 437-457.
- Karacan, S., Çiftçiöğlü, S. & Kutlu, T. (2018), “TMS - BOBİ FRS - VUK Kapsamında Kur Farklarının Değerlendirilmesinin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Kaya, H. P. (2018), “Stoklara İlişkin TMS 2 ve BOBİ FRS Karşılaştırması”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), 262-285.
- MSUGT (1992), “Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, Erişim Tarihi: 02.01.2024, <https://www.ismmmo.org.tr/Mevzuat/Muhasebe-Sistemi-Uygulama-Genel-Tebliğleri-Tek-Duzen-Hesap-Plani---3988>

- Öztürk, E. (2015), “Maddi Duran Varlıkların Raporlanmasında Gerçeğe Uygun Değer Hiyerarşisinin Kullanılması”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 199-214.
- Özulucan, A. & Deran, A. (2008), “41 No’lu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 41), Vergi Usul Kanunu ve Tekdüzen Hesap Planı Açısından Küçük ve Büyükbaş Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi ve Değerleme İşleminde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(25), 1-23.
- Taştan, H. (2013), “Ceviz bahçelerinde Türkiye Muhasebe Standartları – 41 ve Vergi Usul Kanunu Uyarınca Amortisman Ayrılması ve Değerlemesinin Karşılaştırmalı İncelenmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 10, 25-38.
- TMS/TFRS (2013). Türkiye Muhasebe – Finansal Raporlama Standartları. Erişim Tarihi: 02.01.2024, <https://www.kgk.gov.tr>
- Tokay, S. H. & Deran, A. (2008), “Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarından Değerleme Ölçüleri”, *Mali Çözüm*, 90, 15-47.
- Toksoy, E. S. (2015), “Menkul Kıymetlerin VUK, TMS, TFRS, UMS ve UFRS Açısından Değerlenmesi ve Muhasebeleştirilmesi”, *Vergi Raporu*, 185, 122-140.
- Tuğay, O. & Arısoy, K. (2019), “Finansal Araçların TMS/TFRS ve BOBİ FRS Çerçevesinde Muhasebeleştirme Esaslarının Karşılaştırılması”, *Mehmet Akif Ersoy İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 563-577.
- Tunçez, H. A. (2019), “Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ile Vergi Usul Kanunu (VUK) Açısından Değerleme Ölçümlerinin Karşılaştırılması”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(1), 208-214.
- Uluslan, H. (2009), “Maliye Bakanlığı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ve Türkiye Muhasebe – Finansal Raporlama Standartları’na Göre Varlık ve Borçları Değerleme Esasları: Bir Karşılaştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44, 149-164.
- Uzun, E. (2018), “VUK, TMS/TFRS ve BOBİ FRS Açısından Maddi Duran Varlıkların Karşılaştırılması”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(81), 344-354.
- VUK (1961), “Vergi Usul Kanunu”, Erişim Tarihi: 02.01.2024, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.213.pdf>
- Yalçın, S. (2019a), “TFRS, BOBİ FRS ve MSUGT’de Diğer İşletmelere Yapılan Finansal Araç Yatırımları: Muhasebeleştirme, Değerleme, Sunum ve Açıklamalar”, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 3(3), 321-341.
- Yalçın, S. (2019b), “Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı ve Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğlerinde Stoklar: Muhasebeleştirme, Değerleme, Sunum ve Açıklamalar. Dumlupınar”, *Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 202-222.

- Yelgen, E. & Uyar, S. (2018), “BOBİ FRS Açısından Maddi Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesi”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 4, 98-109.
- Yılmaz, E. & Teker, S. (2020), “Dış Ticaret İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi: TMS-2 Stoklar, TMS-21 Kur Değişiminin Etkileri Standartları ve VUK ile Karşılaştırılması”, *Press Academia Procedia (PAP)*, 11, 132-137.
- Yöndemli, S. Ö. (2021), “Dış Ticaret İşlemlerinin Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları ve Vergi Usul Kanunu Kapsamında İncelenmesi”, *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, 3(4), 387-409.
- Yücel, S., Öncü, M. A. & Akcan, A. (2020), “Türkiye’deki Güncel Muhasebe Mevzuatına Göre Finansal Araçların Sınıflandırılması ve Değerleme Hükümlerinin Karşılaştırılması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73). 18-35.

YABANCILARIN KONUT TALEBİ İLE ARTAN KONUT VE KİRA FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN SORGULANMASI: ANTALYA İLİ ÖRNEĞİ

Questioning The Relationship Between Foreigners Housing Demand and Increasing Housing and Rental Prices: Antalya Province Example

Mehmet AKALIN¹

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 22/03/2024
Makale Kabul Tarihi : 08/05/2024

ÖZ

Türkiye’de konut ve kira fiyatlarının yükselmesi için gereken tüm koşullar çok kısa bir zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Pandemi süreci, düşük faiz politikası, konut teşvikleri, yabancılara konut satışı, deprem felaketi ve Rusya-Ukrayna savaşı bu koşullardan bazılarıdır. Konut ve kira fiyatlarındaki fahiş artışlar neticesinde ise barınma sorununu bir kez daha ülke gündemine gelmiştir. Barınma sorununa ilişkin yapılan tartışmaların odağında, yabancılara konut talebi yer almaktadır. Bu bağlamda, Antalya’da son zamanlarda oluşan yüksek konut ve kira fiyatları, bölgede yaşayan yabancılara karşı bir tepkinin yükselmesine sebep olmuştur. Bu çalışmada, Antalya’daki konut ve kira fiyatlarında yaşanan yükselişin asıl nedeninin ne olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunun için de bölgede “yabancıya konut satışının, konut ve kira fiyatlarını arttırdığı” şeklindeki fenomenin doğru olup olmadığı tespit edilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Barınma Sorunu, Göç, Konut Talebi, Kira Artışları, Konut Fiyatları, Enflasyon.

ARTICLE INFORMATION

Research Article

Submission Date : 22/03/2024
Accepted Date : 08/05/2024

ABSTRACT

All the conditions required for the increase in housing and rental prices in Turkey have been realized in a very short time. The pandemic process, low interest policy, housing incentives, earthquake disaster and the Russia-Ukraine war are some of these conditions. As a result of the exorbitant increases in housing and rental prices, the housing problem has once again come to the country's agenda. The housing demand of foreigners is at the center of discussions regarding the housing problem. In this context, the recent high housing and rental prices in Antalya have caused a reaction against foreigners living in the region. In this study, we tried to reveal what is the real reason for the increase in housing and rental prices in Antalya. Thus, it was aimed to determine through field research whether the phenomenon that "sales of housing to foreigners increases housing and rental prices" in the region is true or not.

Keywords: Housing Problems, Immigration, Housing Demand, Rent Increases, Housing Prices, Inflation.

¹ Sosyal Güvenlik Uzmanı, Doç. Dr., Sosyal Güvenlik Kurumu, e-posta: makalin@sgk.gov.tr, ORCID: 0000-0002-5170-7503 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

1. Giriş

Yeryüzündeki tüm canlıların temel ihtiyaçlarından birisi de barınmadır. İhtiyaçları bir piramit düzleminde önem ve önceliklere göre sıralayan Maslow'a göre (Maslow, 1943) barınma; biyolojik varlığın devamı için son derece gereklidir ve nefes alma, beslenme, cinsellik, sağlıklı metabolizma ve sağlıklı boşaltım ile birlikte karşılanması gereken en temel fizyolojik gereksinimlerdenidir.

Maslow bu değerlendirmeyi; yaklaşık 80 milyon kişinin öldüğü, birçok yaşam alanının yok edildiği, Avrupa, Asya, Afrika ve Pasifik Ülkelerinin büyük yıkımlara uğradığı, insanlık tarihinin en büyük felaketi sayılan İkinci Dünya Savaşı sonlarında yapmıştır. Sıralamanın yapıldığı savaş sonrası dönemden günümüze değin siyasal, ekonomik, sosyolojik ve kültürel açıdan birçok dönüşüme uğrayan barınma ihtiyacı, artık salt bir insani ihtiyacın karşılanmasından öte anlamlar taşır hale gelmiştir. Büyüyen kentli nüfus, artan refah düzeyi, sermayenin iki ya da üç kuşak aralıklarla el değiştiriyor oluşu, zevk ve tercihlerin farklılaşması gibi nedenler, barınma ihtiyacı için basit bir unsur olması gereken konutları karmaşık hale getirmektedir. Bu özellikler konutları gayrimenkul adı altında sermayenin korunma ve bu sermayeyi büyütme aracı olarak ekonomik bir mal haline dönüştürmektedir.

Türkiye, son yıllarda inşaat sektörünü merkeze alan ekonomik büyüme modelini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu ekonomik büyüme tercihinin sonucu olarak tüm ülkede çok farklı konseptlerde, altyapı ve konut projeleri hayata geçirilmektedir. Gerek Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), gerekse özel girişimciler marifetiyle üretilen konutlar, zaman zaman konut piyasasında dengesizlikler oluşturabilmektedir. Hane halklarının çeşitli nedenlerden dolayı yaşamak istemeyecekleri nispeten kent ve çekim merkezlerine uzak yerlerde yapılan toplu konutlar, bu bölgelerde arz fazlasına sebep olarak konutların atıl kalmasına yol açmaktadır. Yaşamın daha az yorucu ve sunduğu olanaklar bakımından daha cazip olan bölgelerde ise konut taleplerinde büyük artışlar yaşanabilmektedir.

Yabancıların konut talebinin konut ve kira fiyatlarına olan etkisi dünyanın birçok farklı coğrafyasında merak konusu olmuş ve bu konuda birçok araştırma yapılmıştır. Hong Kong, Pekin ve Şangay gibi Uzakdoğu metropollerinde son yıllarda yaşanan konut fiyatlarındaki artışın, konutun yatırım aracı olma özelliklerinden ileri geldiği ve yatırım yapmak için gayrimenkul satın alan sermaye sahiplerinin buralarda konut fiyatlarını arttırdığı tespit edilmiştir (Chao ve Yu, 2015: 50). Yine yabancı yatırımcıların Londra'da yapmış oldukları gayrimenkul alımlarının, kentteki konut fiyatları üzerinde uzun vadede etkili olduğu, konut ve kira fiyatlarının sınırlı konut stoku nedeniyle sürekli olarak artış eğilimine girdiği görülmüştür (Badarinza ve Ramadorai, 2018: 532-555). Bir başka çalışmada yabancı gayrimenkul

yatırımcılarının faaliyetlerinin yerli halkın konuta erişimini zorlaştırdığı gerçeğine de ulaşılmıştır (Giannoni, Beaumais ve Tafani, 2017: 24). Yine 2017 tarihli bir çalışmada, Sydney' de yabancı kaynaklı gayrimenkul talebindeki artışın, kentte erişilebilir konut miktarında azalmaya sebep olarak orta gelir seviyesine sahip kişilerin konuta erişiminin kötüleştiği ileri sürülmüştür (Wong, 2017: 97-114).

Yukarıda sayılan ve Türkiye'nin kendi iç dinamikleri arasında var olan dengesizliklerin yanı sıra bulunulan coğrafyanın istikrarsız yapısı, komşu ülkelerdeki sürekli çatışma ortamı, düzensiz göçler ve yabancı sermaye yatırımları için oluşturulan uygun ortam, yabancı ülke vatandaşlarının da Türkiye'den konut satın almak ya da kiralamak suretiyle konut talebini arttıran aktörler olarak ortaya çıkmalarına sebep olmuştur. Çalışmada yabancılara yapılan konut satışlarının ya da kiralanmış konutların yükselen konut ve kira fiyatlarını etkileyip etkilemediği, etkiliyorsa ne düzeyde etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde; konut talebini etkileyen faktörler, Türkiye'de konut ve kira fiyat artışlarının temel belirleyicileri, yabancıların Türkiye'deki konut talebi, yabancıların Türkiye'de konut ediniminin hukuki boyutu, yabancılara sağlanan kolaylıklar ve bu kişilere getirilen sınırlamalar ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, 2023 yılı sonu itibari ile yabancıya en çok konut satışı yapılan Antalya iline ve burada yabancıya en çok konut satışı yapılan 4 ilçeye (Alanya, Muratpaşa, Konyaaltı, Kepez) yer verilmiştir. Yabancıların Türkiye'deki konut talebi ve yabancılara konut satışı ile konut ve kira fiyatları arasındaki ilişkiler daha önce nicel ve ekonometrik birçok modelle incelendiğinden bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi ve fenomenolojik desenleme kullanılmıştır.

2. Yabancıların Türkiye'deki Konut Talebi

Türkiye, yabancılar açısından cazip yaşama fırsatları sunan bir çekim merkezi konumundadır. Çevre ülkelerdeki savaş ve çatışma ortamları aldıkları hukuki statüye göre değişebilen göçmen, mülteci ya da sığınmacıları Türkiye'ye göç etmeye zorlamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin sunduğu uygun ortam ve imkânlar nedeniyle keyfi olarak burada hayat sürmek isteyen yabancılara da çokça rastlanmaktadır. TÜİK verilerine göre 2023 yılı sonu itibari ile 85 milyondan fazla nüfusa sahip olan Türkiye için bu durum, barınma ihtiyacının karşılanabilmesi açısından doğru politikalar uygulanmaması halinde sürdürülebilir görünmemektedir.

Türkiye'nin metropollerinde ortaya çıkan konut sorununa yabancıların talebinin de eklenmesi nedeniyle İstanbul ve Antalya gibi kentlerde yabancılara karşı tepkilerin

yükseldiği, internet ve yerel televizyon kanallarındaki röportaj ve haberlerden anlaşılmaktadır. Yabancı düşmanlığına kadar uzanabilen söylemler, bölgelerdeki sosyal barışı ve huzur ortamını tehdit eder boyutlara gelmiştir. Bu yüzden son yıllarda yaşanan konut ve kira fiyat artışlarının nedenlerinin doğru ve objektif şekilde ortaya koyulması ve gerçeklerin halkla paylaşılması oldukça önem arz etmektedir.

2.1. Konut Talebini Etkileyen Faktörler

Serbest piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü, Devletlerin müdahaleci olmayıp piyasayı düzenlemek ve kontrol etmek gibi pasif bir rol üstlendiği durumlarda; bir bölge için konut ve kira fiyatları, o bölgedeki konut arz ve talebinin birleştiği noktada belirlenir. Kiralamak ya da satın almak suretiyle oluşan konut talebini büyük oranda (Özpolat, 2020);

- Hızlı kentleşme,
- Eskiye yerleşim yerlerinde kent içi çöküntü alanlarının oluşması,
- Yaşanan deprem, sel ve yangın gibi felaketler,
- Ekonomik, jeopolitik, sosyolojik nedenli iç ya da dış göçler,
- Yerleşim yerlerindeki nüfusta görülen ani artış ya da azalışlar,
- Can ve mal güvenliğinin sağlanabileceği yeni nesil konut arayışları,
- Konutun en yakın yerleşim yerine ve sosyal donatı alanlarına olan mesafesi,
- Konut alanının istihdam olanaklarına yakınlığı,
- Refah seviyesindeki dalgalanmalara bağlı olarak gelir düzeyindeki artış ya da azalışlar,
- Orta ve alt gelir seviyesindeki kişilerin aldıkları ücret düzeyi,
- Tasarruf ve harcama tercihleri,
- Faiz ve türevlerine karşı hane halkının geliştirdiği hassasiyet,
- Boşanma oranlarında görülen artışlar,
- Evlilik yaşının yükselmesi ve yalnız yaşayan bireylerin çoğalması gibi nedenler oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın konusunu olması bakımından, konut talep nedenleri içerisinde yer alan ekonomik, jeopolitik, sosyolojik nedenli dış göçler ve cazip ekonomik ortamlarının sunulduğu güvenilir ve karlı yatırım iklimi üzerinde daha detaylı durulmuştur.

Bir bölgede konut arzını belirleyen başlıca unsurlar ise (Özlük, 2019);

- İnşaat alanının konut üretimine elverişliliği,
- Konut satışından sonra beklenen kârlılık oranı,
- İmar ve iskân izin belgelerinin alınma sürecinde yaşanan gecikme ve zorluklar,
- İşçi maliyetleri (işçilere ödenen ücretler, yatırılan sosyal güvenlik primleri, iş kazası, sonucu ödenecek tazminat tutarları, işçilerin konaklama ve ulaşım bedelleri vs.)
- Kullanılan inşaat malzemelerinin fiyat-kalite dengesi,
- İskânı alınan arsanın maliyeti,
- Ödenmesi gereken vergi ve harçların tutarı ve
- Diğer yatırım araçlarının getiri oranları olarak sıralamak mümkündür.

Konut ve kira fiyatları her zaman iktisadi kurallar çerçevesinde istikrarlı bir şekilde artıp azalmayabilir. Bazı durumlarda oransal olarak kira fiyatlarındaki artış, konut fiyatlarındaki artıştan daha az ya da fazla olabilmektedir. Kira fiyatlarındaki artışın konut satış fiyatlarındaki artışın gerisinde kalmasının nedeni, getirisi azalan bir varlığın spekülâtif hareketler sonucu fiyatının yükseltilmesi olarak değerlendirilmektedir. Kira fiyat artışının, konut fiyat artışından fazla olması ise bir bölgede yaşanan talep şoklarının etkisiyle piyasanın realiteden uzaklaşmasıdır.

Gayrimenkul piyasasındaki fiyat düzenlemelerinin yetersiz olduğu ya da yeterli denetimin sağlanamadığı ortamlarda, konut ve kira fiyatların arz ve talep koşulları dışında spekülâtif şekilde belirlenmesi kaçınılmazdır. Bir bölgenin sebebi her ne olursa olsun ani şekilde nüfuslanması, sınırlı konut arzı nedeniyle piyasanın rasyonaliteden uzaklaşmasına ve astronomik fiyat riskinin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Fiyat balonu olarak da adlandırılan bu durumun stabil hale gelmesi ve fiyatların makul seviyelere inmesi ise ancak o bölgedeki nüfuslanmaya sebep olan kişilerin tersine bir göç sürecini yaşamaları ile mümkün olması beklenebilir.

Konut ve kira fiyatını belirleyen unsurlar hedonik ve makroekonomik nedenler şeklinde bir ayrıma tutulabilir. Konut ve kira fiyatlarını belirleyen hedonik nedenler satın alınmaya ya da kiralanmaya karar verilen konutun özellikleri ile doğrudan ilişkili olup o konutun fiyatının belirlenmesi sürecinde örtülü tercih sebeplerini kapsamaktadır (Rosen, 1974: 34). Yani konutun gerçek fiyatını ve kira tutarını salt konutun kendisi değil, konutun sahip olduğu özellikler belirlemektedir. Bu tarife göre konut fiyatını belirleyen konutun başlıca özelliklerini; oda sayısı, banyo sayısı ve bunların büyüklüğü, asansör, iklimlendirme sistemlerinin niteliği, binanın yalıtım durumu, konutun bina içerisinde ya da müstakil oluşu, konutun cephesi, kullanılan yapı malzemesinin kalitesi, konutun deprem yönetmeliğine uygun

olup olmaması, konutun yapımında kullanılan beton kalitesi, paylaşılmak durumunda olunan binadaki kat ve konut sayısı, komşu potansiyelinin eğitim, ekonomik ve ahlâki özellikleri, kapalı ve açık otopark imkânı, kapalı devre kamera sisteminin olup olmaması, güvenlik hizmeti sağlanıp sağlanmaması, yeşil alanlara erişim ve manzaraya konumlanma, çocuk oyun alanlarına erişim, yakın çevredeki sağlık, eğitim, alışveriş ve eğlence imkânları, ulaşım araçlarına ve şehir içi bağlantı noktalarına yakınlık olarak saymak mümkündür.

Konut ve kira fiyatlarını belirleyen makroekonomik nedenler ise; milli gelir, kredi faiz oranlarındaki artış ve azalışlar, para politikası, ülke ekonomisinin genel seyri, inşaat maliyetlerindeki değişimler, alternatif yatırım araçlarının getiri beklentisi, hane halklarının refah seviyelerindeki değişimler, yerel paranın döviz karşısındaki değeri ve enflasyon beklentisi şeklinde sıralanabilir (Yıldırım vd., 2021).

Milli gelirin konut ve kira fiyatları üzerindeki etkilerini dönemselsel olarak inceleyen çalışmalarda artan milli gelir ile fiyatlar arasında çift yönlü ilişkinin olabileceği ortaya çıkmıştır (Kepili ve Masron, 2011; Meidani vd. 2011; Valadez, 2010; Durkaya ve Yamak 2004; Trofimov vd. 2018; Kong vd. 2016). Bu çalışmalarda özetle, kişi başına düşen milli gelir ve refah düzeyinde görülen artışlar sebebiyle değişen zevk ve beğenilerin, yeni tüketim alışkanlıklarını ortaya çıkarması beklenmiştir. Yapılan çalışmaların bir kısmı, değişen zevk ve tercihlerin artan milli gelirin de etkisiyle konut talebini dolayısıyla konut fiyatlarını arttırdığına işaret etmiştir (Kepili ve Masron, 2011). Bu çalışmalardan bir diğerinde artan konut fiyatlarının ekonomik büyümeyi destekleyebileceği ileri sürülmüştür (Meidani vd., 2011). Bir başka çalışmada ise hane halkı gelirinin ve GSYH düzeyinin, konut fiyatlarını arttırmadığı, kişi başına düşen milli gelir ve GSYH'daki artışların konut fiyatlarındaki artışların gerisinde kalması nedeniyle talep yönlü bir fiyat artışının ortaya çıkamadığı tespit edilmiştir (Trofimov vd., 2018).

15 ülkeyi ve 30 yıllık periyodu kapsayan bir çalışmada, kira fiyatlarını etkileyen makroekonomik değişkenler analiz edilirken, ekonomik aktivite düzeyindeki %1'lik bir artışın uzun vadede konut talebini ve konut fiyatlarını %0,6 oranında arttırdığı belirlenmiştir. İnşaat maliyetlerindeki %1'lik bir artışın ise konut arzını uzun vadede %0,6 oranında azaltarak, kiraların ve konut fiyatlarının yükselmesine sebep olduğunu saptamıştır (Adams ve Füss, 2010: 38).

Makroekonomik nedenlerden bir diğeri olan faiz politikası, konut satın almak isteyip de yeterli birikimi olmayan kişilerin bu kararlarını hayata geçirebilmelerinde son derece etkili bir rol oynamaktadır. Ülkelerin Merkez Bankaları'nın verdiği faiz kararları, başta finans sektörü olmak üzere ekonominin diğer tüm aktörlerinin alacakları kararları etkileyebilmektedir.

Nitekim bankaların çeşitli paketler halinde konut kredilerine hane halklarının erişimini makul ve kolay kılması, müşterilere sunulan 15-20-30 senelik uzun erimli ödeme planları, zaman zaman ödenen kira tutarından dahi az olabilen ödeme seçenekleri, konut sahibi olmak isteyen orta ve dar gelirlili kişilere cazip gelerek bu kişileri konut satın almaya sevk edebilmektedir. Finans kuruluşlarının nispeten kolaylaştırdığı kredi imkânları ile artan konut talebi de arz esnekliği rijit olan bazı bölgelerde konut fiyatlarının artmasına sebep olabilmektedir.

Uzun dönem faiz oranlarının yükselmesi, ilk etapta konut ve ihtiyaç kredi maliyetlerini yükselttiğinden ihtiyaç sahipleri açısından konut satın alma talebini azaltan bir etki yapmaktadır. Konut satın alma kararından vazgeçen hane halkları, kiralık ev talebinde artışlar yaşanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca artan kredi faizleri, konutu yatırım unsuru olarak gören sermaye sahiplerinin, kiradan daha fazla gelir getirmesini umdukları uzun vadeli bono ve tahvillere yönelmelerini, dolayısıyla konut satın alma eğilimlerinden vazgeçmelerine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda ise konut fiyatlarının düşmesi beklenebilmektedir (Adams ve Füss, 2010: 47). Yapılan bir çalışmada böylesi bir tercih değişikliğinin uzun dönemde konut fiyatlarının % 0,3 oranında azalmasına yol açtığını tespit edilmiştir (Alp, 2019: 100).

Genişleyici para politikasının araçlarından olan mübadele amaçlı M1 para arzının konut talebi üzerindeki etkisinin daha zayıf, tasarruf mevduatlarını da içinde bulunduran M2 para arzının ise konut talebi üzerindeki etkisinin daha güçlü olması beklenmektedir. Ekonomide genişleyen likiditenin faizleri düşürüp kredi miktarını artırmak suretiyle konut talebini de arttırması beklenebilen bir gelişmedir (Öztürk ve Fitöz, 2009: 28).

Konut fiyatlarında yaşanan ani ve astronomik artışlar, piyasada panik ortamı oluşturarak piyasa aktörlerinin rasyonel karar verme yetisini kayba uğratıp istisnai alışverişlerin gerçekleşmesine yol açabilmektedir. Ancak böylesi bir ortam, konut satın alma niyetinde olan kişilerin;

- Gelirlerinden tasarruf ettikleri miktarın artmasına,
- Gelirlerinden tasarruf etmek zorunda oldukları sürenin daha da uzamasına,
- Kira ödenecek dönemin artmasına, dolayısıyla ödenecek toplam kira miktarının yükselmesine,
- Son olarak da ödenen kira miktarının tasarruf miktarını azaltmasına sebep olmasından dolayı bir sarmal halinde ihtiyaç sahiplerinin konut edinebilme hedefinden uzaklaşmalarına yol açabilmektedir.

Yatırımcılar açısından ise satın alınan konutların kiralanmak suretiyle satın alma

maliyetinin karşılanması, yani yapılan yatırımın geri dönüş süresi konut alma motivasyonunu belirleyen temel unsurlardandır. Yatırımcı açısından söz konusu süre ne kadar kısa olursa yatırım amaçlı konut satın alma işlemi de o ölçüde rasyonel olarak değerlendirilmektedir. Konut talebini arttıran bu ekonomik davranış şekli ise konut arzının sınırlı kaldığı bölgeler açısından konut ve kira fiyatlarının artmasına yol açabilmektedir.

Makroekonomik bir gösterge olan ve ekonomideki gelir dağılımı adaletini ölçmeye yarayan “Gini Katsayısı”nın 1’e yaklaşması yani toplumdaki gelir dağılımı adaletsizliğinin artması, sermayenin belirli çevrelerde toplanmasına neden olmaktadır. Sermayeyi elinde bulunduran çevrelerin konutu bir yatırım aracı olarak servet biriktirme enstrümanına dönüştürmesi mülk sahiplerinin daha fazla mülk edinmelerine, orta ve dar gelirli kişilerin ise ödemekte zorlandıkları kiralar karşılığında yaşam mücadelesi vermeye devam etmelerine yol açmaktadır.

Yüksek ya da düşük enflasyon düzeyi, konut ve kira fiyatlarını dolaylı şekilde de olsa etkileyebilmektedir. Enflasyonist konjunktürde yüksek enflasyonun neden olduğu belirsizlik ve aşman güven ortamı; konutun, servetin korunabileceği güvenli bir yatırım aracı olarak benimsenmesine sebep olabilmektedir. Böylesi ortamlarda ihtiyaç fazlası konut talebi artarken, konut fiyatları yükselebilmekte, ihtiyaç sahiplerinin kiralamak suretiyle barınacakları konutlar azalmakta ve kiralar konuta erişebilirlik bağlamında daha zor ödenebilir seviyelere gelebilmektedir.

2.2. Türkiye’de Konut ve Kira Fiyat Artışlarının Temel Belirleyicileri

Son yıllarda Türkiye’de satılık ve kiralık konut fiyatlarında gerçekleşen fahiş denebilecek artışların nedenleri, Türkiye’de yabancılara yapılan konut satışlarında aranmaya başlanmıştır. Siyasi, ekonomik ve sosyal çevrelerce çokça dile getirilen bu durumun doğruyu yansıtmayı yansıtmadığı ancak konut sektörünün detaylı analizlerin yapılması ile mümkün olacaktır. Bu analizi yapabilmek ise yabancılara yapılan konut satışlarının ve kiralanılan konutların yurtiçi konut piyasasındaki fiyatlar üzerinde belirleyici bir etkisinin olup olmadığının ortaya koyulmasına bağlıdır.

Rasyonel ekonomilerdeki fiyatlar arz ve talebin bulunduğu noktada belirlenmektedir. Ekonomik bir mal olma özelliği bulunan konutların fiyatı ve konut kiralari da piyasadaki arz ve talebin kesiştiği noktada arzın ve talebin miktarına bağlı olarak düşüp yükselebilmektedir. Konut üretim süreci; uygun arsanın tespiti, altyapı hizmetlerinin hazırlanması, inşaat faaliyetinin halen kol gücüne ihtiyaç duyuyor olması, iskân işlemleri ve aşılması gereken diğer hukuki prosedürlerden dolayı uzayabilmektedir.

Konut arzı yukarıdaki nedenlerden dolayı bu kadar zaman alırken demografik, sosyolojik, ekonomik ve siyasal nedenler, konut talebini anlık olarak değiştirebilmektedir. Bu durum, konut piyasasında arz talep dengesizliğinin sebep olduğu fiyat artışlarına yol açabilmektedir. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş, Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Gaziantep, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, Hatay ve Elâzığ illerini etkileyen ve büyük bir yıkıma sebep olan “Asrın Felaketi” sonrası yaşanan konut talep şokları güncel bir örnek teşkil etmesi bakımından bu noktada önem arz etmektedir.

Her ne kadar dönemsel olarak yukarıda sayılan sebepler nedeniyle konut ve kira fiyatlarında istikrarsızlık yaşansa ve fiyatlar yukarı yönlü hareket etse de artan konut fiyatları, konut üretimini girişimciler açısından kârlı ve cazip hale getirebilmektedir. Elde edilmesi beklenen kârın büyüklüğü, ölçüğü ne olursa olsun inşaat şirketlerinin kâr beklentisini arttırarak (Kutsal ve Polatoğlu, 2023: 138-149) konut piyasasında yoğun ve hızlı üretim süreçlerinin yaşanmasına sebep olabilmektedir. Artan inşaat faaliyetleri, ihtiyaç duyulan bölgelerde sıkışan konut taleplerini karşılayacak şekilde piyasayı rahatlatıp, konut ve kira fiyatlarının makul seviyelere gelmesine yardımcı olabilmektedir.

Türkiye’de hane halklarının satın alma gücündeki azalma, orta ve düşük gelir grubu açısından uzun vadeli kredi desteklerine rağmen konut mülkiyetine erişimi zorlaştırmaktadır. Konut satın almak için gereken sermaye birikimi olmayan ve bankaların sundukları, konut fiyatının ancak % 20 sine karşılık gelen tamamlayıcı krediler nedeniyle daha uzun süre kira ödemek zorunda kalan hane halklarının tasarrufları bu durumdan negatif yönde etkilenmektedir. Yatırımın geri dönüş süresinin uzaması ve kiracılık oranlarındaki artış kira fiyatları üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşturmaktadır.

Bazı durumlarda yatırımcıların, yüksek maliyetlere katlanmak suretiyle satın aldıkları gayrimenkullerden elde etmek istedikleri ya da en azından elde etmeyi umdukları kâr ve kira geliri tutarları da yüksek olabilmektedir. Böylesi bir durum, konut piyasasında fiyatların yukarı yönlü hareket etmesinin Türkiye’deki bir diğer sebebini oluşturmaktadır.

Dönemsel olarak konut fiyatlarında balon olarak da ifade edilen spekülâtif artışlar, ihtiyaç sahiplerini konut satın almaktan uzaklaştırmaktadır. Konut kiralamanın daha rasyonel bir ekonomik davranış olacağı fikrine kapılan kişiler, bölgeler düzeyinde kira talebini arttırmaktadır. Artan kira talebi, sınırlı konut stoku karşısında kira fiyatlarının da yükselmesine yol açmaktadır. Yüksek kiralar, satın alınan gayrimenkulün maliyetini karşılama süresini azaltacağından, yatırımcıların daha fazla gayrimenkule yatırım yapma olasılığı artmaktadır. Bu gelişmeler, konut piyasasındaki aktörlerin çok da yer değiştirmedikleri sarmal şeklindeki bir sürecin tekrar tekrar yaşanmasıyla sonuçlanmaktadır.

Diğer taraftan kişilerin refah seviyesindeki artışların değiştirdiği zevk ve tercihlerin, hane halklarının konuttan beklentisini yükselteceği bir gerçektir. Son zamanlarda Türkiye’de salt barınma ihtiyacını yeterli seviyede karşılamak üzere talep edilen konutların yerini daha komplike yaşam alanları almaya başlamıştır. Bazı çevrelerce satın almak ya da kiralamak suretiyle yaşanılacak konut seçilirken, o yerin 24 saat güvenlik hizmeti, açık kapalı yüzme havuzu, saunası, spor salonu, eğlence odası, yeterli yeşil alanı vb. verilecek olan kararda belirleyici rol oynayabilmektedir. Tüm bu yaşam alanı donatıları, inşaat maliyetini yükselttiğinden konut ve kira fiyatlarını da erişilebilir olmaktan uzaklaştırabilmektedir.

2.3 Yabancıların Türkiye’deki Konut Talebini Etkileyen Faktörler

Günümüzde, New York, Paris, Monako, Dubai, Londra, Sydney, Hong Kong, Singapur gibi kozmopolit metropollerde gayrimenkul, ihraç malı olarak buldukları ülkelerin gayrisafi milli hasılası içerisinde önemli bir gelir kalemi haline gelmiştir. Yerel konut piyasasında arz talep dengesizliğine yol açarak fiyatların kısa vadede spekülatif, uzun vadede ise astronomik şekilde artmasına sebep olan bu gelişme, fiyatların yapışkanlığı ilkesi gereği konut fiyatlarının kalıcı olarak yükselmesine yol açabilmektedir.

Dünya genelindeki metropollerdeki gayrimenkullere olan bu ilginin sebepleri, Türkiye’dekinden farklı değildir. Temelde barınma ihtiyacının giderilmesi ile ilişkili olabilen bu talepler, konutun bir yatırım aracı olarak düşünüldüğü durumlarda kısa vadeli arbitraj imkânlarından faydalanmak, emeklilik sonrası düzenli gelir ya da sermayenin muhafazası imkânlarını yatırımcılara sunmaktadır.

Sosyo-ekonomik, politik ve kültürel sebeplerden dolayı daha iyi bir yaşama kavuşma arzusu yabancıların, başka ülkelerden konut satın alma kararlarının etkilediği görülmüştür. Bu talebi görmezden gelemeyen bazı ülkeler de sundukları vatandaşlık satın alma paketleri ile bir bakıma yabancı sermayeyi ülkelerine çekme gayreti içerisine girmişlerdir. Daha iyi yaşam fırsatı vadeden bu ülkeler, son yıllarda vatandaşlık satın alma programlarını daha cazip hale getirmek adına adeta birbirleri ile yarışır hale gelmişlerdir. Ekonomik kriz halini deneyimleyen Portekiz, İspanya, Yunanistan ve İrlanda gibi ülkeler varlıklı yabancı ülke vatandaşları için ekonomik ikâmet programları hazırlamışlardır. Bu programlar, yabancı girişimcilere yatırım yaparak belirli bir süre ülkede ikamet etme hakkı sunmaktadır. Ayrıca; Yunanistan, Malta ve Kıbrıs gibi ülkeler de yabancı ülke vatandaşları için yatırım programlarını son zamanlarda etkin şekilde uygulamaya koymuştur. Bu tür programların ortak özelliği, belirli bir miktarda yatırım yapılması karşılığında vatandaşlık ve birlik içerisinde serbest dolaşım hakkı verebilmesidir. Bu yatırımlar, nakit sermaye transferi şeklinde de yapılabilirken, çoğunlukla gayrimenkul satın

alma yoluyla gerçekleşmektedir.

Yabancıların Türkiye’de konut edinme motivasyonuna gelince; bu talebin Türk Halkının konut talebini etkileyen çoğu faktörle benzeştiğini söylemek mümkündür (Ünlü ve Bayram, 2021: 187-191). Yabancıların konut talebinin nedenlerini Türkiye özelinden çıkaracak ve daha kapsamlı şekilde ele alacak olursak, yerleşilecek ülkenin;

- Kültürel ve toplumsal yapısı,
- Eğitim imkânları,
- Ekonomik şartları,
- Ulusal ve uluslararası güvenlik politikaları,
- Siyasi istikrarı,
- Siyasal iklimi,
- Gelişmişlik düzeyi,
- Hukuk kurallarına ve anayasaya bağlılık düzeyi
- Can, mülkiyet ve yatırım güvenliği,
- Coğrafi yapısı ve konforlu iklimsel özellikleri başka bir ülkeye yerleşecek olan kişilerin konut edinme kararını etkilediği söylenebilir.

Türkiye’nin;

- Ortadoğu ve yakın çevresine nazaran çatışmasız ve güvenli bir yaşam ortamı sunması,
- Gelişmiş sağlık hizmeti altyapısı,
- Siyasal iktidarın uzun süreden beri ülkeyi yönetiyor olmasının verdiği istikrar ortamı,
- Cazip yatırım fırsatları,
- Dört mevsimin yaşanabildiği makul iklim özellikleri,
- Jeopolitik açıdan Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika ülkelerine 3-4 saatlik uçuş mesafesinde olması yabancıların Türkiye’de yaşama kararı vermesinde önemli nedenlerinden diğerleridir.

Yabancıların konut talebinin son yıllarda İstanbul, Antalya, İzmir ve Ankara gibi metropollerde artış göstermesinin sebebinin çevre ülkelerdeki istikrarsızlıklar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim, İkinci Körfez Savaşı, 2011 yılında başlayıp Suriye İç Savaşı

ile zirveye ulaşan Arap Baharı, Rusya-Ukrayna savaşı, İran Rejimi altında kendini özgür hissetmeyen halkın daha demokratik bir yaşam ortamı arayışı, uluslararası gayrimişru çevrelerin kaynağı belli olmayan kayıt dışı sermayelerini aklama gayretleri, göçmen, mülteci ya da sığınmacı olarak adlandırılabilir kişilerin satın alma ya da kiralama yoluyla Türkiye'deki konut talebinde hissedilir düzeyde artışlara sebep olmuştur.

2.4. Yabancıların Konut Edinmelerinin Hukuki Boyutu: Sınırlamalar ve Sağlanan Kolaylıklar

Yabancıların Türkiye'de mülk sahibi olabilmesi için yasal düzenlemeler, 1934 yılında kabul edilen 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 35. ve 36. maddeleri ile belirlenmiştir. Kanun yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar geçen sürede birçok eklemeler ve değişiklikler yapılmak suretiyle güncellenmiş ve bazı hükümlerinin kapsamı değiştirilmiştir. Bu değişikliklerden birisi de 18/05/2012 tarihinde yürürlüğe giren 6302 sayılı Kanun ile yapılmıştır. 6302 sayılı Kanun'un 1. maddesi, yabancı uyruklu gerçek kişilerin ülkemizde taşınmaz mülkiyeti edinirken tâbi oldukları usul ve şartları önemli ölçüde değiştirmiştir.

6302 sayılı Kanun değişikliğinin öngördüğü yenilikleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Müttekabiliyet (karşılıklılık) ilkesi kaldırılmıştır.
- Vatandaşlarına taşınmaz elde etme hakkı tanınacak yabancıların hangi ülke vatandaşları olacakları konusunda Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.
- 15 Temmuz 2008 tarih ve 26937 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5782 sayılı "Tapu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"da 2,5 hektar olan; yabancı uyruklu gerçek kişilerin ülke genelinde edinebileceği taşınmaz malların toplam yüzölçümü sınırı 30 hektara çıkarılmıştır.
- Yabancı uyruklu gerçek kişilerin edindikleri taşınmazlar ile bağımsız ve sürekli nitelikteki sınırlı ayni hakların toplam alanı, özel mülkiyete konu ilçe yüz ölçümünün %10' nu geçemeyecektir. Bu sınırları aşabilmek ancak Bakanlar Kurulu'nun onayına tabi tutulmuştur.
- Yabancı uyruklu gerçek kişilerin sadece işyeri veya mesken olarak kullanmak üzere taşınmaz edinebileceğine dair 5444 sayılı Tapu Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun ile getirilen sınırlama kaldırılmıştır.
- Taşınmaz ediniminin sınırlandırılması, durdurulması ve yasaklanması Bakanlar Kurulu kararı ile mümkün hâle getirilmiştir.

- Yabancıların Gayrimenkul edinimi için, satın alınan taşınmazın yapısız olması halinde, proje geliştirme yükümlülüğü getirilmiştir.

Kanun maddesinden de anlaşılacağı gibi yabancı gerçek ve tüzel kişiler taşınmaz sahibi olurlarken bazı sınırlamalara tabi tutulurlar. Öncelikle gayrimenkul satın almak isteyen yabancı uyruklu gerçek ya da tüzel kişi, uluslararası ikili ilişkiler ve ülke menfaatlerinin gerektirdiği hallerde Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen ülkelerin vatandaşlarından olmak zorundadırlar. Kişilere getirilen bu sınırlama ulusal güvenlik amaçlı olup, ülke sınırlarını güvence altına almak için yapılmıştır.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün yapmış olduğu ilana göre; Suriye sınırında bulunan Kilis, Hatay ve Mardin’de, yine Ege kıyılarında yer alan Bozcaada ve Gökçeada’da yabancılara konut satışı yapılmamaktadır. Başka ülke vatandaşı olsalar bile Suriye uyruklu kişilere Türkiye’de gayrimenkul satışı yapılmamaktadır. Suriye uyruklu kişilerin sonradan Türk Vatandaşı olmaları da bu durumu değiştirmemektedir.

Türkiye’de Suriye uyruklu kişilere gayrimenkul satışı yapılamamasının hukuki dayanağı; 1927 tarih 1062 sayılı Mukabele-i Bilmisil Kanunu’nun halen yürürlükte olmasıdır. Söz konusu kanun Cumhuriyetin ilk yıllarında, Suriye’nin Türklerin taşınmazlarına el koymaları üzerine çıkarılmıştır. Bu kanunla Suriyelilerin Türkiye’deki tüm taşınmazlarına el konulmuştur. Ayrıca 1062 sayılı Kanun Suriye uyruklu kişilerin yeni taşınmaz satın almalarını da yasaklanmıştır. Yine Bulgaristan vatandaşları Kırklareli ve Edirne’den, Irak Vatandaşları Hakkâri ve Şırnak’tan İran Vatandaşları Ağrı, Van ve Hakkâri’den, Azerbaycan Vatandaşları İğdir’dan, Gürcistan Vatandaşları ise Artvin ve Ardahan’dan gayrimenkul satın alamazlar.

Yabancı tüzel kişilerin Türkiye’den doğrudan gayrimenkul satın alması mümkün değildir. Ancak yabancı sermayeli tüzel kişilikler Türkiye’de kurulmuş olma şartını bünyesinde barındırdığından gerekli sınırlamalar ve şartlara uyum sağladıkları müddetçe gayrimenkul satın alabilmektedirler.

Bu durum 2644 sayılı kanunun 35. Maddesinin 2. Fıkrasında “Yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri ancak özel kanun hükümleri çerçevesinde taşınmaz ve sınırlı ayni hak edinebilirler. Bu ticaret şirketleri dışındakiler taşınmaz edinemez ve lehlerine sınırlı ayni hak tesis edilemez...” denilmek suretiyle hüküm altına alınmıştır.

Yabancıların Türkiye’den gayrimenkul satın almalarına yönelik kolaylıklardan birisi KDV muafiyetidir. 6824 Sayılı “Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla” 1 Nisan 2017

tarihinden itibaren konut veya iş yeri olarak inşa edilen binaların bedelinin döviz olarak Türkiye'ye getirilmesi kaydıyla ilk tesliminde KDV istisnası getirilmiştir (TÜRMOB, 2017). Söz konusu istisna;

- Çalışma veya oturma izni alarak altı aydan daha fazla yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları,
- Türkiye'de yerleşmiş olmayan yabancı uyruklu gerçek kişiler,
- Kanuni ve iş merkezi Türkiye'de olmayan ve bir iş yeri ya da daimî temsilci vasıtasıyla Türkiye'de kazanç elde etmeyen kurumlara uygulanmaktadır (TÜRMOB, 2017).

3. Yabancıların Antalya İlindeki Konut ve Kira Fiyatlarına Olan Etkisinin Araştırılması

Türkiye'nin güneybatısında 29° 20'-32° 35' doğu boylamları ile 36° 07'-37° 29' kuzey enlemleri arasında yer alan Antalya ilinin kuzeyinde Batı Toros Dağları, güneyinde ise Akdeniz yer almaktadır. 20.815 km² yüzölçümüne sahip olan İl, Türkiye yüzölçümünün %2,6'sı kadar alanı kapsamaktadır. Antalya ilinin ortalama olarak %89,8'i dağlık ve engebelidir. Yerleşime elverişlilik bakımından İl yüz ölçümünün ancak %10,2'si düzlüklerden oluşur. Antalya özellikle iklimi, verimli toprakları, sahip olduğu uzun kıyı şeridi, geniş kumsalları, zengin bitki örtüsü ile geçmişten günümüze kadar insanların yerleşip yaşamak ve geçimlerini sürdürmek için seçtikleri bir yer olmuştur. Pisidya, Pamfilya ve Likya uygarlıklarına ait arkeolojik ve kültürel miraslar, günümüzden çok önceleri de bölgede yaşam sürüldüğünün bir kanıtıdır (Onat, 2000: 22).

Antalya, 1970'li yıllara kadar sahip olduğu turizm potansiyelinden tam manasıyla ekonomik artı değer üretememiştir. Bu yıllarda bölgeye yapılan hatırı sayılır yatırımlar, başta çevre iller olmak üzere Türkiye'nin dört bir yanından turizm sektöründe ihtiyaç duyulan işgücünü karşılamak üzere göçlerin yaşanmasına ve nüfusun artmasına sebep olmuştur. Konforlu yaşam potansiyeli her geçen gün daha çok öne çıkan şehre, yabancı ülke vatandaşları da yoğun ilgi göstermişlerdir. Yabancıların başlarda haftalık, aylık ya da mevsimsel olarak ziyaret edip tatil yapmakla yetindikleri Antalya, günümüzde yabancı ülke vatandaşlarının konut satın alarak ya da kiralayarak dört mevsim yaşamaya karar verdikleri bir cazibe merkezine dönüşmüştür.

3.1. Araştırma Problemi

Son yıllarda Türkiye’de konut ve kira fiyatlarındaki yükselişlerin nedeni konusunda kamuoyunda, siyasi çevrelerde ve medyada birçok spekülasyon ve tartışmalarla karşılaşmaktadır. Sorunun çözümlenebilmesine katkı sağlamak açısından konut ve kira fiyatlarındaki artışın nedenleri konusunda ileri sürülen;

- Yabancılara gayrimenkul satışının konut ve kira fiyatlarını her zaman, her yerde başat şekilde arttırdığı,
- Türkiye’nin 81 ilinde görülen konut ve kira fiyat artışlarının nedeninin yabancılara konut satışından kaynaklandığı,
- Yerli halkın erişilebilir ve insanca yaşanabilir konut bulamamasının sebebinin yabancıların konut talebi olduğu yönünde bir algı ve kafa karışıklığının yaşanması,
- Erişilebilir konut bulmanın zorlaşmasının, bölgede yabancı karşıtlığı ve düşmanlığını arttırması, çalışmanın temel problemlerini ve özünü oluşturmaktadır.

3.2. Araştırma Amacı

Söz konusu konut ve kira fiyat artışlarının yerel halkın konuta erişimini zorlaştırması nedeniyle, bu artışların gerçek sebebinin ne olup olmadığının açıklığa kavuşturulması, çalışmanın temel amacıdır. Çalışmada Antalya ilinin seçilmesinin sebebi, 2023 yılsonu itibari ile yabancılara yapılan konut satışlarında 12 bin 702 konut satışı ile ilk sırayı almış olmasıdır (TÜİK, 2023b). Antalya özelinde ve Türkiye genelinde sorunun tam manası ile kalıcı ve etkin olarak çözülebilmesi yukarıda bahsedilen araştırma problemlerinin doğru bir şekilde ortaya koyulmasına bağlıdır. Aksi takdirde Türkiye’deki konut ve kira fiyat artışları nedeniyle erişilebilir konut bulmakta zorlanan hane halkları için barınma ihtiyacının giderilmesi noktasında, üretilecek politikalar ve uygulanacak yöntemler yetersiz kalacaktır. Böylesi bir durumun, her geçen gün daha fazla zorlaşan yaşam koşulları nedeniyle toplumsal barışı tehlikeye düşürmesinden endişe edilmektedir.

3.3 Araştırma Soruları

Yukarıda ortaya koyulan problemlerin çözümü ve işaret edilen amaçların gerçekleştirilebilmesi için şu sorulara cevaplar aranmıştır:

- Yabancılar Türkiye’den neden gayrimenkul satın almak istemektedir? Yabancıların Türkiye’den gayrimenkul satın alama kararlarını hangi faktörler etkilemektedir?
- Yabancıların konut kiralamak suretiyle Türkiye’de yaşamak istemesinin sebepleri nelerdir?
- Yabancıların Türkiye’de gayrimenkul alanında yatırım yapmaları ya da Türkiye’de yerleşik bir hayat sürmeleri için hukuki ve ekonomik avantajlar sağlanmakta mıdır?
- Yabancıların Türkiye’deki konut talebinin ülke genelinde, il ve ilçe düzeyinde konut ve kira fiyatları üzerindeki etkisi nedir?
- Yabancıların konut talebinin yoğunlaştığı il ve ilçelerde konut ve kira fiyatları yıllık enflasyonun üzerinde mi artmaktadır?
- Yabancıların Antalya İli özelinde en çok konut talebini oluşturduğu 4 ilçe olan Alanya, Muratpaşa, Konyaaltı ve Kepez ilçelerinde konut ve kira fiyatları Türkiye genelindeki artışlardan bağımsız şekilde mi oluşmaktadır?
- Antalya’da yabancılara konut satışının yapılmadığı ilçelerde konut ve kira fiyatları neden yabancılara konut satışı yapılan ilçelerdeki gibi artış eğilimi göstermektedir?
- Yabancıların Antalya İli özelinde en çok konut talebini oluşturduğu 4 ilçe olan Alanya, Muratpaşa, Konyaaltı ve Kepez ilçelerinde yerli bölge halkının barınma hakkı üzerinde bir baskı oluşmakta mıdır?

3.4 Veriler

Türkiye’de konut satışları 2023 yılında bir önceki yıla göre %17,5 azalarak 1 milyon 225 bin 926 olarak gerçekleşmiştir. Konut satışlarında İstanbul 198 bin 739 adet ve %16,2’lik oran ile en yüksek paya sahip olmuştur. Satış sayılarına göre İstanbul’u 114 bin 432 konut satışı ve %9,3 pay ile Ankara, 65 bin 465 konut satışı ve %5,3 pay ile İzmir izlemiştir. Konut satış sayısının en az olduğu iller sırasıyla 426 konut ile Ardahan, 501 konut ile Hakkâri ve 970 konut ile Tunceli olmuştur (TÜİK, 2023).

Yüksek enflasyonist ortam inşaat maliyetleri, hane halkı alım gücü ve tasarruf edilebilecek gelir miktarını doğrudan etkilemektedir. Türkiye’de son beş yılın yılsonu tüketici fiyat endeksi (TÜFE) verilerine göre enflasyonun çift hanelerde olmak üzere yükseliş eğiliminde olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 1: Tüketici Fiyat Endeksi (2019-2023)

Dönem	Artış Oranı (%)
2019/12	11,84
2020/12	14,60
2021/12	36,8
2022/12	64,27
2023/11	66,77

Kaynak: TCMB, (2023).

Türkiye'deki konutların kalite etkisinden arındırılmış fiyat değişimlerini izlemek amacıyla hesaplanan Konut Fiyat Endeksi (KFE), 2023 yılı Kasım ayında bir önceki aya göre yüzde 1,9 oranında artarak 1150,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 82,8 oranında artan KFE, aynı dönemde reel olarak %12,4 oranında artış göstermiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir'in konut fiyat endekslerindeki gelişmeler değerlendirildiğinde, 2023 yılı kasım ayında bir önceki aya göre, sırasıyla %0,8, 1,8 ve 2,8 oranlarında artış gözlenmiştir. Endeks değerleri bir önceki yılın aynı ayına göre, İstanbul, Ankara ve İzmir'de sırasıyla %69,2, %96,3 ve %76,9 oranlarında artış göstermiştir. Kasım 2023 dönemi için Türkiye genelinde satılık konutların birim metrekare fiyatı 30 bin 318 lira olarak hesaplanmıştır (TCMB, 2023).

Tablo 2: Konut Fiyat Endeksi (2019-2023)

Dönem	Artış Oranı (%)
2019/12	10
2020/12	30,4
2021/12	59,7
2022/12	167,9
2023/11	82,8

Kaynak: Merkez Bankası, EVDS, 2023.

Antalya'da ortalama 100 m² bir ev için konut fiyatları 2023 yılı aralık ayı itibari ile m² başına minimum 2.191.307 TL maksimum 3.652.179 TL olmak üzere ortalama 2.921.743 TL olmuştur. Buna göre Antalya genelinde m² başına konut fiyatı 2023 yılı kasım ayına göre %1.22, 2021 yılına göre %800, 2019 yılına göre ise %1.303,14 oranında yükselmiştir (REIDIN,

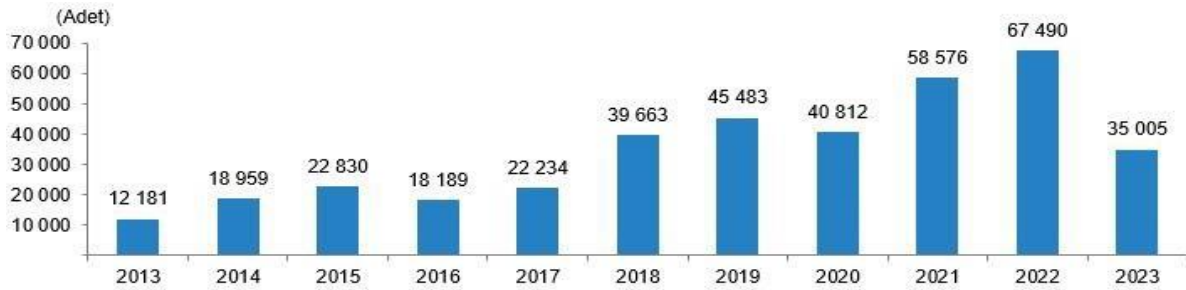
2023b). İlçe düzeyinde konut satış fiyat endeksi verilerine göre ise yabancılara en fazla konut satışının yapıldığı, Alanya İlçesinde 41.542 m²/TL; Muratpaşa ilçesinde 27.742 m²/TL; Konyaaltı İlçesinde 43.662 m²/TL; Kepez ilçesinde ise 21.752 m²/TL olmuştur. Bununla birlikte Kemer ilçesinde 44.772 m²/TL Finike ilçesinde 27.273 m²/TL; Kaş İlçesinde 69.370 m²/TL; Manavgat İlçesinde, 25.685 m²/TL; Serik İlçesinde 25.022 m²/TL; Aksu İlçesinde 49.484 m²/TL; Döşemealtı İlçesinde 27.501 m²/TL olarak üzere konut satış fiyatları gerçekleşmiştir (REIDIN, 2023a).

Antalya’da ortalama 100 m² bir ev için konut kira fiyatları ise 2023 yılı aralık ayı itibari ile minimum 11.027 TL maksimum 18.379 TL olmak üzere ortalama 14.703 TL olmuştur. Buna göre Antalya genelinde konut kira fiyatları bir önceki aya göre %0,5 düşerken, 2021 yılına göre %855,8; 2019 yılına göre ise %1452,08 oranında yükselmiştir. Antalya’da m² başına kira tutarı ise 2021 yılında 15,38 TL iken 2023 yılı sonunda 147,03 TL olmuştur (REIDIN, 2023b).

İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı’nın 24.01.2024 tarihli verilerine göre Antalya ilinde ikamet izni bulunan yabancı sayısı 116.455 olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ni referans olarak 2023 yılının şubat ayında açıkladığı sonuçlara göre Antalya nüfusu 2.668.004 kişidir. Buna göre ilde ikamet izni bulunan yabancıların, toplam il nüfusuna olan oranı yaklaşık %3,10 kadardır.

TÜİK 2023 aralık ayı konut satış istatistiklerine göre Türkiye’nin tamamında yabancılara yapılan konut satışları 2023 yılında bir önceki yıla göre %48,1 azalarak 35 bin 5 olmuştur. 2023 yılında toplam konut satışları içinde yabancılara yapılan konut satışının payı %2,9 olarak tespit edilmiştir. 2023 yılında yabancılara yapılan konut satışlarında ilk sırayı 12 bin 702 konut satışı ile Antalya almıştır. Antalya’yı sırasıyla 11 bin 229 konut satışı ile İstanbul, 3 bin 16 konut satışı ile Mersin izlemiştir (TUİK, 2023).

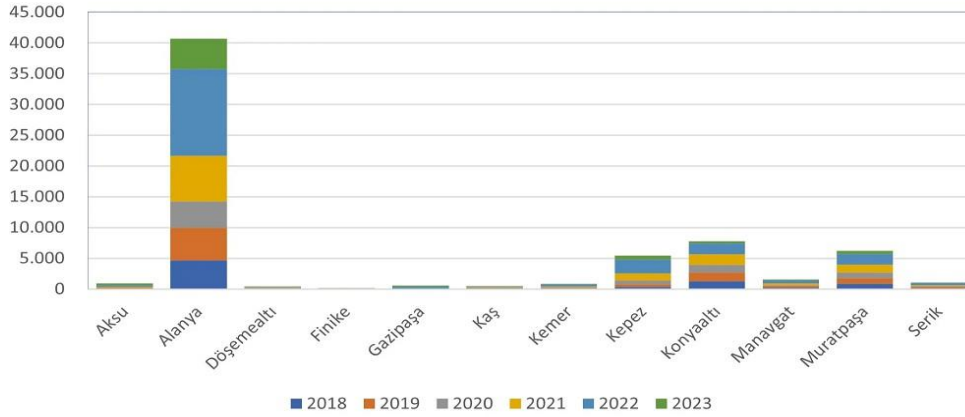
Grafik 1: Yabancılara Yapılan Konut Satışı (2013-2023)

Kaynak: TÜİK (2023a).

Antalya’da yabancılara 2018–2023 Haziran arasında toplam 66 bin 205 adet konut satışı gerçekleşmiştir ve bu satışların büyük bölümü Alanya, Muratpaşa, Konyaaltı ve Kepez ilçelerinde gerçekleşmiştir. Alanya ilçesi 40 bin 709 konut satışı ve yüzde 61,5 pay ile yabancıya en çok konut satışı yapılan ilçe konumundadır. Yabancıya konut satışı bakımından ikinci ilçe 7 bin 799 konut ile Konyaaltı ilçesidir. Bu satışların Antalya genelindeki yabancıya konut satışı içerisindeki oranı %11,8’dir. Konyaaltı’nı 6 bin 221 satış ve %9,4 pay ile Muratpaşa, 5 bin 447 satış ve %8,2 pay ile Kepez takip etmektedir (Kalender, 2023).

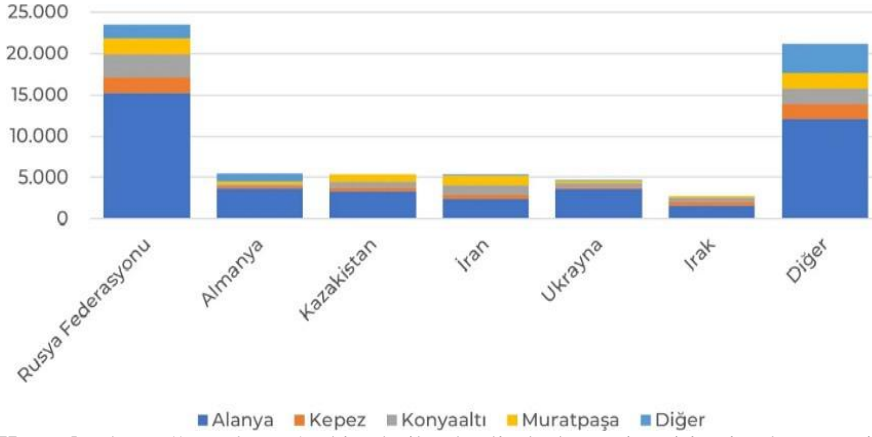
Grafik 2: Antalya’da İlçe Düzeyinde Yabancılara Yapılan Konut Satışı (2013-2023)

Kaynak: <https://emsal.com/turkiyede-ilce-bazli-uluslararası-yatırımcıya-konut-satışları/> (Erişim, 20/12/2023).

Antalya’da yabancılara konut satışları ilçe bazında değerlendirildiğinde piyasanın %90,1 pay ile Alanya, Konyaaltı, Kepez ve Muratpaşa ilçelerinde gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca bu ilçelerde konut alımı yapan yabancıları; %35,2 pay ile Rusya Federasyonu, %8,6 pay ile Kazakistan, %8,4 pay ile İran, %7,5 pay ile Ukrayna ve %6,9 pay ile Almanya vatandaşları oluşturmaktadır (Kalender, 2023).

Grafik 3: Yabancıların uyruklarına göre Antalya’da yapılan konut satışı (2013-2023)

Kaynak: <https://emsal.com/turkiyede-ilce-bazli-uluslararasi-yatirimciya-konut-satislari/> (Erişim, 20/12/2023).

Yapılması planlanan inşaatlara yönelik yapı ruhsatı ile yapı kullanma izin belgesi olarak da adlandırılan iskân belgesi alınımının önceki yıllara göre değişimi, konut arz miktarı üzerine etkisi artan konut talebine cevap verebilme noktasında konut fiyatlarının yükselmesine, düşmesine ya da stabil kalmasına sebep olabilmektedir. Yapı Ruhsatı, 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 21. maddesi gereğince, yapımına başlanacak yapılar için alınması zorunlu bir belge olup, inşaat izni olarak tanımlanabilir. Yapı kullanma izin belgesi yani iskân ise; 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 30. maddesi gereğince, inşaat faaliyeti sonucunda tamamen veya kısmen biten yapılar için alınan, yapının kurallara uygun yapıldığını ve kullanılmasında sakınca olmadığını gösteren belgedir. Bu belgelerin alınma süreçlerindeki gecikmeler ya da hukuki anlamdaki tıkanıklıklar arz esnekliği düşük olan konut sektörünün de üretim süreçlerinin tıkanması ve zamanında yeterli konut üretememelerine sebep olmaktadır. Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre, 2023 yılı III. çeyreğinde belediyeler tarafından yapı ruhsatı verilen yapıların bina sayısı %24,9, daire sayısı %35,0 ve yüzölçümü %21,7 artış göstermiştir (TÜİK, 2023b).

Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre, 2023 yılı III. çeyreğinde belediyeler tarafından yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların bina sayısı %13,7, daire sayısı %14,9 ve yüzölçümü %14,0 azalmıştır (TÜİK, 2023b).

TÜİK verilerine göre enflasyon, Aralık 2023 döneminde yıllık bazda %64,77 iken, Kasım 2023 de açıklanan konut fiyat endeksine göre konut fiyatları %82,8 oranında artmıştır. İşçilik ve malzeme ayırımında inşaat maliyetlerindeki değişimleri ölçen fiyat endeksi olan inşaat

maliyet endeksine göre ise 2019 yılından 2023 yılı kasım ayına kadar yıl sonu verileri karşılaştırıldığında inşaat maliyetlerin sırasıyla %192,25, %240,35, %403,16, %719,25 ve en son %1180,47 şeklinde sürekli ve büyüyerek arttığı görülmüştür (TÜİK, 2023c).

3.5. Yöntem, Etik ve Güvenilirlik

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve fenomenoloji yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Doküman analizi ve fenomenoloji yöntemlerinin bu makale kapsamında seçilmesinin sebebi yabancıların konut talebinin, konut ve kira fiyatları üzerindeki etkisini daha önce çalışmış olan araştırmacıların birçok nicel yöntem ve ekonometrik modeli kullanmış olmalarıdır. Çalışmada kullanılan nitel araştırma yöntemlerinin, probleminin derinlemesine araştırılmasına, bu problemin anlaşılıp çözümün neler olabileceğinin ortaya çıkarılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır. Yöntem olarak hem fenomenolojinin hem doküman analizinin kullanılmasının bir diğer gerekçesi de elde edilecek olan verilerin tutarlılığını ve güvenilirliğini arttırmaktır. Her iki yöntem aracılığı ile elde edilen verilerle, veri çeşitlemesi yapılarak, araştırmanın güvenilirliği test edilebilmiştir (Eisner, 2017).

Fenomenoloji; birkaç kişinin bir fenomen veya belli bir kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını ortaya çıkaran bir desendir. Bu desende amaç, belli bir olguyu (fenomeni) derinlemesine yaşayan kişilerin deneyimlerinin özünü anlamaya çalışmaktır (Creswell, 2008, s.77).

Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenoloji deseni, esasen felsefe ve psikolojiden gelen bir araştırma tasarımıdır. Bu çalışmada araştırmacı, bir fenomen hakkında bireylerin yaşadığı ortak deneyimleri çözümlenmeye çalışır. Yani fenomeni deneyimlemiş birkaç kişinin bu fenomene yönelik ifadelerinin derinlemesine incelenmesine olanak tanır. Görece az sayıda kişinin deneyimleri ile yola çıkılan bu çalışmada araştırmacı elde ettiği veriler sayesinde çalışmada ulaşmak istediği öze ulaşır (Creswell, 2014: 42).

Fenomenoloji deseni, fenomeni tüm yönleriyle deneyimlemiş bir grup birey ile yapılan araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Makale açısından fenomen, çalışmanın problemi ile uyumludur. Yani, yabancıların konut talebi ile konut satın alma eğilimlerinin konut ve kira fiyatlarını yükselttiği yönündeki algının haklı olup olmadığı makaledeki fenomenin desenini oluşturmaktadır.

Daha öz bir ifade ile “yabancıların konut talebi”, “yabancılara konut satışı”, “konut ve kira fiyatları artışı”nın ve “bunların birbiri ile olan ilişkisi” çalışmanın fenomenlerini ifade

etmektedir. Söz konusu fenomenleri deneyimlemiş kişilerle yapılan derinlemesine görüşmelerde elde edilen bilgi ve veriler betimleyici fenomenolojiye sadık kalınmak suretiyle yorum yapılmadan ve objektif (sanı, önyargı ve algılar nötralize edilip paranteze alınarak) şekilde değerlendirilmiş, fenomenin özüne ulaşılmaya çalışılmıştır.

Belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmeye olanak sağlamasıdır. Doküman analizinin ilgili konu hakkında ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmesi (Corbin ve Strauss, 2008) de çalışma için uygun bir yöntem olduğunu düşündürmüştür.

Doküman analizi için gereken nicel veriler iki aşamalı olarak toplanmıştır. İlk aşamada; piyasayı yakından tanıtmak ve piyasanın genel durumunu gözler önüne serebilmek için TÜİK, Merkez Bankası, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü ve İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi ile yapılan yazışmalar sonucu elde edilen istatistik bilgileri ve bu kurumların yayınladıkları dönemsel raporlar ile rapor özetlerinden faydalanılmıştır. Yerel ve mikro verilere ise gayrimenkul piyasasında dönemsel ve bölgesel istatistik verileri sunan REIDIN araştırma şirketi aracılığı ile ulaşılmıştır. Şirketin, Antalya'ya ilişkin il ve ilçe düzeyinde yapmış olduğu raporlardan güncel veriler edinilmiştir.

Veri toplama aşamasının ikinci safhasını ise bölgede faaliyet gösteren inşaat firmalarının web siteleri, broşürleri, faaliyet raporları, ulusal ve yerel medyada yayımlanan reklamları, dağıtılan el ilanları, billboard afişleri, emlak ofislerinin emlak portföyleri ve internet ilanları incelenmesi oluşturmuştur. Yapılan incelemelerde; hedef kitleye, tüketici tercihlerine, konut talep yapısına, taahhüt edilen yaşam koşullarına, sunulan finansal formül ve ödeme planlarına, proje alanındaki sosyo-kültürel ve demografik vb. yapıya ilişkin veriler toplanmıştır.

Çalışmada etik beyan gerektirecek yöntemler (anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri vb.) ve kullanılmamıştır. Bu yüzden etik kurul onayı alınmasına gerek duyulmamıştır.

3.6. Bulgular

Bulgu 1: Yabancıların Antalya'dan Gayrimenkul Satın Alama Ya Da Kiralama Kararlarını Etkileyen Faktörler

Antalya'nın dünyaca bilinen bir tatil yörenesi olması

Buradaki iklimin kendi ülkelerine göre daha yaşanabilir ortam sunması

Uygun maliyetli tatil imkanları

Hayat pahalılığının yabancıların geldikleri ülkelere nazaran daha az olması

Can ve mal güvenliğinin olması

Gelinen ülke ile kültürel, sosyal ve dini yaşayış benzerlikleri

Sunulan sağlık hizmetlerinin ekonomik oluşu, çeşitliliği ve kalitesi
Hizmet sektörünün gelişmiş ve ekonomik olması
Konut projelerinin ihtiyaç duyulan her şeyi kaliteli bir şekilde sunabiliyor olması
Benzer imkanların bulunduğu Fransa, İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi diğer Akdeniz ülkelerine göre daha
kârlı gayrimenkul yatırım fırsatlarının sunulması
Irak, İran, Sudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt gibi Körfez Ülkelerinden gelen yabancılar için
Türkiye'nin daha modern bir hayat tarzını benimsiyor oluşu
Türk halkının yardımseverliği ve misafirperverliği
Türkiye'de Avrupa'daki gibi yabancılar için ayrımcılığın ve ırkçılığın olmaması

Bulgu 2: Yabancıların Alanya, Muratpaşa, Konyaaltı ve Kepez İlçelerinden Konut Tabinin Sebepleri

Kolay ve ekonomik tatil yapabilmek
Yılın en az 8 ayını Türkiye'de geçirmek
Daha konforlu bir emeklilik hayatı geçirebilmek
Karlı bir yatırım beklentisi
Vatandaşlık alabilmek
Çocuklarına daha iyi şartlarda eğitim verebilmek
İş ve ticaret yapma isteği
Diğer nedenler

Bulgu 3: Bölgede Gayrimenkul Satın Alan Yabancıların Vatandaşlık Talebinin Yapısı

Gayrimenkul satın alan yabancıların büyük kısmının vatandaşlık talebi olmamaktadır.
Yabancıların bölge özelinde konut satın almaktaki en baskın güdüsü iklimin, çevrenin ve hayat koşullarının
konforlu olmasıdır.
Irak, İran, Ürdün, Sudi Arabistan Vatandaşları yatırım için konut talep etmektedir
Rusya ve Almanya Vatandaşları, kısa süreli tatil için yazlık amaçlı kullanım için konut talep etmektedir.
İran Vatandaşları, oturma izni alabilmek için konut talep etmektedir.
İngiltere Vatandaşları, emeklilik sonrası yılın büyük bir bölümünü bölgede geçirebilmek için konut talep
etmektedir.

Bulgu 4: Yabancı Ülke Vatandaşlarının Alanya, Muratpaşa, Konyaaltı ve Kepez İlçelerinde Konut Satın Alırken Ya Da Kiralarken Dikkate Aldığı Hususlar

Konutun m² başına düşen birim fiyatının döviz cinsinden karşılığı
Konutun denize, şehir merkezine, sağlık kurumlarına, alışveriş merkezlerine ve yeşil alanlara olan mesafesi
Deniz, orman ya da kent manzarasına olan konumu
Konutun büyüklüğü ve oda sayısı
Konutun güvenliği, sosyal donatı alanları, rekreasyon ve yeşil alan büyüklüğü, havuz gibi olanakların olup
olmaması
Komşulara olan mesafe ve komşuların profili

Bulgu 5: Yabancıların Talep Ettiği Konut Tipleri

İster yatırım ister barınma amaçlı olsun yabancıların büyük bir çoğunluğu değişik büyüklükte ve tipte olmak
üzere apartman dairelerini tercih etmektedirler.
Yabancıların tercih ettiği dairelerin bir kısmı müstakil yapı ve bloklarda yer alırken bir kısmı da güvenli, havuzlu ve asansörlü yüksek katlı kapalı sitelerde bulunmaktadır.
Yabancıların büyük bölümü söz konusu daireleri ilk defa oturulacak şekilde veya proje inşaat aşamasındayken
satın almaktadırlar.
İkinci el konut satın alan yabancılar azınlıkta kalmaktadır.

Bulgu 6: Gayrimenkul Şirketleri ya da Emlak Ofislerinin Yabancılara Sağladıkları Kolaylık ve Hizmetler

Gerek duyulması halinde kredi kullandırması
Tapu devir süreçlerinde iş takibinin yapılması
Satılan konutlarda kişilerin yaşamayacağı dönemler için bir başkasına kiralanmak suretiyle gelir oluşturulması gibi seçenekler sunulması
Oturma izni bürokrasindeki dosya işlemlerinin yürütülmesi
Vatandaşlık talep edilmesi haline sürecin takip edilmesi

Bulgu 7: Yabancıların Konut Talebinin Oluşmasında Etkili Olan Kaynaklar

İlan sayfaları
Emlak ofisleri
İnşaat ve emlak şirketleri
Sosyal medya reklamları, broşür ve afişler
Haberler, web sitesi blogları ve araştırma yazıları Tanıdık kişilerin referansları
Uluslararası emlak ofisleri

Bulgu 8: Rusya-Ukrayna Savaşının Bölgedeki Konut Talebini ve Konut Fiyatlarına Etkileri

Rus ve Ukrayna vatandaşları bölgeyi kısa ve orta uzunluktaki devreler halinde tatil amaçlı olarak tercih etmekteydiler.
2022 yılı şubat ayında başlayan savaş ve ilan edilen seferberlik sonrasında ise Rusya ve Ukrayna vatandaşları, bölgede konut satın almak ya da kiralamak suretiyle uzun erimli olarak yaşamak istemişlerdir.
Bölgede, Rus ve Ukrayna vatandaşlarının nüfusunun artmasına paralel olarak konut talebi de artmıştır.
Bölgede son zamanlarda üretilen 50-60 m²'lik 1+1 ya da stüdyo dairelere Rus ve Ukrayna vatandaşlarının büyük ilgisi olmuştur.
Küçük dairelerin artan fiyatları, büyük daireler için emsal kabul edilmiş ve 2+1, 3+1 ve 4+1 gibi seçenekler sunan konutların fiyatları yerel halkın ödeyebileceğinin çok ötesine ulaşmıştır.

Bulgu 9: Yabancıların Konut Edinimi ve Bölgedeki Sosyal Barışı

Antalya turizm beldesi olması nedeniyle yerli halk uzun yıllardır yabancı turistlere aşina durumdadır.
Artan enflasyon ve ağırlaşan yaşam koşulları, bölgede yabancılara bakış açısını da değiştirmiştir.
Bölge halkı önceki dönemlerde il ve ilçelerinin ekonomisine katkı sağladığını, yakın çevrelerinde istihdamı artırarak işsizliği azalttığını düşündükleri yabancılara karşı daha muhafazakâr bir tutum sergiler olmuşlardır.
Özellikle erişilebilir konut bulmakta zorlanan yerli halk bunun sorumlusu olarak yabancılara yüksek fiyatlardan konut satan ve kiralayan ev sahiplerini, inşaat şirketlerini ve emlak ofislerini göstermektedir.
Yerli halk, yabancıların konut edinimini zorlaştıran düzenlemelerin daha da ağırlaşmasını ve caydırıcı olmasını desteklemektedirler.
Daha milliyetçi bir tavırla yabancıya toprak satmanın vatana ihanet olduğunu düşünen kişi sayısı azımsanmayacak kadardır.
Rus ve Ukrayna Vatandaşlarının ilçelerde ticari faaliyetlerde daha fazla yer alması da bölge halkının tepkisini çeken bir başka konudur.

Bulgu 10: Yabancıların Konut Talebi ile Bölgedeki Konut Ve Kira Fiyatı Artışları Arasındaki İlişki

Bölgede konut ve kira fiyatları esasen 2017 yılından sonra bölgede yapılacak olan yeni konut projelerine yönelik ruhsat alımlarının azalması ile yükselmeye başlamıştır.
Fiyatlar, 2020 yılı yaz döneminde konut kredi faiz oranı ortalamasının aylık %0,82'ye indirilmesiyle yukarı yönlü eğilim göstermiştir.
Fakat bu dönemde yeni konut projelerinin gerçekleştirilememesi ya da tamamlanamaması nedeniyle mevcut kiralık konutların kira değerleri artmıştır.

Konut kredisi faiz oranlarında yapılan indirimler; toplam konut satışlarının ancak küçük bir bölümünün kredi ile karşılanmasından dolayı gerçek ihtiyaç sahiplerinin işine yaramamıştır.

Tamamlayıcı nitelikte olup, konut rayiç bedelinin %20'lik kısmını karşılayabilen düşük faizli krediler, yeterli birikimi olmayan kişilerin işine yaramamıştır.

Düşük konut kredisi imkânları, sermayesi olan ve üst gelir seviyesine sahip kişilerin yatırım amaçlı olarak birden fazla konut sahibi olmalarına yol açmıştır.

Bölgede konut ve kira fiyatındaki hızlı artışın asıl nedeni yabancıya yapılan gayrimenkul satışlarında aranması halinde, yabancıya satış yapılmayan yakın ilçe ve illerde fiyatların Antalya'dakiyle eşdeğer düzeyde artmasının geçerli bir açıklaması yapılamamaktadır.

Türkiye genelinde 2020-2023 yılları arasında konut ve kira fiyatları benzer oranlarda artış göstermiştir.

Yabancıların konut talebi, konut arzının sınırlı olduğu mahallelerde konut ve kira fiyatlarını arttırabilmektedir.

Bulgu 11: Bölgede Yabancıların Konut Talebindeki Azalışın Sebepleri

Artan enflasyon nedeniyle artık bölgede yaşamının maliyetinin yükselmesi

Yabancılara yönelik algının değişmesi ve tepkilerin çoğalması

Yabancıların konut edinimine yönelik Devlet tarafından örtülü bir zorlaştırma politikasının uygulanmaya başlanması

Türkiye'deki konut fiyatlarındaki aşırı artışlar ve yabancı yatırımcının gayrimenkulden elde etmeyi beklediği kâr marjını azaltması

Yabancı yatırımcının Antalya'dan konut satın almak yerine, daha çok prim yapmasını beklediği Dubai ve Kıbrıs gibi ülkelere yönelmesi

Bulgu 12: Kısa Süreli Oturma İzni Alabilmek İçin Yabancıların Konut Talebi

16 Ekim 2023 tarihinden önce yabancıların kısa süreli oturma izni için en az 75 bin dolar değerinde gayrimenkul satın almasını gerektirmekteydi. Bölgede bu fiyata satılan alınabilecek konut yok denebilecek kadardır.

Değeri 75 bin dolar civarında olan konutlar da yabancıların beklentilerini karşılamaktan uzaktır.

Göç İdaresi Başkanlığı tarafından 16 Ekim 2023 tarihinde yapılan bir düzenlemeyle, yabancıya ikamet amaçlı konut satışında alt sınır 75 bin dolardan, 200 bin dolara çıkarılmıştır.

Yabancılar geçici ikamet için 200 bin dolarlık gayrimenkul satın almak yerine 400 bin dolar karşılığında vatandaşlık alıp süre kısıtına uğramadan oturma hakkı elde etmeyi yeğler duruma gelmişlerdir.

Tatil için ev alan yabancılar, yalnızca turistik vize ile Türkiye'de ikamet izni olmaksızın 180 güne kadar ikamet edebildiğinden olağanüstü durumlar dışında ayrıca oturma izni talep etmemektedirler.

Antalya'dan yazlık olarak kullanılmak üzere tatil için ev satın alan birçok Avrupa Birliği, Rus ve İngiliz Vatandaşı yılda 180 günden daha fazla bölgede ikamet etmemekte, kullanmadıkları dönemlerde çoğunlukla bu yerleri kiralayarak gelir elde etmektedirler.

Bulgu 13: Yabancıların Konut Talebi, Konut/Kira Fiyatları Ve Yıllık Enflasyon İlişkisi

Bölgedeki konut ve kira fiyatları yabancı müşterilerin beklentilerine göre değişmektedir.

Dolar, Avro ve Sterlin'in Türk Lirası karşısında değerlenmesi nedeniyle bölgede Türk Lirası bazında fiyatlarda artışlar olmuştur.

2023 yılının ikinci altı ayında konut ve kira fiyatlarında Dolar, Avro ve Sterlin bazında gerileme yaşanmıştır.

Fiyatlardaki nisbi düşüşün sebebi, evini bir an önce satmak ya da kiralamak isteyen kişilerin bu evlerin uzun süre boş kalmasının maliyetine katlanmak istememeleridir.

Emlak sitelerindeki rakamların bazıları spekülatif amaçlı olarak yazılabilmekte ve gerçeği yansıtmamaktadır.

Emlak sitelerindeki rakamlara bakarak konut ve kira fiyatlarındaki artışları belirlemeye çalışmak çoğu aman yanıltıcı olmaktadır.

İlanlarda, komisyon karşılığında kayıt dışı olarak konut satışına ve kiralamasına aracılık yapan kapıcı, memur, öğrenci ve yabancı uyruklu kişilerle oldukça fazla karşılaşmıştır.

Komisyon karşılığında kayıt dışı olarak konut satışına ve kiralamasına aracılık yapan kapıcı, memur, öğrenci ve yabancı uyruklu kişiler piyasayı manipüle edebilmekte, gayrimenkulün bulunduğu bölgelerde fiyat beklentilerinin yükselmesine sebep olmaktadır.

Bulgu 14: Alanya, Muratpaşa, Konyaaltı ve Kepez İlçelerindeki Yerel Halk ile Yabancıların Durumu

Alanya, Muratpaşa, Konyaaltı ve Kepez ilçelerinde konut talebi Antalya ili genelinde zirvede olmasına rağmen bu ilçelerin her mahallesinde yabancılara ikamet izni verilmemektedir.

Konyaaltı ilçesinde; Hurma, Sarısu ve Liman mahalleleri, Alanya’da; Kargıcak, Mahmutlar, Kestel ve Avsallar mahalleleri, Muratpaşa’da Topçular Mahallesi yabancıların oturma iznini kapatılmıştır.

Bu uygulamaya rağmen, söz konusu mahallelerdeki konut ve kira fiyat artışları, yabancılara oturma izni verilen yerlerle paralellik göstermektedir.

Yerli bölge halkından kirada yaşamak zorunda olanlar, yaşadıkları çevreyi değiştirmek istememeleri durumunda gelirlerinin büyük bölümünü kira ve diğer barınma masraflarına ayırmak zorunda kalmaktadır.

İlçelerde kira tavan uygulamasına rağmen ev sahipleri ile kiracılar arasında sözleşme yenileme dönemlerinde çoğu zaman ihtilaflar yaşanmaktadır.

Bölgede konut tahliye davaları son iki yılda büyük artış göstermiştir.

Artan maliyetler nedeniyle yaşam konforundan feragat edip daha mütevazı yaşam biçimlerini benimseyen aileler her geçen gün artmaktadır.

Muratpaşa ilçesinde yaşamın maliyeti arttığından, hane halkları görece daha erişilebilir konutların olduğu kent merkezine uzak Kepez, Döşemealtı, Korkuteli ve Serik gibi ilçelere göç etmeye başlamışlardır.

Yaşam alışkanlıklarından ve standartlarından vazgeçmek durumunda kalan aileler için bu zorlayıcı bir durumdur.

4. Değerlendirme

Türkiye’de yabancıların konut talebinden bağımsız olarak konut ve kira fiyatlarının artmasına sebep olan unsurlara yönelik çalışmalarda ise; konut ve kira artışlarının nedeni olarak TÜFE, GSYİH, konut talebi, konut kredisi faiz oranı, kira ve yapı maliyet endeksi gibi değişkenlerin etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Yine kullanılan ipotekli konut kredi miktarındaki değişimler, borçlanarak konut satın almak isteyen kişilerin oluşturduğu talebi büyük oranda etkilemektedir. Bu bağlamda TCMB verileri, konut satışlarının faiz oranlarına bağlı hareket ettiği, konut faiz oranları düştüğünde konut satışlarının arttığı, konut faizleri arttığında ise konut satışlarının düştüğünü göstermektedir (TCMB, 2024).

Merkez bankasının konut kredi faiz oranlarından bağımsız olarak uyguladığı genişletici para politikalarının, politika faizlerinin inmesine, piyasada parasal bir şişkinliğin yaşanmasına, sonrasında da enflasyonist ortamın oluşup, fiyatların yükselmesine sebep olduğu yapılan literatür incelemeleri neticesinde anlaşılmıştır. Yüksek enflasyonun yanı sıra, para basılarak para arzının artırılması, ulusal para biriminin Dolar, Avro ve Sterlin karşısında değer kaybetmesine de sebep olmuştur. Enflasyonist ortamlarda, gayrimenkulün barınma ihtiyacından ziyade bir yatırım aracı haline dönüşmesi sermaye sahiplerini daha çok gayrimenkul satın almaya yönlendirmekte, bu davranış konut talebini ve fiyatını arttırmaktadır.

Sektörün kendi içerisinde yaşadığı sorunlar ve tıkanıklıklar konut üretim sürecini yavaşlatarak üretimin artan konut talebi karşısında yetersiz kalmasına yol açabilmektedir. Uygun arsa üretilememesi, kentlerin yapılaşmaya doyması, insanların uydu kentlerde yaşamak istememesi, imar ve iskân izinlerinin alınamaması konut ihtiyacını karşılayacak kadar üretimin yapılamamasına ve fiyatların yükselmesine sebep olabilmektedir.

Kamuoyunda konut ve kira fiyatlarına ilişkin algı ise ekonominin gerçeklerinden biraz ayrılmaktadır. Halk arasında, son yıllarda yaşanan konut ve kira fiyatlarındaki artışın en önemli nedeni; sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmenlerin sebep olduğu konut piyasasındaki daralmalar şeklinde görülmektedir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre Suriye İç Savaşının başladığı 2011 yılından, yabancılara ikamet yoluyla oturma izni verilmesi uygulamasının kaldırıldığı 2022 yılına kadar Türkiye’de yakalan düzensiz göçmen sayısı toplam 1.980.125 kişidir. Emniyet güçleri tarafından yakalanamayan ve yıllardır Türkiye’de kaçak bir hayat sürmeye çalışan düzensiz göçmenlerin sayısı ise bu rakamın çok üzerindedir. Temmuz 2022 itibarıyla yabancı uyruklu kişilere, Türkiye’de ev kiralama yoluyla ikamet izni verilmesi uygulaması sonlandırılmış olsa da bu tarihe kadar oturma izni almak isteyen yabancıların oluşturduğu talep artışlarının bazı yerleşim yerlerindeki kira fiyatlarını yükselmesi fiyatlara ilişkin halk arasındaki bu algıyı güçlendirmiştir.

Sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmenlerin dışında konut ve kira fiyatlarının artmasının diğer unsurları ise, son yıllardaki yüksek enflasyon ve ev sahiplerinin açgözlü tutumları olarak dile getirilmektedir. Suni fiyat artışlarının bir şekilde talep görmesi halinde emlak piyasasında balon olarak tabir edilen rakamların, fiyatların yapışkanlığı ilkesi gereğince rasyonel seviyelere inmiyor oluşu, gayrimenkul sahiplerini cesaretlendirerek, ekonominin gerçeklerine uymasa da konut ve kira fiyatlarını yükseltmelerine sebep olmaktadır. Hayatın gerçekleri ile uyuşmayan bu tip fırsatçı davranış şekilleri artık ahlaki bir boyut kazanarak tartışmalara konu edilmeye başlanmıştır.

Konut ve kira fiyat artışlarına ilişkin tartışmalar Antalya bölgesi açısından Türkiye genelinden çok da farklı değildir. Bölgeyi diğer kentlerden ayıran en önemli unsur, uluslararası bir destinasyon niteliğindeki kentte, kozmopolit yapının daha görünür olmasıdır. Bölgede turizmin yıldızının yeni parladığı zamanlardan bu yana sempatiyle karşılanan enternasyonal nüfus, son yıllarda ağırlaşan yaşam koşullarının etkisiyle sorgulanır hale gelmiştir. Özellikle kısa süreli tatil tercihlerini mevsimsel ya da tüm yılı kapsayacak şekilde kente yerleşmek üzere değiştiren yabancılar, yerel halkın barınma ihtiyacını karşılamakta zorlanması ile istenmeyen kitle konumuna gelmiştir.

5. Sonuç

Antalya’da ulusal ve uluslararası sektör temsilcileri, yerel gayrimenkul ve inşaat şirketleri yöneticileri, gayrimenkul danışmanları ve emlak komisyoncuları yabancıların konut talebinden memnun görünmektedir. Bölgedeki fiyat artışlarının sebebinin doğrudan yabancıların konut talebine bağlanmaması yönünde fikir birliği olan temsilciler, nedenlerin daha makro düzeye yani ekonominin genel seyrinde aranması gerektiğini düşünmektedir. Tüm ilçeleri ile birlikte Antalya’daki konut fiyat endeksinin, yabancılara konut satışı olmayan kentlerdeki fiyat artışları ile benzerlik göstermesi bu söylemlerini kendi adlarına doğrular niteliktedir.

Yabancıya konut satışının tüm ülke genelinde ve Antalya ili özelinde 2022 yılsonu verilerine göre yarı yarıya düşmesi fiyatların gerçeklikten uzaklaştığını göstermiştir. Yabancı yatırımcılar artık bölgedeki konut fiyatlarını yatırım yapmaya değecek düzeyde değerlendirmemektedir. Görüşülen kişiler ise bölgeden tersine göç sürecinin yaşanması halinde fiyatların az da düşebileceğini öne sürmüştür. 2023 yılı sonu itibari ile yabancıların konut talebindeki %50 oranındaki düşüşe rağmen bölgede konut ve kira fiyatlarında gerileme olmamıştır.

Vatandaşlık hakkı elde edebilmek adına gayrimenkul satın alma yoluna giden yabancıların sayısı halk arasında bir fenomen halini aldığı kadar fazla değildir. Bunun birkaç nedeni vardır. Türkiye pasaportu vize kolaylığı açısından yatırımcılar için avantajlı görülmemektedir. Gayrimenkul yatırımı karşılığında vatandaşlık imkânı sunan bazı AB ülke pasaportlarına sahip olmak Avrupa Birliği içerisinde serbest dolaşıma da imkân verdiği için, yatırımcılar açısından daha cazip olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Birliği Ülkeleri’nde yabancıya konut satış oranları 2023 yılı itibari ile %8-%10 seviyelerindeyken, Türkiye’de 2023 yılsonu verilerine göre bu oranın %3’ün altına gerilemiş olması da bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2022 yılında başlayan tavan kira fiyatı uygulamasından sonra Antalya’da birden fazla konutu olan kişiler, ileride daha yüksek bedellerle sözleşme yapma beklentisi içerisine girmiştir. Bu da bazı bölgelerde boş konutların artmasına ve konut arz miktarının azalmasına sebep olmuştur. Hükümetin keyfi uygulamalarla atıl konumda bırakılan konutlara ilişkin artan oranlı vergi uygulayacağını açıklaması da birden fazla konutu olup da kiralamayan kişiler üzerinde caydırıcı bir etki oluşturmamıştır. Yine kira tavanı uygulaması, beklenen kira gelirini,

faiz gelirinin çok altında bıraktığından emeklilik sonrası sabit gelir beklentisi ile konuta yönelen kitleyi de konuttan uzaklaştırmıştır.

Bölgede konut ve kira fiyatlarının yüksek olarak algılanmasının bir diğer nedeni de yeni nesil 1+0 ve 1+1 konutların yüksek bedellerle özellikle Rus ve Ukrayna vatandaşlarına kiralanıyor olmasıdır. Savaş ortamından uzaklaşmak ve yeni bir yaşam kurmak isteğiyle bölgeye gelen bu kişiler yaşadıkları olağanüstü durumun etkisiyle talep edilen yüksek bedellere razı olmak durumunda kalmışlardır. Eski hayatlarını ülkelerinde bırakarak yanlarında getirebildikleri birikimlerle yeni bir hayat kurmaya çalışan bu insanlardan düzenli bir gelirleri olmayanlar, uzun vadede ellerindeki birikimlerden yoksun kalarak talep edilen kira tutarlarını ödeyemeyecek hale geleceklerdir. Bu da bölgede emlak piyasasının gerçek değerine inmesiyle sonuçlanacaktır.

Pandemi süreciyle başlayan ve her geçen yıl daha da etkisini hissettiren yüksek enflasyonist yaşam koşulları, tüm ülkede olduğu gibi, Antalya’da yaşayanları sosyoekonomik, fiziksel ve mental açıdan zorlamaktadır. Bu ağır koşullar altında yaşam mücadelesi vermeye çalışan yerel halk, sahip olduğunu düşündüğü kaynakları başkaları ile paylaşmak istememektedir.

Son olarak, erişilebilir konut miktarının her geçen gün daha da azalıyor olması, bölge halkı üzerinde gerilim oluşturmaktadır. Bu gerilimin toplumsal barışa zarar vermeye başladığı görülmüştür. Ekonomisi büyük oranda turizm faaliyetlerine ve yabancı ziyaretçilere endeksli olan bölge için, yabancıların bölgeden uzaklaştırılması kent ekonomisine büyük zararlar verecektir. Konut ve kira fiyatlarındaki yüksek artışların tek sebebinin yabancılar olmadığının kamuoyuna anlatılması, bölgedeki sosyal barışın sağlanması ve yabancı düşmanlığının artmaması bakımından hayati önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Adams, Z. & Füss, R. (2010), “Macroeconomic Determinants of International Housing Markets”, *Journal of Housing Economics*, 19(1), 38-50.
- Alp, E. (2019), “Türkiye Konut Kira Fiyatlarının Makroekonomik Belirleyenleri”, *Bankacılar Dergisi*, 30(110), 94-113.
- Badarinza, C., & Ramadorai, T. (2018), “Home Away From Home? Foreign Demand and London House Prices”, *Journal of Financial Economics*, 130(3), 532–555.

- Chao, C.-C., & Yu, E. S. H. (2015), "Housing Markets With Foreign Buyers", *Journal of Real Estate Finance and Economics*, 50, 207-218.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2014), *Basics Of Qualitative Research: Techniques And Procedures For Developing Grounded Theory*, 4. Baskı, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2008), *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2014), *Research Design Qualitative, Quantitative, And Mixed Method Approaches*, Los Angeles: SAGE Publications.
- Durkaya, M. & Yamak, R. (2004), "Türkiye'de Konut Piyasasının Talep Yönlü Analizi", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 19(217), 75-87.
- Eisner, E. W. (2017), *The Enlightened Eye: Qualitative Inquiry And The Enhancement Of Educational Practice*, Teachers College Press, New York: Macmillan.
- Giannoni, S., Beaumais, O. & Tafani, C. (2017), "Foreign Buyers, Price Dispersion And Local Buyers Eviction In Bargaining Markets", *Laboratoire Lieux, Identit'es, eSpaces et Activit'es* (LISA), <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php/?/evds/portlet/jHQqZSuUssg%3D/tr> (Erişim, 25/12/2023)
- Kalender, C.O. (2023), "Türkiye'de İlçe Bazlı Uluslararası Yatırımcıya Konut Satışı", <https://emsal.com/turkiyede-ilce-bazli-uluslararasi-yatirimciya-konut-satislari/> (Erişim tarihi: 20.12.2023)
- Kepili, E. I. Z. & Masron, T. A. (2011), "Real Estate–Foreign Direct Investment–Growth İn Malaysia: Re-Framing Eclectic Paradigm", *IPEDR*, 7, 110-114.
- Kutsal, S. & Polatoğlu, Ç. (2023), "Türkiye'de Artan Konut İhtiyacı ve Konut Sorununun Dinamikleri", *Topkapı Journal of Social Science*, Vol. 2, No. 1.
- Maslow, A. H. (1943), "A Theory Of Human Motivation", *Psychological Review*, 50, 370-396. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:53326433> adresinden 23/10/2023 tarihinde ulaşılmıştır.
- Meidani, A. N., Zabihi, M. & Ashena, M. (2011), "House Prices, Economic Output, And Inflation Interaction In Iran", *Research in Applied Economics*, 3(1), 1-13.
- Onat, B. (2000), *Bir Zamanlar Antalya Bir Antalya Sevdalısının Kaleminden*, ME-PA A.Ş., İstanbul, 2000.

- Özlük, S. (2019), *Türkiye’de Konut Sektörü*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul.
- Özpolat, A. (2020), *Türkiye’de Kentleşme Politikaları ve Konut Talebini Etkileyen Faktörler: Svec Analizi*, Kriter yayımları.
- Öztürk, N. & Fitöz E. (2009), “Türkiye’de Konut Piyasasının Belirleyicileri: Ampirik Bir Uygulama”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 2009, 21-46.
- REIDIN (2023a), İlçe Düzeyinde Konut Satış Fiyat Endeksi, Antalya (Erişim tarihi: 29.12.2023)
- REIDIN (2023b), Antalya ili Konut Satış Fiyat Endeksi, <https://rebis.reidin.com/tr-TR/Articles/index?AllowedRedirect> (Erişim tarihi: 29.12.2023)
- Rosen, S. (1974), Hedonic Prices And Implicit Markets: Product Differentiation In Pure Competition, *Journal of Political Economy*, 82(1), 34-55.
- TCMB (2023), Konut Fiyat Endeksi, Kasım 2023. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8bbac42a-c854-4c58-8b0c-e7e55c35ec2d/KFE.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-8bbac42a-c854-4c58-8b0c-e7e55c35ec2d-n> (Erişim tarihi: 20.12.2023)
- Trofimov, I. D., Aris N. Md. & Xuan D. C. D. (2018), “Macroeconomic And Demographic Determinants Of Residential Property Prices in Malaysia” *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, Paper No. 85819
- TÜRMOB (2017), Yabancılara ve Türkiye’de Yerleşik Olmayanlara Konut ve İşyeri Teslimlerinde KDV İstisnası Uygulaması, Mevzuat Sirküleri, 5/5/2017, 60/3, <https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/Read/7042f328-d63f-4dc8-8b46-87cb59eb6cec>
- TÜİK (2023a), Konut Satış İstatistikleri, Ekim 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2023-49516> (Erişim tarihi: 25.12.2023).
- TÜİK (2023b), Yapı İzin İstatistikleri, Eylül 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yapi-Izin-Istatistikleri-III.-Ceyrek:-Temmuz---Eylul,-2023-49532> (Erişim tarihi: 23.12.2023)
- TÜİK (2023c), İnşaat Maliyet Endeksi, Ekim 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Insaat-Maliyet-Endeksi-Ekim-2023-> (Erişim tarihi: 23.12.2023)

- Ünlü Öztürk, C. & Yılmaz Bayram, Z. (2021), “Yabancı Coğrafyada Konut Talebinin Sosyal Ve Ekonomik Etkileri: Trabzon Örneği”, *Coğrafya Dergisi*, 42, 181-194.
<https://doi.org/10.26650/JGEOG2021-886312>
- Wong, A. (2017), “Transnational Real Estate İn Australia: New Chinese Diaspora, Media Representation And Urban Transformation In Sydney's Chinatown” *International Journal of Housing Policy*, 17(1), 97–119.
- Valadez, R. M. (2010), “The Housing Bubble And The GDP: A Correlation Perspective” *Journal of Case Research in Business and Economics*, 3, 1-18.
- Yıldırım, S., Karakaya Kırmızı, B. & Zeren, F. (2021), “Türkiye’de Konut Fiyatlarını Belirleyen Makroekonomik Göstergelerin Analizi”, *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 5(1), 1-15.
- Zeno, A. & Füss, R. (2010), “Macroeconomic Determinants Of International Housing Markets”, *Journal of Housing Economics*, 19, (1), 38-50.

“ERKEKLİK” VE TOPLUMSAL CİNSİYET: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Gender Discrimination and Masculinity: A Qualitative Research

Handan KARAKAYA¹

Semra ÖZKAN²

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 16/05/2024
Makale Kabul Tarihi : 25/06/2024

ÖZ

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı farklı boyut ve içeriklerle kadın ve erkeklerin hayatında etkili olmaktadır. Kadın ve erkek ‘öteki’ üzerinden tanımlandığından bu durum Connel (2012)’in deyimıyla ortaya bir biyolojik özgülük çıkarmaktadır. Bu süreçte toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeği, erkek egemen bir söylemle inşa etmekte ve her ikisinden de farklı rol ve tutumları yerine getirmesini beklemektedir. Bir ötekilik üzerinden tanımlanan kadınlık ve erkeklik durumları, farklı boyut ve derinlikte cinsiyet ayrımcılıkları ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla kadınlar ve erkekler toplumsal cinsiyet yapılarının toplumdan topluma değişen biçimleri üzerinden cinsiyet ayrımcılıklarını deneyimlemektedirler. Çalışmanın amacı, ataerkil sistemin iktidar aktörleri olarak kabul edilen erkeklerin cinsiyet ayrımcılıklarına dair görüşlerini keşfetmektedir. Nitel araştırma deseniyle tasarlanan çalışmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Verilerden elde edilen sonuçlara göre çalışmanın katılımcıları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kavramını büyük oranda kadınlar üzerinden okumaktadırlar. Ayrıca toplumsal cinsiyet, çalışma katılımcılarının bir kısmına LGBT+ bireyleri hatırlatmaktadır. Çalışmada cinsiyet ayrımcılığına uğradığını ifade eden katılımcıların oranı düşük olmakla birlikte diğer katılımcılar örtülü de olsa cinsiyet ayrımcılığının kendileri üzerinde olan etkilerine ifadelerinde yer vermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet Ayrımcılığı, Erkeklik.

ARTICLE INFORMATION

Research Article

Submission Date : 16/05/2024
Accepted Date : 25/06/2024

ABSTRACT

Discrimination based on gender affects the lives of women and men in different dimensions and contexts. Because women and men are defined through the ‘other’, as Connel (2012) puts it, this situation leads to a form of biological essentialism. Gender constructs women and men with a male-dominant discourse and expects both to fulfill different roles and attitudes. The femininity and masculinity, which are defined through an otherness, reveal gender discrimination of different dimensions and depths. Therefore, both women and men experience gender discrimination through forms of gender structures from one society to another. The study aims to explore the views of men, who are considered the power actors of the patriarchal system, on gender discrimination. The study was designed with a qualitative research design, were collected using in-depth interview techniques through semi-structured interview forms. The results obtained from the data indicate that the study's participants largely interpret the concept of gender discrimination through women. Furthermore, gender, for some of the study participants, reminds them of LGBT+ individuals. In the study the proportion of participants expressing that they have experienced gender discrimination is

¹ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: hkarakaya@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2749-4277 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

² Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: semraozkan@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1749-3396

low other participants have indirectly mentioned the effects of gender discrimination on themselves.

Keywords: Sex, Gender, Gender Discrimination, Masculinity.

1. Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadınların hayatında olumsuz etkilere sahiptir ve bu etkiler toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Her toplumda farklı derecelerde olmakla birlikte kadınlar daha fazla toplumsal sınırlamalarla karşılaşmakta ve davranış pratikleri erkeklere göre daha az onay görmektedir. Kadınlar sadece biyolojik olarak değil, duygusal, entelektüel, psikolojik olarak da erkeklerden farklı olarak değerlendirilmişlerdir (Zastrow, 2016: 596). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı perspektifinden 1980'lere kadar yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, erkekleri kadının mağduriyetinin faili olarak tanımlamaktadır (Cıbrıhoğlu, 2004: 62; Çakır, 2008: 33; İlkaracan, 2015: 14; MacKinnin, 2020: 36;). Bu bağlamda eril ya da ataerkil iktidar, erkekler üzerinden varlık bulmakta ve normlarını pratik ettirme fırsatına sahip olmaktadır. Ayrıca erkek olma durumu sosyal, kültürel, ekonomik ve biyolojik olarak da yeterli olma durumunu ifade etmektedir (Uçan, 2016: 2). Bu da tek tip erkeklik algısının olamayacağı farklı erkeklik biçimlerinin de olabileceği yaklaşımını öne çıkarmıştır (Yıldız ve Tekke, 2020:136). Erkekler farklı boyut ve biçimlerde cinsiyet ayrımcılığı deneyimlerine sahiptir. Toplum içerisinde erkekler, toplumsal rolleri ve bu rollerden beklenen tutumlar aracılığı ile kadınlar kadar olmasa da bir cinsiyet ayrımcılığına uğradıkları ifade edilmektedir.

Bireyin kadın ve erkek olarak doğmasından çok kadınlık ve erkeklik üzerinden tanımlanan cinsiyet rol kalıpları, toplumsal hayatın ayrıntılarındaki kültürel etkilere göre belirlenmektedir. Bu belirleme ve biçimlendirme süreci sadece cinsiyetleri farklılaştırmakla sınırlı pratiklere sahip değildir. Aynı zamanda cinsler arasındaki güç temelli eşitsizlikleri de inşa etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında toplumsal cinsiyetin biçimlendirdiği kadın ve erkek olma kalıpları, kadın ve erkek arasında biyolojik cinsiyet farklılıkları ile açıklanamayacak ayrımcılıklar yaratma fırsatı bulmaktadır (Güdekli, 2016: 48). Aile, kültür, sosyal çevre, din, yerel normlar cinsiyetler arasındaki ilişkinin biçimlenmesinde ve cinsiyetlerin birbirini algılamasında etkilidir.

Feminist literatürde cinsiyete dair iki kavramdan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki biyolojik cinsiyet (sex) ikincisi ise toplumsal cinsiyet (gender)dir (Chodorow, 1994: 24; Connel, 1998: 224-225; Oakley, 1985: 16; Thompson, 1989). Biyolojik cinsiyet, kadın ve erkeğin biyolojik ve bedensel farklılıklarını ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda cinsiyet, bireyin doğuştan sahip olduğu fizyolojik, biyolojik ve anatomik durumunu ifade etmek amacıyla kullanılır. Toplumsal cinsiyet ise kadın ve erkek olmaya dair

cinsiyetlere toplum tarafından yüklenen anlamlara işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olmaya dair toplum tarafından üretilmiş kalıplardır. Toplumun kadın ve erkek olarak bireylerden beklentileri, uyulması talep edilen tutum ve davranış kalıpları, toplumsal cinsiyet tarafından biçimlendirilmektedir. Her toplumun toplumsal cinsiyet algısı birbirinden farklı olmakla birlikte kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı bir hiyerarşinin, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları tarafından inşa edildiği söylenebilir. Bu hiyerarşi sadece kadın ve erkekleri biçimlendiren bir hiyerarşi olmadığı gibi erkekleri de kendi arasında bir hiyerarşiye tabi tutmaktadır. Toplumsal norm ve yaptırımların erkekler üzerindeki denetimi, “erkekliği” ve toplumsal cinsiyeti algılama biçimlerini derin olarak etkilemektedir. Dolayısıyla erkek ve erkek kimliği toplumsal yaşam içinde bazı inşa süreçlerinden geçmektedir. Bu süreçler, toplumsal onaya tabi olarak ilerlemekte ve “*erkeğin gerçek ve kusursuz bir erkek olduğunu diğer bireylere ispatlaması*”(Yıldız ve Tekke, 2020:133) amacı ile ölçüler oluşturmaktadır. Bunlar da görünmeyen, dile getirilmeyen ancak varlığı bilinen ve sessizce içselleştirilen normların yaşamını sürdürmesine katkıda bulunmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse homojen bir “kadınlık” ve “erkeklik” durumu söz konusu olmadığı gibi idealize edilen erkeklik biçimleri karşısında ikincilleşen erkeklikler de bulunmaktadır. Dolayısıyla tek bir erkeklik biçiminden söz edilmesi mümkün olmamakla birlikte farklı erkeklik biçimlerinin toplumsal yaşamın ayrıntılarında iç içe geçtiği ifade edilebilir.

2. Kavramsal Olarak Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet, bireyin doğuştan sahip olduğu fizyolojik, biyolojik ve anatomik özellikleri ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla biyolojik cinsiyet, biyolojik olarak üreme organlarının farklılığını ifade ederken, bireyin üremedeki rolünü belirleyen bir kavram olarak da kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplum tarafından cinsiyetin yeniden kurulumunu ifade eder. Bireylerin, toplum tarafından yaratılan cinsiyet kalıplarına uyumlu olmaları beklenir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş cinsiyeti, biyolojik cinsiyetten ayırmak üzere kullanılan bir kavramdır. Toplumsallaşma süreci ve kültürün içinde edinilen kadın ve erkek olma özelliklerine işaret etmektedir. Kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rollerini ve sorumluluklarını tanımlarken toplum içindeki konumlarını ve davranışlarını da belirlemektedir (Ertürk, 1996: 346). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olmaya dair rollerin kalıp yargılar üzerinden belirlendiği, gerçekliği olmayan toplumsal cinsiyet kurgusudur. Bu bağlamda 1970’ler ve sonrasında toplumsal cinsiyet kavramı üç aşamalı bir süreçten geçmiştir. Bunlardan ilki kadın ve erkek farklılıklarına vurgu yapılmasıdır. Bu aşamada farklılıklar büyük oranda biyolojik farklılıklar üzerinden değerlendirilmiştir. Sonraki süreçte

öğrenilen cinsiyet rollerine ve toplumsallaşma süreçlerine vurgu yapılmıştır. Bu aşamada toplumsal cinsiyet toplumsal düzenlemelerin bir sonucu ve ürünü olarak değerlendirilmiştir. Son aşamada ise toplumsal cinsiyet tüm sosyal sistemlerin biçimlendirdiği bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Birey içinde bulunduğu toplum, aile, istihdam, ekonomi, hukuk, eğitim, politika gibi birçok alanın etkisinde kimliklenmektedir. Tüm bu kurumlar kadın ve erkek cinslerinin toplumsal olarak algılanma biçimlerinden etkilenmekte ve bireyi de etkilemektedir. Cinsiyet farklılıklarının inşasını temellendiren sosyal ve kültürel değerlerdir (Cankurtaran ve Küçükarslan, 2021:9).

Zastrow, (2016: 605) cinsiyet rollerini belirli bir toplumda cinsiyetlerden beklenen öğrenilmiş davranış kalıpları olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle geleneksel cinsiyet rollerinin inşa ettiği kadın ve erkek olma durumlarını açıklayan bir kavramdır. Bu bağlamda cinsiyet rolü beklentileri, erkeklerin ve kadınların nasıl davranacağını ve başkaları tarafından nasıl muamele göreceğini ifade eder. Dolayısıyla cinsiyete dair rol ve beklentiler de kalıplaşmış kategoriler üzerine kuruludur. Dökmen (2010: 31) kalıp yargıları, bir gruba ilişkin bilgi, inanç ve beklentileri içeren bilişsel yapılar olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında kalıp yargılar, bir grubun tüm üyelerini kapsayacak organize ve kemikleşmiş inançları ifade etmektedir. Örneğin kadınlar, geleneksel olarak fedakâr, sevecen, edilgen, duygusal sezgileri güçlü ve muhtaç olması beklenen bireylerdir. Erkeklerden ise çatışmacı, hırslı, agresif, rekabetçi ve kadınlara göre teknik konularda daha yetenekli olmaları beklenir (Perentice ve Carranza, 2002; Sakallı-Uğurlu vd., 2018; Vatandaş, 2007).

Connell, (1998: 225) kadın ve erkeklerin farklı kişilik özelliklerine sahip gruplar oldukları yargısının, toplumsal cinsiyet psikolojisinde en yaygın kanı olduğunun altını çizer. Buna göre “kadın ve erkekler, yaradılışları, karakterleri, dış görünüşleri, düşünüş biçimleri, yetenekleri ve hatta tüm kişilik yapıları açısından” birbirinden farklıdırlar. Kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarını aşan bu farklılaştırma yaklaşımı ataerkil yapının kadın ve erkek algılarından beslenmektedir. Bu da cinsiyet rollerinin biçimlenmesinde etkili olan ataerkil sistemin, dönüştürülmesi zor pratikler inşa etmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle Doğu toplumları ya da Asyatik toplumlar olarak tarif edilen Batı dışı toplumlarda ataerkil (erkek egemen toplumsal yapılar) yaşam biçimlerinin etkin olması, erkek egemen bir toplumsallaşma sürecini beraberinde getirmektedir.

3. Erkeklik

Erkeklik kavramının tam bir tanımını yapmak oldukça zordur. Türk Dil Kurumu erkekliği; “erkek olma durumu”, “yiğitlik”, “mertlik” olarak tanımlamaktadır. Erkeklik bir yeterli olma durumu olarak da ifade edilirken, bu yeterlilik çoklu güç alanlarına işaret

etmektedir. Erkeklik, sosyal ve kültürel açıdan olduğu kadar biyolojik açıdan da yeterliliği gerektirmektedir. Biyolojik yeterliliğin bir gereği olarak da “dişiyi dölleyebilme” yeterliliği ön plana çıkmaktadır. Toplumlara, kültürlere ve inanç biçimlerine göre değişen erkek(lik) biçimlerinden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda erkeklik, “doğallaşmış, meşrulaşmış ve erkeklerin benimsemeye istekli oldukları iş ve statü sahibi ve işinde başarılı, bedensel açıdan sağlıklı ve güçlü, heteroseksüel, ailesini ve kadın(ların)ı –diğer erkeklerden- koruyan, bakan, cinsel iktidar sahibi vb...” ifadeleriyle tanımlanmıştır (Uçan, 2016: 5). Geleneksel erkeklik kavramının ortaya çıkıp gelişmesinde öne çıkan yaklaşımlardan birisi de ana-erkillik ve ataerkillik yaklaşımlarının tarihi çatışmasıdır. Buna göre dünyada yaşamın ilk dönemlerinde üreme ve üretim çok önemli olduğu için kadın merkezli bir yaklaşım söz konusudur. Toplumsal “erk” kadın tanrıçaların elindedir. Krallar erkektir. Ancak buyruklarını ana tanrıçadan alırlar. Zamanla üretim güçleri erkeklerin eline geçmiştir. Onlar bu gücü kadınlarla paylaşmak istemedikleri gibi erkek egemen bir sisteme doğru tüm egemenlik biçimlerini evriltmişlerdir. Erkek tanrılar, tanrıçaların yerini almış ve yeni bir egemenlik dönemi başlamıştır (Cıbroğlu, 2004: 57-58). Söz konusu sürecin erkeklik kavramının “güçlü, savaşçı, atılgan, koruyucu” gibi anlamlara kavuşmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sonrasında “erkeklik” kavramına yüklenen anlamlar sorgulanmaya başladı. Bu süreç “erkeklik” kavramının bütünlüklü bir yapı ortaya koyamayacağını ve farklı erkeklik biçimlerinin mümkün olduğuna görünürlük kazandırdı.

Kepekçi (2012:66) geleneksel olarak ifade edilebilecek, “yiğitlik, kahramanlık, savaşçılık, güç, özgüven” kavramlarını içeren erkeklik tanımının Amerika’nın Vietnam savaşındaki başarısızlığı sonucunda sorgulanmaya açıldığı kanısındadır. Buna göre savaş sonrası ülkelere geri dönen askerler, savaşın izlerini uzun süre hayatlarından silemediler. Ülkelerine dönen askerlerin bir kısmı yaşadıklarının ağırlığına dayanamayarak yaşamlarına son verirken, bir diğer kısmı ise yaşadıkları fiziksel ve ruhsal acıların yanı sıra erkeklik tanımının anlamları ile ilgili sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Bu süreç erkeklige farklı biçimlerde de bakılabileceği tartışmalarını beraberinde getirdi ve erkeklik kavramına yüklenen anlamlar sorgulanmaya başladı.

“Erkeklik” kavramının toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bağlamında izi sürüldüğünde, toplumsallaşma süreçlerinin başlangıç noktasına kadar giden uzun bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. İdeal erkeğin tek bir katı yapı olarak mantıklı, güçlü ve toplumsal yönelimli olarak tanımlanma süreci II. Dünya Savaşı ile 1970’ler arasını kapsamaktadır. Zamanla bu tanımlama bir evrimleşme sürecine girmiş ve “evrensel bir erkeklik tanımı olup olmayacağı” tartışma konusu olmuş ve tek tipleştirici erkeklik tanımlarına karşı eleştirel yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Kepekçi, 2012:62). Erkek hakları savunucularından Goldberg(2000:42)

de çalışmasında geleneksel erkeklik algısının erkekler üzerinde ağır bir yük oluşturduğunu ve erkeklerin bunlarla baş etme noktasında sorunlar yaşadıklarını ifade etmiştir.

Erkek egemenliği de kendi içinde hiyerarşik sıralanmıştır. Söz konusu hiyerarşide yerini yadsıyan veya tanımlanan kalıpların dışına çıkan erkekler, farklı tanımlarla yaftalanmakta ve dışlanmaktadır (Bülbül, 2014: 3).

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının erkekler lehine inşa ettiği birçok fırsat olmakla birlikte toplumsal cinsiyetin kurduğu ideal “erkeklik” kavramı pratik edilmesi oldukça zor olan “erkeklik biçimlerini” de beraberinde getirmektedir. Uçan (2016: 6) idealleştirilmiş ve uyulması beklenen erkeklik normlarını şöyle sıralamaktadır:

- Heteroseksüel,
- “Etken” ve akıl sahibi,
- Tercihen duygusuz ya da duygularını çok iyi bir biçimde kontrol edebilen,
- Tartışmasız bir biçimde güçlü,
- Kesinlikle başarılı,
- Ekonomik olarak güçlü, bu güç kapsamında kendine ve ailesine yetebilen,
- Millet, vatan, din gibi ülküler; onur, gurur, dürüstlük gibi değerler ya da aile ve dostlar gibi kişilerarası ilişkiler uğruna canını feda edebilen. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi erkeklik kavramı II. Dünya Savaşı sonrasında ve II. Dalga feminizmin de etkisiyle geleneksel anlamlarından sıyrılma çabalarına girmiştir. Bu dönüşüm batılı anlamda olduğu kadar olmasa da toplumumuzda da kısmen gerçekleşmiştir. 1980 sonrası yapılan çalışmalarda tek bir kadınlık algısından söz edilemeyeceği gibi erkeklik biçimlerinin farklılaşmasına dikkat çekilmiştir. Böylece ataerkilliğin erkekler adına ayrıcalık barındırdığı ve bu ayrıcalıkların erkekler tarafından hoş karşılandığı yaklaşımdan uzaklaşmaya başlanmıştır (Yıldız ve Tekke, 2020:136).

4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma erkeklerin toplumsal cinsiyet ayrımcılığı noktasında yaşadıkları deneyimlere yoğunlaşmaktadır. Konunun erkeklerin penceresinden nasıl değerlendirildiğinin net olarak görülebilmesi amacıyla çalışmanın nitel olarak tasarlanmasına karar verilmiştir. Nitel araştırma yöntemi, incelediği sorunlara ilişkin yorumlayıcı, sorgulayıcı ve sorunun doğal olgularını belirleme uğraşı içerisinde olan bir yöntem (Baltacı, 2019, s. 369) olması nedeniyle tercih edilmiştir. Nitel araştırma yöntemi, bir sorunun çözümüne yönelik gözlem ve görüşme gibi veri toplama yöntemlerini kullanarak önceden bilinen ya da fark edilmeyen problemlerin

algılanmasına, soruna ilişkin doğal olguların daha gerçekçi bir şekilde ele alınmasına ilişkin öznel ve yorumlayıcı bir bakışa sahiptir (Baltacı, 2019: 3). Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak verilere ulaşılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği, araştırılan konunun tüm boyutlarını kapsayacak şekilde görüşme sürecinin yürütüldüğü, görüşmeci ve görüşme yapılan kişinin sürece aktif katılımının sağlandığı, genellikle açık uçlu soruların sorularak daha detaylı cevapların alınmasına imkân verildiği, yüz yüze, katılımcılarla birebir görüşülerek bilgilerin toplanmasına fırsat sunan bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006: 101).

4.1. Örneklem ve Veri Toplama Aracı

Çalışmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, çalışma konusunun sorularını aydınlatacak bilgi açısından zengin durumların seçilmesine odaklanmaktadır (Patton, 2018: 230). Nitekim araştırma, bir devlet üniversitesinde çalışan erkek akademisyenlerle gerçekleştirilmiştir. Söz konusu devlet üniversitesi araştırmacıların çalıştığı üniversitedir. Etik kuralları ihlal etmemek adına çalışmanın yapıldığı il ve kent ismi verilmemiştir. Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri olarak ifade edilebilir. Ayrıca çalışmanın sonuçları benzer bir çalışmanın Türkiye genelinde yapılması ve daha genel geçer sonuçların ortaya konması bakımından motive edici olabilir. Çalışma da örneklemin akademisyenler arasından seçilmesinin nedeni toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algının eğitim düzeyinin artmasıyla dönüşüme uğrayacağına düşüncesidir. Öyle ki, bireylerde eğitim seviyesi arttıkça cinsiyet eşitliği bilincinin artması ve konuya ilişkin farkındalık oluşması beklenmektedir. Dolayısıyla lisansüstü eğitimini tamamlamış bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının yüksek olacağı varsayımından hareketle çalışma kapsamında; 30 yaş ve üzeri, farklı unvanlara sahip, akademide çalışma süresi 5 yıl ve üzeri olan 25 akademisyenle ortalama 1 saat ile 1 saat 20 dakika süren yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma verileri nitel araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırma bulgularını elde etmek amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu toplamda 15 sorudan oluşmaktadır. Soruların ilk kısmında demografik sorulara yer verilirken ikinci kısmında toplumsal cinsiyet kavramının erkek akademisyenler tarafından algılanma biçimi üzerinde durulmuştur. Son kısımda ise toplumsal cinsiyet kavramının akademisyenlerin pratik hayatlarına yansıma durumlarını ortaya koyacak sorulara yer verilmiştir.

Merriam (2018: 79) verilerin toplanmasının doygunluk ve aşırılık seviyesine ulaşıncaya kadar sürdürülmesini önermektedir. Amaçlı örneklemin büyüklüğü, toplanması

beklenen verilere göre belirlenmektedir. Dolayısıyla seçilen örneklem grubunda yeni bilgiler elde edilmesi mümkün olmadığında bilgi toplama süreci sonlandırılmaktadır. Amaçlı örnekleme aşırılık temel ölçüt olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmada yapılan görüşmelerde doygunluk seviyesi 25'inci katılımcı ile son bulmuştur.

4.2. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Sosyal bilimlerde verilerin analizinde kullanılan analiz araçlarından biri içerik analizidir. Baltacı (2019) içerik analizini, katılımcı görüşlerinin sistematik bir şekilde ayrıştırılarak daha detaylı incelenmesi olarak ifade etmektedir. İçerik analizinde araştırma verileri içerisinde sıklıkla tekrarlanan veya katılımcının üzerinde durduğu olay ve olgulardan kodlara, kodlardan kategorilere ve kategorilerden de temalara gidilerek veriler yorumlanır. Bu bağlamda nitel içerik analizi, önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik bir yoldur. İçerik analizinde temel amaç; veriler aracılığı ile görünür olmayan, üstü örtülü olan kavram, öge ve gerçekliklere ulaşmaktır (Koçak, Arun, 2006: 23; Metin, Ünal, 2022: 276).

İçerik analizi kullanılarak çalışma üç ana tema ve sekiz alt tema çerçevesinde şekillendirilmiştir: Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Erkeklik Algısı (toplumsal cinsiyet kavramını kadın üzerinden tanımlama; toplumsal cinsiyet kavramı ve pasif ayrımcılık), Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve Erkek Olmak (cinsiyet eşitsizliği = kadın cinsiyet eşitsizliği; kadın "iktidarı" karşısında erkek sessizliği; cinsiyet ayrımcılığını LGBT+ bireyler üzerinden okumak), Toplumsal Cinsiyet Açısından Toplumsal ve Bireysel Farkındalık (erkekliğin gölgesinde erkek; toplum, birey ve melez erkek(lik); toplumsal cinsiyet bağlamında güç ve erkeklik)

Çalışmada katılımcıların anonimliğini korumak amacıyla kimliklerini işaret edecek herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu nedenle katılımcılar K1, K2,..., K25 biçiminde kodlanmıştır. Katılımcıların kendi cümlelerinden alıntılara çalışma içerisinde yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Çalışma Süresi	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı
K1	58	35	Evli	2
K2	66	25	Evli	2
K3	38	10	Evli	1
K4	39	12	Boşanmış	-
K5	37	12	Bekâr	-
K6	36	13	Evli	1
K7	37	6	Bekâr	-

K8	52	38	Evli	2
K9	61	39	Evli	3
K10	54	35	Evli	2
K11	55	34	Evli	2
K12	34	6	Evli	1
K13	52	27	Evli	2
K14	55	28	Evli	3
K15	59	30	Evli	3
K16	40	7	Evli	1
K17	54	34	Evli	3
K18	47	13	Evli	2
K19	38	12	Evli	2
K20	49	23	Evli	2
K21	44	21	Evli	2
K22	40	24	Evli	3
K23	37	13	Evli	1
K24	37	13	Evli	2
K25	43	20	Evli	2

4.3. Verilerin Yorumlanması

Çalışma üç ana tema ve sekiz alt tema çerçevesinde şekillendirilmiştir. Belirlenen ilk ana tema; “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Erkeklik Algısı”dır. Bu ana tema toplumsal cinsiyet kavramını kadın üzerinden tanımlama; toplumsal cinsiyet kavramı ve pasif ayrımcılık başlıklı iki alt temadan meydana gelmektedir. İkinci ana tema ise; “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve Erkek Olmak” olarak başlıklandırılmıştır. Söz konusu ana temanın üç alt teması bulunmaktadır. Bunlar; cinsiyet eşitsizliği = kadın cinsiyet eşitsizliği; kadın “iktidarı” karşısında erkek sessizliği; cinsiyet ayrımcılığını LGBT+ bireyler üzerinden okumaktır. Çalışmanın üçüncü ve son teması “Toplumsal Cinsiyet Açısından Toplumsal ve Bireysel Farkındalık” başlığı olup kendi içerisinde üç alt temaya sahiptir. Erkekliğin gölgesinde erkek; toplum, birey ve melez erkek(lik); toplumsal cinsiyet bağlamında güç ve erkeklik alt temaları son ana temayı oluşturmaktadır.

4.3.1. Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Erkeklik Algısı

Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeklerin biyolojik cinsiyetlerini aşan ve toplum tarafından kendilerinden beklenen rol ve tutumlarını ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır.

Toplumsal Cinsiyet Kavramını Kadın Üzerinden Tanımlama

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin cinsiyetleri nedeniyle toplumsal olarak ayrıştırılmalarını ve toplumun idealize ettiği kadın ve erkek kalıpları içerisinde

tanımlanmalarını ifade eder. Toplumsal yapıların kadın ve erkek algılarına bakıldığında çoğunlukla kadınların ikincilleştirildiği bir sistemin işlediği fark edilmektedir.

Araştırma içerisinde katılımcıların yalnızca %16'sı toplumsal cinsiyet ayrımcılığı dendiği zaman erkeklerin yine erkekler tarafından uğradığı ayrımcılıklardan bahsetmiştir. Erkeklerin toplumsal cinsiyet ayrımcılığına uğradığını düşünen katılımcılar, bunun *pasif* bir biçimde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Buna göre erkekler birçok noktada ayrımcılığa uğradıklarını hissetmekte ancak ataerkil yaklaşım erkeklerin yaşadıkları sorunları dile getirmeleri noktasında onları sınırlaması nedeniyle ifade etmemektedirler. Bu durum, Yaraman (2020: 43)'in *cinsiyetçi ikiyüzlülük* kavramı ile örtüştürülebilir. Ona göre cinsiyetçi değerlerin çözülüşü sürecinde ataerkil değerler ile toplumsallaşan bireyler, bu sisteme muhalefet etmiş olsalar bile sistemin beklediği tutum ve davranışlardan sıyrılamamaktadır. Diğer yandan yüz yüze görüşme yapılan katılımcıların % 83'ünün kavramı duyduklarında zihinlerinde kadınların uğradığı ayrımcılığın canlandığı verdikleri yanıtlardan anlaşılmıştır. Kadınların uğradığı ayrımcılığa ilişkin katılımcı görüşleri:

“Maalesef aslında Türk kültürünün içerisinde var olan kadının yerini tamamen elimine edip, farklı bir noktaya getirmişiz. Kadına tamamen biraz Arap kültürünün de etkisi benim görüşüm bu tabii ki. Fikir sahibi olmaması gereken, belirli görevleri yerine getirmesi gereken biridir. Kadını, aslına bakarsanız bir yardımcıymış gibi gösterme gibi bir durum var tabii.” (K4).

“İşte bizde kadınlara görev vermişler yok sen işte evde duracaksın, evin bakımını yapacaksın, çocuklarına bakacaksın; erkekler dışarıda çalışacak. Bunu herkes benimsemiş bu zaman zaman kadının da işine geliyor erkeğin de işine geliyor. Süreç böyle gelmiş herkes bunun doğal bir şey olduğunu zannediyor. Yani toplumsal cinsiyet bu.” (K5).

“Üniversitemizde diyelim 30 tane dekanlık varsa bir tane kadın dekan var. 20 tane yüksekokul müdürümüz varsa kadın hiç yok. Yani bu yıllardır böyle. Hatta bu son yıllarda belki kadın aktif rol alıyordur. Veya işte düşünün kadına seçilebilme hakkı seçme hakkı 1934'te verilmiş ama Atatürk'ün partisi bile kadına yer vermemiş.” (K14).

İfadelerin de doğruladığı gibi toplumsal cinsiyet kavramı büyük oranda kadınlar üzerinden değerlendirilmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Pasif Ayrımcılık

Connel ve Messerschmidt (2005: 832)'e göre “*geleneksel*” erkek olma algısı tüm erkeklerin buna göre konumlanmasını gerektirmektedir ve kadınların erkeklere küresel düzeyde tabi kılınmasını ideolojik olarak meşrulaştırmayı da beraberinde getirmektedir.

Çalışmada katılımcıların %16'lık kısmı cinsiyet ayrımcılığına uğradıklarının farkında olduklarını ancak bunu ataerkil yaklaşımın kendilerine dayattığı *erkeklik* algısının zarar görmemesi adına dillendirmediklerini ifade etmişlerdir. Bu, Oakley'in (1985: 16) sosyal sınıfların, erillik ve dişilik üzerinden tanımlandığı yaklaşımını da doğrulamaktadır. Atay (2004: 13) ise konuyu “*erkekliğin ezasını çekmek*” olarak kavramsallaştırmaktadır. Bazı katılımcıların toplumsal cinsiyet kavramını duyduklarında uğradıkları ayrımcılıkları ifade biçimleri şu şekildedir:

“*Mesela şey kadın cinayetleri diye bir konu var. Erkek cinayetleri diye bir konu yok. Ama dünyada bir sürü erkek öldürülüyor.*” (K7).

“*İşte hep kadın hakları kadın hakları deniyor... Aslında erkek hakları da olması gerektiği kanaatindeyim.*” (K20).

“*Bence erkeklerin ezilme durumu yani erkekler ayrımcılığa uğruyor. Ama sesini çıkarmıyor. Görmezden geliyor. Serde sen erkeksin yakınamazsın yani. Ama kadınlar bunu seslerinin çıkabildiği kadar yüksek sesle ifade etmekten çekinmiyor.*” (K21).

Araştırmaya katılanların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere erkekler kendi cinsiyet kimlikleri üzerinden yola çıkarak toplumsal cinsiyet kavramını yorumlamaktadır. Chen'in 2017 yılında yapmış olduğu çalışma bu durumu destekler niteliktedir. Chen, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin algı ve tutumu belirleyen en önemli faktörün cinsiyet olduğunu ortaya koymuştur.

4.3.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve Erkek Olmak

Toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetler arası eşitsizlikleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Connel (2000:16) hangi kavramsal dil kullanılırsa kullanılsın erkeklerin ve kadınların bu toplumsal cinsiyet alanına katılımının farklılıklar içerdiğini ifade etmektedir. Segal (2007: xxi) erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliklerin ve farklılıkların yıkıcı sonuçlarının zıt ortamlarda ciddi bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı boyutu kazandığını vurgulamakta, erkeklerin kendi içinde bir cinsiyet hiyerarşisine sahip olduğundan bahsetmektedir. Bu açıdan bakıldığında Segal, cinsiyetler arası farklılıklarda erkeklerin hala “kazananlar” olduklarını göstermek için birbirleriyle rekabet etmelerini toksik bir durum olarak kabul etmektedir. Nitekim çalışma içerisinde katılımcıların %72'si cinsiyet

ayrımcılığının kadının aleyhine işlediğini ve kadınların erkeklere eşit olmadığını onaylamaktadır. Ancak erkeklerin erkeklere uyguladığı ayrımcılığı dillendirmemektedir. Katılımcıların %16'sı kendilerine yönelik cinsiyet ayrımcılığının farkında olduklarını ifade etmektedir. %12'lik bir kısmı ise cinsiyet ayrımcılığı kavramından LGBT+ bireyleri anlamaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkekler açısından farklılaşmış eşitsizliklerden bahsetmek mümkündür.

Cinsiyet Eşitsizliği = Kadın Cinsiyet Eşitsizliği

Connel ve Messerschmidt (2000: 11) erkekliğin kolektif olarak tanımlandığını, kültürde ve kurumlarda sürdürüldüğünü ifade eder. Bu bağlamda cinsiyet eşitsizliğinin kadınların uğradıkları ayrımcılıklar aracılığı ile tanımlanma fırsatı bulduğu ancak ataerkil sistemin süregelen yapısında köklü bir değişime yol açmadığı ifade edilebilmektedir (Yaraman, 2020:96).

“Bir eşitsizlik olunca önce akla kadın geliyor haksızlığa uğrama türünden. Kadınlar tarafından dillendirildiğini görüyoruz bunun daha çok. O yüzden kadınla alakalı olduğunu düşünüyorum. Yani bunu gündeme kadınlar getiriyor. Haksızlığa uğradıklarını görüyorlar ya da zannediyorlar. O yüzden kadınlar dile getiriyor. Ben uğradığımı düşünmüyorum.” (K1).

“Bana göre cinsiyet eşitliğinin birçok ayağı var. Belki sizin dediğiniz işte bu alanda kadınların sahada çalışma oranı daha yüksek olabilir. Ama mesela ben siyasete baktığım zaman kadın siyasette çalışıyor mu? Ben siyasetteki ayağı çok daha zayıf buluyorum.” (K23).

“Ya ben şimdiye kadar bir baskı hissetmedim. Ama kadınlar üzerinde var bunu biliyorum. Ben kendi cinsim üzerinden bir baskı görmedim.” (K7).

Katılımcıların da ifadelerine yansıdığı üzere cinsiyet eşitsizliği kadına karşı ayrımcılığı imlemektedir. Bunun karşılığında erkeklerin uğradığı cinsiyet ayrımcılığı örtük kalarak ataerkil sistemin nesilsel devamına dolaylı yoldan hizmet etmektedir. Uçan'ın (2014: 24) da ifade ettiği gibi erkekliğin günlük yaşamın pratikleri içinde zihinsel temsillerle bir süreklilik kazanması erkek cinsiyet eşitsizliğini gölgede bırakmaktadır. Erkek açısından eşitsizliklerin görünür olması yerine ataerkil sistemin erkeklik tanımının dayattığı heteroseksüellik, başarı, statü sahibi olma, cesur olma, ekonomik açıdan bağımsız olma, rasyonellik kavramları üzerinden inşa edilmesi benimsenmektedir. Söz konusu niteliklerin karşıtı olarak tanımlanan kadın, zihinsel arka planda cinsiyet eşitsizliği ile özdeşleştirilmekte ve cinsiyet ayrımcılığının erkeklere bakan yüzü gölgede kalmaktadır.

Kadın “İktidarı” Karşısında Erkek Sessizliği

Türkiye ve dünyanın büyük bir kısmı açısından toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kadınların yaşamını olumsuz etkileyen bir olgudur. Yapılan çalışmalarda (Yaraman, 2020: 99-101; Yaşar, 2013: 241; Zastrow, 2016: 175) kadınların eğitim, istihdam, siyaset gibi alanlarda erkeklerin çok gerisinde oldukları istatistiklerle ifade edilmektedir. Her ne kadar istatistikler kadının konumunun erkeklerin gerisinde olduğunu işaret etse de yapılan çalışmada katılımcıların bir kısmı “kadın iktidarını” işaret eden ifadeler kullanmıştır. Bu nedenle alt temanın *Kadın “İktidarı” Karşısında Erkek Sessizliği* olarak isimlendirilmesine karar verilmiştir. Nitekim söz konusu ifadeler katılımcı görüşlerinde yer almaktadır.

“Aile yapısı olarak ve sizin görüşünüz nedir bilmiyorum ama erkeklerin kadınlar tarafından çok ezildiğini düşünüyorum.” ... “Kadınların belirli bir seviyeye geldikten sonra güçlenme yani güç zehirlenmesi diye ifade ettiğimiz şeyi yaşadığına %100 emin olarak konuşuyorum. Yani siz şu anda belirli bir statüye gelmiş bir kadına belki eğitim olarak öğretim olarak çok fazlaca aynı denklikte olmasa dahi hayata bakış olarak çok daha üst düzey bir adamın söylediği bir lafi bulunduğu konumdan dolayı o kadının kabul etmesinin mümkün olmadığını net söyleyebilirim.” (K4).

“İşte eşitlik dediğim zaman eşitlikten insanlar şunu anlıyor. Yani otobüse binerken işte kadın önde gitsin. O önde otursun. O eşitlik değil ya da otobüste ayakta beklerken işte kadına yer verelim. Bu eşitlik falan değil. O anda kimin ihtiyacı varsa yani bir erkek bir erkeğe de yer verebilir. Bir kadın kadına da yer verebilir duruma göre ya da bir kadın bir erkeğe yer verebilir. Bu andaki fiziki durumuna göre, gücüne göre, elindeki yüküne göre değişiyor.” (K5).

Katılımcılar kadınların erkek egemen sistemden rol devşirdikleri kanısındadır. Çelik’in (2016: 7) ifadeleri de söz konusu yaklaşımı destekler niteliktedir. Buna göre erkeklerin toplumda yerine getirmek zorunda oldukları pek çok sorumluluğu bulunmaktadır. Erkeklerin ataerkil sistem içerisindeki konumlarını korumaları bunu yaparken de duygularını geri planda tutmaları beklenmektedir. Erkekler “erkeklikle ilgili” rol ve sorumlulukları yerine getirirken zaman zaman güçlük çekseler(Golberg, 2000:39-43. de bunu dillendirmekten kaçınılmaktadırlar. K18’in ifadelerinde söz konusu durum açıkça görülmektedir:

“Yani şimdi ataerkillik kadınlar lehine işliyor gibi. Yani artık tüm kararları artık yani erkek değil de eşi işte kadın bu sefer belirliyor. Yani tüm şeyleri kadın belirlemeye başlıyor. Tabi erkeğin de bir duruşu var. Hani bunu dışarıda bozmaması lazım”(K18).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere cinsiyet ayrımcılığını kendi açılarından okumakta güçlük çeken katılımcılar konuyu; boşanma, ekonomik statü, sosyal hayat gibi

alanlarda erkeklerin aleyhine işleyen durumlar üzerinden ele almışlardır. Özellikle boşanma sürecinde nafaka ve kadının maddi manevi tazminat alabilmesi çalışmanın katılımcıları tarafından adil bulunmadığı gibi eşitlik talebi olan tarafın bu girişimleri eşitliğe aykırı olarak değerlendirilmiştir.

“Cinsiyet eşitliği diyorsunuz ama bir boşanma durumunda kadın erkeğin üzerindeki bütün mal varlığının yarısını alıyor. Hatta bununla zenginleşen kadınlar var. Hani eşitlik? Belki onları tamamen kendi çabamla kazandım. Ki çoğunluğu da öyle.” (K21).

“Bu sefer ömür boyu nafaka problemleri çıkıyor. Hani kadın özgürdü? Hani erkeğe muhtaç değildi. E sonuna kadar bu sefer de adamın anasını ağılatıyorsunuz. Öyle bir olay var. Eee o zaman niye ölene kadar nafaka almak istiyorsun? Bu bence çok büyük bir sıkıntı.” (K3).

Bu bağlamda her ne kadar hayatın tüm alanlarında toplumsal cinsiyete dayalı sonuçları anlamada kolektif erkeklik imgesi önemli bir yere sahip olsa da, kırılma noktaları pasif bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda erkeklik ve erkek olma halleri, erkek çocukların kolektif erkeklik imgeleri veya modelleri ile olan pratik ilişkileri (Messerschmidt, 2018: 40) tanımlansa da kadınların eşit olma çabaları, yasal hakları kullanma biçimleri ya da sosyal hayat pratikleri üzerinden sorgulanabilmektedir.

Cinsiyet Ayrımcılığını LGBT+ Bireyler Üzerinden Okumak

Katılımcıların %12’lik bir kısmı cinsiyet ayrımcılığı kavramından LGBT+ bireyleri anlamaktadır. Connel ve Messerschmidt (2000: 10) homoseksüel pratik ile erkekliğin egemen biçimleri arasındaki ilişkide çarpıcı farklılıklar olduğunu altını çizmektedir. Bazı toplumlar eşcinsel uygulamaları erkekliğin oluşumunun düzenli bir parçası olarak ele alırken, eşcinselliğin gerçek erkeklikle uyumsuz olduğu düşüncesi de oldukça yaygındır. Bu bağlamda erkekliğin inşasında etnisitenin önemi son çalışmalarda güçlü bir şekilde ortaya konmaktadır.

Segal (2007: 13) ise çalışmasında eşcinsellere karşı tutumları çoğunlukla erkeklerin öteki erkeklerden oluşan azınlığa karşı bir tutumu olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu tutum, tüm erkeklerdeki dişil yönün bastırılmasını ifade etmektedir. Bu; kadın ve erkekler arasındaki farklılığın bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Segal’in Owen’dan aktardığına göre homofobi cinsel azınlığa karşı bir baskı olmaktan çok erkekliğin tüm alanlardaki varlığının güçlendirilmesinde bir araçtır.

“Yani bu aslında Türk aile yapısını bozan bir şey. Yani kadın ve erkek yerine kadınların kadınlarla erkeklerin de erkeklerle birlikte olabildiği bir toplum

ahlak açısından şey olmaz yani. Yani bunlar bence bizim güçlü aile yapımıza zarar vermek için yani.” (K24).

“Oraya aslında gelecektim hocam yani belki yanlış girdim ama direkt benim aklıma LGBT geldi. Onu söyleyeyim bunu da konuşmakta fayda var diye düşünüyorum.” (K3).

“Yani toplumsal cinsiyet kavramı bana LGBT’lileri hatırlatıyor. Yani bilirsiniz işte bizim toplumumuzun bir takım kendine göre gelenek ve normları var. Böyle durumları kabul etmez. Dinimiz de etmez yani her din bunu eleştirir aslında. Yani bu bir ayrımcılık olarak da şey yapılamaz aslında.” (K25).

Erkeğin heteroseksüellik üzerinden tanımlanması toplumumuz açısından cinsiyet ayrımcılığının LGBT+ bireyler tarafından dillendirilen bir konu olarak kodlanmasına da neden olmaktadır. Çalışmaya katılan akademisyenlerin bir kısmı (%12) cinsiyet ayrımcılığı dediği zaman LGBT+ bireyleri anımsadıklarını ifade etmişlerdir. Kimmel homofobinin “*erkeğe dair kültürel tanımların merkezi düzenleyici ilkesi*” olduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte cinsiyetçi ırkçılık öfke dâhil olmak üzere, abartılı erkeksi davranışları teşvik ettiğini aktarılmaktadır (Taylor, 2005: 167). Kadın ve erkek olmaya dair çizgilerin toplumsal, kültürel, ekonomik, etnik birçok nedene bağlı olarak farklı biçimlenebilmesi Özbay ve Balıç’ın (2004: 3) ifade ettiği gibi kadınsı erkeklerle erkeksi kadınları dışarda bırakan bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

4.3.3. Toplumsal Cinsiyet Açısından Toplumsal ve Bireysel Farkındalık

Türkiye’de yapılmış çalışmalardan bazıları (Karatepe ve Arıbaş, 2017; Seçkin ve Kurnaz, 2015; Tahtalıoğlu, 2016; Yıldırım vd. 2018) toplumsal cinsiyet farkındalığına dair bulgulardan da bahsedilmektedir. Bizim çalışmamız bu farkındalığın erkeklerin kendi aralarında oluşan ayrımcılığı görmezden geldiği gibi bir sonuç ortaya koymaktadır.

Erkeğin gölgesinde Erkek

Cesaret ve gücü simgeleyen erkeklik, duyguların ifade edilmesi veya başkalarının yardımına başvurma, incelik içeren tutumlar gibi davranışları kabul etmemektedir (McVittie, 2017: 122). Erkeklerin toplumsal cinsiyet ayrımcılığının pratikleri ile ilgili sorunlar yaşadığı konuyla ilgili ifadelerde yer almaktadır. Yüz yüze yapılan görüşmelere katılan 25 erkek akademisyenin 8 (%32)’i eşleri veya partnerleri ile özel günlerini dışarda kutlamaktan çekindiklerini ifade etmişlerdir. Benzer biçimde ellerinde çiçekler veya hediye paketiyle de görünmek istemediklerini, bunun eleştirilere konu olacağını ifade etmişlerdir.

“Sevgililer Günü oluyor. Eşimle çıkıp bir yemek yiyelim diyorsun. Yolda gören ya ayıptır ya sevgililer gününü kutlama nedir gibisinden toplumsal baskı olabiliyor bazen. Ya sen kılıbık mısın kardeşim işte bayanla yemeğe gidip şey kutlamak nedir? Veya işte Sevgililer Günü kutlama, doğum günü kutlama nedir gibisinden baskılar oluyor erkekler arasında” (K20).

Bu bağlamda Messerschmidt (2018: 41), erkeklerin etkileşimsel ihtiyaçlarına göre birden fazla anlam arasından sıyrılabilen erkeklik biçimleri ortaya koyabildiğini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında “erkeklik” belirli bir erkek tipini değil, erkeklerin söylemsel pratikler yoluyla kendilerini konumlandıkları bir içeriği temsil etmektedir.

“Şimdi mesela diyelim ki bir çiçek alıp eve gideceğim ama apartmanda bunu nasıl yukarı çıkartacağım baskısını tabii ki yaşıyorum. Hani bu kötü bir şey değil ama bilmiyorum içinde yaşadığımız toplum mu bize böyle empoze etti bunu. Ama mesela çiçek değil de ayakkabı alıyorum ya da işte bir küpe alıyorum cebime koyup gidiyorum?” (K12).

“Mesela hediye alırım almayı da severim ama çiçek almaya çekiniyorum. Daha doğrusu 17 yıldır evliyim sadece bir defa elimde buketle eve gittim. Gidemiyorsun yani çekiniyorsun. İşte kutu içinde hediyelerden almak daha kolay geliyor. Sonuçta kimse görmüyor yorum yapmıyor.”(K23).

Konuyla ilgili olarak Connell ve Messerschmidt (2000: 835), yapılan araştırmaların erkeklik biçimlerinin, koşullar ve değişimle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Connell (1987: 167-170; 2000: 11-13) kadınların ataerkil toplumsal ilişkileri reddetmesini bekleyen pek çok (hepsi olmasa da) erkeğin, kendilerine ait bir “pragmatik eşitlikçilik” yaratma çabasında olduklarını ifade etmektedir.

Toplum, Birey ve Melez Erkek(lik)

Modern toplumda farklılaşan erkeklik biçimleri kamusal alanda erkek egemen söylemi kırılmaya uğrattığı gibi modern ve geleneksel erkek(lik) biçimleri arasında melez bir durum ortaya koymaktadır. Gelişen üretim ilişkileri kas gücünü anlamsızlaştırırken her geçen gün kadınlar ile paylaşılan alanlar erkek kimliğini bunalımlı bir sürecin parçası haline getirmektedir. Söz konusu hızlı değişim erkek kimliğini yeni anlamlar üzerinden ifade etmeyi zorunlu kılmaktadır (Uçan, 2014: 27). Bu da toplumsal hayat içerisinde ortaya bir “erkek olma” mücadelesi çıkarmaktadır (Erol, 2014: 36).

“Yani erkeklere genellikle “Nasılsın?” çok fazlaca içtenlikle sorulan bir soru olduğunu düşünmediğim bir sorudur. Çünkü erkek iyi olmalı, güçlü olmalı.

Dünyanın her yerinde böyle. Erkek dediğin iyi olmalı güçlü olmalı. O kötü olamaz. Yani onun iyi olup olmaması çok önemli değildir.” (K4).

Literatürde de izlendiği üzere erkek güç ve iktidarla özdeşleştirilmektedir (Connel and Messerschmidt, 2000: 853; McVittie, 2017: 122; Şimşek ve Öner, 2015: 449). Erkeğin yaşadığı sorunlarla ilgili duygularını dışa vurması olumlu karşılanan bir durum olmadığı gibi bir ötekileştirme gerekçesi de olabilmektedir. Bu da erkeğin anlaşılma konusundaki çabalarını sınırladığı gibi erkekle empati kurulma durumunu da zayıflatmaktadır (Çelik, 2016: 7).

“Yani erkek olarak yaşamak ben kendi adıma cevap veriyorum zor. Çünkü ben herkese yetişmek ve herkesin mutlu olmasını sağlamak gibi bir görev edinmişim üzerime. Bunu eşim kabul etmiyor, işte ailem kabul etmiyor ama ben böyle bir görev kendime yüklemişim.” (K12).

“...Yani zaten her erkeğin doğal olarak belirli bir seviyenin üstünde bir gelire sahip olması gerekir. Bu da yeterince olmadığına ikinci sınıf görülüyorsunuz. Hatta göreceğiniz değer ekonomik varlığınızla oldukça doğru orantılıdır.” (K16).

Yukarıdaki katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı üzere cinsiyete dair ayrımlar toplumsal cinsiyetin inşa ettiği cinsiyet rollerinden beslenmekte ve pratik edilmektedir. Bu bağlamda şefkatli, neşeli, çocuksu, sert dil kullanmayan, incinen duyguları yatıştırmaya istekli, nazik, saf, çocukları seven, sadık, başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı, utangaç, yumuşak dilli, sempatik, hassas, anlayışlı, sıcak ve uysal özellikler kadınlara; güçlü, agresif, hırslı, analitik, iddialı, atletik, rekabetçi, baskın, liderlik yetenekleri olan, kolay karar verebilen, kendi inandıklarını savunan, kendine güvenen özelliklerin ise erkeklere atfedildiği görülmektedir (Perentice, Carranza, 2002). Yerel çalışmaların bir kısmı da söz konusu savı destekler niteliktedir (Sakallı-Uğurlu vd., 2018; Vatandaş, 2007).

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Güç ve Erkeklik

Erkeklik, biyolojik belirlenim üzerinden erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp nasıl yaşayacağını nasıl davranacağını belirleyen ve erkek olması nedeniyle kendisinden beklenen tutumları takınması bir iktidar pratikleri toplamı olarak ifade edilebilir (Atay, 2004: 14).

“Erkeğin erkeğe olan baskısı da vardır yani. Yani sen evde oturuyorsun eşin eve para getirmeye çalışıyor. Sen ne yapıyorsun sen de git çalış diye bir düşünce oluyor. Ama bu bir kadına söylenmez yani.” (K7).

“Bir akraba olayımız da vardı hani isim vermeyeyim biraz ikinci dereceden bir akrabamız. Bunlara bayramlarda bile bayram ziyaretine

gidilmezdi. Çünkü neden o erkek çalışmıyor kadın dışarda çalışıyor denilirdi. Yani aile ortamından da dışlanıyor aslında.” (K7).

Katılımcının ifadesinden de anlaşılacağı üzere cinsiyet rollerini tanımlayan geleneksel görüş, erkeklere liderlik özelliğini atfetmektedir. Bu nedenle erkekten beklenen ailenin geçimini sağlaması, aile için önemli olan kararları vermesi ve ailenin reisi olması gerektiği yönündedir (Blackstone, 2003: 337). Cinsiyet kalıp yargılarının biçimlendirdiği tutum ve davranışlar aile içerisinde nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu bağlamda bireyin içine doğduğu aile yapısı toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarının biçimlendirdiği tutum ve yaklaşım biçimlerinden etkilenmelerine neden olmaktadır. Bir kadın ve erkeğin nasıl davranacağına ve birbirlerini nasıl algılayacaklarına dair kodlar, aile ve etkileşim içinde oldukları sosyal çevre tarafından bilinç altlarına yollamaktadır (Günay ve Bener, 2011:158).

“Yani binlerce yıldan beri hani bize getirilmiş olan bir sorumluluk var. Hani sen erkeksin. Dışarıda gidip çalışacaksın para getireceksin. Kadın da sana onu pişirip yedirecek.” (K7).

5. Sonuç

Toplumsal cinsiyet; kadın ve erkeği, erkek egemen bir söylemle inşa etmekte ve her ikisinden de farklı rol ve tutumları yerine getirmesini beklemektedir. Bir ötekilik üzerinden tanımlanan kadınlık ve erkeklik durumları, farklı boyut ve derinlikte cinsiyet ayrımcılıkları ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkekler tarafından doğru anlaşılması, her iki cinsin birbirini anlaması ve empati kurması bağlamında önemlidir. Yapılan çalışmada her ne kadar erkeklere yönelik cinsiyet ayrımcılığının varlığını sorgulayan sorulara yer verilmiş olsa da katılımcılar toplumsal cinsiyeti ve cinsiyet ayrımcılığını büyük oranda kadınların uğradığı ayrımcılıklar üzerinden açıklamışlardır. Özellikle Asyatik toplumlarda ataerkil sistemin baskın etkisini sürdürdüğü bilinmektedir. Böyle bir ortamda erkeklerin cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet kavramlarını kadınların uğradıkları ayrımcılıklar üzerinden açıklaması çalışmanın sonucu bakımından oldukça çarpıcıdır. Çalışmanın verileri göz önünde bulundurulduğunda, kadınların uğradığı ayrımcılıkların katılımcılar tarafından bu denli kabul görmesi kadınlar açısından daha eşitlikçi bir toplumsal yapı olduğunu varsaymamızı gerektirmektedir. Oysaki istatistikler birçok toplum açısından kadının toplumsal konumunun oldukça gerilerde olduğunu göstermektedir. Bu da bizim için söylemle pratik arasında bir makas farkının olduğunun işaretidir. Çalışma içerisinde katılımcılar büyük oranda, ayrımcılığa uğramadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak ifadeler ayrıntılı olarak analiz edildiğinde cinsiyet ayrımcılığına karşılık gelecek durumlar tespit edilmiştir. Örneğin evin tüm ihtiyaçlarının karşılanması beklentisi, erkeğin uzun süre nafaka ödemek zorunda

birakılması, erkeğin kadının özellikle dışarıdaki işlerini sürdürmek durumunda kalması gibi konular bu noktada ön plana çıkmaktadır. Çalışmanın verileri toplumsal cinsiyet kavramının katılımcılar tarafından homofobik bir biçimde ele alındığını da göstermektedir.

Kaynakça

- Atay, T. (2004), ““Erkeklik” en çok erkeği ezer!”, *Toplum Bilim Dergisi*, 101, 11-31.
- Baltacı, A. (2019), “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (29), 368-388.
- Blackstone, A. M. (2003), *Gender Roles and Society*, Miller, J. R., Lerner, R. M. and Schiamberg, L. B. (Ed.) *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities, and Environments* içinde, Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 335-338.
- Bülbül, H. (2014), *Erkek Kimliğinin Oluşumundaki Faktörler: Emek, İktidar*, Arzu, Kuruoğlu, H. ve Aydın, B. (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet ve Medya* içinde, Ankara: Detay Yayınları, 1-16.
- Cankurtaran, Ö. & Küçükarslan, K.G. (2021), *Toplumsal Cinsiyete Dair Kavramlar, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, Edt: Aksu Bora ve Şengül İnce, Hacettepe Üniversitesi.
- Chen, Z. (2017), “Perceptions and Attitudes of Chinese Journalists about Gender Equality: A National Survey”, *Global Media and China*, 2 (3-4), 211-231.
- Chodorow, J. N. (1994), *Femininities, Masculinities, Sexualities: Freud and Beyond*, Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Cıbroğlu, Y. (2004), *Kadın Saçı: Büyü ve Türban*, İstanbul: Payel Yayınları.
- Connell, R. (2000), *The Men and The Boys*, Australia: Allen & Unwin.
- Connell, R. (2012), “Gender, Health and Theory: Conceptualizing The Issue, in Local and World Perspective”, *Social Science & Medicine*, 74 (11), 1675-1683.
- Connell, R. W. (1987), *Gender and Power: Society, and Sexuality Politics*, Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. (1998), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (Çev. C. Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005), “Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept”, *Gender and Society*, 19 (6), 829-859.

- Çakır, Ö. (2008), “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 25-47.
- Çelik, G. (2016), ““Erkekler (de) ağlar!”: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü”, *Fe Dergi*, 8 (2), 1-12.
- Dökmen, Z. Y. (2010), *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dural, B. (2012), “Antonio Gramsci ve Hegemonya”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (39), 309-321.
- Erol, D. D. (2014), *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye Yazılı Basınında Şiddet Haberleri ve Haber Fotoğrafları*, Kuruoğlu, H., Aydın, B. (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet ve Medya* içinde, Ankara: Detay Yayıncılık, 31-67.
- Günay, G., & Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rollerini çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153(153).
- Güdekli, A. (2016), *Küresel Erkek(lik) ve Medya*, Konya: Literatürk Academia Yayıncılık.
- Goldberg, H. (2000), *The hazards of being male: Surviving the myth of masculine privilege*, Wellness Institute, Inc..
- <https://istatistik.yok.gov.tr/> erişim tarihi: 27.03.2023.
- İlkaracan, P. (2015), *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik*, İlkaracan, P. (Der.) *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 11-33.
- Kahraman, L., Kahraman, A. B., Ozansoy, N., Akıllı, H., Kekillioğlu, A. & Özcan, A. (2014), “Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Algısı Araştırması”, *Turkish Studies*, 9 (2), 811-831.
- Kanter, R. M. (1977), *Men and Women of the Corporation*, New York: Basic Books.
- Kepekçi, E.(2012), “Hegemonik Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün mü?”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (2)11:59-86.
- Koçak, A. & Arun, Ö. (2006), “İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu”, *Selçuk İletişim Dergisi*, 4 (3), 21-28.
- MacKinnon, A. C. (2020), *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru* (Çev. T. Yöney-S. Yücesoy), İstanbul: Metis Yayıncılık.

- McVittie, C., Hepworth, J. & Goodall, K. (2017), *Masculinities and health: Whose identities, whose constructions?*, Sanchez-Lopez, M. P. and Liminana-Gras, R. M. (Der.) *Psychology of Gender and Health* içinde, Cambridge: Academic Press, 119-141.
- Merriam, S. B. (2018), *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama için Bir Rehber* (Çev. Prof. Dr. S. Turan), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Messerschmidt, J. W. (2018), *Hegemonic Masculinity: Formulation, Reformulation, and Amplification*, New York: Rowman & Littlefield Lanham- Boulder.
- Metin, O. & Ünal, Ş. (2022), “İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi AÜSBD*, (Özel Sayı 2), 273-294.
- Oakley, A. (1985), *Sex, Gender and Society: Towards A New Society*, England: Gower/Maurice Temple Smith.
- Özbay, C. & Baliç, İ. (2004), “Erkekliğin Ev Halleri”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 101, 89-103.
- Özbay, C. (2019), “Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak”, *Doğu Batı Dergisi*, 63,183-201.
- Patton, M. Q. (2018), *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev. M. Bütün-S. B. Demir), 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Prentice, D. A. & Carranza, E. (2002), “What Women And Men Should Be, Shouldn’t Be, Are Allowed to Be, and Don’t Have To Be: The Contents of Prescriptive Gender Stereotypes”, *Psychology of Women Quarterly*, 26 (4), 269–281.
- Jewkes, R., Morrell, R., Hearn, J., Lundqvist, E., Blackbeard, D., Lindegger, G., Quayle, M., Sikweyiya, Y. & Gottzén, L. (2015), “Hegemonic Masculinity: Combining Theory and Practice in Gender Interventions”, *Culture, Health & Sexuality*, 17 (2), 112-127.
- Sakallı Uğurlu N., Türkoğlu B. & Kuzlak, A. (2018), “How Are Women and Men Perceived? Structure of Gender Stereotypes in Contemporary Turkey”, *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6 (13), 309-336.
- Şimşek, A. ve Öner, R. V. (2015), “Türkiye’de hegemonik erkeklik: medyada ve hukukta izler, dönüşümler ve olasılıklar”, *Global Media Journal -TR Edition*, 6 (11), 447-477.
- Tashakkori, A. & Creswell, J. W. (2007), “The New Era of Mixed Methods”, *Journal of Mixed Methods Research*, 1 (1), 3-7.
- Taylor, B. (2005), *Responding to Men in Crisis: Masculinities, Distress and The Postmodern Political Landscape*, London and New York: Routledge.

- Tekke, A., & Yıldız, S. (2020). Türk Toplumundaki Erkeklik Yüklerinin Lisansüstü Tezler Üzerinden Analizi. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (6), 131-153.
- Tekin, H. H. (2006) “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”, *İstanbul University Journal of Sociology*, 3 (13), 101-116.
- Thompson, D. (1989) “The “Sex/Gender” Distinction: A Reconsideration”, *Australian Feminist Studies*, 4, 23-31.
- Uçan, G. (2014), *Postmodern Erkek(lik)*, Kuruoğlu, H. ve Aydın, B. (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet ve Medya* içinde, Ankara: Delta Yayınları, 17-30.
- Uçan, G. (2016), “Toplumsal Cinsiyetin Öteki Yüzü-Erkek: Türk Erkeklerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (47), 289-289.
- Vatandaş, C. (2007), “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 35, 29-56.
- Yaraman, A. (2020), *Cinsiyetçi İkiyüzlülük*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yaşar, M. R. (2013), *Kadınların Yoksulluğu Kimsesiz Kadınlar Kastı*, Aytaç, Ö. ve İlhan, S. (Ed.) *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek* içinde, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 221-276.
- Zastrow, C. (2016), *Sosyal Hizmete Giriş*, Ankara: Nika Yayınevi.
- Zeyneloğlu, S. & Terzioğlu, F. (2011), “Development and Psychometric Properties Gender Roles Attitude Scale, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 409-420.

TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASININ RUS UZMAN TOPLULUĞU VE DEVLET YAPILARI TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ *

The Perception Of Turkey's Black Sea Policy By Russian Experts And State Structures

Elena SALIS¹

Coşkun TOPAL²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 29/04/2024
Makale Kabul Tarihi : 25/06/2024

Bu çalışma, Türkiye'nin özellikle Karadeniz bölgesindeki dış politikasının Rus uzmanlar ve resmi kurumlar tarafından nasıl algılandığı analiz etmektedir. Araştırma, bu amaca ulaşmak için hem niteliksel hem de niceliksel içerik analizinden yararlanarak Türk dış politikasının gelişimini ve bunun bölgeye etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Rusya'nın dış politika stratejisi geliştirme ve uluslararası süreç analizine odaklanan uzman raporları titizlikle incelenmekte; ayrıca Rus düşünce kuruluşları ve akademisyenlerin, Türk dış politikası özelde Karadeniz bölgesindeki yaklaşımına ilişkin bilimsel makaleleri kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.

Araştırmaya konu olan ve iki ülke ilişkilerinin gergin olduğu 2014 ve 2015 yıllarını kapsayan dönemde Rus uzmanlar, yorumlarında Türkiye'nin politikasını öngörülemez ve hatta maceracı olarak değerlendirmektedirler. Ancak, Rusya'da dış politika konusunda yorum yapan söz konusu uzmanlar, 2016'dan itibaren Türkiye ile Rusya arasında, özellikle Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı ve Akkuyu Nükleer Santrali gibi enerji projelerinin yanı sıra Türkiye'nin S-400 savunma sistemi dâhil olmak üzere askeri ve teknik alanda daha olumlu bir işbirliğine doğru gidildiğine dikkat çekmektedirler.

Diğer yandan Rus bilim adamları, Kanal İstanbul projesinin Montrö Sözleşmesi üzerindeki olası etkisi üzerinde durmakta ve projenin, Rusya'nın Karadeniz Boğazlarındaki jeopolitik statüsünü olumsuz yönde etkileyebileceği değerlendirmesini yapmaktadırlar. Çalışmada, Rus bilim adamlarının değerlendirmelerindeki tutarsızlıklar da ortaya konmaktadır. Nitekim 2000-2012 arası dönemde söz konusu uzmanlar, Türkiye'nin Karadeniz politikasına ilişkin makalelerinde olumlu bir yaklaşım içindeyken, 2014 ve 2015 uçak krizi döneminde çalışmalarında olumsuz bir yaklaşım içine girmişlerdir.

Çalışmada ele alınan dönem açısından Rus uzman topluluğu ve devlet yapılarına ait yayınlarda, Türkiye'nin Karadeniz politikasında stratejik anlayış eksikliğine ve bu durumun Rusya için önemli jeopolitik sonuçlara yol açabileceği sonucuna varılmaktadır. Enerji ve askeri-teknik alanlarda durumsal işbirliğine vurgu yapılırken, Türkiye'nin dış politika ideolojisine yönelik kapsamlı bir yaklaşımın bulunmadığına dikkat çekilmektedir. Yine bu hususların göz ardı edilmesinin Rusya için zararlı jeopolitik sonuçlara, özellikle de Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgeleri üzerindeki nüfuzunu kaybetmesine yol açabileceği sonucuna varılmaktadır.

Özetle çalışmada, Türkiye'nin Karadeniz politikası ve Türkiye-Rusya ilişkilerine yönelik olası jeopolitik etkilerinin, Rus uzman topluluğu ve devlet yapıları perspektifinden eleştirel bir değerlendirmesi ortaya konmaktadır.

* Bu makale Elena SALIS'ın Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda ve Prof. Dr. Coşkun TOPAL danışmanlığında yürütülen “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Karadeniz Politikasına Rusya'nın Bakışı ” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: trulena@gmail.com, ORCID: 0009-0005-8064-5494 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: coskuntopal@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3627-6805

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Dış Politika, Karadeniz Bölgesi, Kanal İstanbul.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Research Article

Submission Date : 29/04/2024
Accepted Date : 25/06/2024

The article provides analysis of how Turkey's foreign policy, particularly in the Black Sea region, is perceived by Russian experts and official bodies. The research aims to explore the development of Turkish foreign policy and its implications for the region, employing both qualitative and quantitative content analysis to achieve this goal. The study meticulously reviews expert reports focused on Russia's foreign policy strategy development and international process analysis, alongside a comprehensive examination of scientific articles from Russian think tanks and academic scholars on Turkey's international politics and its specific stance in the Black Sea region.

The research identifies a period of strained relations between 2014 and 2015, describing Turkey's policy as unpredictable and even adventurous. However, it notes a shift towards a more favourable cooperation between Turkey and Russia from 2016 onwards, particularly in energy projects like the Turk Stream Natural Gas Pipeline and the Akkuyu Nuclear Power Plant, as well as military and technical cooperation including Turkey's acquisition of S-400 missile defence systems.

A significant concern raised by Russian scholars is the potential impact of Turkey's Istanbul Canal project on the Montreux Convention, which could adversely affect Russia's geopolitical status in the Black Sea Straits. The analysis of articles on Turkey's policy in the Black Sea region reveals inconsistencies in Russian scholars' evaluations, indicating a positive interaction period from the 2000s to 2012, followed by a negative assessment from 2014 to 2015. The research further delves into the implications of Crimea's reunion with Russia on Turkish-Russian relations, highlighting Turkey's support for the Crimean Tatars as a factor influencing its Crimea policy, which could potentially escalate tensions between the two countries.

The study concludes that the Russian expert community and state structures perceive a lack of strategic understanding in Turkey's Black Sea policy, which could lead to significant geopolitical consequences for Russia. It emphasizes the situational cooperation in energy and military-technical fields while noting the absence of a comprehensive approach to Turkey's foreign policy ideology. The research suggests that overlooking these aspects could result in detrimental geopolitical outcomes for Russia, particularly in losing influence over Central Asia and the South Caucasus regions.

In summary, the article provides a critical assessment of Turkey's Black Sea policy from the perspective of the Russian expert community and state structures, highlighting areas of cooperation, concern, and potential geopolitical implications for Turkish-Russian relations.

Keywords: Turkey, Russia, Foreign Policy, Black Sea Region, Istanbul Canal.

1. Giriş

Rusya'nın perspektifinden Karadeniz bölgesi, hem içsel bölgesel çıkarlar bağlamında hem de Akdeniz'e açılan bir "geçiş kapısı" olarak her zaman öncelikli bir konumda olmuştur. Her iki bölgede de Rusya ile etkileşimde bulunan temel aktör, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Türkiye, Rusya için hem bir ortak hem de bir rekabet unsurunu temsil etmektedir. Bölgesel bir aktör olarak Türkiye, Rusya'nın Akdeniz'e yönelmesinde önemli bir anahtar rol oynayabilirken aynı zamanda Rusya'nın Karadeniz'e "kapanmasına" engel olabilecek bir

potansiyel barikatı da temsil etmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Karadeniz bölgesindeki politikasının incelenmesi, Rusya için sürekli olarak önem arz etmektedir. Aynı şekilde, Türkiye politikalarının, Rusya açısından analiz edilmesi ve algılanması da Türkiye için ilgi çekicidir.

Bu makalede, genel olarak Türk dış politikası ve bu politikaların Karadeniz Bölgesi'ndeki yansımalarının Rus uzman topluluğu tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiği ele alınacaktır. Çalışmada yöntem olarak niteliksel ve niceliksel içerik analizi benimsenmiştir.

Çalışma kapsamında; Rusya'nın dış politika stratejisinin geliştirilmesine ve uluslararası süreçlerin analizine odaklanan uzman raporları ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Rus-Türk ilişkilerinin ve Türk politikasının doğrudan değerlendirilmesini amaçlayan bilimsel makaleler niteliksel ve niceliksel içerik analizi yöntemiyle ele alınmıştır.

2. Rusya Uzman Topluluğunun Türkiye Siyasetine Dair Algısı

Türkiye ve Rusya ilişkileri 15. yüzyıl sonuna kadar giden köklü bir geçmişe sahiptir. 16. yüzyılda Astrahan Hanlığını ilhak ettikten sonra Karadeniz ve Kafkasya'ya yönelen Rus Çarlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bölgede bir güç ve hâkimiyet kurma mücadelesi başlamıştır. İki ülke, 1682 yılından 1918 yılına kadar savaşlar, ittifaklar, yardımlar ve dostlukların yaşandığı yaklaşık 250 yıllık sürecin beşte birini mücadele ile geçirmişlerdir (Topal, 2012; Topal, 2019). İki dünya savaşı arasında karşılıklı çıkar ve güven temelinde seyreden iki ülke ilişkileri, II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş Dönemi'ne geçiş sürecinde karşılıklı açıklamalarla kısa süreli gerginliklere sahne olmuştur. Soğuk Savaş döneminde daha çok ekonomik düzeyde ilerleyen iki ülke ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra özellikle Orta Asya ve Karadeniz havzasında oluşan güç boşluğu çerçevesinde ulusal çıkarlar temelinde bazen güvenlik politikaları bağlamında rekabetçi bir boyut kazanırken, bazen de enerji ve alt yapı yatırımları bağlamında işbirliğine dayalı bir süreç izlemiştir. Dolayısıyla Türk dış politikasının, özelde Türkiye'nin Karadeniz politikasının Rusya'daki uzmanlar tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiği konusu önem kazanmaktadır. Her ne kadar Türk-Rus ilişkileri tarihsel süreç içerisinde yeni olaylarla yüzleşse de Rusya'da Türkiye üzerine çalışmalarda bulunan aydınların ve uzman kadroların genel olarak Rusya bilimsel topluluğunun, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik dış politika ve stratejik hedeflerin belirlenmesinde önemli bir etki ve ağırlığı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada ağırlıklı olarak Türkiye'nin dış politikada attığı adımların, izlediği strateji ve politikaların Rus uzmanların gözüyle nasıl görüldüğü ve değerlendirildiği üzerinde durulacaktır.

Rus uzman topluluğu, son yıllarda Türk dış politikasını değerlendirirken, bu alandaki Rus diplomasisi için kapsamlı bir strateji geliştirmeyi önemli ölçüde zorlaştıran bir durumla karşılaşmıştır. Birkaç faktör, Rus analistlerin Türk dış politikasına yeni bir bakış açısı getirmesine neden olmuştur.

Bu faktörlerden ilki, ekonomik kriz ve Batılı ticaret ortaklarıyla karşılıklı yaptırımların Türk dış politikasının bu zorlukların üstesinden gelmek için kendi stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmesini gerektirmesidir. Ayrıca bu yaklaşım sadece Rusya-Türkiye ikili ilişkilerinin değerlendirilmesinde değil, Ankara'nın diğer alanlardaki faaliyetlerinde de uygulanmıştır. Türkiye, Rus dış politikasında beyan edilen "Doğuya dönüş"ün (Korotyshev & Sorokin, 2016, 59) bir parçası haline gelmiştir. Bu da uzmanların, Türk dış politika adımlarına ilişkin değerlendirmelerini sunarken bu gerçeği her zaman dikkate almalarını sağlamış ve Kasım 2015'e kadar devam etmiştir.

Aynı zamanda, genel olarak önde gelen Rus uzmanların Türk dış politikasının analizine olan ilgisinin oldukça düşük olduğu belirtilebilir. Bu nedenle, Rus liderliği tarafından alınan kararların değerlendirilmesi, genellikle uzmanlaşmış bilim kurumlarından ve yüksek eğitim kurumlarından gelen çok dar bir uzman çemberi tarafından değerlendirilmesine sebep olmaktadır.

Bu çalışmada, yalnızca 2000'li yıllardan itibaren yayınlanmış kaynaklar içerik analizi için kullanılmıştır ve incelenen materyalin ön analizi, bahsi geçen dönemden önce neredeyse hiç yayım olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, o dönemde Rusya'nın genel olarak tam bir "dezoriente" olma süreci yaşamasıyla izah edilebilir.

Çalışmada kullanılan ilk kaynak grubu için Rusya'nın önde gelen bilimsel ve uzman toplulukları tarafından geliştirilen raporlar ve özellikle de Dış Politika ve Savunma Politikası Konseyi (DPSPK) tarafından hazırlanan raporlar seçilmiştir. Bunlar; 2012-2013 yıllarında hazırlanan "*Strateji XX*" (SVOP, 2014) ve 2016'da yayımlanan "*Rusya için Strateji. Rus dış politikası: 2010'un sonu- 2020'lerin başı*" (SVOP, 2016) ve Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü tarafından Rusya Bilimler Akademisi ve İleri Araştırmalar ve Girişimler Vakfı tarafından hazırlanan bir dizi "*Rusya ve Dünya*"(IMEMO, 2022) raporlarıdır.

Bu içerik analizi sırasında beklenmedik sonuçlara ulaşılmıştır. Bu nedenle, Rusya'nın önde gelen uzman ve analitik topluluklarından biri olan DPSPK, pratikte Türk dış politikasını uluslararası sistemde bağımsız bir faktör olarak görmemektedir.

Dolayısıyla, 2012-2013 yıllarında hazırlanan büyük ölçekli analitik geliştirme "Strateji XXI"de, dış politika faslında Türkiye'den bir kez bile bahsedilmemekte; aynı zamanda bu bölümde Afganistan, Pakistan, Libya, Irak, İran, Suriye ve diğerleri gibi ülkelerden en az bir

kez, orada yaşanan olayların Rusya için önemi bağlamında bahsedilmektedir (SVOP, 2014, 266, 269).

Rus yetkililer, Türkiye ile ilişkilere olan ilgisinin yalnızca iç gelişmelerin sonucu olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu durum kısmen uzman ve yetkililerin Rusya'nın ulusal çıkarlarına yönelik farklı algılarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Rus liderliği için Türkiye ile etkileşimin en önemli yönü, "Türk Akımı" doğalgaz boru hattı projesidir. Aynı belgede yer alan "Strateji XXI" bu projenin ortaya çıkmasından bir yıl önce, boru hattı diplomasisinin anakronizme dönüştüğünü göstermektedir (SVOP, 2014, 266, 269).

DPSPK tarafından hazırlanan 2016 belgesinde (Rusya için Strateji, Rus dış politikası: 2010'ların sonu 2020'lerin başı) (SVOP, 2016) Türkiye'den üç kez bahsedilmiştir. Belgede Türkiye kelimesi ilk geçtiğinde uzmanlar, Türkiye ile çatışmanın bir savaşa dönüşmesinin tehlikesini sadece bir kez vurgulamışlardır (SVOP, 2016). İkinci seferde ise Kasım 2015'te düşürülen Rus savaş uçağıyla ilgili ihtilafın ağırlaşması bağlamında Türkiye'nin eylemlerinin Rusya muhalifleri tarafından provokasyon amaçlı kullanılacağı bağlamında dile getirilmiştir (SVOP, 2016, 17). Üçüncü bahsetmede, yazarlar, düşürülen uçakla ilgili olaya Rus tepkisinin çok daha sert olabileceğine (zorlu eylemlere kadar) dikkat çekmişlerdir (SVOP, 2016, 21).

Tamamen Rus dış politikasının stratejik yansımasına odaklanmış olan belge, Rusya-Türkiye ilişkilerinde müteakip olumlu bir kaymaya ilişkin herhangi bir tahmin içermemekte; aynı zamanda Rusya'nın Ankara'ya yönelik tutumunda herhangi bir revizyon önerisinde de bulunmamaktadır. Tezleri birlikte yazan çok sayıda Rus uzmanın bu yaklaşımı, bu belgenin tüm bölümlerine taşımaya çalıştıkları ana genel fikirleriyle açıklanmaktadır. Girişte, Rus dış politikası için "yeni bir entelektüel dürtü ihtiyacı" (SVOP, 2016, 1) olarak adlandırılmaktadır. Türkiye ile ilişkilerde görünüşe göre, önde gelen Rus uzmanlar Rus dış politikası için yeni bir dinamiğe sahip olmayan geleneksel bir yaklaşımı gördüklerini belirtmişlerdir.

2009-2021 yılları arasında yayınlanan "Rusya ve Dünya" serisi derlemelerinin analiz sonuçlarında çok daha beklenen bir sonuç elde edilmiştir.

Böylece, analiz edilen tüm raporlarda Tablo 1'de gösterildiği gibi Türkiye'den defalarca (703 kez) bahsedilmektedir. Bununla birlikte, ABD gibi küresel aktörlerden 3692, Çin'den 3001 ve AB'den 2748 kez bahsedilmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Türkiye Hakkında Bahsedilme Sayısı

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (1)	2019 (2)	2020	2021	Toplam
Türkiye'den Bahsedilme Sayısı	21	15	171	19	21	13	43	59	62	71	15	84	79	30	703

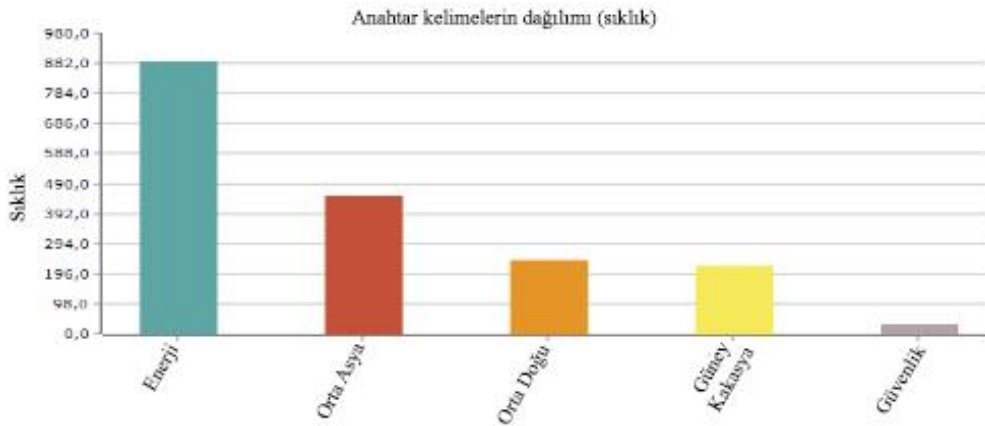
Böylece, analiz edilen tüm raporlarda Tablo 1’de gösterildiği gibi Türkiye’den defalarca (703 kez) bahsedilmektedir. Bununla birlikte, ABD gibi küresel oyuncuların /aktörlerden 3692, Çin’den 3001 ve AB’den 2748 kez bahsedilmektedir.

Bununla birlikte, çalışmamız açısından daha önemli olan niteliksel göstergelerdir. Bu göstergeler, bir dizi raporun ikincil niteliksel ve niceliksel içerik analizi yoluyla belirlenmiş olup, Türkiye kategorisine en uygun 4 konunun seçilmesiyle elde edilmiştir, bkz. Grafik 1.

Böylece, Rus uzmanlarının Türkiye’nin prizmasıyla algıladıkları en önemli konular 1) *Enerji*, 2) *Orta Asya*, 3) *Orta Doğu* ve 4) *Güney Kafkasya*’dır. Bu konular şüphesiz birbiriyle bağlantılıdır ve bunların ortak analizi uygun görünmektedir.

Enerji ile ilgili konu, Türk Akımı doğalgaz boru hattı ve Akkuyu nükleer santralının inşası gibi ortak Rus-Türk projelerinin sorularını ele almaktadır. Bu durumda Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler “durum ortaklığı” olarak değerlendirilmektedir. Raporlara da yansıyan bu durum Türkiye’nin Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerinde artan faaliyeti, Bakü- Tiflis- Ceyhan boru hattı üzerinden Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan gazının “Güney Gaz Koridoru” projesinin bir parçası olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) üzerinden artan arzıyla Ankara’ya yönelik bir girişim olarak görülmektedir. Bu tür planlar, Ankara’nın Avrasya’nın bir enerji merkezi olma niyetine tanıklık etmektedir. Bu sayede Avrupa, muhtemelen Rus gazına bir alternatifte ihtiyaç duyacak ve Orta Asya, Azerbaycan ve Doğu Akdeniz’den gaz alacaktır. Güney Kafkasya ve Orta Asya, bölgesel çatışmaların çözümüne katılım için Türkiye ile ekonomik ve askeri-teknik iş birliği açısından Rusya’nın olası etki kaybı bölgeleridir. Bu bulgu raporda, Türkiye’nin bu bölgelerde kültürel ve insani iş birliğinin, özellikle de Türk Devletleri Teşkilatı’nın faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik artan faaliyetlerine ilişkin verilerle desteklenmektedir.

Grafik 1: Türkiye Kategorisindeki Konuların Frekans Dağılımı

Ortadoğu konusu, rekabet ve etkileşim konularının yanı sıra Türkiye ve Rusya'nın Suriye, Libya ve Irak'taki çıkarlarının çakışması ve farklılaşmasıyla da kesişmektedir.

İlginçtir ki, raporda doğrudan Karadeniz Bölgesi'ne ilişkin konular neredeyse hiç vurgulanmamıştır. Bu konu sadece iki kez ele alınmaktadır. İlk seferde, NATO'nun 2016'dan itibaren Karadeniz Bölgesi'nde güçlenmesine ve Ukrayna'nın Rusya ile Türkiye arasındaki olası gerilimlerin kaynağı olarak görüldüğü vurgulanmakta; Ukrayna-Türkiye ilişkilerinden bahsederken de ikinci kez konuya değinilmektedir. Bu serideki akademik raporlarda, Türkiye'nin Ukrayna ile olan yakın ilişkilerini destekleme, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kırım konusundaki tutumu ve Kırım Tatarlarının durumu ile ilgili konulara ilişkin eksiklikler dikkat çekmektedir. Ayrıca, Kanal İstanbul Projesinin inşasıyla ilgili konuların ele alınmaması da oldukça ilginçtir.

Bu nedenle, Rusya ve Dünya rapor dizisinde, Türkiye'nin politikasına, Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerinde enerji, askeri-teknik ve kültürel-insani iş birliği alanındaki etkisinin büyümesine büyük önem verilmekte ancak bu aktiviteye entegre olmak için hiçbir önlem önerilmemektedir. Bu durum Ankara'ya karşı belirli tavizler vermeye zorlanan Rus iktidar yapılarının konumu açısından açıklanabilir ancak yukarıda da belirtildiği üzere esas neden Rus uzman topluluğunun Türkiye ile ilişkilerde temelde yeni bir yaklaşım programı geliştirmeye yönelik isteksizliğidir.

Bu içerik analizi bloğunu özetlemek gerekirse Rusya'nın uzman topluluğunun stratejik projeler geliştirirken Türkiye'ye çok az önem verdiği, küresel uzun vadeli planlar oluşturmadığı ve son 15 yıldaki politikalarını ağırlıklı olarak olumsuz değerlendirdiği sonucuna varılabilir.

3. Rus Bilimsel Çalışmalarında Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde Siyaset Algısının Analizi

Rus düşünce kuruluşları uzmanları tarafından *Türkiye'nin uluslararası politikasının* (araştırmamızın konusu olarak) yukarıdaki algısını inceledikten sonra, konuyla paralel doğrultuda Karadeniz Bölgesi'ndeki Türkiye'nin dış politikası olan ve bu çalışmanın konusuyla doğrudan ilgili olan Rusya'da uluslararası ilişkilerle ilgili akademik kuruluşların yayınları ile Rus akademisyenlerin yaklaşımlarının analizinin yapılması gerekli görülmüştür.

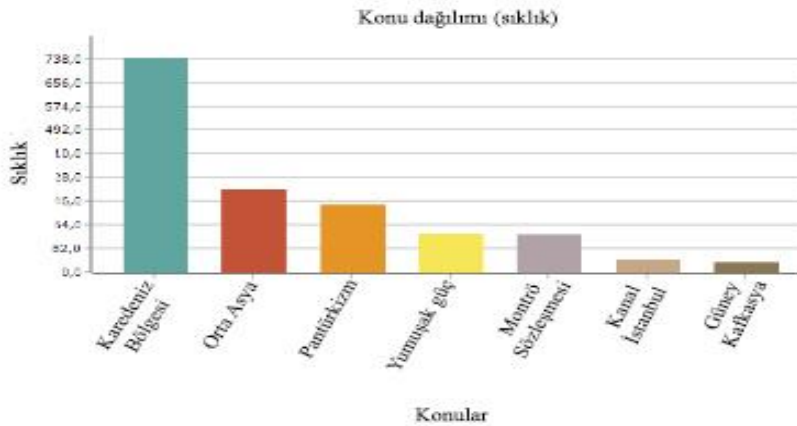
Makaleleri ararken Rusya'nın en büyük elektronik bilimsel kataloğu olan E-library'nin veri tabanı kullanılmıştır. Çalışmanın hazırlanmasında Türkiye, Rusya, dış politika anahtar kelimelerine göre birincil arama yapılmıştır. Böylece, belirtilen parametrelere göre 1309 bilimsel makale bulunmuş, bulunan makalelerin başlıkları incelenmiş ve sonra ikinci bir eleme yöntemine gidilmiştir. Böylece 2006-2021 yıllarına ait 181 yayın ele alınmıştır.

Türkiye'nin dış politikasını inşa etmek için belirli konuları ele alan bilim merkezleri, *Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (Üniversite) ve Rusya Halkların Dostluk Üniversitesi*, geleneksel olarak bu kurumlar arasında bulunmaktadır. Çalışmamızda yukarıdaki kuruluşlara ek olarak *V.İ. Vernadski adına Kırım Federal Üniversitesi, Sivastopol Devlet Üniversitesi, Kuban Devlet Üniversitesi, Ye. M. Primakov adına Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Ulusal Araştırma Enstitüsü, Güney Federal Üniversitesi, M.V. Lomonosov adına Moskova Devlet Üniversitesi* araştırmacılarının çalışmalarına da yer verilmiştir. Çalışmalarda Türk dış politikasının bireysel yönlerine dikkat çekilmiştir. Bu kurumların uzmanları çoğunlukla hem Türkiye'de meydana gelen olayları hem de Türk liderliğinin dış politika adımlarını anlamaya yönelik bilimsel makaleler yayınlamaktadır. Bu nedenle sadece Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikası ve Rusya'ya olan önemi ile ilgilenilmektedir.

Bu nedenle, metinlerin toplamının ilk analizine dayanarak, 'bottom-up' yöntemi ve daha sonra 'top-down' yöntemi kullanılarak, araştırmamız için tahsis edilen makalelerde veri dizisi araştırması kategorileri oluşturulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, belirlediğimiz görev ve hedeflerle ilgili 7 konu (kategori) belirlenmiştir (Grafik 2.).

Doğal olarak, bahsettiğimiz en büyük kategori *Karadeniz Bölgesi'dir*. Bölge, bu itibarla çalışmamızın da doğrudan konusunu oluşturmaktadır. Makalelerde temsil edilebilirlik açısından ikinci sırada yer alan kavram *Orta Asya'dır*. Daha sonra sırasıyla *Pantürkizm ve Yumuşak Güç* konularıyla, *Montrö Sözleşmesi ve Kanal İstanbul ve Güney Kafkasya* yer almaktadır.

Grafik 2: İncelenen Makalelerin Toplamında Konuların Dağılımı

Analiz edilen makalelerde, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikası genel olarak ele alınmıştır. SSCB'nin çöküşünden sonra, Türkiye'nin jeopolitik bir fırsat olarak yararlanması ve liderliğini sürekli olarak başarılı bir şekilde kurmaya yönelik bir dizi girişimde bulunması ele alınmıştır. Türkiye'nin girişimiyle kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİ) üyelerinin siyasi emellerinin büyük ölçüde farklılık gösterdiği ve tam teşekküllü ekonomik etkileşime katkıda bulunmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin bölgedeki ekonomik liderlik hedeflerinin tam olarak gerçekleştirilmediği belirtilmektedir. Türkiye tarafından 1990'ların başında Pantürkizm ideolojisine dayanan "Büyük Turan" projesinin kurulması, Ankara'nın Hazar ve Orta Asya bölgelerindeki kaynaklara erişim girişimi olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç, 21. yüzyılın ilk on yılında Türk Konseyi'nin kurulması ve daha sonra Türk Devletleri'nin örgütlenmesi ile devam etmiştir. Türkiye'nin kültürel ve insani alanda faaliyetleri, *Pantürkist* ideolojinin ilerlemesi ışığında "yumuşak güç" yaklaşımıyla ve askeri-teknik alanda iş birliğinin genişletilmesiyle Rus araştırmacılar tarafından;

1) Türkiye'nin bu bölgelerde kendi hegemonyasını kurmak için Orta Asya devletleri ile Güney Kafkasya devletlerini Rusya'nın etkisi altından çekme arzusu ve doğrudan uygulaması

2) Rusya'nın Müslüman bölgeleriyle insani ve ideolojik iş birliği şeklinde Rusya'ya doğrudan bir tehdit oluşturmanın yanı sıra Kırım Tatarlarının durumuna da dikkat çekilmesi açısından incelenmiş ve ele alınmıştır.

Makalelerde, 2000-2014 yılları arasında *Karadeniz Bölgesi'nde* Rus-Türk iş birliğinin yoğunlaşması dönemi, Türkiye'nin bölgesel bir liderlik kurma arzusu ve ABD'nin bölgede genişlemesini engelleme girişimleri ile açıklanmaktadır. 2008 Rus-Gürcü savaşı sırasında ABD gemilerinin Karadeniz'e girmesini engellemek için *Montrö Sözleşmesi'nin* kullanılması, bazı yazarların tarafından açıkça Rusya'ya destek olarak görülmektedir. Analiz edilen makalelerde, sonraki aşama Türkiye'nin Güney Kafkasya bölgesinde ilerlemesinin başlangıcı olarak görülmekte ve bunun Türkiye'nin barış girişimlerine katılımıyla gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bu durum bazı yazarlar tarafından bölgedeki çelişkilerin artışı ve çıkarların kutuplaşması olarak vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, 2020 yılında Dağlık Karabağ'daki çatışmanın yeniden başlaması da buna bir örnek olarak gösterilmiştir.

Kırım'ın Rusya'ya dönüşünden sonra Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'nde güç kazanması ve buna bağlı olarak Rusya'nın Akdeniz Bölgesi'ndeki konumunun güçlenmesi, Türkiye tarafından olumsuz algılanmakta ve bu durumu 2015 yılındaki "uçak krizi" izlemektedir. Ayrıca Türkiye, Karadeniz Bölgesi'ndeki pozisyonlarını dengelemek için Ukrayna ile aktif askeri-teknik iş birliğine başlamakta, Kırım'ın katılımını "ilhak" olarak tanımlamakta ısrar etmekte ve Kırım Tatarlarını alenen desteklemektedir. Türkiye'nin bu tür eylemleri, incelediğimiz makalelerin yazarlarına göre, Karadeniz Bölgesi'nde caydırıcılık

işlevi görmekte ve Kırım'ın katılımından sonra Rusya'nın konumunun güçlenmesini etkisiz hale getirmektedir.

Rusya'daki uzmanlar topluluğunun, Montrö Sözleşmesinin işleyişini etkileyebileceğine ve dolayısıyla Karadeniz Boğazlarının jeopolitik statüsünün Rusya'nın çıkarlarına karşıt olarak değişeceğine inandıkları bir diğer önemli konu, Kanal İstanbul'un inşasıdır. Ancak bu konunun önemi dikkate alınarak aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Karadeniz politikasına yönelik makalelerin içerik analizi, Rus bilim insanlarının değerlendirmelerinin tutarsızlığını ortaya koymaktadır. Nitekim 2000-2012 arası dönemde söz konusu uzmanlar, Türkiye'nin Karadeniz politikasına ilişkin makalelerinde olumlu bir yaklaşım içindeyken, 2014 ve 2015 uçak krizi döneminde çalışmalarında olumsuz bir yaklaşım içine girmişlerdir. Bununla birlikte özellikle enerji alanında ve bölgesel çatışmaların çözümünde durumsal iş birliğine vurgu yapmışlardır.

4. Kanal İstanbul İnşasının Rus Uzman Topluluğu Tarafından Değerlendirilmesi

Açıktır ki Rusya'nın jeopolitik çıkarları açısından İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının Montrö Sözleşmesi'nde yer alan statüleri büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle İstanbul Boğazı'na alternatif olacak ve Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayacak olan Kanal İstanbul Mega Projesinin yapımının 2011 yılında duyurulması, Rusya'nın bilim ve uzman camiasında önemli tartışmalara neden olmuştur. Bu çalışmanın konusu açısından, Rus bilimsel dergilerin ve bu konuya ayrılmış medyadaki ana yayınların ayrı bir paragrafta ele alınması çalışma için uygun görünmektedir.

Kanal İstanbul sorununa özel olarak ayrılan ilk yayınlardan biri, Rusya Dışişleri Bakanlığı Tarih ve Diplomatik Dairesi İkinci Sekreteri V. Zanina'nın tarihsel ve analitik bir makalesidir. Aynı zamanda bu konuya, siyaset bilimci İ. Starodubtsev de değinmiştir (Starodubtsev, 2011, 126, 183, 185). V. Zanina, kanalın inşasına yönelik girişimin öncelikle Türkiye'nin Montrö Sözleşmesinin verdiği yetkilere kıyasla boğazlara karşı yetkilerini genişletmeyi amaçladığı düşüncesindedir. Zanina'ya göre; "herhangi bir uluslararası anlaşmaya tabi olmayan ve denizcilikle ilgili düzenlemeleri Türk tarafının iradesine bırakan statüsü belirsiz sahip bir kanal projesine yatırım yapma riskini çok az kişi alacaktır" (Zanina, 2014, 82-94). V. Zanina, Montrö Sözleşmesi'nin uluslararası statüsünün aşınma tehlikesi, Kanal İstanbul'un yasal statüsünün belirsizliği gibi sorunlara değinerek, konunun jeopolitik yönünü incelemekle yetinmiştir. Ayrıca projenin uygulanmasında Rusya ile Türkiye arasındaki iş birliği olanaklarına da dikkat çekmiştir.

Daha sonra A.V. Boldyrev, Kanal İstanbul projesinin detaylarını analiz ettiğinde, inşaatın kendisi için ne kadar gerçekçi olduğunu netleştirebileceğine dikkat çekmiştir

(Boldyrev, 2017, 83-104). Sorunun siyasi yanı pratik alandan üstün geldiğinden, projenin ham haliyle halka sunulduğu sonucuna varmıştır. Özellikle bu durum zamanla projenin olumsuz bir “marka” haline gelmesine sebep olan çevre sorunlarıyla ilgili olmuştur. A.V. Boldyrev’e göre, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın projesinin uygulanmasının yavaşlatılmasına çevrecilerin muhalefet etmeleri sebep olmuştur.

15-16 Temmuz 2016 tarihleri arasında başarısız olan askeri darbe, projeyi yeniden canlandırmış ve uzmanların yeni koşullar altında inşaat hazırlıklarının seyrini inceledikleri bir yayın dalgasını tetiklemiştir. İ.G. Sayetov, projeye yapılan yatırımlar sayesinde zor günlerden geçen Türkiye ekonomisinin “yapay dozda adrenalin” alacağını ve kanaldan geçişten ülke bütçesine ek gelir elde edileceğini kaydetmiştir ve ona göre: “...tek ve en önemli soru, Türklerin fiziki olarak bir kanal inşa edip edemeyecekleri ve bunun için yeterli kaynağa sahip olup olmayacakları”dır (Sayetov, 2018). Bu sorun, Kanal İstanbul’un ve diğer mega projelerin kriz koşullarında Türk ekonomisi üzerindeki etkisini inceleyen G.İ. Sosnov’un makalesinde ele alınmıştır. Uzmana göre, enflasyonu kontrol altına alacak önlemlerin alınması, bütçe açığının büyümesi, liranın değer kaybetmesi Ankara’nın mega projelerini, başlangıçta planlanandan daha yavaş da olsa uygulamasına olanak sağlayacaktır (Sosnov, 2018, 187-199).

Uzmanlar, darbenin bastırılmasının Erdoğan’a en sorunlu projeleri uygulama özgürlüğü verdiği konusunda hemfikirdir. Bu arada A.V. Boldyrev, Türkiye Ulaştırma ve Denizcilik Haberleşme Bakanlığı tarafından 15 Ocak 2018 tarihinde yayınlanan hidrolik yapının güzergâhının yeterince detaylandırılmamış olmasına (Boldyrev, 2018, 120-132) ve Kanal İstanbul’un ideolojik içeriğinin tükenmesine dikkat çekmiştir (Boldyrev, 2019, 29). Yazara göre, Türk hükümetini ulusal denizcilik kurallarının yürürlüğe konmasına kadar, 1936 tarihli Montrö Konvansiyonu rejimini gelecekteki kanalda muhafaza etmeye zorlayan tehlikeli yasal bir boşluktur (Boldyrev, 2019a, 223-234). Boldyrev, çoğu askeri ve sivil Türk uzmanının Kanal İstanbul’a ilişkin tutumunun Türkiye Cumhurbaşkanı’nın çizgisinden farklı olduğunu belirtmiştir (Boldyrev, 2019d, 188-197; Boldyrev 2019b, 10-26). Rusya’da Kanal İstanbul’un inşasında maddi yardım imkânı olanağı düşüncesinde olan uzmanlar tartışırken (Zanina, 2018; Starodubtsev 2018, 2019a) A.V. Boldyrev, bu beklentinin Türkiye için kabul edilemez olduğuna işaret etmiştir. Bu durumda Rusya (varsayımsal olarak da olsa) Kanal İstanbul’daki trafik akışlarının düzenlenmesine katılabilir (Boldyrev, 2020, 271-280). Rusya Bilimler Akademisi Ye. M. Primakov adına Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Ulusal Araştırma Enstitüsü’nün uzmanları, Kanal İstanbul’un uluslararası nakliye ile su yolları kategorisine girebileceğine inanmaktadır. O zaman, 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne (Birleşmiş Milletler, 1982) göre, bu su yolu herhangi bir kısıtlama olmaksızın ticaret ve askeri geçiş için ücretsiz hale gelecektir. Raporun yazarları, ulusal düzenlemeleri boğazları tüm ulusların gemilerinin geçişine açık hale getiren Süveyş, Panama ve Kiel

kanalları ile ilgili emsallerine dayanarak vardıkları sonuçları temel almaktadırlar ancak Boldyrev, çalışmasında (Boldyrev, 2020a, 276), Türkiye'nin 1982 Sözleşmesi'ne katılımının sınırlı formatını belirleyen İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nı "uluslararasılaştırma" korkusu olduğunu öne sürerek bu görüşe karşı çıkmaktadır.

Araştırmacı A. Baranov, Kanal İstanbul'un inşasını, Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki jeopolitik çıkarlarına yönelik ciddi bir tehdit olarak görmekte ve bu da Montrö Konvansiyonu rejiminin bozulmasına ve NATO Deniz Kuvvetleri'nin Karadeniz'e sınırsız ölçekte sabitlenmesine yol açmaktadır. Yazar, Kanal İstanbul ve denizler arasındaki olası diğer karayollarının yasal düzenlemesi konusunda Montrö Sözleşmesi (Baranov, 2021, 7-13) ilkelerine dayalı olarak ikili Rus-Türk müzakerelerine duyulan ihtiyaç hakkında bir görüş bildirmektedir.

Rus uzmanlarının, kaynakların yetersizliğinin Türkiye Cumhuriyeti'nin bunu gerçekleştirmesine izin vermeyeceği inancı nedeniyle Kanal İstanbul projesine olan ilgileri sınırlıdır. Bu nedenle, birçok uzman kendilerini projenin jeopolitik sonuçlarını açıklamakla sınırlandırmaktadır (Starodubtsev, 2019c; Kulikov, 2020). Bu bağlamda, uygulamanın ilerleyişini ayrıntılı olarak izleyen ve sorunu Türk bakış açısı ile araştıran yayınlar yazarların ilgisini çekmektedir.

Özellikle A. Gabrielyan, Kanal İstanbul'un inşasının Türkiye'nin Boğaz'dan gelen ücretsiz gemi trafiğini azaltma arzusuna bağlamaktadır ve boğazların ekolojik olarak boşaltılmasına ilişkin argümanın tutarsızlığını ikna edici bir şekilde kanıtlamaktadır. Ona göre; "Türkiye için asıl sorun bu (çevre) olsaydı, Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesini çoktan hayata geçirirdi. Samsun-Ceyhan petrol boru hattı, Karadeniz boğazlarını geçerek Karadeniz'den Akdeniz'e petrol taşınmasını mümkün kılacaktır" (Gabrielyan, 2018). A. Gabrielyan, Kanal İstanbul'un inşasının arkasında Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nden vazgeçme niyetini görmemekte, kanalın faaliyete geçmesinden sonra Ankara'nın 1936 belgesinin bazı ekonomik maddelerini düzeltmek istediği yorumunu yapmaktadır (Gabrielyan, 2017). A. Gabrielyan, projenin uygulanmasının iş aşamasına geçtiğini ve kanalın tesliminin yıllara göre hesaplandığını da kaydetmiştir (Gabrielyan, 2019).

Bu arada, İ.İ. Starodubtsev, Türklerin projelerini Çin "Kuşak ve Yollar" girişimine dâhil etmeyi planladıklarını belirtmiştir. 4 Kasım 2019'da Çin'den gelen ilk tren, Çin'den Avrupa'ya Demir İpek Yolu'nu açarak Marmara Denizaltı Demiryolu Hattı üzerinden Boğaz'dan geçmiştir. Bu proje sayesinde Çin malları kısa sürede Asya, Afrika ve Avrupa ülkelerine nakledilebilir duruma gelmiştir. Uzmanlara göre, Çin girişiminin uygulanması durumunda, Boğaz'daki nakliye trafiğinde önemli bir artış yaşanacak ve bu durum Türk tarafına Boğaz'dan Kanal İstanbul'a giden nakliye trafiğini yönlendirmek için için güçlü bir fırsat verecektir" (Starodubtsev, 2018b). A. Gabrielyan gibi, İ.İ. Starodubtsev'in fikirleri de

kanalın Ankara'ya Montrö Sözleşmesi'ni kendi lehine düzeltme fırsatı vermesi ve Karadeniz'den gelen kargo akışından para almaya başlaması gerçeğine dayanmaktadır (Starodubtsev, 2018a). V.İ. Kovalyov, projenin ana "aşıl topuğu" olarak yatırımın geri dönüşüne vurgu yapmaktadır (Kovalev, 2018a). Uzmana göre, "Türk liderliği, seyrüsefer için yeni bir arter yaratmaya kararlı, bu nedenle proje, bariz zorluklarına rağmen, uygulama için iyi şanslara" sahiptir. Asıl soru, İstanbul Boğazı'ndaki şartlı olarak ücretsiz olan trafiğin, Kanal İstanbul üzerinden nasıl ücretli hale getirileceğidir (Kovalev, 2018b; Kovalev, 2018c). Kovalev'e göre Türk tarafı, gelecekteki bir işletmenin hisseleri karşılığında, halkın fonlarını toplayarak olası yatırımcıları bağış toplama fikriyle çekmeye çalışacaktır (Kovalev, 2020a; Kovalev, 2020b). Uzmanlara göre, Kanal İstanbul, her şeyden önce Türkiye Cumhurbaşkanı'nın kişisel bir imaj projesidir ve inşaatın ekonomik ve jeopolitik sonuçları hakkında sonuç elde etmek için acele etmemektedirler, ancak projenin geleceği onlara oldukça gerçek görünmektedir.

Diğer bir görüşü savunan yayınlardan, I. Starodubtseva'nın, Rusya'nın Türk tarafına olan tutumunu kesinlikle ifade etmesi gerektiğine inanan makalesini vurgulamalıyız. Starodubtseva "Ya Kanal İstanbul'un mevcut tüm yollarla engellenmesi ile motive edilmiş ve açıkça dile getirilen reddi ya da Karadeniz'in en önemli denizcilik arterinde gemi trafiğini doğrudan kontrol eden ülkelerden biri olmak için projeye doğrudan katılım olarak düşüncelerini ifade etmektedir. Böylece, ilk kez yerli bir uzman tartışmasında somut bir eylem programı önerilmiştir (Starodubtsev, 2019c). Ancak Rusya Bilimler Akademisi Akademisyeni V. Naumkin, Kanal İstanbul'la ilgili yazısında, Rusya'nın bu projenin uygulanmasına hiçbir şekilde etki edemediğini ve "x" kayıplara rağmen uzlaşma gereğini kabul etmiştir. Çoğu uzmana göre ise, Boğaziçi'ne bir alternatifin ortaya çıkmasından elde edilecek kazançlar ağır basacaktır" (Naumkin, 2021).

Medyanın tepkisine bakılırsa, Rus uzmanların çoğu, Montrö Sözleşmesinin ve boru hatlarının döşenmesinin Rus çıkarlarına (Selivanova, 2011) daha uygun olduğuna inanarak ve İstanbul Boğazı'na bir Türk alternatifi olması durumunda, Kanal İstanbul'a karşı olumsuz bir tutum sergilemektedir ve onlara göre 1936 tarihli belgenin kapsamına girmeyen Boğaz'a Türk alternatifinin ortaya çıkması durumunda kayıplar varsayımsal faydalardan (Reporter, 2018) daha ağır basacaktır. Bu konuyla alakalı başka görüşler de bulunmaktadır. Özellikle S. Hestanov, Kanal İstanbul'u, Karadeniz'e erişimi olan ülkelerin gemilerinin ücretsiz olarak geçebildiği ve geri kalan ülkelerin Türkiye'ye büyük gelirler getireceği sürece ekonomik açıdan umut verici bir proje olarak görmektedir (Boldyrev, 2020b). Bu görüş asılsız görünmektedir çünkü Türkiye, Kanal İstanbul'dan geçiş için en büyük geliri Rusya'dan bekleyebilir.

Rusya Dışişleri Bakanlığının Kanal İstanbul projesine ilişkin tutumu, mevcut uluslararası tesislerin koşulsuz önceliğine dayanmaktadır. Türk mega projesinin başladığının açıklanmasından (27 Nisan 2011) üç gün sonra, Türk gazetesi *Hürriyet*'te, "Rusya, kargo trafiğini Kanal İstanbul'a yönlendirmeyecek, Boğaziçi ve boru hatlarını kullanmakta ısrar edecek" diye bir makale yayımlanmıştır. Makalede Moskova'nın Burgaz-Dedeoğlu Trans-Balkan petrol boru hattı projesi için lobi yapacağı bildirilmiştir (Boldyrev, 2020b, 173). Aynı gün Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi V.E. İvanovski, Kanal İstanbul'un ekonomik uygunluğunu sorgulamıştır. Projenin sadece yüksek bir geçiş ücreti verildiğinde ekonomik açıdan uygun olduğunu belirtmiş ama "Boğaz'dan ücretsiz geçebiliyorsanız, neden başka bir kanaldan geçmek için para ödeyesiniz?" Sorusunu yöneltmiştir. Diplomat, boğazların uluslararası rejiminin sürdürülmesinden ve dolayısıyla Montrö Sözleşmesinde garanti altına alınan boğazlardan serbest geçişten yana konuşmuştur (Yetkin, 2011). Rusya Dışişleri Bakanlığı hattının korunması daha sonra Büyükelçi A.V. Yerkhov tarafından doğrulanmıştır. Yerkhov, Boğaz üzerinden var olan trafiğe ilişkin Montrö Sözleşmesi'nin hükümlerinin bağlayıcı niteliğine dikkat çekmiş; "Böyle büyük çaplı bir projenin hayata geçirilmesi, söz konusu olduğunda ve olursa, önemli miktarda finansal kaynak ve zaman gerektirecektir" şeklinde açıklama yapmıştır (Smirnov, 2019). Rusya'nın Kanal İstanbul'a karşı muhalefetinden vazgeçmesinin nedeni olarak Türkiye'nin planlarını hayata geçirecek mali gücüyle ilgili şüpheleri olduğu konusu gösterilebilir. Aralık 2019 sonunda A.V. Yerkhov, Murat Yetkin ile yaptığı görüşmede, *Kanal İstanbul'un Montrö Sözleşmesi'ni değiştirmemesi halinde* kanalın inşasının Türkiye'nin iç meselesi olduğunu vurgulamıştır (Safarov, 2010).

Böylece, Rus yayınlarında jeopolitik konuların yaygınlığı görülmektedir. Birçok makale aynı iddiaları tekrarlamakta ve kanalın inşa edilmesi durumunda Rusya'nın somut önlemler alma ihtiyacına dair benzer sonuçlara varmaktadır. Bu nedenle, Moskovskiy Komsomolets gazetesinde İ. Starodubtsev'in yazdığı "NATO Gemileri İçin Yeni Bir Yol Açılabilir" (Starodubtsev, 2019b) başlıklı makalenin geniş bir yankıya (200 bin görüntüleme) neden olması şaşırtıcı değildir. Görünen o ki buradaki mesele, yalnızca Rus uzman camiasının çoğunluğunun Türkiye'nin yüzyılın en iddialı projelerinden birini "yapamayacağına" dair düşüncesi değildir. Nihayetinde herhangi bir projenin kaderini belirleyen şey paradır. Bu düşünceden yola çıkarak söyleyebiliriz ki jeopolitik meselenin kendisi daha kazançlı olmaktadır. Bu bağlamda, en umut verici durumun SC23'ün ekonomik bileşenini (özellikle yatırım sorununu) izleyen çalışmalardır. Kanal İstanbul'un geleceği buna bağlı olduğu düşünülmektedir. Böylece, Montrö Sözleşmesinin Kanal İstanbul'un belirsiz yasal statüsüyle aşınması korkusu, bu mega projenin ekonomik uygunluğuna dair şüpheler ve jeopolitik riskler Rus uzman çevresinde kesin bir fikir birliği yaratmaktadır. Aynı zamanda Türk gazetelerinde

hâkim olan çevresel bileşen Rus yayınlarında karşılık bulamamaktadır. Dahası, bazı Rus medyası çevresel risklerin tehlikesini abartılı olarak görmektedir.

Rus yayınlarında, dış politika yönü, sorunun diğer yönlerinden oldukça baskındır. Projenin finansal detaylarını göz ardı etmek kanalın inşasının jeopolitik sonuçları hakkında genellikle yanlış düşünülmüş sonuçlara yol açabilmektedir. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ni NATO deniz kuvvetleri için kolayca erişilebilir kılmak adına Montrö Sözleşmesi'nden vazgeçme niyeti hakkında görüşler dile getirilmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın da kanalın inşasına katılması ihtimali tartışılmaktadır.

5. 2014 Yılından Sonra Türkiye'nin Kırım Sorununa Yaklaşımının Rus Bilimsel Makaleleri Üzerinden Algılanması

2014 yılında, Kırım'ın Rusya'ya katılmasının ardından, bölgedeki siyasi, sosyal ve ekonomik durum büyük ölçüde değişmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin rolü de oldukça önemli olmuştur. Konuya ilişkin olarak Rusya'da yapılan araştırmalar, Türkiye'nin Kırım konusunda artan ilgisine işaret etmektedir.

Bu makalelerin genel tematik yönelimleri Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkiler ile Kırım'da yaşanan siyasi olaylar ve etkileriyle ilgilidir. Makalelerde, Kırım'ın Rusya'ya yeniden katılması ve Türkiye'nin bu süreçteki rolü, Kırım'daki etnik gruplar arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin bölgesel politikaları ve bölgedeki diğer ülkelerle ilişkileri gibi konuları ele alınmaktadır. Makalelerde ayrıca Türkiye'nin Kırım Tatarlarına verdiği destek ve etnik politikaları da ele alınmaktadır. Ortak noktaları, Türkiye'nin Kırım konusundaki çıkarları ve politikaları, Kırım'daki etnik gruplar arasındaki çatışmalar, Türkiye'nin bölgesel politikaları ve Rusya-Türkiye ilişkilerindeki değişimlerdir.

Kolesnikov'un "Kırım'ın Rusya'ya dönüşünün jeopolitik yönü: Rusya ve Türkiye'den bir bakış açısı" (Kolesnikov, 2015, 112) adlı makalesi, Kırım'ın Rusya'ya yeniden katılmasının Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilere olan etkisini incelemektedir. Makalede, Kırım'ın stratejik konumu ve jeopolitik önemi, Rusya ve Türkiye'nin tarihi ilişkileri, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sürecindeki olaylar ve Türkiye'nin tepkisi ele alınmaktadır. Ayrıca, makalede Rusya-Türkiye ilişkilerinin, özellikle enerji alanında, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sonrasında nasıl etkilendiği ve gelecekte nasıl etkilenebileceği de tartışılmaktadır. Makale, Kırım'ın Rusya'ya ilhakının Türkiye açısından bir tehdit olarak algılandığını ve bu durumun Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görülebileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, makalede Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde stratejik çıkarlarının Kırım konusundan daha önce geldiği ve Türkiye'nin bu konuda herhangi bir askeri müdahalede bulunmadığı vurgulanmaktadır. Makalede ayrıca, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sonrasında Rusya

ve Türkiye arasında enerji alanında bir işbirliği olasılığının arttığı, ancak bu işbirliğinin birçok zorluğu da beraberinde getirdiği ifade edilmektedir. Özellikle Türkiye'nin enerji ithalatında Rusya'ya bağımlılığının azaltılması hedefiyle başlattığı alternatif enerji projeleri, Rusya'nın Türkiye'ye olan enerji ihracatı açısından bir tehdit olarak görülebilmektedir.

Sonuç olarak, makale, Kırım'ın Rusya'ya ilhakının Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilere olan etkisini, özellikle enerji alanında olası işbirliği ve rekabet bağlamında, ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır.

“Kırım Tatar meselesinin Türk elitinin çıkarları bağlamında etno-politik mobilizasyonu” (Grigoryan 2020, 178-182) başlıklı makalede, yazarlar Türkiye'nin Kırım politikasını etkileyen faktörleri analiz etmektedir. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım Tatarlarını desteklemesinin, Karadeniz Bölgesi'ndeki etkisini sürdürme arzusundan ve Rusya'nın bölgedeki pozisyonunu güçlendirmesini engelleme çabasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım politikasının Türkiye-Rusya ilişkilerinde artan gerilimlere yol açabileceğini savunmaktadır.

“Kırım Cumhuriyeti'ndeki Bölgesel Siyasi Süreçler Üzerinde Türkiye'nin Etkisi: Yapıcı Analiz (Korobov & Smetannikov, 2015, 24-33) isimli makale, Türkiye'nin Kırım'daki siyasi ve ekonomik etkisine odaklanmaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım'daki politikalarını analiz ederken, Kırım'daki Rus-Türk rekabetinin bir sonucu olarak Türkiye'nin bölgedeki etkisinin arttığını belirtmektedirler. Makale, Türkiye'nin Kırım'da işbirliği fırsatlarını değerlendirme stratejileri, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına yönelik politikaları, Kırım Tatarlarının Türkiye ile olan bağları ve Türkiye'nin Kırım'daki ekonomik yatırımları gibi konuları ele almaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım'daki etkisinin artmasıyla birlikte, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik politikalarının değişebileceğine ve bölgedeki siyasi dengelerin yeniden şekillenebileceğine dair bir dizi öngöründe bulunmaktadır.

"Rus-Türk İlişkilerinin Kırım Boyutu: “Yumuşak” ve “Sert” Güç Faktörleri” (İrkhin ve Demeshko, 2019, 37-49) başlıklı makalede Kırım faktörünün Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynadığına vurgu yapılmaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım'da yürüttüğü projelerin incelenmesi sonucunda, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik çıkarlarına dair belirgin hedefleri olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çıkarlar arasında deniz ticareti, enerji kaynaklarına erişim, ticaret ve yatırım fırsatları gibi ekonomik faktörler, ayrıca askeri ve güvenlik açısından Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu dengeleme çabaları da yer almaktadır. Yazarlar ayrıca, Türkiye'nin Kırım Tatarları ile ilişkilerine de dikkat çekmişlerdir. Kırım Tatarları, Türkiye'nin etnik, kültürel ve tarihi bir yakınlık hissettiği bir grup olarak öne çıkmaktadır. Yazarlara göre; Türkiye, Kırım Tatarlarına yönelik destek politikaları ile Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu dengelemeyi amaçlamakta ve Kırım Tatarlarının haklarına saygı göstermek için çaba sarf etmektedir. Makalede, Türkiye'nin Kırım faktörünü kullanarak

Rusya'ya karşı "sert" ve "yumuşak" çatışma stratejileri uyguladığına dair bir değerlendirme yapılmaktadır. Kırım faktörünün Türkiye-Rusya ilişkilerinin geleceğini de etkileyeceği vurgulanmaktadır. Genel olarak, bu makale Türkiye'nin Kırım faktörü ile Rusya ile ilişkilerindeki stratejilerine ve Kırım Tatarlarına yönelik politikalarına odaklanmaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik çıkarlarını göz önünde bulundurarak Kırım'da faaliyet göstermeye devam edeceğini belirtmişlerdir. Ancak yazarlar, Türkiye'nin bu stratejilerinin Rusya ile ilişkilerinin geleceği üzerinde belirleyici bir etkisi olacağına dair endişelerini de dile getirmişlerdir.

Demeshko ve İrkhin'in "2014 Sonrası Türkiye ve Ukrayna'nın Dış Politika Kursunda Kırım Tatar Meselesinin Kullanımı" (Demeshko & İrkhin, 2022, 755-770) başlıklı makalesi Türk ve Ukrayna dış politikasındaki Kırım Tatar meselesinin rolünü araştırmaktadır. Bu makale, Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna'nın Kırım Tatar sorununu dış politika aracı olarak nasıl kullandığını analiz etmektedir. Yazarlar, Kırım'ın ilhakından sonra Türkiye ve Ukrayna'nın Kırım Tatarlarına desteklerini artırdığını ve bu desteği dış politika aracı olarak kullandıklarını belirtmektedir. Makalede, Kırım Tatarlarına verilen desteklerin sadece insani bir boyutu olmadığı, aynı zamanda Türkiye ve Ukrayna'nın ulusal güvenlik çıkarlarına da hizmet ettiği vurgulanmaktadır.

Yazarlar, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına desteğinin, Türkiye'nin Kırım'ın Rusya'ya katılımını uluslararası alanda kınaması ve Rusya'ya karşı bölgedeki nüfuzunu artırması açısından önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca yazarlar, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına yönelik desteğinin Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik çıkarlarını da yansıttığını ifade etmişlerdir. Ukrayna'nın Kırım Tatarlarına desteği için ise, Ukrayna'nın Kırım Tatarları üzerinden Rusya'ya karşı uluslararası toplumda kamuoyu desteği sağlamayı amaçladığına işaret etmişlerdir.

Makalede, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına verdiği desteğin Rusya ile ilişkileri olumsuz etkileyebileceği de vurgulanmaktadır. Rusya, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına verdiği desteği eleştirmekte ve Türkiye'nin bu konuda aktif rol oynamasını engellemeye çalışmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına verdiği desteğin, Rusya ile olan ilişkilerini olumsuz etkileyebileceği ve Türkiye'nin Rusya ile olan ticari ve siyasi ilişkilerinde bir kısım gerginliğe neden olabileceği belirtilmektedir.

"Kırım Cumhuriyeti'nin Bilgi Alanındaki Süreçlerinde Türkiye'nin İdeolojik ve Değerlerine Dayalı Etkisi"(Avatkov & Krylov, 2023, 84-93) başlıklı makalede, Türkiye'nin Kırım'ı destekleme politikaları ve Kırım Tatarlarına yönelik yardım çabaları ele alınmaktadır. Bu politikaların amacının Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılması ve Rusya'ya katılmasıyla ilgili durumu kınamak olduğu belirtilmektedir. Makale, Türkiye'nin Kırım'daki etkisinin bilgi alanında yoğunlaştığına dikkat çekmektedir. Yazara göre; Türkiye'nin Kırım Tatarlarının

hakları konusundaki tutumu ve Kırım Tatarlarının Türkiye ile olan bağları, Türk hükümetinin Kırım'daki birçok konuda etkili olmasını sağlamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin medya ve internet alanındaki etkisi de incelenmiştir. Makalede, Türkiye'nin Kırım'da bazı haber siteleri ve sosyal medya platformları üzerinden propaganda yaptığı iddia edilmektedir.

Son olarak, makale Türkiye'nin Kırım Cumhuriyeti'ndeki etkisi ile ilgili bazı sonuçlar çıkarmaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım'da artan etkisinin Rusya ile ilişkileri gerdiğini ve Türkiye'nin bölgedeki jeopolitik konumunu güçlendirdiğini belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına yardımı, Türkiye'nin bölgede daha olumlu bir imaj kazanmasına yardımcı olmuştur. Ancak, yazarlar aynı zamanda, Türkiye'nin Kırım'ın statüsü üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu ve Rusya'nın bölgedeki üstünlüğünün devam ettiğini belirtmektedir.

Uznarodov tarafından kaleme alınan makalede (Uznarodov, 2022, 251-259), Türkiye Cumhuriyeti'nin Kırım Yarımadası üzerindeki dış politikası incelenmektedir. Makale, Türkiye'nin Kırım'daki varlığı ve faaliyetlerinin, Rusya-Türkiye ilişkilerine ve bölgedeki siyasi duruma olan etkisine odaklanmaktadır.

Yazar, Türkiye'nin Kırım'ı ele almasının sebeplerini, bölgedeki tarihi, coğrafi, jeopolitik ve ekonomik faktörlere bağlı olarak açıklamaktadır. Yazar, Türkiye'nin Kırım'daki varlığının, Rusya-Türkiye ilişkilerine nasıl etki ettiğini de ele almaktadır.

Makale, Türkiye'nin Kırım'da yürüttüğü faaliyetler hakkında da bilgi vermektedir. Yazar, Türkiye'nin Kırım'daki Türk azınlığa destek verdiğini ve bölgedeki Türk kültürünün korunmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Kırım'da yatırımlar yaptığı, ticari ilişkiler kurduğu ve Kırım Tatarlarına yardım ettiği de vurgulanmaktadır. Makale, Türkiye'nin Kırım'daki faaliyetlerinin bölgedeki siyasi duruma olan etkisine de değinmektedir. Yazar, Türkiye'nin Kırım'da yürüttüğü politikanın, bölgedeki dengeyi etkileyebileceğini ve Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu azaltabileceğini belirtmektedir.

Genel olarak, seçilen makaleler Türkiye'nin Kırım Tatarları meselesi üzerindeki politikasının ve Rus-Türk ilişkilerine etkisinin karmaşık ve çok boyutlu olduğunu vurgulamaktadır. Bazı yazarlar Türkiye'nin yaklaşımının Kırım Tatarlarını desteklemeye yönelik yapıcı olduğunu savunurken, diğerleri ise Rusya ile gerilimlerin artmasına neden olabileceğini öne sürmektedirler. Ancak, tüm yazarlar Türkiye'nin bölgedeki varlığının ulusal çıkarları ve Karadeniz Bölgesi'ndeki etkisini sürdürme isteği tarafından yönlendirildiği konusunda hemfikirdirler.

6. Karadeniz Bölgesi'nin ve Türkiye Politikasının Öneminin Rusya Federasyonu'nun Devlet Düzeyinde Değerlendirilmesi

Devletin belirli bir konudaki konumunu açıklığa kavuşturmak için öncelikle araştırmamızın bir parçası olarak dış politika doktrinleri, kavramları ve stratejileri olan temel devlet belgelerine başvurmak gerekmiştir. Özellikle bu belgelerde devletin dış politikasının genel ilkeleri ve dünya jeopolitik sürecine ilişkin devlet algısı dikkate alınmaktadır. Bu tür belgeler arasında, incelenmekte olan konu çerçevesinde çalışma kapsamında en önemli olanlar şunlardır:

Rusya Federasyonu'nun 2015 tarihli denizcilik doktrini (Morskaya, 2015); 2017'den 2030'a kadar olan dönem için denizcilik faaliyetleri alanında Rusya Federasyonu devlet politikasının temelleri (Temeller-2030) (Osnoy, 2017); Rusya Federasyonu'nun askeri doktrini (Voennaya, 2015); Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi (Ukaz Prezidenta); Rusya Federasyonu'nun dış politikası konsepti (Konseptsiya, 2016).

Rusya Federasyonu'nun temel belgelerinde Türkiye ve Karadeniz Bölgesi'nin temsilini analiz etmek için öncelikle 2 ana analiz kategorisi belirlenmiştir. Geniş anlamda alman ve *Karadeniz-Hazar bölgesi* olarak adlandırılan bu kategoriler Karadeniz Bölgesi ve *Türkiye'dir*. İçerik analizi yapıldıktan sonra, ana kategorilerle doğrudan ilişkili olan *Kırım* ve *KEİ* olmak üzere iki küçük kategori daha tespit edilmiştir. Bu kategorilerin analiz edilen belgelerdeki dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında, ilk dikkat çeken şey, analizimizin ana kategorilerinden biri olan *Türkiye'nin* belgelerde yer almamasıdır. Türkiye'nin bu belgelerdeki varlığı dolaylı olarak *Karadeniz Bölgesi'nde* bir "ortak" ve KEİ üyesi olarak tanımlanabilir, ayrıca incelenen materyalde sadece bir kez bahsi geçmiştir (Konseptsiya,2016, 24).

Tablo 2: Karadeniz Bölgesi'nin ve Türkiye'nin Rusya Federasyonu'nun Temel Belgelerinde Temsil Edilmesi

Belge Adı	Analiz Kategorisi (Toplam Bahis Sayısı)			
	Karadeniz-Hazar Bölgesi (24)	Kırım (10)	KEİ (1)	Türkiye (0)
Rusya Federasyonu'nun denizcilik doktrini	19	9	0	0
Temeller-2030	3	1	0	0
Rusya Federasyonu'nun askeri doktrini	0	0	0	0
Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi	0	0	0	0
R. Federas.'nun dış politikası konsepti	2	0	1	0

Denizcilik Doktrini'ne göre, "Kara ve Azak Denizlerinde, ulusal denizcilik politikasının temeli, Rusya Federasyonu'nun stratejik konumlarının hızlandırılmış restorasyonu ve kapsamlı güçlendirilmesi, bölgede barış ve istikrarın korunmasıdır". Aynı

zamanda Moskova, Atlantik bölgesindeki uluslararası yasal düzenlemelerin kusurlu olduğuna ve dünyanın farklı yerlerinde, Karadeniz dâhil, iyileştirme ihtiyacından doğan tutumlarına dayanarak, NATO'nun askeri altyapısının Rusya sınırlarına ilerlemesini kabul edilemez görmektedir (örneğin, Kerç Boğazı'ndan bahsedilir). Belge metninde, Rusya'nın toprakları üzerindeki egemenliği ve ekonomik kalkınma planları bağlamında ele alınan Kırım'a çok dikkat edilmiştir. Altyapının geliştirilmesine ek olarak "Kırım limanları ve Azak-Karadeniz havzasının Akdeniz seyir rotalarına bağlanması ve uluslararası ölçekte çok işlevli rekreasyon komplekslerinin geliştirilmesi" gibi bir konuya özel önem verilmektedir. Bu fikir, Akdeniz için Ulusal Denizcilik Politikasının görevlerinde de yer aldığı için metinde iki kez tekrarlanmıştır.

"Temeller-2030"da uluslararası güvenlik zorlukları ve Rusya Federasyonu'nun askeri güvenliğine yönelik tehditler bağlamında ABD'nin geliştirdiği "küresel saldırı" kavramına dikkat çekilmiştir. Rusya, stratejik nükleer kuvvetlere ve genel amaçlı deniz kuvvetlerine sahip kendi donanmasını "küresel saldırıyı" kontrol altına almak ve dengelemek için bir araç olarak görmektedir. Dünyanın en güçlü ikinci filosunu korumak için Rusya, 2025'ten sonra denizaltı ve yüzey kuvvetlerini çeşitli amaçlarla hipersonik füzeler ve robotik araçlarla donatmayı ve ayrıca bir deniz uçak gemisi kompleksi oluşturmayı planlamaktadır. Çeşitli değerlendirmelere göre, ülkeye bölgesel üstünlük sağlayan noktanın *Karadeniz Bölgesi'ndeki* Rus kuvvetlerinin hava tedariki konusunda olduğu tahmin edilmektedir. Genel olarak, belgenin analizi, *Karadeniz'e* ve bölgeye ilişkin konulara özel önem verilmediğini göstermektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile formüle edilen Rus amaç ve hedefleri küreseldir ve uluslararası hukuk çerçevesinde dünya okyanuslarında Rus etkisini geliştirirken doğrudan Rusya'ya yönelik tehditleri önlemeyi amaçlamaktadır.

Daha genel belgelerde, Karadeniz Bölgesi'ne nispeten daha az yer verilmektedir. Bu nedenle Rusya'nın 2015 Ulusal Güvenlik Stratejisinden bahsedilmemektedir. Bunun istisnası, Batı'nın Avrasya'daki entegrasyon süreçlerine karşı muhalefeti bağlamında belirtilen Ukrayna meselesidir.

2014 Rusya Federasyonu Askeri Doktrini'nde (Askeri Doktrin), Rusya'nın çatışmaları caydırma ve önleme konusundaki temel görevleri açısından, toplu güvenlik sisteminin güçlendirilmesine ilişkin bir madde bulunmaktadır (Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Bağımsız Devletler Topluluğu, Şanghay İşbirliği Örgütü). Burada diğer şeylerin yanı sıra ortak savunma ve güvenliğin sağlanması amacıyla Abhazya ve Güney Osetya ile etkileşimden bahsedilmektedir.

2018 Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptinde, Karadeniz ile ilgili münferit meselelerle ilgili olarak Rusya, ihtilafların siyasi ve diplomatik bir şekilde çözülmesini savunmuştur. Moskova, Moldova'nın egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve Transdinyester'in

özel statüsüne saygı duyarak Transdinyester sorununun çözümüne, Abhazya ve Güney Osetya'nın oluşumu ve gelişimine daha fazla yardımla Gürcistan ile ilişkilerin normalleşmesine de katkı sağlamaktadır. Dış Politika Konsepti'ne göre, "Rusya'nın Karadeniz ve Hazar bölgelerindeki ortaklarla etkileşim kurma yaklaşımları, KEİ Tüzüğü'nün amaç ve ilkelerini dikkate alarak ve beş Hazar devletinin iş birliği mekanizmasını toplu olarak aldıkları kararlar temelinde güçlendirme ihtiyacı dikkate alınarak inşa edilecektir".

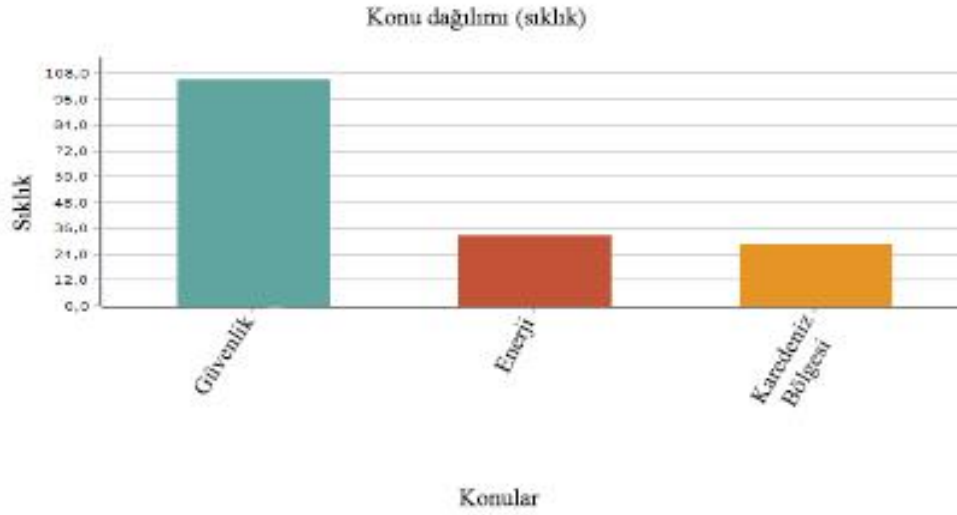
Böylece, Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki iş birliğine yönelik stratejik ilgisinin yetersizliğinden bahsedebiliriz. Blackseaför örgütü fiilen sona erdiğinden beri, bölge ülkeleri arasındaki iş birliği de önemli ölçüde azalmıştır (Mamedov & Pylova, 2019). Sonuç olarak, bölge devletlerinin ve NATO üye devletlerinin Rusya'nın katılımı olmadan ortak tatbikatları için emsaller, giderek daha sık ortaya çıkmaya başlamıştır. Rusya, son yıllarda Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan zorluklarını göz ardı etmiş ve bölgeyi etkileme konusunda her geçen yıl NATO'ya giderek daha fazla kaybetmiştir.

Analiz edilen bölgenin en etkili aktörlerinden biri Türkiye olmasına rağmen, bu bağlamda Türkiye'den söz edilmemesi büyük bir şaşkınlığa neden olmaktadır. Rusya'nın bölgedeki güvenliği destekleyecek ilişkilerin stratejik unsurları üzerinde (geçici iş birliği yerine) çalışmaya başlaması gereken taraf Türkiye'dir. Durumun mevcut çatışmaların şiddetli bir şekilde artmasına ve çözülmesine yol açmaması için önleyici tedbirler alınmalıdır. Ayrıca, Türkiye'nin bu blokta bulunan üyeliğine rağmen birincil bölgesel aktör olarak, NATO'nun genişlemesini engellemek için Rusya gibi ilgisiz kalmayı tercih ettiği görülmektedir.

Türk dış politikasının, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde stratejik anlayışının olmaması, bu politikanın belirli bir algısının bulunması, yine de devletler arasındaki ikili ilişkilerin inşasında ortaya çıkan pratik düzeyde varlığını ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle, çalışmamızın amaçlarından biri olan Türkiye'nin devlet düzeyindeki politikasına ilişkin algıyı belirlemeye dönersek, Rusya'nın Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Rusya büyükelçileri ve başkonsoloslarının yazılı röportajlarını, makalelerini Rusya Dışişleri Bakanlığının Rus-Türk ilişkilerine ilişkin temsilcilerin de verilerini dikkate alarak içerik analizi yönteminin kullanılması uygun olacaktır.

Analiz sırasında, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığının resmî web sitesinde sunulan veriler (röportaj ve makale materyalleri) kullanılmıştır (RF Dışişleri). Çalışmanın sonuçlarına dayanarak, Grafik 3'te gösterilen ve analiz edilen materyalde en çok bahsedilen üç konu belirlenmiştir.

Grafik 3: Türkiye’de Rusya Dışişleri Bakanlığı Temsilcileriyle Yapılan Röportajlarda ve Makalelerde En Çok Bahsedilen Konuların Dağılımı

Tablo 3 incelendiğinde tüm röportajların ve makalelerin Rus-Türk ilişkileri konusuna ayrıldığını, dolayısıyla herhangi bir ön veri indirgemesine gerek olmadığını belirtmekte fayda vardır. Yukarıda da görüldüğü gibi Rusya-Türkiye ilişkilerinde en önemli konular *Güvenlik*, *Enerji* ve *Karadeniz Bölgesi* olmuştur. Doğal olarak, bu konular bazen birbirleriyle bir araya gelerek Tablo 3’te gösterildiği gibi karşılıklı olarak kesişmektedir.

Tablo 3: Konuların Sayıya Göre Dağılımı ve Onların Kesişimi

Konu	Güvenlik	Karadeniz Bölgesi	Enerji
Güvenlik	63	1	2
Karadeniz Bölgesi	1	19	0
Enerji	2	0	28

Böylece güvenlik bloğunda Güney Kafkasya ve Suriye yönündeki çatışmaların çözümüne ilişkin konular ele alınmaktadır. Enerji konusu Akkuyu Nükleer Santrali, Mavi ve Türk Akımı gaz hatları ve TANAP doğalgaz boru hatları gibi Rus-Türk enerji projelerini kapsamaktadır. Bu konular doğrudan Karadeniz Bölgesi’yle bağlantılıdır çünkü doğalgaz boru hatlarından ikisi Karadeniz’den geçerken, Güney Kafkasya ise jeopolitik olarak Karadeniz Bölgesi’ne aittir.

Bununla birlikte, araştırmanın asıl amacı, Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcilerinin Türkiye politikasının bu yönlere göre verdiği değerlendirmelerdir. Bu görevden hareketle,

anahtar kelimeler seçilerek, Tablo 4’te sunulan, Türkiye’nin bu alanlardaki faaliyetleri çerçevesindeki politikasına ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmelerinin belirlenmesine olanak sağlayan 2 kategori oluşturulmuştur.

Tablo 4: Röportaj ve Makalelerin Analizine Dayalı Türk Politikası Değerlendirmeleri

Kategori	Güvenlik	Enerji	Karadeniz Bölgesi
Olumlu Değerlendirme	15	7	8
Olumsuz Değerlendirme	2	1	2

Muhtemelen diplomatik yaklaşımın özelliklerinden dolayı, olumlu değerlendirmelerin olumsuz olanlardan birkaç kat daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Rusya ile ortak enerji projelerine katılması, uluslararası kuruluşlarla etkileşimi, askeri-teknik iş birliği (S 400’ün satın alınması), hükümetler arası ve eğitimsel-kültürel iş birliğinin yanı sıra Rusya ile Karadeniz politikasına ilişkin karşılıklı anlayış olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Olumsuz değerlendirmelerden bahsetmişken, Rus ve Türk tarafının Suriye meselesine yaklaşımındaki çelişkileri ve Türk tarafının adımlarının Rus makamları tarafından “arkadan darbe” olarak nitelendirildiği bir “uçak krizi” sırasında Türkiye’nin davranışını vurgulayabiliriz. İlginçtir ki en önemli konunun, yani “Türk dünyası” projesinin Türkiye tarafından tam anlamıyla uygulanması konusuna sadece bir kez değinilmiş ve şovenist eğilimlere belirsiz bir gönderme olarak olumsuz bir şekilde nitelendirilmiştir. Bu sorunun, Rusya için daha derin bir anlam içerdiği açısından ele alınmadığı, kendi özel çıkarları bölgesinde etkisinin kademeli olarak kaybedildiği belirtilmelidir.

Böylelikle, Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ndeki politika algısının Rusya’daki otoriteler tarafından analizi, Rusya’nın Karadeniz Bölgesi’ndeki etkileşimle ilgili temel gelişmelerden tamamen yoksun olduğunu ve bunun sonucunda bu bölgedeki Türk dış politikasının stratejik anlayışının tamamen eksik olduğunu görmekteyiz. Bu durum, Rusya için geniş kapsamlı olumsuz jeopolitik sonuçlarla dolu olduğunu göstermektedir. Pratik düzeyde, enerji konularında ve askeri-teknik alanda durumsal iş birliğine dikkat edilmektedir.

7. Sonuç

Rus uzmanların raporlarında, Türkiye’nin politikasına, Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerinde enerji, askeri-teknik ve kültürel-insani iş birliği alanındaki etkisinin artmasına vurgu yapılmaktadır. Ancak, Rus uzman topluluğunun Türkiye ile ilişkilerde temelde yeni bir yaklaşım programı geliştirmeye odaklanmasıyla açıklanan bu faaliyeti etkisiz hale getirmek için hiçbir önlem önerilmemektedir.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk politikasına ilişkin makalelerin analizinde, Rus bilim insanları tarafından 2000'li yıllardan 2012'ye kadar olan etkileşim dönemi olumlu bir şekilde belirtilip nitelendirilirken 2014'ten 2015'e kadar olan dönem son derece olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Rus araştırmacılar tarafından Türkiye'nin kültürel ve insani alandaki faaliyetleri, Pantürkist ideolojinin ilerlemesi ışığında "yumuşak güç" yaklaşımı ve askeri-teknik alanda iş birliğinin genişlemesi;

1) Türkiye'nin Orta Asya ülkelerini ve Güney Kafkasya ülkelerini Rusya'nın etkisinden çıkarması ve bu bölgelerde kendi hegemonyasını kurmak amacıyla doğrudan uygulanması

2) Rusya'nın Müslüman bölgeleriyle insani ve ideolojik iş birliği şeklinde Rusya'ya doğrudan bir tehdit oluşturmanın yanı sıra Kırım Tatarlarının durumuna da dikkatle yönelmesi olarak incelenmektedir.

Kanal İstanbul'un inşası ile ilgili Rus yayınlarına, Montrö Sözleşmesi'nin "erozyonunun" olası sonuçları ve Rusya ile ilişkili riskleri tartışan jeopolitik yayınlar hâkimdir. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ni NATO deniz kuvvetleri için kolayca erişilebilir kılmak için Montrö Sözleşmesi'nden vazgeçme niyeti hakkında görüşler dile getirilmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın da kanalın inşasına katılması ihtimali tartışılmaktadır.

Rusya'nın temel dış politika belgelerinin analizi, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikasının stratejik olarak ele alınmasının neredeyse tamamen yokluğunu ve enerji konularında ve askeri-teknik alanda durumsal iş birliğinin pratik düzeyde olduğunu göstermektedir. Burada Türkiye'nin dış politikasının ideolojik bileşeninde tam bir dikkat eksikliği olduğu belirtilebilir. Bu meseleyi görmezden gelmenin Rusya için acı verici jeopolitik sonuçlara yol açabileceği düşünülmektedir (Orta Asya ve Güney Kafkasya'da tamamen nüfus kaybı).

Ancak Rus makamlarının bu davranışı şu şekilde açıklanabilir: Rusya Federasyonu'nun mevcut yönetiminin varoluşsal bir karaktere sahip olduğu büyük Batı'yla olan çatışmada, son yıllarda birtakım Batılı ülkelerle (özellikle ABD ve Fransa) ilişkileri de karmaşık hale gelen Ankara ile durumsal ortaklık büyük önem kazanmıştır. Bu nedenle Moskova, 2015-2016 "uçak krizi"nin ardından Türkiye ile varlığı kesinlikle sır olmayan ciddi anlaşmazlıkların bulunmasına rağmen, Ankara ile ilişkileri stratejik ortaklık düzeyinde sürdürmeye ve Türkiye'nin Bölgedeki rolünün NATO'nun potansiyel bir Sovyet karşıtı koçu statüsüne indirildiği Soğuk Savaş zamanlarının davranışlarına geri dönmemesi için kışkırtmamaya çalışmaktadır.

Bu paradigmada, örneğin Rus ve Türk taraflarının Güney Kafkasya'daki etkileşimi, başta Karabağ meselesi olmak üzere, Rusya Federasyonu'nun Ankara'nın menfaatlerini hesaba katmak zorunda kaldığı karmaşık bir oyunun birçok unsurundan biri olarak hizmet etmektedir. Suriye'de koordinasyon veya Türkiye'nin Ukrayna krizine karşı ılımlı tutumu gibi diğer konularda da ikincisinden taviz verme fırsatını korumayı amaçlamaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu dinamiği, Türkiye ve Rusya'nın 2015 krizini aşarak kısa sürede normalleşme sürecini kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte Türkiye ve Rusya dış politikalarının dayandığı temel ilkeler ve iki ülkenin yaşamsal çıkarları çatıştığında, “durumsal” iş birliğinin bir kenara bırakılabildiği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Avatkov, V. A., & Krylov, D. S. (2023). Ideyno-tsenostnoe vozdeystvie Turtsii na protsessy v informatsionnom prostranstve Respubliki Krym. *Rossiya: obshchestvo, politika, istoriya*, 5(5), 84-93.
- Baranov, A. V. (2021). Kanal “Stambul” V Sisteme Riskov Natsional’noi Bezopasnosti Rossii V Chernomorsko-Sredizemnomorskome Regione. *Mir posle pandemii Covid-19: Politika, bezopasnost’, ekonomika I kul’tura-prognozy budushchego cherez prizmu nastoyashchego*, 7-13.
- Birleşmiş Milletler web sitesi. (1982). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <https://www.un.org/ru/law/lawsea/convention.shtml>
- Boldyrev, A. V. (2013). Osnovnye napravleniya rossiisko-turetskikh otnoshenii v Chernomorskom regione v 2002 – 2012 gg. Rossiisko-turetskie otnosheniya: 2002 – 2012 gody (materialy Kruglogo stola, g. Moskva, 4 aprelya 2013 goda). M.: MGIMO – Universitet.
- Boldyrev, A. V. (2017). Proekt Stambul’skogo kanala: politika, ekonomika, ekologiya (2011–2015). In N. YU. Ul’chenko vd. (Ed.), *Epoha pravleniya v Turtsii Partii spravedlivosti i razvitiya: promezhutochnye itogi i prognozy (2002–2015)* içinde (ss. 83–104). Moscow: IV RAN, Izdatel’ Vorob’ev.
- Boldyrev, A. V. (2018). K voprosu o geografii Stambul’skogo kanala. *Vostochnaya analitika*, 3, 120-132.
- Boldyrev, A. V. (2019a). K voprosu o pravovom regulirovanii sudokhodstva v Stambul’skom kanale. *Vestnik IV RAN*, 3, 223–234.
- Boldyrev, A. V. (2019b). Proekt Stambul’skogo kanala v kontekste rossiisko-turetskikh otnoshenii: geopolitika i ekonomika. In N.Yu. Ul’chenko vd. (Ed.),

- Vneshnepoliticheskie interesy Rossii: istoriya i sovremennost'* içinde (s. 10-26). Trudy IV RAN. Vyp. 20. M.: IV RAN.
- Boldyrev, A. V. (2019c). Strategiya-2023: infrastrukturnye megaproekty Partii spravedlivosti i razvitiya nakanune 100-letiya Turetskoi Respubliki. In N.Yu. Ul'chenko vd. (Ed.), *Politicheskaya transformatsiya na musul'manskom Vostoke: opyt Turtsii i drugikh stran* içinde (s. 29). Trudy IV RAN. Vyp. 20. M.: IV RAN.
- Boldyrev, A. V. (2019d). Vzgl'yad na ekspertnoe soobshchestvo Turtsii posle popytki voennogo perevorota 2016 g. *Vestnik IV RAN*, 4, 188–197.
- Boldyrev, A. V. (2020a). K voprosu o vozmozhnosti dlya Rossii uchastvovat' vturtskomproekte kanal "Sstanbul". *Vestnik IV RAN*, 1, 271–280.
- Boldyrev, A. V. (2020b). Proekt Stambul'skogo kanala v fokuse rossiiskikh i turetskikh publikatsii. *Mezhdunarodnye protsessy*, 2020, 18(3), 164-178.
- Demeshko, N. E., & Irkhin, A. A. (2022). Turetskaya respublika i Ukraina: Ispol'zovanie krymsko-tatarskogo voprosa vo vneshnepoliticheskom kurse posle 2014 goda. *Vestnik RUDN. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya*, 4, 755-770.
- Gabrielyan, A. (2017, 28 Şubat). Turtsiya: Stambul'skii kanal i Konvetsiya Montre. Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=32948>
- Gabrielyan, A. (2018, 2 Nisan). O khode realizatsii plana stroitel'stva kanala "Stambul". Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=43134>
- Gabrielyan, A. (2019, 11 Aralık). Kanal "Stambul" kak faktor bor'by mezhdud "staroi" i "novoi" Turtsiei. Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=64422>
- Grigoryan, D. ve diğlerleri. (2020). Etnopoliticheskaya mobilizatsiya krymskikh tatar v kontekste interesov turetskoy elity. *Gosudarstvennoye i munitsipal'noye upravleniye. Uchenyye zapiski*, 2, 178-182.
- MEMO. (s.y.). Rossiya i mir. Ezhegodnyi prognoz. *Ezhegodnyi doklad IMEMO RAN i Fonda Perspektivnykh issledovaniy i initsiativ*. Erişim Tarihi: 05.03.2022, <https://www.imemo.ru/publications/periodical/rw/archive>
- Irkhin, A. A., & Demeshko, N. E. (2019). Krymskiy aspekt rossiysko-turetskikh otnosheniy: faktory "myagkoy i zhestkoy sily". *Perspektivy. Elektronnyy zhurnal*, 2(18), 37-49.
- Kolesnikov, A. A. (2015). Geopoliticheskaya sostavlyayushchaya vozvrashcheniya Kryma v sostav Rossii: vzglyad iz Rossii. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, 26(737), 108-112.

- Korobov, A. A., & Smetannikov, S. S. (2015). Vliyanie Turtsii na regionalnye politicheskie protsessy Respubliki Krym: konstruktivnyy analiz. *Vestnik Povolzhskogo instituta upravleniya*, 4(49), 24-33.
- Korotyshev, A. P., & Sorokin, A. S. (2016). Turbulentnost' vneshnei politiki Turtsii v noveishei istorii: otsenki amerikanskikh i rossiiskikh ekspertov. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. NI Lobachevskogo*, 6, 59.
- Kovalev, V. I. (2018a, 19 Mart). Turtsiya: o razvitii proekta kanala "Stambul". Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=42720>
- Kovalev, V. I. (2018b, 30 Mart). K voprosu o razvitii proekta kanala "Stambul" (prodolzhenie). Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=43061>
- Kovalev, V. I. (2018c, 28 Nisan). O zayavleniyakh prezidenta Turtsii R.T. Erdogana v otnoshenii realizatsii proekta kanala "Stambul". Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=43938>
- Kovalev, V. I. (2020a, 2 Şubat). O tekushchei situatsii s realizatsiei proekta stroitel'stva Kanala "Stambul". Chast' 1. Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 01.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=66689>
- Kovalev, V. I. (2020b, 9 Şubat). K voprosu o realizatsii proekta stroitel'stva Kanala "Stambul". Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=66880>
- Mamedov, R., & Pylova, O. (2020). Na puti k "startegicheskoi glubine" v Prichernomor'e. *RSMD*. Erişim Tarihi: 04.03.2022, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/na-puti-k-strategicheskoy-glubine-v-prichernomore/>
- Morskaya doktrina Rossiiskoi Federatsii ot 26 iyulya 2015 goda. (2015). Erişim Tarihi: 02.03.2022, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf>
- Naumkin, A. V. (2021). Rossiya i morskaya turetskaya revolyutsiya. *RSMD*. Erişim Tarihi: 11.05.2023, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/rossiya-i-morskaya-turetskaya-revolyutsiya/>
- Osnovy gosudarstvennoi politiki RF v oblasti voenno-morskoı deyatel'nosti na period do 2030 g. ot 2017 g. (2017). Erişim Tarihi: 02.03.2022, <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201707200015.pdf>

- Reporter. (2018). Novyi turetskii kanal udarit po Rossii. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <https://topcor.ru/2256-novyj-tureckij-kanal-udarit-po-rossii.html>
- Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı web sitesi. Turetskay Respublika. Erişim Tarihi: 02.04.2022, https://www.mid.ru/ru/maps/tr/?FILTER-SECTION=115&pagen_1=107&country_code=tr&COUNTRY_CODE=tr
- Saetov, I.G. (2018). Ostrov Stambul. Novyi Bosfor – natsional’nyi proekt Erdogana dlya “novoi Turtsii”. *Novaya gazeta*. Erişim Tarihi: 07.04.2022, <https://novayagazeta.ru/articles/2018/02/05/75391-ostrov-stambul>
- Safarov, Fuad (2019, 29 Aralık). Kanal İstanbul, Boğazlar’ı isteyen Stalin ve Türk-Rus ilişkileri. *dikGAZETE*. Erişim Tarihi: 23.01.2022, <https://www.dikgazete.com/yazi/kanal-istanbul-bogazlar-i-isteyen-stalin-ve-turk-rus-iliskileri-makale,2010.html-2010.html>
- Selivanova, M. (2011, 29 Nisan). Stambul’skii kanal nefteprovodu ne zamena. *RIA Novosti*. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <https://ria.ru/20110429/369294052.html>
- Smirnov, F. (2019, 27 Aralık). Posol Rossii prokommentiroval stroitel’stvo kanala “Stambul” v Turtsii. *RIA Novosti*. Erişim Tarihi: 23.01.2022, <https://ria.ru/20191227/1562947557.html>
- Sosnov, G. I. (2018). Megaproekty Turtsii: na puti k protsvetaniyu ili krizisu? *Problemy natsional’noi strategii*, 5(50), 187–199.
- Starodubtsev, I. I. (2011). Transformiruyushchayasya Turtsiya. M.: Institut Blizhnego Vostoka – MGIMO- Universitet MID Rossii.
- Starodubtsev, I. I. (2018a, 22 Ağustos). K voprosu o perspektivakh realizatsii proekta kanala “Stambul”. Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=47145>
- Starodubtsev, I. I. (2018b, 8 Aralık). K voprosu o glavnykh turetskikh infrastrukturykh proektakh: tretii aeroport i kanal “Stambul”. Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=50854>
- Starodubtsev, I. I. (2019a). Chernomorskii region: vozmozhnosti dlya sotrudnichestva Rossii i Turtsii. *Rossiiskii sovet po mezhdunarodnym delam*. Erişim Tarihi: 20.01.2022, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/chernomorskiy-region-vozmozhnosti-dlya-sotrudnichestva-rossii-i-turtsii/>
- Starodubtsev, I. (2019 b, 24 Mart). Dlya korabley NATO mozhet poyavitsya novyy put'. *Moskovskiy Komsomolets*. <https://www.mk.ru/politics/2019/03/24/dlya-korabley-nato-mozhet-poyavitsya-novyy-put.html>

- Starodubtsev, I. I. (2019c, 1 Nisan). Ukrainskii vzglyad na proekt stroitel'stva Kanala "Sstanbul" i konventsuyu Montre. Institut Blizhnego Vostoka. Erişim Tarihi: 21.01.2022, <http://www.iimes.ru/?p=54537>
- SVOP. (2014). Strategiya - XXI: versiya dlya obsuzhdeniya. Erişim Tarihi: 02.03.2022, http://svop.ru/wp-content/uploads/2014/02/strategy_2new.pdf
- SVOP. (2016). Strategiya dlya Rossii. Erişim Tarihi: 02.03.2022, https://svop.ru/wp-content/uploads/2016/05/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%8B23%D0%BC%D0%B0%D1%8F_sm.pdf
- Topal, C. (2014). *Milli Mücadele'de Türk-Rus İlişkileri*. Murathan Yayınları.
- Topal, C. (2019). Russkie bezhentsy v kontekste turetsko-rossiyskikh otnosheniy. In Olcay Türkan & Sorokina Marina (Eds.), *Russkaya "Belaya Emigratsiya" v Turtsii: Vek Spustya (1919–2019)* (pp. 11-36). DRZ im. A. Spljenitsina.
- Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii o Strategii natsional'noi bezopansosti Rossiiskoi Federatsii. (n.d.). <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0pID1ZzmR5cER0g5tZC.pdf> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- Uznarodov, D. I. (2022). Krymskiy poluoostrov v kontekste vneshney politiki Turetskoy Respubliki. In *Obshchestvo v epokhu krizisa globalizatsii: Aktualnye problemy prava, ekonomiki i mezhkulturnoy kommunikatsii: Sbornik statey* (Vol. 2, pp. 251-259). Sputnik nauki.
- Voennaya doktrina Rossiiskoi Federatsii. (2015). <https://www.mid.ru/print/?id=1584621&lang=ru> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- Yetkin, M. (2011, April 30). Rus Büyükelçisi'nden Çılgın Proje eleştirisi: Montrö korunmalı. *T24*. <https://t24.com.tr/haber/rus-buyukelcisinden-cilgin-proje-elestirisi-montro-korunmali,142163> (Erişim Tarihi: 23.01.2022).
- Zanina, V. (2014). Iz Kremlya Bosfor ne viden. *Mezhdunarodnaya zhizn* ', 6, 82-94.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MUHASEBE MANİPÜLASYONUNA KARŞI TUTUMLARI: BURSA İLİNDE BİR UYGULAMA*

The Attitudes of Accounting Professionals Towards Accounting Manipulation: An Implementation In Bursa City

Elif YÜCEL¹

Furkan ÖZÇİMEN²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 01/06/2024
Makale Kabul Tarihi : 25/06/2024

Muhasebe mesleği sürekli değişim gösteren ve giderek karmaşık hale gelen muhasebe uygulamalarını gerçekleştirirken aynı zamanda pek çok farklı tarafa karşı sorumlulukları bulunan bir meslektir. Bu sorumluluklar zaman zaman meslek mensuplarını etik ikilemde bırakabilmektedir ve bu ikilemler devamında hile, yolsuzluk ve muhasebe manipülasyonu gibi etik dışı davranışlar ile sonuçlanabilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) mesleki faaliyetlerini sürdürürken muhasebe manipülasyonuna karşı tutumları ve manipülasyona başvurma nedenlerini tespit edebilmektir. Bu amaçla çalışmada öncelikle hile ve muhasebe manipülasyonu kavramları açıklanırken sonrasında Bursa ilinde faaliyetlerine aktif olarak devam eden 420 SMMM ile muhasebe manipülasyonuna ilişkin görüşlerini almak üzere yapılan anket sonuçları analiz edilerek değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda SMMM'lerin büyük ölçüde muhasebe manipülasyonuna başvurma konusunda eğilimlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bunun en temel nedeni olarak da SMMM'lerin mükelleflerine olan bağlılıkları görülmüştür. Ayrıca çalışmada ankete katılım gösteren meslek mensuplarının demografik özellikleri ile muhasebe manipülasyonuna başvurmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre erkeklerin muhasebe manipülasyonuna eğilimi daha fazlayken eğitim seviyesi ile muhasebe manipülasyonuna eğilim arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, mesleki deneyim ile muhasebe manipülasyonuna eğilim arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik İkilem, Hile, Muhasebe, Muhasebe Manipülasyonu, SMMM.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Research Article

Submission Date : 01/06/2024
Accepted Date : 25/06/2024

The accounting profession is one that constantly evolves and becomes increasingly complex, while also holding various responsibilities to different parties. These responsibilities can sometimes place professionals in ethical dilemmas, which can subsequently result in unethical behaviors such as fraud, corruption, and accounting manipulation. The primary aim of this study is to identify the attitudes of Certified Public Accountants (CPAs) towards

* Bu makale, Elif YÜCEL danışmanlığında yürütülen Furkan ÖZÇİMEN'in "Muhasebe Manipülasyonu ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Manipülasyonuna Karşı Eğilim Düzeylerinin İncelenmesi: Bursa İli Uygulaması" başlıklı Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Tezli Yüksek Programı'nda yazılan basılmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir. "5th International Latin American Congress on Economic and Management Sciences" Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: emugal@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2708-6778 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, e-posta: furkanozcimen@gmail.com, ORCID: 0009-0006-5026-3791

accounting manipulation and the reasons why they resort to manipulation while conducting their professional activities. For this purpose, the study first explains the concepts of fraud and accounting manipulation. Then, the results of a survey conducted with 420 actively practicing CPAs in Bursa, in order to gather their views on accounting manipulation, are analyzed and evaluated. The analysis results reveal that CPAs are largely inclined to resort to accounting manipulation. The most fundamental reason for this is found to be their loyalty to their clients. Additionally, the study examines whether there is a statistically significant relationship between the demographic characteristics of the survey participants and their propensity to engage in accounting manipulation. According to the analysis results, men are more inclined towards accounting manipulation, and there is a negative relationship between the level of education and the propensity to engage in accounting manipulation, whereas there is a positive relationship between professional experience and the propensity to engage in accounting manipulation.

Keywords: Ethical Dilemma, Fraud, Accounting, Accounting Manipulation, CPAs.

1. Giriş

Muhasebe mesleği, ekonomik hayatın temel bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Zira piyasalardaki tüm faaliyetler, muhasebe tarafından sağlanan bilgi akışı ile sürdürülebilmektedir. Bu nedenle, muhasebe mesleğinde gerçeğe uygun ve güvenilir bilgilerin karar alıcılara sunulması önem arz etmektedir. Ancak çok fazla tarafla ilişki içerisinde olan ve sorumlulukları bulunan muhasebe mesleğinde etik sapmaların yaşanabilmesi oldukça muhtemeldir. Etik, iyi veya kötüyü davranışlar ayırt edilirken başvurulabilen kriterler bütünüdür (Meigs ve diğerleri, 1995: 60). Uzun yıllar sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi bilimlerin tartıştığı etik insanın doğası gereği parayla son derece yakından ilişkilidir. Çünkü insanın doğasında para kazanma isteği bulunmaktadır ve bu istek bireyin doğrularının önüne geçerse etik kavramı da ihlal edilebilmektedir. Bu açıdan muhasebe mesleğinde etik ayrı bir öneme sahiptir. Muhasebe meslek etiği ise muhasebe mesleğinin icra edilmesinde neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemeye yönelik kurallar bütünüdür (Selimoğlu, 2006: 437). Özellikle 2000’li yılların başlarında yaşanan küresel etkili firma skandalları, muhasebe ve denetim mesleklerinde etiğin önemini ortaya koymuştur (Kayacan, 2005: 11).

Muhasebe meslek etiği, meslek mensuplarının yasal düzenlemeler çerçevesinde bağımsız, tarafsız ve dürüst bir biçimde hareket etmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Ancak, bunu sağlamak meslek mensupları için her zaman çok kolay olmamaktadır. Zira meslek mensupları tüm diğer baskıların yanı sıra mükellef baskısı ile karşı karşıya kalabilmektedir. Rekabetin yoğun olduğu piyasa koşullarında mükellefini kaybetme riski ile yüz yüze gelen meslek mensupları da zaman zaman ikilemde kalmaktadırlar. Etik ikilem, bir olayın çözülmesi aşamasında bireylerin mesleki muhakemelerini kullanırken yaşadıkları

kararsızlık durumudur. Muhasebe meslek mensubu mevzuatların gerektirdiği görev ve sorumlulukları diğer ilişkili olduğu tarafların çıkarları ile çatıştığında, bu taraflara olan görev ve sorumlulukları veya da kendi çıkarları arasında kalabilmektedir (Mintz, 1995: 250). Etik ikilemlerin sonucunda meslek mensubunun önünde iki yol vardır; etik davranmak ya da etik davranışlardan sapmak. Etik kalabilmek bazen daha zorlu bir yoldur. Etik ikilem zamanla yerini etik gerilime bırakabilir. Etik gerilim; bireyin ilgili ahlaki yükümlülükleri yerine getirme konusundaki belirsizliğinden doğan bir psikolojik durum olarak tanımlanmaktadır (Shabil ve diğerleri, 2012). Çünkü meslek mensuplarının yaşadıkları etik gerilim, baskı ve stres unsurlarını ortaya çıkarmaktadır. Etik gerilim sonucunda da meslek mensuplarında tükenmişlik duygusu başlamaktadır (Huhtala ve diğerleri, 2011). Bir diğer seçenek ise etikten sapmadır. Etik sapma; hile, yolsuzluk ve muhasebe manipülasyonu yoluyla etik dışı faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir. Bu çalışmanın temel amacı da muhasebe meslek mensuplarının etik ilkelerden saparak muhasebe manipülasyonuna yönelme eğilimlerinin ve buna yol açan etkenlerin belirlenebilmesidir.

2. Muhasebe Mesleğinde Etik Sapma ve Sapmaların Nedenleri

Muhasebe mesleğinde etik sapma farklı şekillerde ortaya çıkmakla birlikte başlangıç noktası etik ikilemlerdir. Etik ikilemlere karşı muhasebe mesleğinde de kural ve standartlar bulunmaktadır. Örneğin “Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB)” tarafından 2014 yılında yayınlanan “*Profesyonel Muhasebeciler İçin Etik Kurallar El Kitabı*” ve ilk olarak 2015 yılında “Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)” tarafından yayınlanmış olan Türkiye Denetim Standartları tam seti içerisinde yer alan “*Bağımsız Denetçiler için Etik Kurallar*” ülkemizde muhasebe meslek etiği ilkelerini belirleyen başlıca standartlardır. Etik kuralların varlığı etik ilke ve standartların varlığı etik sapmalara sınır getirerek, etik ikilemlere karşı çözüm yolları üretmeyi amaçlamaktadır. Ancak her kural gibi bu kuralların varlığı da etik dışı faaliyetlerin gerçekleşmesine tam olarak engel olamamaktadır (Finn ve diğerleri, 1994: 28).

Söz konusu sapmalar; hile, yolsuzluk veya manipülasyon şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hile ve yolsuzluk kavramları genellikle bir arada kullanılmakla birlikte birbirinden farklıdır. Hile, bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda üçüncü şahıslar üzerinden menfaat elde etmek amacıyla kasıtlı yaptığı sahtekarlıklardır (Comer, 2003: 4). Muhasebe mesleğinde hile daha çok muhasebe kayıtları, ispat edici belgeler ve finansal raporların gerçek durumu yansıtmayacak şekilde düzenlenmesi, tahrif edilmesi veya gizlenmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Irmak ve diğerleri, 2002: 39). Hilenin en temel şekli, karar alıcıların kararlarını etkileyebilecek düzeyde gerçeğe aykırı beyanda bulunulmasıdır. Yolsuzluk ise daha çok,

yasalara aykırı ve şahsi çıkar doğrultusunda gerçekleştirilen veya ihmal edilen görevlerdir. Yolsuzluk kavramında görevin kötüye kullanılması esastır. Bireyler ellerinde bulunan gücü kendisi ya da bir başkasının çıkarı için kötüye kullanmaktadır. Rüşvet, mobbing ile yıldırma veya menfaat çatışması yolsuzluğa örnek olarak verilebilir (TEPAV, 2006: 23).

Muhasebe manipülasyonu ise bu kavramlardan daha farklıdır. Muhasebe manipülasyonu muhasebe uygulama ve ilkelerinde yer alan tüm boşluk ve esnekliklerden faydalanarak yasal çerçevenin sınırlarını da zorlamak suretiyle bir işletmenin finansal durumunun olduğundan farklı göstermeyi sağlayan uygulamalar bütünüdür (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2004: 4). Yaratıcı muhasebe uygulamaları olarak da tanımlanabilen muhasebe manipülasyonu; kazanç yönetimi, fiktif gelir yaratılması ve agresif muhasebe uygulamaları gibi finansal manipülasyon yöntemlerini kapsamaktadır. Bu uygulamada, alternatif muhasebe ilkeleri arasında yapılan seçimlerle raporlanan dönem kârı istenildiği şekilde değiştirilebilir (Copeland, 1968: 101). Daha çok finansal durum tablosu, kapsamlı gelir tablosu ve nakit akış tablosu üzerinden yapılan muhasebe manipülasyonu nakit akışı, varlık ve gelirleri arttırırken gider ve borçları azaltmak amacıyla kullanılmaktadır (Jones, 2011: 44). Ancak muhasebe manipülasyonu, her ne kadar muhasebe uygulama ve standartlarına uygun olsa da sosyal sorumluluk ve tam açıklama ilkelerine aykırı davranışları kapsadığından finansal tablo kullanıcılarının kararlarını olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla muhasebe manipülasyonu da etik dışı uygulamalar kapsamındadır.

Tüm bu etik sapmaların nedenini en doğru şekilde açıklayan teori ise Cressey (1953) tarafından ortaya konulan hile üçgenidir. Hile üçgeni etik sapmalara neden olan etmenleri fırsat, baskı ve bahane (meşrulaştırma) unsurlarıyla açıklamaktadır (Lou ve Wang, 2009: 62). Etik ikilemlerin etik sapmalara dönüşebilmesi için öncelikle fırsat unsurunun bulunması gerekmektedir. Meslek mensupları ancak istedikleri sonuca ulaşabilme ihtimali yüksek yakalanma olasılığı ise çok düşük olduğunda hile ya da manipülasyona başvurabilmektedir. Ancak sürekli değişen yönetmelikler, kanunlarda yer alan esneklik ve boşluklar ve her yıl işletmelerin sadece çok küçük bir bölümünün denetlenebilmesi meslek mensuplarının ihtiyaç duyduğu fırsatı sağlamaktadır. Hiç şüphesiz fırsat unsuru tek başına yeterli değildir. Fırsatla birlikte baskı unsuru da varsa etik sapma ihtimali artmaktadır. Baskı, suç işlemede oldukça önemli ve etkin bir motivasyon unsurudur (Wilks ve Zimbelman, 2004: 731). Muhasebe meslek mensupları da günlük rutininde sürekli mükellef baskısı ile karşı karşıya kalmaktadır. Baskı altında kalan ve ihtiyaç duyduğu fırsatı da yakalayan meslek mensupları çeşitli bahanelerle hile veya manipülasyonu meşrulaştırabilmektedir. Böylece bireyler esas olarak kendi vicdanlarını rahatlatmaktadırlar. Muhasebe meslek mensupları da “herkes yapıyor, kimse bundan zarar görmeyecek, zaten vergi oranları çok yüksek ve sürekli vergi affı çıkıyor” vb. bahanelerle hile veya manipülasyona başvurabilmektedirler.

2004 yılında ise Wolfe ve Hermanson bu üç unsura “yetkinlik - beceri” olarak adlandırdıkları dördüncü unsuru eklemiştirlerdir. Gerçekten de özellikle dijitalleşen dünyada giderek karmaşıklaşan işlemler karşısında hile veya manipülasyon suçlarını gerçekleştirecek kişilerin gerekli yetkinliğe de sahip olması gerekmektedir. Marks (2009) ise hile beşgenini geliştirerek “kibir” kavramını eklemiştir. Ancak yine de literatürde hile üçgeni en açıklayıcı teori olması bakımından kabul görmektedir.

3. Literatür Araştırması

Muhasebe manipülasyonu ile ilgili ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde birçok çalışmanın etik olmayan davranışları etkileyen faktörleri analiz ettiği görülmektedir (Healy, 1985; Bologna ve Lindquist, 1996; Eynon ve diğerleri, 1997; Carpenter ve Reimers, 2005; Smith vd, 2007; Kutlu, 2008; Dellaportas, 2013; Cooper ve diğerleri 2013; Aslan ve diğerleri, 2017). Healy (1985) çalışmasında yöneticilerin kendi gelirlerini arttırmak için muhasebe manipülasyonuna başvurduklarını belirlemiştir. Bologna ve Lindquist (1996), çalışmalarında etik dışı davranışları etkileyen çevresel faktörleri belirlemeye odaklanmışlardır. Eynon ve diğerleri (1997) ise çalışmalarında meslek mensuplarının etik değerlerinin cinsiyet, eğitim düzeyi ve yaş gibi faktörler sebebiyle farklılaştığını tespit etmiştir. Kutlu (2008) de benzer şekilde, yapmış olduğu analiz ile etik ikilemde kalan meslek mensuplarının yaş, eğitim ve gelir düzeyine göre farklı tutumlar sergilediğini ortaya koymuştur. Dellaportas (2013) çalışmasında görev ve yetkilerin kötüye kullanıldığını vurgulamıştır. Aslan ve diğerleri (2017) ise çalışmalarında meslek mensuplarının etik dışı davranışlar konusunda görüşlerini analiz etmişlerdir.

Literatürde muhasebe manipülasyonunun şirket performansı üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan çalışmalar da mevcuttur (Varıcı ve Er, 2013; Alabdullah, 2016; Almasarwah ve diğerleri, 2021). Varıcı ve Er (2013), çalışmalarında muhasebe manipülasyonun finansal performans kriterleri üzerindeki etkisini ölçmüşlerdir. Alabdullah, (2016) ise çalışmasında manipülasyonun finansal performans üzerindeki olumlu etkisini kabul ederek bu etkiden arındırılmış farklı bir ölçüm kullanmıştır. Almasarwah ve diğerleri, (2021) de işletmelerde kazanç yönetimi ve firma performansı arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Bazı çalışmalar ise muhasebe manipülasyon yöntemlerine ve tekniklerine odaklanmış ve manipülasyonun finansal veriler kullanılarak nasıl tespit edilebileceğini araştırmıştır (Beneish, 1999; Saltoğlu, 2003; Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2004; Schilit ve Perler, 2010; Franceschetti ve Koschtial, 2013; Kara ve diğerleri, 2015; Eusebio, 2016; Mollah ve Sakib, 2020; Elhaldi ve diğerleri, 2021; Günlük, 2023; Peker, 2023). Beneish (1999), manipülasyon ile finansal veriler arasında bir bağ olup olmadığını incelemiştir. Schilit ve

Perler (2010) de benzer şekilde manipülasyon tespitinde incelenmesi gereken finansal verilere odaklanmışlardır. Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, (2004) ise Beneish'in çalışmasını geliştirerek daha farklı oranlar yoluyla manipülasyon yapılıp yapılmadığını ölçmeyi amaçlamışlardır. Saltoğlu (2003) ise çalışmasında Enron Skandalına vurgu yaparak işletmelerde nasıl manipülasyon yapıldığını değerlendirmiştir. Eusebio (2016) manipülasyonu tespit edebilecek kırmızı bayrakları belirlemeye çalışmıştır. Mollah ve Sakib (2020) ve Elhaldi ve diğerleri (2021) çalışmalarında Beneish modelini kullanarak finansal manipülasyon tespitine odaklanmışlardır. Kara ve diğerleri (2015) BİST İmalat sektöründe yer alan şirketlerin muhasebe manipülasyonu yapıp yapmadıklarını Beneish Modeli kullanarak tespit etmeyi amaçlamıştır. Günlük (2023) de benzer araştırmayı BİST Gıda, İçecek ve Tütün alt sektöründe uygulamıştır. Peker (2023) ise çalışmasında muhasebe manipülasyonlarının tespit edilmesinde kullanılan Beneish TR modelinin, imalat işletmelerinde daha etkili sonuçlara ulaştığını tespit etmiştir.

Literatürde yer alan çalışmaların bir diğer bölümü ise manipülasyonların tespit edilmesini etkileyen faktörleri incelemiştir (Momani ve Obeidat, 2013; Sarwoko ve Agoes, 2014; Kassem, 2016; Mahami ve Kamel, 2020; Akman ve Bitlisli; 2021). Momani ve Obeidat, 2013 yılında yaptıkları çalışmada etik kuralların denetçilerin yaratıcı muhasebe uygulamalarını tespit etme yeteneğini etkilediğini bulmuştur. Sarwoko ve Ageos (2014) çalışmasının sonuçları da benzer şekilde denetçinin sektör uzmanlığının ve denetçinin bağımsızlığının manipülasyonları tespit etmek için denetim prosedürlerine önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Mahami ve Kamel (2020) de, çalışmalarında denetçinin uzmanlığının ve denetim faaliyetine ilişkin taahhütlerinin, muhasebe manipülasyonunun tespitinde önemli pozitif bir etkiye sahip olduğunu vurgulamışlardır. Kassem (2016) ise yönetim bütünlüğünün manipülasyon tespiti üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Akman ve Bitlisli (2021) de çalışmalarında meslek mensuplarının yaratıcı muhasebe uygulamaları hakkındaki düşüncelerine göre yaratıcı muhasebe uygulamalarına etki eden unsurları değerlendirmişlerdir.

Literatürde meslek mensuplarının muhasebe manipülasyonuna ilişkin olarak tutumlarını araştıran çalışmalar ise çoğunlukla meslek mensuplarının aşırı özgüven, kendini kandırma yeteneği, ahlaki olarak kendini soyutlama gibi kişilik özelliklerine odaklanmışlardır (Schrand ve Zechman, 2012; Presley ve Abbott, 2013; Hsieh ve diğerleri, 2014; Reckers ve Samuelson, 2016; Agarwalla vd, 2017). Çalışmaların bir diğer bölümü ise meslek mensuplarının etik algılarına yöneliktir (Merchant ve Rockness, 1994; Elias; 2002; Emerson vd, 2006; Marques ve Azevedo-Pereira, 2009). Merchant ve Rockness (1994) çalışmalarında Muhasebe manipülasyonlarının, operasyonel manipülasyonlara kıyasla daha etik dışı olarak algılandığını buldular. Benzer şekilde Elias (2002) yaptığı çalışmada muhasebe

manipülasyonlarının etik ihlal olarak algılandığını tespit etti. Emerson vd (2006) mesleğin uzmanları ile uzaman olmayan kişiler üzerinde yaptığı araştırmada etik tutum açısından önemli bir fark tespit edemedi. Marques ve Azevedo-Pereira (2009) ise çalışmalarında muhasebe meslek mensuplarının idealizm ve görelilik seviyelerini belirleyerek etik ideolojilerini değerlendirmişlerdir.

Bu çalışma ise özellikle ulusal literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak meslek mensuplarının muhasebe manipülasyonuna karşı eğilimlerini ve buna neden olan faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Bu çalışma Türkiye’ye özgü koşulları da kapsamı bakımından uluslararası literatürden farklıdır.

4. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmanın temel amacı muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini icra ederken muhasebe manipülasyonuna eğilimlerini belirlemek ve muhasebe manipülasyonuna başvurmaya neden olan etkenleri tespit edebilmektir. Bilindiği üzere 3568 sayılı “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” gereği muhasebe mesleği ülkemizde SMMM ve Yeminli Mali Müşavirler (YMM) tarafından icra edilmektedir. Ancak görev tanımları gereği muhasebe kayıtlarını yapma ve finansal tablo hazırlama yükümlülükleri bulunması bakımından araştırmamızın amacına daha uygun olduğu için SMMM’ler üzerinde çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada maliyet avantajı ve daha çok kişiye ulaşma imkânı sunması nedeniyle anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket soruları Doğan ve diğerleri (2018) çalışmasında kullanılan anket güncellenerek hazırlanmıştır. Anket formu yeniden akademisyen ve SMMM’lerden oluşan bir grup tarafından değerlendirilmiştir. Anket formu 3 temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin 5 soru, ikinci bölümde etik ikilem ve muhasebe manipülasyonuna başvurup başvurmadıklarını ölçülmeye yönelik “evet / hayır” şeklinde cevaplanan 6 soru, üçüncü bölümde ise SMMM’lerin muhasebe manipülasyonuna eğilimlerini ölçmeye yönelik 5’li Likert ölçeği ile hazırlanmış ve “kesinlikle katılmıyorum – kesinlikle katılıyorum” şeklinde düzenlenmiş olan 27 soru bulunmaktadır.

Araştırmanın evrenini “Bursa Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası”na kayıtlı SMMM’ler oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı ilde odaya kayıtlı SMMM sayısı 5401 olarak tespit edilmiştir. Örneklem seçilmeden önce örneklem büyüklüğü belirlenmelidir.

Evren büyüklüğüne göre %95 güven aralığında %5 hata payı ile örneklem büyüklüğü 359³ olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın evreni homojen bu bir grup olduğu için “basit tesadüfi örnekleme” yoluyla örneklem seçilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle BSMMMO aracılığı ile anket soruları e-posta olarak gönderilmiştir. Ancak geri dönüş sayısı yeterli olmadığı için yüz yüze görüşme yoluyla anket Bursa merkez ilçelerinde görev yapan SMMM’ler tarafından cevaplanmıştır. Toplam 420 SMMM’ den geri dönüş alınmıştır. Ankette yer alan soruların güvenilirliği anketin yeni bir kitleye uygulanması sebebiyle SPSS paket programı aracılığıyla test edilmiştir. Yapılan analizle Cronbach α güvenilirlik katsayısı 0,811 (yüksek güvenilirlik) olarak belirlendiğinden anket sorularında herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

5. Araştırmanın Bulguları

Araştırmamızda ilk olarak ankete katılan SMMM’lerin demografik özelliklerine ilişkin soruların kapalı uçlu sorular analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının “Cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, mesleki tecrübe ve mükellef sayılarına” ilişkin dağılımları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:

Tablo 1: Ankete Katılan SMMM’lerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet Dağılımı			Mesleki Deneyim		
	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Erkek	212	50,5	0-5 yıl	124	29,5
Kadın	208	49,5	6-10 yıl	128	30,5
	Frekans	Yüzde	11-15 Yıl	68	16,2
Yaş Dağılımı			16-20 Yıl	52	12,4
20-30	152	36,2	21-25 Yıl	16	3,8
31-40	164	39,0	26 yıl ve üstü	32	7,6
41-50	40	9,5	Mükellef Sayısı		
51 ve üstü	64	15,2	Frekans	Yüzde	
Eğitim Düzeyi			0-20	56	13,3
	Frekans	Yüzde	21-40	144	34,3
Lise /Ön Lisans	0	0	41-60	68	16,2
Lisans	328	78	61-80	36	8,6
Lisansüstü	88	21	81-100	40	9,5
Doktora	4	1	101 ve üstü	76	18,1

³ “ $n = (N t^2 p q) / (d^2(N-1) + t^2 p q) - N$: evrendeki birey sayısı, n: örnekleme alınacak birey sayısı, p: incelenen olayın gerçekleşme olasılığı, q: incelenen olayın gerçekleşmeme olasılığı, t: belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer ve d: olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen + sapma”

Tablo 1’den de görüleceği üzere ankete katılan SMMM’lerin cinsiyet dağılımı neredeyse eşittir. Esas olarak meslekte erkeklerin oranı çok daha yüksektir. Bu durum kadın meslek mensuplarının ankete katılma konusunda daha gönüllü olduğunu göstermektedir. Yaş dağılımını incelediğimizde ise daha çok genç meslek mensuplarının ankete katıldığını görmekteyiz. 51 yaş ve üzeri en deneyimli meslek mensupları ise ankete katılan SMMM’lerin %15’ini oluşturmaktadır. Ankete katılan meslek mensuplarının eğitim düzeylerinin dağılımına baktığımızdan %78’lik büyük çoğunluğun lisans mezunu olduğunu görmekteyiz. Mesleğe giriş şartlarından biri olduğu için bu beklenen bir durumdur. Günümüzde eski meslek mensuplarından lise veya ön lisans mezunu SMMM’ler bulunmakla birlikte sayıları oldukça azdır. Dolayısıyla örnekleme yer almamaları da olağan bir durumdur. Ankete katılanların %21’i ise yüksek lisans mezunudur. Bu durum meslek mensuplarının kendini geliştirmeye önem verdiklerini göstermekle birlikte yüksek lisans eğitiminin staj süresini bir yıl kısaltmasının da etkisi göz ardı edilemez. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyim sürelerini incelediğimizde ise katılımcıların %60’lık önemli bir çoğunluğun 1-10 yıl arası deneyime sahip olduğu görülmektedir. Daha çok genç meslek mensuplarının ankete istekli olarak katılmış olmaları sebebiyle bu durum beklenen bir durumdur. 20’ yıldan daha fazla deneyime sahip meslek mensuplarının ankete katılım oranı ise sadece %10,4’tür. Ankete katılan SMMM’lerin mükellef sayılarını incelediğimizde ise %47,6’sının 40’den daha az mükellef ile çalıştıkları belirlenmiştir. %27,6’sı ise 80’den daha fazla mükellefe sahiptir. Bu noktada mükelleflerin işletme büyüklükleri de önem arz etmekle birlikte katılımcıların büyük çoğunluğunu genç meslek mensupları oluşturduğu için böyle bir sonuca ulaşılması olağandır.

Araştırmanın ikinci kısmında meslek mensuplarına muhasebe mesleğini icra ederken etik ikilemde kalıp kalmadıkları ve bunun sonucunda muhasebe manipülasyonu kapsamındaki faaliyetleri uygulayıp uygulamadıklarına yönelik “Evet / Hayır” cevaplı sorular yöneltilmiştir. Ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının sorulan sorulara verdikleri “Evet” cevabının yüzdeleri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 2: Ankete Katılan SMMM’lerin Etik İkilemde Kalma Durumları

Etik İkilemde Kalma Durumuna İlişkin İfadeler	Yüzde
Bugüne kadar mükellefleriniz lehine yasalara bağlı kalarak muhasebe ilkelerindeki esnekliklerden faydalandınız mı?	80
Mükellefleriniz bugüne kadar sizden vergi avantajı sağlamanızı istedi mi?	76,2
Mesleğinizle ilgili etik ikilemde kaldığınız oldu mu?	64,8
Ülkemizde var olan mesleki etik kurallarını iyi düzeyde biliyor musunuz?	59
Sizden, farklı amaçlarla finansal tablo sonuçlarında değişiklik yapmanızı talep eden mükellefleriniz oldu mu?	47,6
Ülkemizde muhasebe denetimini yeterli buluyor musunuz?	9,5

Tablo 2’den de görüleceği üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğu aslında muhasebe manipülasyonuna başvurduklarını kabul etmişlerdir. Bunun en temel sebebi de esasen yaptıkları uygulamaların suç olmadığını düşüncesiyle hareket etmeleridir. Zira zaman içerisinde bu yaratıcı muhasebe uygulamaları normalleşerek meşrulaştırılmıştır. Bu durumun sebebi de yine muhasebe meslek mensuplarının %76’sının belirttiği üzere mükelleflerin talepleridir. Mükellef baskısı ile karşı karşıya meslek mensuplarının yaklaşık %65’i de etik ikilemde kaldıklarını kabul etmişlerdir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus ankete katılanların %90’dan fazlasının ülkemizde gerçekleşen denetim faaliyetlerini yetersiz bulmasıdır. Görülmektedir ki meslek mensuplarının etik dışı faaliyetlerde bulunmasına neden olabilecek hile üçgeninin üç unsuru da gerçekleşmektedir.

Anketin son bölümünü ise SMMM’lerin muhasebe manipülasyonuna karşı eğilimlerinin tespit edilmesine yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bu sorular öncelikle faktör analizi yardımıyla gruplandırılmıştır. Ancak faktör analizinin yapılabilmesi için verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılması gerekmektedir. Likert ölçeklerinde bazı normallik testleri yanıltıcı sonuç verebildiğinden çarpıklık ve basıklık değerlerinden biri +1 ile -1 arasında iken diğerinin +2 ile -2 arasında olması kabul edilebilir (George ve Mallery, 2003; Leech et al., 2015). Yapılan analiz sonucu çarpıklık ve basıklık değerlerinin istenen aralıkta olduğu tespit edilmiş ve testin normal dağıldığına karar verilmiştir. Sonrasında verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı ölçülmüştür. Bu amaçla en bilinen testlerden olan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleri kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 3’den görüldüğü gibidir:

Tablo 3: KMO ve Bartlett’s Testleri

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü		,609
Bartlett Testi	Yaklaşık Ki-Kare	3415,595
	Anlamlılık Değeri (sig.)	,000

KMO testine göre değişkenler arası korelasyonlar ne kadar büyükse, değişkenlerin ortak faktörler oluşturma olasılıkları da o kadar artar. Bu nedenle, KMO testindeki anlamlılık düzeyi oranının 0,5’ten büyük olması beklenir. Bartlett testi ise değişkenler arasındaki yüksek korelasyon olasılığını sınar, bu da testin anlamlılık düzeyinin 0,05’ten küçük olması gerektiği anlamına gelir. Analiz sonuçlarına göre sorular faktör analizine uygundur.

Tablo 4: Döndürülmüş Faktör Matrisi

	Bileşenler				
	F1	F2	F3	F4	F5
Mükelleflerimin bazıları ile çok uzun yıllardır çalışıyorum	,704	-,213	-,210	,197	-,125
Muhasebe uygulama ve ilkeleri oldukça hakimim	,685	,166	-,419	-,232	,011
Mesleğimi ilgilendiren yasa ve yönetmelikleri iyi biliyorum	,643	,202	-,428	-,230	,053
Mükelleflerimin çıkarları benim için önceliklidir	,623	,103	,174	,149	,073
Mükelleflerimin özellikle birkaç tanesi gelirimden büyük bir bölümünü oluşturuyor	,582	-,142	,299	,135	-,063
Mükelleflerimle iş dışında da görüşüyorum	,514	,068	,034	-,039	,170
Mükelleflerimi kaybetmemek benim için önemlidir	,504	,132	,170	,195	-,082
Sadece üst düzey görevlerde bulunmak isterim	,081	,675	,244	,054	,041
Risk almayı severim	-,033	,655	-,250	,066	-,002
Lüks bir yaşam tercihimdir	,267	,648	,249	,178	,145
Meraklı bir kişiliğe sahibim	-,056	,581	-,188	,070	,137
Ani kararlarla hayatımda büyük değişiklikler yapabilirim	,050	,531	,104	,018	-,210
Genel olarak önemli biri gibi görünmeye çalışırım	-,012	,503	,279	,299	,203
Arkadaşlarımdan olumsuz davranışlarından etkilenerek benzer davranışlar gösterebilirim	-,052	-,111	,671	,000	,083
Kurallar zaman kaybettiği için sevmem, kestirmeden iş yapmayı tercih ederim	,094	,329	,606	-,152	-,083
Ülkemizde meslek etiğine aykırı davranan meslek mensuplarına verilen cezalar yeterlidir	,077	-,045	,573	-,134	-,030
Kendi çıkarlarıma daha fazla önem veririm	,060	,160	,517	,242	,146
Arkadaşlarımdan benim hakkımda daha iyi düşüncelere sahip olmaları için çaba gösteririm	,071	,195	,506	,268	,200
Çalışma masamın ve eşyalarımın karıştırılmasından hiç hoşlanmam	,119	-,026	-,282	,667	0,059
Gizlilikten hoşlanırım	,144	,073	,051	,580	-0,068
İdeal amaçlarıma ulaşamadığıma düşündüğümde genelde kendime değersiz hissedirim	-,206	,035	,345	,536	-0,141
Çok önemli olsun olmasın her şeye çabuk sinirlenirim	-,172	-,331	,268	,525	0,268
Her zaman sahip olduklarımdan daha fazlasını elde etmek isterim	-,035	,285	,384	,510	0,105
Ülkemizde vergi oranlarını çok yüksek buluyorum	,015	,126	-,061	0,184	,758
Sürekli çıkan vergi afları sebebiyle mükelleflerin vergi ödeme konusundaki isteksizliklerini haklı buluyorum	,027	,169	-,124	-0,039	,644
Meslektaşlarımdan etik dışı davranışları üzerimdeki mükellef baskısını artırıyor	,272	-,076	,158	-0,228	,556
Ülkemizde değişen vergi uygulamaları meslek etiğine aykırı davranışların önünü açmaktadır	,111	,312	-,290	-0,135	,516

Soruların faktör analizine uygunluğu belirlendikten sonra faktör sayısı tespit edilerek faktörler isimlendirilir. Yapılan analizde özdeğer istatistiği 1 < olan faktörler anlamlı kabul edildiğinden 5 faktör tespit edilmiştir. Faktörlerin isimlendirilmesi içinse döndürülmüş faktör

matrisinden faydalanılmalıdır. Bu matriste bir değişken mutlak değer olarak büyük ağırlığa sahip olduğu faktör grubuna dahil edilir (Eroğlu, 2008: 222-230).

Tablo 4’de yer alan matristen yararlanılarak faktörler aşağıdaki gibi isimlendirilmiş olup bu faktörlerin ortalama değerleri Tablo 5’deki gibi hesaplanmıştır:

Tablo 5: Manipülasyon Eğilimini Açıklayan Faktör Ortalamaları

Faktörler	Faktör Ortalamaları
F1: “Mükellefe bağlılık ve muhasebe uygulamalarına hâkimiyet”	3,73
F2: “Maddiyata ve statüye önem verme”	3,19
F3: “Başkalarının davranışlarına ve şahsi çıkarlara önem verme”	2,13
F4: “Gizlilikte hoşlanma ve elindekiyle yetinmeme”	3,19
F5: “Ülkemizde vergi uygulamalarındaki sorunlar ve rekabet baskısı”	3,91

Faktör analizi yardımıyla belirlenmiş olan faktörlerin ortalamalarını değerlendirdiğimizde ise ankete katılan meslek mensuplarını manipülasyona yönelten en önemli sebebin mevcut vergi uygulamalarında yaşanan sorunlar ve meslek mensuplarının üzerinde oluşan rekabet baskısı olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli etken ise muhasebe uygulamalarına oldukça hâkim olan mesleki yeterliliğe sahip meslek mensuplarının aynı zamanda uzun yıllar çalıştıkları mükelleflerine de bağlı olmaları sebebiyle manipülasyona başvurma eğilimleri bulunmaktadır. Bununla birlikte başarı odaklı meslek mensuplarının maddiyata ve statüye önem vererek ellerinde bulunanla yetinmemeleri ve bununla birlikte gizlilikten hoşlanmaları da manipülasyon yapılmasında etkilidir. Her ne kadar pek çok meslek mensubu bu özelliklerini kabul etseler de kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmediklerini belirtmişlerdir. Ankete katılan SMMM’lerin en fazla benimsedikleri görüşleri analiz ettiğimizde ise sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 6: Ankete Katılan SMMM’lerin En Fazla Katıldıkları Görüşler

Manipülasyon Eğilimini Ölçmeye Yönelik İfadeler	Ortalama	Yüzde
Çalışma masamın ve eşyalarımın karıştırılmasından hiç hoşlanmam	4,0667	80,1
Ülkemizde vergi oranlarını çok yüksek buluyorum	4	78,2
Mükelleflerimin bazıları ile çok uzun yıllardır çalışıyorum	3,9714	77,2
Muhasebe uygulama ve ilkelerine oldukça hâkimim	3,9333	81,9
Sürekli çıkan vergi afları sebebiyle mükelleflerin vergi ödeme konusundaki isteksizliklerini haklı buluyorum	3,8667	72,4
Mesleğimi ilgilendiren yasa ve yönetmelikleri iyi biliyorum	3,8	74,2
Meraklı bir kişiliğe sahibim	3,7905	70,5
Gizlilikten hoşlanırım	3,7333	67,7
Ülkemizde değişen vergi uygulamaları meslek etiğine aykırı davranışların önünü açmaktadır	3,7238	66,7
Meslektaşlarımın etik dışı davranışları üzerimdeki mükellef baskısını artırıyor	3,6667	65,8

Tablo 6' dan da görülebileceği üzere ankete katılan meslek mensuplarının en fazla katıldıkları görüş yaklaşık %80 oranla “Çalışma masamın ve eşyalarımın karıştırılmasından hiç hoşlanmam” ifadesidir. Buna paralel olarak ankete katılanların yaklaşık %68'i “Gizlilikten hoşlanırım” ifadesini de desteklemiştir. Bu durum her ne kadar manipülasyon yapma ihtimalini artıran göstergeler arasında sayılsa da esasen sır saklama ilkesi gereği meslek mensubunun bu şekilde davranması çok olağandır.

Ankete katılan meslek mensuplarının en fazla destekledikleri bir diğer görüş “Ülkemizdeki Mevcut Vergi Oranlarının Yüksek Olması”dır. SMMM'lerin yaklaşık 78'inin benimsediği bu görüşe paralel %72'lik büyük çoğunluğunun “Sürekli Çıkan Vergi Afları Sebepiyle Mükelleflerin Vergi Ödeme Konusundaki İsteksizliklerini Haklı Buluyorum” ve 67'sinin de “Değişen Vergi Uygulamalarının Meslek Etiğine Aykırı Davranışların Önünü Açmaktadır” görüşlerine katılmaları meslek mensuplarının manipülasyon karşısındaki tutumlarının vergi uygulama ve politikalarından etkilenebileceğini göstermektedir.

Ankete katılan SMMM'lerin yaklaşık %77'lik önemli bir kısmı ise mükelleflerinin bazıları ile çok uzun süredir beraber çalıştıklarını belirtmiştir. Bu durum insan doğası gereği mükellef ve muhasebe meslek mensubu arasında yakınlık tehdidinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu yakınlık tehdidi mükellef baskısına dönüşebilmektedir. Gerçekten de ankete katılan meslek mensuplarının yaklaşık %66'sı diğer meslek mensuplarının etiğe aykırı davranışlarının dahi üzerlerinde bulunan mükellef baskısını arttırdığını belirtmişlerdir. SMMM'lerin manipülasyon eğilimlerine etki eden diğer faktörler ise şüphesiz meslek mensubunun yeterliliği ile ilişkilidir. Çünkü manipülasyon aynı zamanda beceri gerektirmektedir ve bunu her meslek mensubu yapamayabilir. Ancak ankete katılan meslek mensuplarının yaklaşık %82'si muhasebe uygulama ve ilkelerine hâkim olduklarını belirtirken yine %74'lük önemli bir çoğunluk ise meslekle ilgili değişen kanun ve yönetmelikleri de iyi bildiklerini ifade etmişlerdir. Bu da manipülasyon riskini arttıran bir diğer husustur.

Çalışmanın son bölümünde ise SMMM'lerin demografik özelliklerinin manipülasyona başvurularındaki etkileri analiz edilmiştir. Veriler normal dağıldığı için parametrik hipotez testleri tercih edilmiştir. İlk olarak cinsiyet dağılımı ile manipülasyona başvuruları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı bağımsız örneklem t -testi ile ölçülmüştür. Test sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 7: Cinsiyet Dağılımı ve Manipülasyon İlişkisi

	Eşit Varyanslar için Levene's Test		Ortalamaların Eşitliği İçin T – Testi	
	F	Sig.	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark.
Eşit Varyans Varsayımı	154,633	,546	,000	-,21335

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere Levene's Testi sonucunda anlamlılık değerinin (sig.) > 0,05 olması nedeniyle eşit dağılım varyansı kullanılmıştır. T-testinin sonucunda da anlamlılık değeri (sig.) < 0,05 olduğu için cinsiyet ile manipülasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu söylenebilmektedir. Ortalama değerler ise 1 ve 2 arasında değişmekte olup sonuç ne kadar 1' yakınsa manipülasyona daha çok başvurulduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla her iki grubun ortalama değerleri; erkekler için 1,09 kadınlar içinse 1,31 olduğundan kadınların erkeklere oranla daha az muhasebe manipülasyonu yaptığı söylenebilmektedir.

Diğer tüm demografik özellikler ile manipülasyon arasındaki ilişki ise One Way ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre yaş dağılımı ile manipülasyon arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak eğitim seviyesi, deneyim ve mükellef sayıları ile manipülasyon arasındaki ilişkilerin anlamlılık değerleri (sig.) < 0,05 olduğu istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar mevcuttur. Ortalama değerler ise 1 ve 2 arasında değişmektedir. Ortalama değer 1'e yaklaştıkça manipülasyona başvurulduğu anlamına gelmektedir. Analiz bulguları aşağıdaki gibidir:

Tablo 8: Eğitim Düzeyi, Deneyim ve Mükellef Sayısı ile Manipülasyon İlişkisi

	F	Sig.	Ortalamalar					
			Lisans	Y.Lisans	Doktora			
Eğitim	12,261	0,000	1,22	1,39	2			
Deneyim	3,968	0,002	0-5 yıl	6-10 yıl	11-15 Yıl	16-20 Yıl	21-25 Yıl	26 yıl ≤
			1,3558	1,3813	1,1765	1,0769	1,05	1
Mükellef Sayısı	2,27	0,047	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100	101 ≤
			1,1143	1,2222	1,2353	1,2322	1,2823	1,3805

Tablo 8'den de görülebileceği üzere ANOVA analizleri sonucunda SMMM'lerin eğitim düzeyi ile manipülasyona başvuruları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ortalama değerlere bakıldığında ise lisans eğitimini tamamlayanların ortalaması 1,22, yüksek lisans yapanların ortalaması 1,39 ve doktora yapanların ortalaması ise 2'dir. Bu durumda eğitim seviyesi arttıkça manipülasyon yapma eğiliminin azaldığı söylenebilmektedir. Mesleki deneyim ile muhasebe manipülasyonu arasındaki analiz sonuçlarına bakıldığında ise

aralarında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Meslek mensuplarının vermiş olduğu yanıtların ortalamalarına göre deneyim yükseldikçe manipülasyona başvuru artış göstermektedir. Mükellef sayıları ile katılımcıların manipülasyon yapması arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmakla birlikte ortalama değerler incelendiğinde ise mükellef sayısı arttıkça manipülasyona başvurunun azalış gösterdiği söylenebilmektedir.

6. Sonuç

Muhasebe mesleği, ekonomik hayatın önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu meslek, bir ekonomik sistemin içindeki finansal olayların kaydedilmesinden tüm topluma sunulmasına kadar olan süreçte büyük bir sosyal sorumluluğu üstlenmektedir. Gün geçtikçe artan bir öneme sahip olan muhasebe mesleği, küresel piyasalara hizmet etmek amacıyla sürekli değişen ve gelişen bir yapıya sahiptir. Bu değişimleri yakından takip etmek, özellikle meslek mensupları oldukça önemlidir. Zira günümüz dünyasında serbest piyasa koşulları giderek zorlaşmakta, güçlü sermayelerin artmasıyla birlikte rekabetin şiddeti de artmaktadır. İşletmeler, bu rekabet koşullarında ticari güçlerini koruyabilmek adına etik dışı davranışlara başvurabilmektedir. Meslek mensupları ise bu süreçte işletmelerin etik dışı davranışlarına göz yummak, ortak olmak ve hatta zaman zaman yönlendirmek gibi roller üstlenebilmektedirler. Özellikle yasalara uygun olan ancak muhasebe meslek etiğine aykırı davranışlar, zaman içinde normalleşmiş ve kabul görmüştür. Bu bağlamda, literatürde muhasebe manipülasyonu olarak adlandırılan ve işletmelerin finansal performanslarını yanıltıcı bir şekilde sunma pratiği, meslek mensupları tarafından sıkça başvurulan etik sapsmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada, mesleğin uygulayıcıları olan SMMM'lerin muhasebe manipülasyonuna olan eğilimleri ve bu eğilimlere neden olan faktörler araştırılmıştır. Çalışma kapsamında yapılan ankete katılan SMMM'lerin %80'inin muhasebe manipülasyonuna başvurduğu belirlenmiştir. Bunun en temel nedeni, meslek mensuplarının yaptıklarının suç olmadığına inanmalarındır. Hile ve yolsuzlukların suç unsuru oluşturdukları aşıkardır ve büyük sorumluluklara sahip meslek mensupları bu davranışlardan imtina ederler. Ancak manipülasyon yasalar çerçevesinde sınırlı kaldığından zaman içerisinde normalleşmiştir. Dolayısıyla meslekte bu gibi etik dışı davranışların var olabildiğini gören veya duyan mükellefler ise etik davranmaya çalışan meslek mensupları üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Bu baskılardan kaynaklanan etik ikilemlerde muhasebe manipülasyonlarını teşvik etmektedir. Bunun yanı sıra ankete katılan meslek mensuplarının yaklaşık %90'ına göre ülkedeki muhasebe denetimi faaliyetleri de oldukça yetersiz kalmaktadır. Böylece fırsat

unsurunu da elde eden meslek mensupları hile üçgeninin tamamlayarak etik dışı davranışlara yönelebilmektedirler.

Çalışmada ayrıca SMMM'lerin muhasebe manipülasyonuna eğilimleri analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda meslek mensuplarını manipülasyona iten en önemli sebeplerin ülkemizdeki vergi uygulamalarındaki sorunlar ve rekabet baskısı olduğu görülmüştür. Ülkemizde vergi oranları meslek mensupları tarafından da çok yüksek bulunmakla birlikte sürekli çıkan vergi afları ve değişen vergi uygulamaları meslek mensuplarının manipülasyonu meşrulaştırmasına sebep olmaktadır. Mesleki yeterliliğe sahip ve muhasebe uygulamalarına oldukça hâkim olan meslek mensupları mükelleflerine de bağlı olduklarından yine manipülasyon yapma eğilimleri bulunmaktadır. Zira manipülasyon aynı zamanda beceri gerektirmektedir ve bunu her meslek mensubu yapamayabilir. Ancak ankete katılan meslek mensuplarının yaklaşık %82'si muhasebe uygulama ve ilkelerine hâkim olduklarını belirtirken yine %74'lük önemli bir çoğunluk ise meslekle ilgili değişen kanun ve yönetmelikleri de iyi bildiklerini ifade etmişlerdir. Bu da manipülasyon riskini arttıran bir diğer husustur. Ayrıca uzun yıllar birlikte çalışan mükellef ve muhasebe meslek mensubu arasında insan doğası gereği yakınlık tehdidi ortaya çıkabilmektedir. Bu yakınlık tehdidinin mükellef baskısına dönüşmesi ise kaçınılmazdır. Bununla birlikte bir takım meslek mensuplarının maddiyata ve statüye önem vermeleri, ellerindeki ile yetinmemeleri ve gizli işler çevirmeye yatkın olmaları da manipülasyon yapılmasında etkilidir. Manipülasyon riskini hep dış faktörlere dayandıran meslek mensupları kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmediklerini, bir başka ifadeyle manipülasyon yapsalar bile aslında bunu kendi çıkarları doğrultusunda değil de tamamen mükelleflerinin çıkarları doğrultusunda yapabileceklerini belirtmişlerdir.

Araştırmada ayrıca ankete katılan meslek mensuplarının demografik özelliklerinin muhasebe manipülasyonu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre kadınlar erkeklere göre daha az manipülasyona başvururken manipülasyon ve eğitim düzeyi arasında ilişki incelendiğinde eğitim düzeyi arttıkça muhasebe manipülasyon riskinin de azaldığı söylenebilmektedir. Daha eğitilmiş meslek mensuplarının her ne kadar daha yetkin olduğu düşünülse de etiğe ilişkin olarak eğitimin verdiği bilinç düzeyi manipülasyona engel olmaktadır. Mükellef sayısı ile manipülasyon arasında da benzer bir ilişki vardır. Mükellef sayısı arttıkça manipülasyon yapma durumu azalmaktadır. Çünkü mükellef sayısı ne kadar fazla ise meslek mensubu üzerinde oluşacak tehdit o kadar az olacaktır. Mükellef sayısı fazla olan bir meslek mensubu mükelleflerinin bazılarını kaybedebilme riskini üstlenebilir. Bunun yanı sıra mesleki deneyim arttıkça manipülasyona başvurma da artış göstermektedir. Bunun sebebi ise deneyim arttıkça yaratıcı muhasebe uygulamalarını gerçekleştirmek için gerekli yetkinliğin de artmasıdır.

Sonuç olarak, araştırma, muhasebe meslek mensuplarının muhasebe manipülasyonuna eğilimlerini ve bu eğilimleri etkileyen faktörleri detaylı bir şekilde incelemiştir. Elde edilen bulgular, muhasebe manipülasyonunun geniş bir kapsamda yaygın olduğunu ve bu davranışın temelinde etik dışı uygulamalara karşı duyarsızlaşmanın bulunduğunu göstermektedir. Çalışmanın en temel kısıtı sadece Bursa ilinde uygulanmış olmasıdır. Her ne kadar Bursa sanayi ve ticaret açısından gelişmiş ve kozmopolit yapıya sahip bir büyükşehir olsa da Türkiye ile ilgili genel bir yorum yapmak uygun değildir. İleride bu çalışmanın geliştirilerek ülke genelinde uygulanması önerilebilir.

Kaynakça

- Agarwalla, S. K., Desai, N., & Tripathy, A. (2017). The impact of self-deception and professional skepticism on perceptions of ethicality. *Advances in Accounting*, 37, 85-93.
- Alabdullah, T. T. Y. (2013). The performance of companies and the board's characteristics from the new perspective of manipulation avoidance. *Corporate Ownership & Control*, 13(4), 279-286.
- Almasarwah, A. K., Sarea, A. M., Afifa, M. A., & Marei, Y. (2021). Earnings manipulation and firm performance: Evidence from Jordan. *International Journal of Critical Accounting*, 12(3), 259-278.
- Aslan, T., Kizil, C., & Din, A. (2017). Muhasebe hata ve hileleri üzerinde etkili faktörlerin muhasebe meslek etiği kapsamında analizi: Yalova örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(5), 1125-1138.
- Beneish, M. D. (1999). The detection of earnings manipulation. *Financial Analysts Journal*, 55(5), 24-36.
- Bologna, G. J., & Lindquist, R. J. (1996). *Fraud auditing and forensic accounting: New tools and techniques* (2nd ed.). Wiley & Sons.
- Carpenter, T. D., & Reimers, J. L. (2005). Unethical and fraudulent financial reporting: Applying the theory of planned behavior. *Journal of Business Ethics*, 60, 115-129.
- Cooper, D. J., Dacin, T., & Palmer, D. (2013). Fraud in accounting, organizations and society: Extending the boundaries of research. *Accounting, Organizations and Society*, 38(6-7), 440-457.
- Copeland, R. M. (1968). Income smoothing. *Journal of Accounting Research - Empirical Research in Accounting: Selected Studies*, 6, 101-116.

- Comer, M. J. (2003). *Investigating corporate fraud*. Routledge.
- Dellaportas, S. (2013). Conversations with inmate accountants: Motivation, opportunity and the fraud triangle. *Accounting Forum*, 37(1), 29-39.
- Doğan, Z., Gülçin, K., & Nazlı, E. (2018). Muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4), 64-83.
- Elias, R. (2002). Determinants of earnings management ethics among accountants. *Journal of Business Ethics*, 40, 33-45.
- Elkhaldi, A. H., Flayyih, H. H., Ali, S. I., & Mohammd, Y. N. (2021). The Role of the Beneish Model as a Tool for Forensic Accounting in Fraud Detection in Tourism Industry. *Ishtar Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 124-135.
- Emerson, T., Conroy, S., & Stanley, C. W. (2006). Ethical attitudes of accountants: Recent evidence from a practitioners' survey. *Journal of Business Ethics*, 71, 73-87.
- Eroğlu, A. (2008). Faktör analizi. Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayınları.
- Eusebio, N. (2016). How to detect account manipulation: The real Gowex case. *Revista de Contabilidad y Dirección*, 23, 135-156.
- Eynon, G., Hills, N. T., & Stevens, K. (1997). Factors that influence the moral reasoning abilities of accountants: Implications for universities and the profession. *Journal of Business Ethics*, 16(12-13), 1297-1309.
- Finn, D. W., Munter, P., & McCaslin, T. E. (1994). Ethical perceptions of CPAs. *Managerial Auditing Journal*, 9(1), 23-28.
- Franceschetti, B. M., & Koschtial, C. (2013). Do Bankrupt Companies Manipulate Earnings More Than The Nonbankrupt Ones? *Journal of Finance and Accountancy*, 12(1), 1-23.
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (4th ed.). Allyn & Bacon.
- Günlük M. (2023). Muhasebe Manipülasyonlarının Beneish Modeli İle Tespit Edilmesi: Borsa İstanbul (BIST) Gıda, İçecek ve Tütün Alt Sektöründe Bir Uygulama, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 23 (69), 365-386.
- Healy, P. M. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7, 85-107.

- Hsieh, T. S., Bedard, J. C., & Johnstone, K. M. (2014). CEO overconfidence and earnings management during shifting regulatory regimes. *Journal of Business Finance & Accounting*, 41(9-10).
- Huhtala, M., Feldt, T., Lämsä, A. M., Mauno, S., & Kinnunen, U. (2011). Does the ethical culture of organisations promote managers' occupational well-being? Investigating indirect links via ethical strain. *Journal of Business Ethics*, 101, 231-247.
- Irmak, R., Çağlayan, B., Arslan Kurnaz, G., & Bal, B. (2002). *Muhasebenin genel esasları muhasebe hata ve hileleri ile bunların tespit yöntemleri ve hesapların denetimi*. Şafak Matbaacılık.
- Jones, M. (2011). *Creative accounting, fraud and international accounting scandals*. John Wiley & Sons.
- Kara, E., Uğurlu, M., & Körpi, M. (2015). Using Beneish Model in Identifying Accounting Manipulation: An Empirical Study in BIST Manufacturing Industry Sector. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(1), 21-39.
- Kassem, R. (2016). Detecting financial reporting fraud: The impact and implications of management motivations for external auditors – Evidence from the Egyptian context (Doctoral dissertation, Loughborough University).
- Kayacan, M. (2005). Anonim şirketlerin sosyal sorumlulukları ve etik değerler. In VII. *Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu – I. Uluslararası Muhasebe Denetimi Sempozyumu* (pp. xx-xx). Antalya.
- Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının etik ikilemleri: Kars ve Erzurum illerinde bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBE Dergisi*, 63(2), 143-170.
- Küçüksözen, C., & Küçükkocaoğlu, G. (2004). Finansal bilgi manipülasyonu: İMKB şirketleri üzerine ampirik bir çalışma. In *1st International Accounting Conference on the Way to Convergence*, MÖDAV.
- Leech, N. L., Barrett, K. C., & Morgan, G. A. (2015). *SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation* (5th ed.). Routledge.
- Lou, Y. I., & Wang, M. L. (2009). Fraud risk factor of the fraud triangle assessing the likelihood of fraudulent financial reporting. *Journal of Business & Economics Research*, 7(2), 61-78.
- Mahamii, Z., & Kamel, M. (2020). Factors affecting detection of manipulation in financial statements: An empirical study from auditors' perspective. *Journal of Business Administration and Economic Studies*, 6(1), 11-24.

- Marks, J. T. (2009). Playing offense in a high-risk environment: A sophisticated approach to fighting fraud. Retrieved from https://www.academia.edu/31698128/Playing_Offense_In_A_High_Risk_Environment_A_Sophisticated_Approach_To_Fighting_Fraud (Erişim Tarihi 13.09.2019).
- Marques, P. A., & Azevedo-Pereira, J. (2009). Ethical ideology and ethical judgments in the Portuguese accounting profession. *Journal of Business Ethics*, 86(2), 227–242.
- Meigs, R. F., Meigs, W. B., & Meigs, M. A. (1995). *Financial accounting* (8th ed.). McGraw-Hill.
- Merchant, K. A., & Rockness, J. (1994). The ethics of managing earnings: An empirical investigation. *Journal of Accounting and Public Policy*, 13(1), 79–94.
- Mintz, S. M. (1995). Virtue ethics and accounting education. *Issues in Accounting Education*, 10(2), 247-267.
- Mollah, M. T., & Sakib, I. A. (2020). Detection of Financial Statement Frauds Using Beneish Model: Empirical Evidence from Listed Pharmaceutical Companies in Bangladesh. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 7(9), 506-521.
- Momani, M. A. A., & Obeidat, M. I. (2013). The effect of auditors' ethics on their detection of creative accounting practices: A field study. *International Journal of Business and Management*, 8(13), 118-136.
- Peker A.A. (2023). Muhasebe Manipülasyonlarının Tespit Edilmesinde Beneish TR Modeli: Borsa İstanbul Üzerine Sektörel Bazda Bir Uygulama, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 23 (69), 321-346.
- Presley, T. J., & Abbott, L. J. (2013). AIA submission: CEO overconfidence and the incidence of financial restatement. *Advances in Accounting*, 29(1), 74-84.
- Reckers, P., & Samuelson, M. (2016). Toward resolving the debate surrounding slippery slope versus licensing behavior: The importance of individual differences in accounting ethical decision making. *Advances in Accounting*, 34, 1-16.
- Saltoğlu, M. (2003). Yaratıcı muhasebede özel amaçlı şirketlerin rolü ve Enron örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 10, 107-116.
- Sarwako, I., & Agoes, S. (2014). An empirical analysis of auditor's industry specialization, auditor's independence and audit procedures on audit quality: Evidence from Indonesia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 164, 271-281.

- Schilit, H., & Perler, J. (2010). *Financial shenanigans: How to detect accounting gimmicks & fraud in financial reports* (3rd ed.). McGraw-Hill Education.
- Schrand, C. M., & Zechman, S. L. (2012). Executive overconfidence and the slippery slope to financial misreporting. *Journal of Accounting and Economics*, 53(1-2), 311-329.
- Shbail, M. O. A., Salleh, Z., & Nor, M. N. M. (2018). The effect of ethical tension and time pressure on job burnout and premature sign-off. *Journal of Business and Retail Management Research*, 12(4), 43-53.
- Selimoğlu, S. (2006). Ethics in Turkish accounting practices. *Mali Çözüm Dergisi*, 17, 437-456.
- Tepav. (2006). Bir olgu olarak yolsuzluk: Nedenler, etkiler ve çözüm önerileri. *TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları - 1*, 2. Basım.
- Varici, İ., & Er, B. (2013). Muhasebe manipülasyonu ve firma performansı ilişkisi: İMKB uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 43-52.
- Wilks, J., & Zimbelman, F. M. (2004). Decomposition of fraud-risk assessments and auditors' sensitivity to fraud cues. *Contemporary Accounting Research*, 21(3), 719-745.
- Wolfe, D. T., & Hermanson, D. R. (2004). The fraud diamond: Considering the four elements of fraud. *The CPA Journal*, 74, 38-42.
- Zouleykha, M., & Kamel, M. (2020). Factors affecting detection of manipulation in financial statements: An empirical study from auditors' perspective. *Journal of Business Administration and Economic Studies*, 6(1), 11-24.

ARİSTOTELES’İN PENCERESİNDEN ADALETİN NELİĞİ: “EUDAİMONİA” VE SİYASET BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

What Is Justice From The Window Of Aristoteles: An Evaluation In The Context Of “Eudaimonia” And Politics

İbrahim ÇİĞDEM¹

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi : 18/02/2024

Makale Kabul Tarihi : 29/06/2024

ÖZ

Yaşamda hemen her alan erdem ile ilişkilidir. Özellikle iktisadi, toplumsal ve siyasal düzlemde erdemın olmasına yönelik güçlü bir inanç vardır. Bu inançla paralel bir şekilde Antik Dönemden günümüze kadar siyasal düşünceler tarihi külliyatında adil bir toplumsal düzenin ve adil bir siyasal yönetimin nasıl olması gerektiği hususu sıkça tartışılmıştır. Erdem ile siyasetin birbirinden ayrılmaz görüldüğü Antik Dönemin ünlü filozofu Aristoteles, bu bağlamda, adalet kavramına dair önemli argümanlar ortaya koymuştur. Aristoteles, adaleti, tıpkı diğer erdemler gibi, mutluluğa (“Eudaimonia”) giden yolda bir araç olarak görmüştür. Bununla birlikte, onun adalet kavramına ilişkin bazı argümanlarının, kendi içinde tutarlı gibi görünse de, ne kadar “adil” olduğu tartışmalıdır. Makalede Aristoteles’in toplumsal ve siyasal düzlemde adalet arayışına ilişkin felsefi argümanları bütüncül bir açıdan incelenmiş, konuyla ilgili genel açıklamaların ötesinde ona eleştirel bir yaklaşımla literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erdem, Adalet, Aristoteles, “Eudaimonia”, Siyaset.

ARTICLE INFORMATION

Research Article

Submission Date : 18/02/2024

Accepted Date : 29/06/2024

ABSTRACT

Almost every area of life is related to virtue. There is a strong belief that virtue should exist especially in economic, social and political levels. In parallel with this belief, in the history of political thought from the Ancient Period to the present day, the issue of how a just social order and a just political administration should be has been frequently discussed. In this context, Aristoteles, the famous philosopher of the Ancient Period, when virtue and politics were seen as inseparable, put forward important arguments regarding the concept of justice. Aristoteles approaches justice, just like other virtues, as a means to happiness (“Eudaimonia”). However, it has been concluded that some of his arguments regarding the concept of justice, although seem to be consistent within themselves, it is debateable how “fair” they are. In this article, his philosophical arguments regarding the search for justice in the social and political levels are examined from a holistic perspective, and it is aimed to contribute to the literature with a critical approach to him beyond general explanations on the subject.

Keywords: Virtue, Justice, Aristoteles, “Eudaimonia”, Politics.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, e-posta: ibrahimcigdem@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6475-0749 (Sorumlu Yazar/ Correspondent Author)

1. Giriş

Yaşam, ahlak ile iç içedir. Özellikle iktisadi, toplumsal ve siyasal alan gibi yaşamın temel düzlemlerinde ahlak gerek düzen gerekse de barış için olmazsa olmazdır. Ahlakın ne olduğuna ve hangi söylem ya da eylemlerin ahlaki olduğuna dair normatif yaklaşımlar ahlakın felsefi yönüne işaret etmekte iken toplumsal düzlemde herhangi bir yönetimin olup olmaması ile yönetimin nasıl olması gerektiğine dair normatif yaklaşımlar da siyaset biliminin felsefi yönünü teşkil etmektedir. Bu anlamda siyaset felsefesinde insanlar üzerinde hiçbir yönetimin olmaması gerektiğine dair aforizmalar, bu yaklaşımını genellikle, insanın yönetilmesinin ona haksızlık olacağı yönündeki ahlaki bir argümandan hareketle doğrudan ahlak felsefesine dayandırırken, “iyi” bir yönetimin nasıl olması gerektiği sorusuna verilmiş cevaplar da özünde yine ahlak felsefesi temeli üzerine inşa edilmiştir. Özellikle siyasal düşünceler tarihinin en önemli tartışma konularından biri olan iyi bir yönetimin nasıl olacağı sorusu, yönetimin adalet erdemi ile bağlantısı çerçevesinde yanıt bulmaktadır. Siyasal düşünceler tarihinin başlangıç noktası olarak alınan ve ahlak ile siyasetin yakın ilişkili olduğu yaklaşımı ile karakter kazanmış olan Antik Dönem filozoflarından Aristoteles, tıpkı hocası Platon gibi, “iyi” yönetimin nasıl olması gerektiğine dair yaklaşımlarını ahlak felsefesi temelinde savunmuştur (Topakkaya, 2008: 28).

Ahlak felsefesi ile siyaset felsefesinin temel kesişim konularından biri olan adalet kavramı, iyi bir yönetimde en çok aranan ve üzerinde en çok tartışılan erdemlerden biridir. İyi yönetim üzerine ciddi bir felsefi temel sunan Aristoteles, bu bağlamda, adalet kavramı üzerine de argümanlar ileri sürmüştür.

Makalede, evrensel açıdan bir erdem olarak kabul edilen adalet kavramına odaklanılacak, bu bağlamda konunun kavramsal çerçevesi, adaletin nasıl gerçekleşebileceği sorunsalı ve kavramın toplumsal yapı ve siyasal düzlem ile bağlantısı Aristoteles’in argümanları üzerinden eleştirel bir perspektif ile yorumlanacaktır.

2. Aristoteles’e Göre Erdem: “Eudaimonia” Yolunda Bir Araç

Aristoteles’in adalet kavramına dair yaklaşımını ortaya koymak için öncelikle onun erdem kavramı hakkındaki görüşlerini aktarmak önemli bir başlangıç adımı olacaktır.

Aristoteles için erdem, kendi başına bir kavram olarak önemli değildir; onun için önemli olan erdemli olabilmektir (Aristoteles, 2020: 15). Diğer bir ifadeyle, Aristoteles için soyut bir kavram kendi başına anlamsızdır ancak ona anlam katan husus pratiktir.

Aristoteles, erdemleri kendi içinde sınıflandırmıştır. Bu bağlamda Aristoteles erdemleri düşünce ve karakter erdemleri olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre karakter erdemleri alışkanlıklarla elde edilebilirken, düşünce erdemleri eğitim yoluyla elde edilebilir

(Aristoteles, 2012: 29). Bu bağlamda düşünce erdemleri, ruhun akli tarafına dayanmaktadır. Bununla birlikte, mutluluğa hizmet etmeleri nedeniyle karakter erdemlerinden üstündürler (Doğan, 2010: 60).

Erdemleri sınıflandırması bir yana, Aristoteles için erdemler mutluluk ve iyi bir yaşam için (Yunanca: “*Eudaimonia*”) önemlidir. Ona göre mutluluk, en nihayetinde erdemnin gerçekleşmesidir (Aristoteles, 2021: 507). Bu noktada Aristoteles’in genel itibarıyla erdem kavramına pragmatik yaklaştığı düşünülebilir. Çünkü herhangi bir olgunun ya da eylemin “iyi bir yaşam” ve dolayısıyla mutluluk amacını taşıması özünde pragmatiktir. Bununla birlikte, mutluluk ve “iyi yaşam” amacı sübjektif bir nitelik taşımaktadır. Nitekim her amaç ve araç her insana mutlak anlamda eşit bir mutluluk sağlamayacaktır. Bu mantıksal çıkarımdan hareketle, Aristoteles’e göre erdemlerin sübjektif ve değişken bir nitelik taşıdığı da söylenebilir.

“Mutluluğa giden yolda” erdemnin nasıl gerçekleşeceği hususu ise ayrı bir tartışma konusudur. Aristoteles için karakter erdemleri iki uç nokta arasında dengede (ortada) yer almaktadır. Bu bağlamda gözü kara olmak ile korkaklık iki uç nokta iken cesaret ideal ortadır ve bu nedenle erdemdir. Bu örnekler cimrilik ile savurganlık arasındaki cömertlik, kibir ile değersizlik arasındaki mütevazılık ve hazzıcılık ile çilecilik arasındaki ölçülülük olgularına kadar genişletilmiştir. Adalet ise kazanç ile zarar arasındaki ortadır (Aristoteles, 2020: 27-28; Birlik, 2023: 226). Aristoteles’in bu argümanını yorumlayan Lloyd’a göre erdem, belirli bir noktayı işaret etmekten ziyade belirli sınırlar içinde olmakla ilgilidir (Lloyd, 2014: 189-190). Gerek Aristoteles’in argümanı gerekse de Lloyd’un erdeme dair yorumu oldukça tutarlıdır. Bununla birlikte, adalet erdemini kazanç ile zarar arasında orta nokta olarak gören Aristoteles’in kavrama bakışını daha ayrıntılı ve sistematik bir çerçevede ele almak çalışmanın odak noktasına yönelmek adına faydalı olacaktır.

3. Aristoteles’e Göre Bir Erdem Olarak Adalet: Nedir ve Nasıl Sağlanır?

Adalet, kısaca, hak olanın onu hak edene teslim edilmesi olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle adalet, varlığını hak kavramı ile sağlayabilmektedir.

Adalet ile iç içe geçmiş olan hak kavramı Aristoteles’e göre, bir toplumda bireylerin mutlu olmalarını sağlayan ve onların mutluluğunu koruyan unsurlar olarak tanımlanmıştır. Adalet ise, bireylerin adil davranmaları, eylemlerinde adil olanı gözetmeleri ve haksızlıklardan uzak durup haklı olana yönelmelerini sağlayan huy olarak tanımlanmıştır (Aristoteles, 2012: 91-92). Kısacası, onun için adalet doğrudan eylemlerin bir sonucudur. Nitekim ahlak felsefecisi Comte-Sponville’e göre de Aristoteles’in bu yaklaşımı kendi içinde doğrudur. Yani adilleri adil yapan adalet değildir; tersine adaleti adiller yapmaktadır (Comte-

Sponville, 2019: 96; Aristoteles, 2012: 102). Bu anlamda adalet bir nesne konumunu almakta ve onun öznesi yalnızca adil insanlar, yüklemi ise adalete uygun davranmak olmaktadır. Bununla birlikte, eylemin iradi olarak yapılıp yapılmaması onun haklılık ya da haksızlık olmasında etkindir. Nitekim iradi olarak yapılan eylemler haksızlığa yol açabilirken; iradi olarak yapılmayanlara haksızlık denilmemelidir. Örneğin kötü bir eylem istenilerek yapıldığı takdirde haksızdır; ancak istenmeden yapıldığı takdirde kötü bir duruma yol açsa bile haksız değildir. Yine ancak isteyerek adil davranan kişi adaletli addedilebilir (Aristoteles, 2012: 105-107).

Erdemler arasında adalet, Aristoteles için en önemli olandır. Çünkü adalet ona göre toplumsal yaşamda diğer insanlarla olan ilişkileri düzenlemektedir. Bu bağlamda adalet, kişinin sadece kendisi için değil tüm diğer insanların iyiliği için olduğundan, Aristoteles için ayrı bir öneme sahiptir ve bu sonuçla adalet aslında erdemın doğrudan kendisidir (Aristoteles, 2012: 92-93).

Aristoteles'in adalet kavramı ile ilgili bu noktaya kadar öne sürdüğü argümanlar oldukça önemlidir. Çünkü bu noktaya kadar aktarılanlar adaletin ontolojik açıdan bağımlı olduğu olguları ortaya koymakta ve onun erdemler arasındaki yerini belirginleştirmektedir. Bu anlamda Aristoteles için en önemli erdem olarak görülen adaletin birinci varlık koşulunun hak kavramı, ikinci varlık koşulunun ise özgür irade olduğu açığa çıkmaktadır. Yine onun tarafından adaletin bir "orta yol" olması vurgusu Aristoteles'in erdemler hakkındaki tutarlı yorumlarına bir başkasını daha eklemiştir.

Adalet, eşitlik ile zaman zaman karıştırılmakta ve bu bağlamda eşitlik ile adalet eş anlamlı kavramlar olarak algılanabilmektedir. Ancak bu mantıksal formül her zaman geçerli olmayabilir. Eşitlik her ne kadar bazen adaletin ayrılmaz bir parçası olsa da, bazı koşullarda eşitlik sağlamak adaletsizliğe yol açabilmektedir. Özellikle aynı güce ya da yeterliliğe sahip olmayan iki öznenin aynı sonucun beklenmesi ya da istenilmesi adalete aykırıdır.

Kavramların benzerliği nedeniyle Aristoteles de eşitlik ile adalet arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Bu bağlamda ona göre adalet eşitlik ile zaman zaman aynı görülse de bu durum koşullara göre değişmektedir. Nitekim onun açısından adalet eşitlik gibi görünse de bu eşitlik herkes için değil yalnızca eşit olanlar için olmalıdır. Yine adalet aynı zamanda eşitsizlik gibi görünse de bu, aslında herkes için değil, yalnızca eşit olmayanlar için böyledir (Aristoteles, 2021: 275). Bu anlamda Aristoteles için adalet, eşit özneler arasında mümkündür. Yani ona göre efendi-köle, baba-çocuk, erkek-kadın gibi farklı güçlere sahip kişiler arasında adalet aramak yanlıştır (Birlik, 2023: 234). Bu argüman eşitlik ve adalet arasındaki kavram karmaşasını gidermek adına oldukça önemlidir. Özellikle güç ile sorumluluk ve hak kavramları arasında bir dengenin gözetilmesi adaletin gereğidir. Bu anlamda farklı güçlere sahip kişilere eşit sorumluluklar ve haklar verilmesi adaletsizliğe yol açacak iken; eşit güçlere

sahip olan kişilere eşit sorumluluklar ve haklar sağlanması ise adaletin yerini bulmasını sağlayacaktır.

Aristoteles'in bu bakış açısı, düşüncelerin inşasında zamansal ve mekânsal değişkenlerin etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim Antik Yunanistan'da hiyerarşik ve sınıfsal bir toplumsal düzenin olduğu tarihsel bir gerçekliktir (Uslu, 2022: 122). Bu doğrultuda efendi-köle arasındaki sınıfsal ilişki ile kadın-erkek arasındaki hiyerarşik ilişkilerin inşa edildiği bir toplumsal düzen içinde yaşayan Aristoteles, bu olguları "doğal" görmüştür. Bu husus bir yana, efendi-köle ya da erkek-kadın arasında türsel açıdan bir fark yoktur. Fark, erkek ile kadın arasında biyolojik cinsiyet temeline oturmakta iken; efendi-köle arasında ise sınıfsal normlara dayanmaktadır. Bu noktada adaletin hangi temelde arandığı önemlidir. Yanlış temelde adalet aramak adaletsizliğe neden olacaktır. Bu bağlamda erkek ile kadın arasında biyolojik cinsiyet dinamiklerinden; efendi ile köle arasında ise mülkiyet ilişkilerinden bağımsız bir sorumluluk ve hak tanımlaması adaletsizliğe yol açacaktır. Kısacası, Aristoteles'in eşitlik ile adalet arasındaki ilişkiye yaklaşımı bu argümanlar çerçevesinde oldukça tutarlıdır. Bununla birlikte, köle ile efendi ayrımının yer aldığı bir toplumsal düzenin ne kadar adil olduğu ise oldukça tartışmalıdır. Bu noktada konuyu daha ayrıntılı tartışmak için Aristoteles'in adalet kavramına dair yaklaşımını toplumsal düzen ve dolayısıyla siyaset bağlamında daha ayrıntılı bir şekilde ele almak gerekmektedir.

4. Aristoteles: Toplumsal ve Siyasal Düzemde Adalet

Aristoteles'in adalet arayışı iki farklı yolda ilerlemektedir. Bu bağlamda Aristoteles genel adalet ile "özel (kısmi) adalet" hususunu ayrı değerlendirmiştir (Ross, 1993: 254; Çilingir, 2023: 29). Aristoteles "özel (kısmi) adalet" anlayışını da iki farklı temel üzerine inşa etmiştir. Bunlardan biri varlıkların dağılımı ile ilgili olan dağıtıcı adalet iken diğeri düzeltici adalettir (Aristoteles, 2012: 94-99; Küçük, 2022: 201). Düzeltici adalet, mümkün olduğu ölçüde, haksız bir eylemde kısmen ortadan kaldırılmış düzeni tekrar sağlama amacı taşıırken; dağıtıcı adalet, düzeltici adaletin koruduğu toplumsal düzendeki dağıtım ilkesini yerine getirmek içindir (Aristoteles, 2012: 94-99; Macintyre, 2023: 146). Düzeltici adaletin uygulayıcısı yargıçlar iken dağıtıcı adaletin uygulayıcısı devlet yöneticileridir (Birlik, 2023: 243-244).

Aristoteles için siyasetin ve dolayısıyla toplumsal düzenin ayrılmaz araçlarından biri yasalarlardır. Yasalar toplum içinde insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi için yapılmakta ve bu bağlamda bir insanın başka bir kişiye haksızlığına ilişkin hükümler içermektedir (Aristoteles, 2012: 103). Diğeri bir ifadeyle yasalar toplumsal düzen içinde yaşayan insanlar arasında adaletin tesis edilmesi maksadıyla yapılmaktadır. Yine adil olmak ile adaletsizlik arasındaki ayrışmayı tartışan Aristoteles'e göre, adil olmak yasalara uymak iken; adaletsiz olmak

yasalara uymamaktır. Çünkü yasaların temel amacı insanların erdemli yaşamasını sağlamaktır (Aristoteles, 2012: 94).

Gelinen noktada Aristoteles, toplumsal ve siyasal düzlemde adaletin gereği olarak yargıçlar ve yöneticilerin yanı sıra yasaları da önemli görmüştür. Hangi siyasal ideoloji çerçevesinde olursa olsun hemen her devlet yasama (yasalar), yürütme (bürokrasi ve yöneticiler) ve yargı (yargıçlar) vesilesiyle bir toplumsal düzen kurmakta ve sürdürmektedir. Bu bağlamda Aristoteles'in devlet olgusunu toplumsal ve siyasal düzlemdeki adaletin gerçekleşmesi için gerekli gördüğü açıktır.

Aristoteles'e göre adalet durumdan duruma değişebilen esnek bir karaktere sahiptir. Nitekim ona göre yöneten ve yönetilen için farklı durumlar ve doğal olarak farklı "adil olanlar" bulunmaktadır. Bu durum, ona göre erkek ile kadının cesaret ve itidal erdemleri açısından farklı olmasına benzemektedir (Aristoteles, 2021: 265). Bu bağlamda ona göre yurttaşlık hakkı ve dolayısıyla yönetme hakkı da sadece özgür erkeklere aittir. Bunun sebebi Aristoteles'in erkek ve kadın doğasına dair öncülleridir. Ona göre erkek kadından üstündür ve "doğal olarak" erkek yönetir, kadın da yönetilir ve adil olan budur (Bravo, 2022: 38-40). Kısacası, ona göre "eşit olmayan" kişilerin sahip oldukları haklar ve yetkiler eşit olmamalıdır. Aksi takdirde barış bozulacaktır (Aristoteles, 2012: 95-96).

Hiyerarşik ve sınıflı bir toplumsal düzeni, yaşadığı dönemin ve mekânın koşullarının bir parçası olarak savunan Aristoteles köle-efendi ilişkisinin adil olduğunu savunmuştur. Çünkü ona göre en nihayetinde yöneten-yönetilen ilişkisi doğal ve adildir (Aristoteles, 2021: 170). Nitekim Aristoteles tarafından toplumsal normların ve dolayısıyla yasaların "doğal olana" uygun olması adaletin bir gereği olarak görüldüğünden, "kendini yönetme vasfından yoksun" ve "doğal olarak köle olmaya yatkın" insanların varlığı durumunda köle-efendi ilişkisi ona göre adil olmaktadır (Bravo, 2022: 25-26). Çünkü ona göre doğa tarafından kimine bedensel güç, kimine ise yönetim için akıl daha fazla verilmiştir. Bu nedenle kimileri "doğaları gereği" özgür, kimileri ise köledir ve bu durum iyi bir düzen için olması gerekendir (Cohen, 2020: 91).

Aristoteles'in bu argümanlarından çıkarılabilecek sonuç şudur: Genel anlamda olduğu gibi toplumsal ve siyasal düzlemde de adalet, eşitlik ile birebir aynı şey değildir. Sadece aynı durumlara sahip özneler arasındaki hak eşitliği adaletin unsurlarından biridir. Yani adalet, eşitliğe göre çok daha geniş bir kavrayış gerektirmektedir. Bununla birlikte, toplumsal barış adalet ile bağlantılıdır. Adaletin olmadığı yerde barış ve düzen de olmayacaktır. Söz konusu argümanlar gerek kuramsal gerekse de pratik açıdan mantıksal tutarlılığa sahiptir. Ancak, Aristoteles'in erkek-kadın arasındaki biyolojik farklılıkları görse de bu iki cinsiyet arasında insan olma bağlamındaki türsel eşitliği önemsemediği açıktır. Bu anlamda Aristoteles'in insanlar arasında cinsiyete dayalı keskin bir üstünlük ilişkisi kurması adaletin toplumsal ve

dolayısıyla siyasal düzlemde ne kadar temin edilebileceği sorusunu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle Aristoteles'in yaklaşımı adalet kavramının özünü yitirmesine yol açmaktadır.

Benzeri durum Aristoteles'in köle-efendi ilişkisini "adil" bulması hususunda da geçerlidir. Köle-efendi ilişkisi özünde doğal değil sadece toplumsaldır ve kölelik kurumu insanların öz yönetimden yoksun olma anlamında bir yetersizliğin sonucu değildir. Daha ziyade kölelik, sınıf ırkından ya da içine doğduğu sınıftan dolayı insanı nesneleştiren ve bu anlamda onu bir "ticari meta" haline dönüştüren haksız bir toplumsal kurumdur. Bu çıkarımdan hareketle Aristoteles'in bu ilişkiyi "doğal" ve "olması gerektiği gibi" görmesi söz konusu haksızlık nedeniyle baştan adil bir argüman olma niteliğini yitirmektedir. Bu noktada şayet Aristoteles'in savunduğu gibi yasalar ve dolayısıyla devlet adaletin bir aracı ise, adil bir yasanın ve devletin köle-efendi arasındaki özünde doğal olmayan haksız bir ilişkiyi keskin bir şekilde yasaklaması ya da daha ılımlı bir çerçevede bu ilişki biçiminin ortadan kaldırılmasını teşvik etmesi gerekmektedir.

Toplumsal hiyerarşinin "doğallığı" öncülünden hareket eden Aristoteles'in adalet kavramı ile çelişen yaklaşımlarından bir diğeri de yönetici ile yönetilen arasındaki yaptırım eşitsizliğini savunması yer almaktadır. Nitekim ona göre bir yöneticinin herhangi bir kişiye fiziksel şiddet uygulaması karşılığında yöneticiye bu şiddetin aynısının uygulanması gerekmemektedir. Fakat herhangi bir kişi bir yöneticiye fiziksel şiddet uyguladığı takdirde o kişiye uyguladığı şiddetten fazlasını bile yapmak uygundur (Aristoteles, 2012: 99). Bir başka ifadeyle Aristoteles'e göre adaletin sağlanması için toplumun hiyerarşik düzeni doğrultusunda yasaların uygulanması gerekmektedir. Bu argüman toplumsal adalet için son derece önemli olan insanların yasalar karşısında eşit olması ilkesine net bir aykırılık oluşturmaktadır.

Toplumsal düzlemde sınıfa ve kimliğe dayalı yöneten-yönetilen ilişkileri konusundaki tartışmalı argümanları bir yana, Aristoteles'e göre toplumsal yaşamın amacı iyi bir yaşamdır ve bu bağlamda topluma en çok katkıyı sunanlar daha fazla pay hak etmektedirler (Aristoteles, 2021: 276-280). Bu argümanlar Aristoteles'in dağıtıcı adalet anlayışını adeta özetlemektedir. Bu anlamda ona göre adil olan dağıtımın gerçekleşmesi için, toplumsal yaşama daha çok katkı sunana daha çok pay verilmeli, daha az katkı sunana daha az pay verilmelidir. Bu noktada şu çıkarımı yapmak mümkün hale gelmektedir: Aristoteles'e göre zenginler topluma daha çok katkı verdiklerinden dolayı zengin, yoksullar da daha az katkı verdiklerinden dolayı yoksuldurlar ve bu nedenle iktisadi ve dolayısıyla sınıfsal açıdan herkes hak ettiği gibi yaşamaktadır. Kısacası ona göre ekonomik sınıfların olduğu bir düzen adildir.

Aristoteles'in ulaştığı bu sonuç özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse, yoksul sınıflar üzerinde sömürü ve tahakküm kuran zengin sınıfların varlığı uzun yıllardır süregelen bir gerçekliktir. Sömürünün olduğu bir toplumsal düzenin adil olması mümkün değildir. Çünkü sömürü, her şeyden evvel hak kavramını ortadan kaldırmaktadır. Bu takdirde,

Aristoteles'in bu yaklaşımının sınıflı toplum düzenini "meşrulaştırma" çabası olduğu ya da onun var olan durumu içselleştirdiği açığa çıkmaktadır.

Aristoteles'in iktisadi anlamdaki dağıtım ilkesi bununla sınırlı değildir. Ona göre toprak mülkiyeti kamu ve özel olarak ikiye ayrılmalı ve bu bağlamda yurttaş olarak sayılan kişilere iki arsa payı verilmelidir. Bu, ona göre, toprak mülkiyetinin adil dağıtımıdır (Aristoteles, 2021: 498). Bu husus bir yana, Aristoteles toprak üzerinde çalışacak kişilere ilişkin de argümanlar üretmiştir. Bu noktada özel topraklarda çalışanlar toprak sahiplerinin mülkü; ortak topraklarda çalışanlar ise ortak mülk altında olmalıdır (Aristoteles, 2021: 498).

Yönetim süreçlerinde yer alamayan kişiler (esnaflar, zanaatkârlar ve işçiler), yabancılar ve köleler Aristoteles tarafından yurttaş olmaktan dışlanmıştır (Aristoteles, 2021: 254; Zabcı, 2015: 143). Bu bağlamda hem iktisadi dağıtım hem de yurttaşlık hakları hakkındaki bu argümanlarından yapılacak bir mantıksal çıkarımla, Aristoteles'in toprak mülkiyeti hakkında yalnızca yurttaş saydığı kişilere daha fazla pay verilmesini öngörmesi, onun dağıtıcı adalet anlayışının ne kadar adil olduğu sorunsalını beraberinde getirmektedir. Çünkü toprakların iktisadi üretim amaçlı bir araç olduğu gerçeği göz önüne alındığında ve şayet topraklar üzerinde topluma en çok iktisadi katkıyı sağlayanların köleler ve işçiler olduğu düşünüldüğünde, Aristoteles'in "toplumsal katkıya göre pay" ilkesi çerçevesinde gerek ürünlerden gerekse de toprak mülkiyetinden en çok köle ve işçilerin pay alması gerekir. Bu noktada Aristoteles, toplumsal zenginliğin paylaşımı konusunda net bir adalet paradoksuna düşmektedir.

Aristoteles'in toplumsal ve iktisadi düzlemdeki adalete ilişkin yaklaşımları dışında siyasal düzlemde adalete ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymak konunun bütüncül bir açıdan ele alınmasını sağlayacaktır.

Aristoteles için toplum yönetiminde adalet ilkesi anahtar bir role sahiptir. Nitekim ona göre bir toplumun iki temel ihtiyacı vardır. Bunlardan biri adalet iken, diğeri siyasal erdemdir. Ona göre bir toplum bunlar olmadan asla yönetilemez. Adalet olmaksızın toplum diye bir şey olamaz; siyasal erdem olmaksızın da toplum iyi yönetilemez (Aristoteles, 2021: 289). Çünkü adalet, aynı zamanda siyasal bir erdemdir (Aristoteles, 2021: 161).

Aristoteles'e göre yöneticiler adaleti tesis etmekle yükümlüdür. Bununla birlikte, ona göre adil yöneticiler kendilerinden çok toplumun çıkarlarını düşünenlerdir. Diğer bir deyişle adil yöneticiler diğer insanların iyilikten daha çok pay almaları için mücadele ederler. Çünkü ona göre adalet daha çok diğer insanlar için düşünülen bir erdemdir. Şayet yöneticiler iyilikten daha fazla pay alırlarsa, bu noktada tiran halini alacaklardır (Aristoteles, 2012: 103). Aristoteles'in bu yaklaşımı yöneticiliğin pragmatik değil idealist bir karaktere sahip olması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu anlamda yönetim gücünü elinde bulunduranların onu kişisel çıkarları için kullanması adaletsizliğe yol açacaktır. Çünkü yöneticilik Aristoteles'in de

belirttiği gibi, bir konu hakkında düzenin sağlanması ve yönetilenlerin “iyilik” hakkını teslim etmek için yapılmaktadır.

Yöneticilerle ilgili yaklaşımlarına ek olarak bütün yönetim biçimlerinin kendine has adalet türü olduğunu belirten Aristoteles, bunun sebebini, tüm yönetim biçimlerinin belirli bir ortaklık ve toplumsal ilişki üzerine kurulmuş olmasına bağlamıştır. Çünkü ona göre her ortaklık adalet üzerine inşa edilmektedir (Aristoteles, 2020: 86). Aristoteles’in bu argümanı bir yana, o, adalet anlayışını eksik bulduğu yönetim biçimlerini tanımlamış ve adil bir yönetimin nasıl olması gerektiğine dair bir tahayyül de betimlemiştir.

Aristoteles için yönetim biçimleri arasında oligarşi ile demokrasi adalet anlayışları kısıtlı olduğu için sapkındır. Onların adalet anlayışlarının kısıtlı olmasının sebebi ise eşitlik ve eşitsizlik olgusunu kısmi olarak değerlendirmeleridir (Aristoteles, 2021: 275). Aristoteles için demokrasi sadece bazı bakımlardan eşit olan ama kendilerini her bakımdan eşit zanneden kişiler; oligarşi ise bazı bakımlardan eşit olmayanlar içinden kendilerini daha üstün görenler nedeniyle başlamaktadır. Bu noktada demokraside insanlar birbirilerini eşit gördükleri için her şeyin eşit paylaşımını isterlerken, oligarşide insanlar eşit olmadıkları iddiasından hareketle daha fazlasını almaya çalışmaktadırlar (Aristoteles, 2021: 379-380).

Söz konusu yönetim biçimleri için eleştirileri bununla bitmeyen Aristoteles’in iddiasına göre demokraside çoğunluk tarafından “adil” olarak tanımlanan ne ise adalet o iken; oligarşide en zengin olanlara göre “adil” olan ne ise adalet odur. Kısacası, bu yönetim biçimlerinde egemenliğe sahip olanların “adaleti” adildir. Ancak Aristoteles’e göre bu yaklaşımlardan ikisi de adaletsizdir (Aristoteles, 2021: 447). Bu noktada Aristoteles oldukça tutarlı bir argüman üretmiştir. Çünkü adalet, kişisel çıkarlara göre olanı ve bu bağlamda subjektif bir tanım değil tam tersine objektif ve genel bir tanım gerektirir. Ancak bu sayede Aristoteles’in savunduğu gibi toplumsal fayda ve mutluluk sağlanabilir.

Dağıtıcı adalet açısından ise Aristoteles için oligarşi zengin bir azınlığa mensup kişilerin kişisel çıkarları için herkesin mülkünü zorla müsadere edebilmesi riski nedeniyle adil değildir. Bununla birlikte, demokrasi de çoğunluk olan “yoksulların iktidarındır” . Demokraside yoksullar zenginlerin mülkünü kendi aralarında zorla bölüşecek olmaları riski nedeniyle adil olmayacaktır (Aristoteles, 2021: 273-280).

Ona göre demokrasi ve oligarşinin adaletsizlikleri bir yana tek bir kişinin yönetimi de, eşit durumda olan kişilerden oluşan bir toplumda yanlıştır. Diğer bir deyişle, eşitlerden müteşekkil bir toplumda bir hükümdarın kendi isteğine göre toplumu yönettiği tiranlık uygun değildir. Çünkü ona göre eşitlerden oluşan bir toplumda adil olan, insanların yönetildiklerinden daha fazla yönetmemeleri ve haliyle yönetim görevini sırasıyla yapmalarındır. Bu, yasanın kendisidir ve yasa orta yoldur (Aristoteles, 2021: 308-311). Bu noktada Aristoteles’in toplum yönetiminde kişilerden ve sınıflardan ziyade yasaları üstün

tuttuğu söylenebilir. Ayrıca ona göre uygun yönetim biçiminin toplumun yapısına göre değişebileceği çıkarımına ulaşılabilir. Çünkü Aristoteles her ne kadar demokrasiyi eleştirse de onun savunmuş olduğu “sırayla yönetim” ilkesi özünde demokrasi ile uyumludur.

Çoğulcu görünen bu yaklaşımının yanında Aristoteles, eşitlerden oluşmayan bir toplumda ise “sırayla yönetim” sistemini yanlış bulmaktadır. Ona göre eşitlerden oluşmayan bir toplumda herkesten erdemli olan bir kralın toplum faydasına yönelik mutlak bir yönetime sahip olması adildir (Aristoteles, 2021: 315-316). Mevcut yaklaşımlardan hareketle Aristoteles’in adil yönetim olgusuna esnek baktığı ve bu bağlamda her toplum için mutlak bir doğru yönetim biçimi önermediği söylenebilir. Bununla birlikte her ne kadar Aristoteles her toplum için mutlak bir ideal yönetim biçimi ortaya koymamış olsa da kendi “adil yönetim biçimini” betimlemiştir. Ona göre adil bir devlet, büyük bir çoğunlukla karma bir rejime sahiptir. Başka bir ifadeyle, ona göre “adil yönetim biçimi” toplumun farklı sınıfsal kesimlerinin belirgin bir denge dahilinde olmak kaydıyla, birlikte yönettiği bir devlet ile mümkündür (Tannenbaum, 2021: 68). Kısacası, Aristoteles’e göre ideal yönetim biçiminde amaçlanan adalettir ve adalet gereği toplum içinde yurttaşlık hakkına sahip olanların tümünün yönetime katılması temel ilkedir (Bravo, 2022: 41).

Aristoteles’in ideal yönetim biçiminde yöneticilerin değişimi esas alınmalıdır. Çünkü onun ideal toplumunda yönetenler ile yönetilenler arasında gerek bedensel gerekse de ruhsal açıdan çok fark yoktur. Bu nedenle yurttaşlar sırayla hem yöneten hem yönetilen olmalıdır. Yine, ona göre iyi bir yönetici olmak için önce yönetilmek gereklidir. Bu bağlamda yaş olarak daha genç olanların yönetilen, daha yaşlı olanların ise yöneten konumda yer almaları uygundur (Aristoteles, 2021: 511). Aristoteles’in bu argümanlarının, diğer argümanları ile tutarlılık sağlayabilmesi için toplumun yapısı önem kazanmaktadır.

Onun “adil yönetim sistemi” olan “orta rejimde” (*Politeia*) orta sınıf çoğunluktaadır. Çünkü ona göre orta sınıfa mensup insanlar akla daha uygun hareket eder ve bu sayede rejimin aşırılıklara savrulmasını engeller. Ayrıca, orta sınıfın çoğunlukta olduğu bir toplumsal yapıda, bu sınıf, toplumun bölünmesini ve iç çatışmaya girmesine de mani olacaktır. Diğer bir deyişle, bu toplumda “orta rejim” süreklilik kazanacaktır (Aristoteles, 2021: 352-359). Bununla birlikte, onun açısından orta sınıfa dayanan *politeia* demokrasiye yakındır (Aristoteles, 2021: 383).

Aristoteles’in yönetim biçimi açısından da ideal dengeyi gözettiği ve bu bağlamda erdemli ve dolayısıyla adil bir rejimi orta sınıf temeline dayandırdığı netleşmektedir. Bu noktada Aristoteles’in argümanlarından şu sonuca varmak mümkündür: Bir yönetim şeklinin adil olup olmayacağı hususu doğrudan toplumun sınıfsal yapısı ve onun yönetimdeki gücü ile bağlantılıdır.

Aristoteles'in adalet anlayışının siyasal düzlemde yerini en net şekilde özetleyen argümanı ise siyasetin amacının mutluluk olduğu ve siyasal anlamda iyi olanın adalet olduğudur. Bu anlamda ona göre adalet toplumun ortak faydasıdır (Aristoteles, 2021: 287) Kısacası, siyasetin erdemi adalettir ve adalet toplumun düzeni ve dolayısıyla mutluluğu için gereklidir. Bu bağlamda Aristoteles siyaseti bireysel fayda odaklı değil toplumsal fayda odaklı biçimde ele almış ve bu mantıksal sonuçla adil olanı kolektif fayda ile bağlantılandırmıştır.

5. Sonuç

Ahlakın insan yaşamının her alanını doğrudan ilgilendirdiği bir gerçekliktir. Bu gerçeklikten iktisadi, toplumsal ve siyasal düzlemler de payını almaktadır. Özellikle adalet, her düzlemde aranan, istenilen ve umut edilen; olmadığında isyan ve çatışmaya yol açan erdemlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda Aristoteles'in adaleti barışın bir koşulu görmesi oldukça anlamlıdır.

Aristoteles tarafından adalet, kazanç ile zarar arasında bir denge olarak görülmüştür. Erdemlerin geneline ilişkin "orta yol" savunusunu bu noktada tekrar eden Aristoteles'in adaletle ilişkin bu yorumu kendi içinde tutarlıdır. Ancak iki uç noktadan birinin "kayıрма" değerinin ise "zulüm" olması adaletin anlam bulmasını daha çok sağlayacaktır.

Adaletin tesis olabilmesi için vazgeçilmez kavramlar bulunmaktadır. Özellikle hak kavramının varlığı adalet erdeminin başlıca ontolojik koşuludur. Çünkü hak kavramı olmaksızın haklılık ve haksızlık dolayısıyla adalet kavramı olmayacaktır. Yine özgür irade olgusu bir davranışın adil olabilmesinin de ötesinde erdem olabilmesi için gereklidir. Aristoteles'in bu iki kavrama vurgusu ve onları adalet ile bağlantılandırması oldukça önemlidir.

Adalet kavramı eşitlik ile sık sık karıştırılmaktadır. Ancak Aristoteles'in de belirttiği gibi, eşitlik mutlak anlamda adaleti tesis etmemektedir. Daha açık bir ifadeyle, eşit güce sahip olanlara farklı düzeyde sorumluluklar yüklenmesi ya da eşit güce sahip olmayanlara eşit sorumluluklar yüklenmesi adil olmayacaktır. Bununla birlikte, benzeri koşullu mantık, verilen haklar açısından da geçerlidir. Bu husus bir yana, eşitlik kavramının ontolojik mantığı ancak bir başkasının varlığı ile mümkün iken adaletin böyle bir zorunluluğu yoktur. Yani tek bir kişinin olduğu bir düzlemde dahi adalet varlık şansı bulabilmektedir. Çünkü kişinin öz benliğine adil davranması ya da zulmetmesi mümkündür. Yine de Aristoteles'in belirttiği gibi adalet toplumsal yaşam, ortak iyilik ve *eudaimonia* için vazgeçilmez bir erdemdir.

Tutarlı yaklaşımlarına rağmen Aristoteles, adalet konusunda tartışmaya açık argümanlar da öne sürmektedir. Nitekim dağıtım ilkesi açısından Aristoteles'in sınıflı

toplumu savunması toplumsal adalet açısından ciddi bir paradokstur. Çünkü sınıflı bir toplumda sömürü ilişkilerinin varlığı binyıllardır var olan bir gerçekliktir. Sömürünün bulunduğu bir düzlemde adaletin varlık bulması mümkün değildir. Bu nedenle, sınıfsal farklılıkların yol açtığı sömürü ilişkilerinin toplumsal düzlemde ciddi çatışmalara hatta tarihe yön verecek devrimlere yol açtığı bilinen bir gerçekliktir. Ayrıca, Aristoteles'in topluma sağlanan katkı ölçüsünde pay alınmasını adil olarak vurgulaması nedeniyle, iktisadi anlamda topluma en çok katkı verenlerin köleler ve işçiler olduğu düşünüldüğünde, dağıtımda en çok payı alması gerekenler köleler ve işçiler olmaktadır. Ancak Aristoteles'in özellikle toprak mülkiyeti dağıtımında köleleri ve işçileri oldukça ardıl konumda görmesi kendisini önemli ölçüde paradoksa düşürmektedir.

Yine efendi-köle ilişkisini “doğaları gereği” adil gören Aristoteles'in, adaleti sınıfsal farklılıklar çerçevesinde değişken görmesi ve türsel eşitliği görmezden gelmesi tartışmaya açıktır. Benzeri argümanlarına diğer yönetenler-yönetilenler arasında da rastlanan Aristoteles, bu noktada önemli bir kimlik dinamiğini gözden kaçırmaktadır: İnsan olmak.

Toplumsal düzlem bir yana siyasal düzlemde de Aristoteles'e göre otorite ve hiyerarşi, dolayısıyla devlet (yasalar, yöneticiler ve yargıçlar), adaletin olmazsa olmazlarından biri olarak görülmüştür. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, ona göre yasalar ve onlara itaat adaletin önemli koşullarındandır. Ancak bu husus tartışmalıdır. Çünkü yasaların varlığı adaletin mutlak koşulu değildir. Yasalar ancak adil bir düzen kurar ve onu korumayı sürdürürse adalet gerçekleşebilir. Aksi takdirde yasalar ve geniş anlamda devlet zulmün “meşrulaştırılmasına” yol açacaktır. Bununla birlikte, Aristoteles'in toplumun kişilerden ziyade adil yasalarca yönetilmesi gerektiğini ileri sürmesiyle hukuk devleti anlayışına adeta öncülük etmesi son derece önemlidir. Çünkü Aristoteles, hangi siyasal rejimde olursa olsun, yöneticilerin yozlaşma riskinin farkında olmuş ve bu durumun en nihayetinde adaletsizliğe yol açacağını felsefede hak ettiği konumu alacak ölçüde bir bilgelikle anlamıştır.

Sonuç olarak Aristoteles, her ne kadar yaşadığı zaman ve mekânın inşa ettiği felsefi argümanlarında oldukça tartışılınoktalara sahip olsa da, adalete verdiği değer, adaletin ontolojik koşullarını ortaya koyması, adaletin eşitlik ile ilişkisine yönelik tutarlı açıklamaları, hukuk devletine adeta öncülük etmesi ve adil olmayan yönetim sistemlerine dair uzun yıllardır geçerliliğini koruyan argümanları ile etik ve siyaset felsefesi alanlarındaki değerini sürdürmektedir.

Kaynakça

- Aristoteles. (2012), *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür), Ankara: Bilgesu Yayıncılık
- Aristoteles. (2020), *Eudemos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Aristoteles. (2021), *Politika*, (Çev. Ö. Orhan), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bravo, I. (2022), "Aristoteles: Emegın Sorumlusu Olarak Köle, Mülkiyetin Sahibi Olarak Efendi", *Emek ve Mülkiyet*, (Ed. I. Bravo ve H. Bravo), Ankara: Fol Kitap, 23-44.
- Birlik, V. (2023), *Ahlak ve Devlet: Platon ve Aristoteles'in Ahlak Felsefelerinin Devlet Teorilerine Yansıması*, Ankara: Eskiyeıı Yayınları.
- Cohen, M. (2020), *Platon'dan Mao'ya Siyaset Felsefesi*, (Çev. H. Bravo), Ankara: Fol Kitap.
- Comte-Sponville, A. (2019), *Büyük Erdemler Risalesi*, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çilingir, L. (2023), "Aristoteles'te Ahlak ve Siyaset İlişkisi", *Tabula Rasa Felsefe & Teoloji Dergisi*, (41), 21-44.
- Küçük, A. B. (2022), *Siyasal Ahlakın Soykütüğü*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Lloyd, G. E. R. (2014), *Aristoteles*, (Çev. A. Kayapalı), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Macintyre, A. (2023), *Kimin Adaleti? Hangi Rasyonellik?*, (Çev. A. E. Pilgir), İzmir: Livera Yayınevi.
- Özlem, D. (2010), *Etik: Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Ross, W. D. (1993), *Aristoteles* (Haz. A. Arslan), İzmir: Ege Üniversitesi.
- Tannenbaum, D. G. (2021), *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, (Çev. Ö. Orhan), Ankara: Serbest Akademi.
- Topakkaya, A. (2008), "Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles – Platon Karşılaştırması", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 27-46.
- Uslu, A. (2022), *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi: İktidarı Tanrılaştırmak (Eskiçağ'dan Feodalizmin Krizine)*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Zabcı, F. (2015), "Aristoteles: Yüce Bir Amaç Olarak Siyaset", *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, (Ed. M. A. Ağaoğulları), İstanbul: İletişim Yayınları, 125-152.